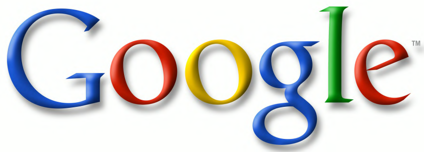
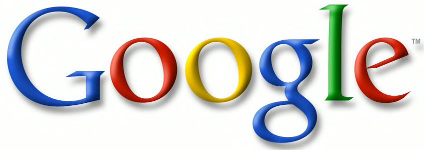
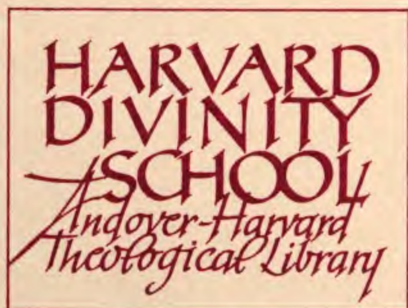

ANDOVER-HARVARD LIBRARY
AH 3BFI V

HARVARD
DIVINITY
SCHOOL
Andover-Harvard
Theological Library

TIO

PREDIKNINGAR.

TIO

PREDIKNINGAR

OM

Religiositeten,

AF

THEODOR PARKER.

ÖFVERSÄTTNING.

STOCKHOLM.
AXEL HELLSTENS FÖRLAG
1864.

STOCKHOLM
TRYCKT HOS AXEL HELLSTEN.
1864.

INNEHÅLL.

I.

sid.

OM FROMHETEN OCH DESS FÖRHÅLLANDE TILL ETT SANT MENSKLIGT LIF . . . . 1.

II.

OM SANNINGEN OCH FÖRSTÅNDET . . . . 24.

III.

OM RÄTTVISAN OCH SAMVETET . . . . 49.

IV.

OM KÄRLEKEN OCH AFFEKTIONERNA . . . . 77.

V.

OM MEDVETEN RELIGION SAMT OM SJÄLEN 105

VI.

OM MEDVETEN RELIGION SÅSOM EN KÄLLA TILL STYRKA . . 140.

VII.

OM MEDVETEN RELIGION SÅSOM EN KÄLLA TILL GLÄDJE . . 165.

VIII.

OM DE RELIGIÖSA FÖRMÖGENHETERNAS UTBILDNING . . . 206.

IX.

OM ANTAGNA OCH NATURLIGA SAKRAMENTER . . . . . . 237.

X.

OM GEMENSKAPEN MED GUD. . . . . 277.

FÖRETAL.

Jag har ofta blifvit ombedd af mina personliga vänner, att af trycket utgifva ett litet band *predikningar* om *Religiositeten*, som skulle kunna finna tillämpning på deras göromål och deras hjertan under deras dagliga lifs sorger och fröjder. Och ingalunda obenägen att göra detta utan påmaning, har jag utvalt dessa, som ursprungligen utgjorde en del af en längre predikoföljd, och skickar dem ut i verlden med den önskan, att de måtte i sin mån bidraga att befrämja menniskoslägtets religiösa förkofran på båda sidor om oceanen. De äro ej tillfälliga predikningar, lik flertalet af dem som jag på sednare tiden utgifvit och hvilka svåra omständigheter aftvungit mig; men måhända hafva de fått en anstrykning af tilldragelserna vid den tidpunkt då de först predikades; ty likasom en bondflicka virar sin bröllopskrans af sådana blommor, som ängarne erbjuda för årstiden — af violer och hvitsippor om våren, af törnrosor och vattenliljor om sommaren, samt af tusengyllen och astrar om hösten — måste äfven fallet blifva med de predikningar en prest hopsätter under en klar eller en molnhöljd himmel. Jag har ej önskat att förändra denna af tid och omständigheter föranledda lokalfärg. Derföre skola stundens glada eller sorgliga utsigter ännu befinnas gifva sin färgskiftning åt dessa tryckta predikningar, liksom de gåfvo sin anstrykning åt deras ansigten och böner, som först hörde dem.

Understundom skall läsaren finna samma grundidé återuppträda under olika former på olika ställen i denna bok; och måhända torde han äfven inse skälet dertill i det förhållandet, att hon är det tidernas Hälleberg, på hvilka det hela hvilar, hvarför hon nödvändigtvis vidrör himlen i de högsta bergspetsarne och derifrån hämtar det vatten, som hon meddelar de djupaste brunnar, hvilka uppvälla vid hennes fötter.

Jag tror att det finnes stora sanningar i denna bok — både sådana som äro af en rent intellektuel karakter, och sådana, vida vigtigare, som tillhöra andra förmögenheter, hvilka äro ädlare än blotta förståndet; och dertill sanningar, som menniskorna behöfva, och, efter hvad jag tror, högligen behöfva just i vår tid. Men jag fruktar mig ej äga den konstnärliga talangen att så framställa dessa behöfliga sanningar, att en stor mängd menniskor skola genast helsa dem välkomna; måhända ej heller den tilldragande stämma, som genom tidens kommersiella, politiska och kyrkliga larm kan bana sig väg till mängdens öron.

Misstag måste äfven finnas i denna bok. Jag önskar att de måtte bortröskas och bortvannas; och jag skall ej beklaga mig öfver om det sker med en häftig blåst, blott de dyrbara sanningarne blifva lemnade oförderfvade och rena efter denna vanning, till brödföda för den stund som är, eller utsädeskorn för de tider som komma skola.

Den 24 Augusti 1852.

I.

OM FROMHETEN OCH DESS FÖRHÅLLANDE TILL ETT SANT MENSKLIGT LIF.

DU SKALL ÄLSKA HERREN DIN GUD AF ALLT DITT HJERTA, AF ALL DIN SJÄL OCH AF ALL DIN HÅG.

Matth. XXII : 37.

Två ting erfordras för en fullständig och fullkomlig religiositet, nämligen kärlek till Gud och kärlek till menniskor; den ena vill jag kalla *fromhet*, den andra *godhet*. I sin naturliga utveckling äro de ej så skarpt åtskilda, som dessa benämningar kunna tyckas antyda; ty fromhet och godhet löpa i hvarandra, så att man ej kan säga, hvar den ena börjar och den andra slutar. Jag vill åtskilja dem begge vid deras medelpunkt, der de äro mest olika, och ej vid periferien, hvarest de mötas och sammanblandas.

Den del af menniskan, som ej är kropp, vill jag kalla *anden*, och under denna benämning innesluta alla icke-sinliga förmögenheter. Låtom oss, för lättfattlighetens skull, indela dessa menniskoandens förmögenheter i fyra klasser: den *intellektuella*, som äfven innefattar den estetiska, den *moraliska*, den *affektionella* och den *religiösa*. Låt *tanke* blifva benämningen på den intellektuella förmågan, innefattande de trefaldiga förmögenheterna, förnuft, inbillningskraft och förstånd; *samvete* må blifva det korta uttrycket för den moraliska, *hjerta* för den affektionella och *själ* för den religiösa förmågan.

Jag vill antaga såsom medgifvet, att menniskoslägtets stora uppgift på jorden är att lefva ett sant menskligt lif, att använda, utveckla och åtnjuta hvarje kroppslem, hvarje andens förmögenhet, hvardera i dess riktiga proportion och alla på deras rätta ställe; att på vederbörligt sätt samordna det, som är blott personligt och för den närvarande tiden, med det, som är allmänt och för alltid. När detta så förhåller sig, hvilken plats bör då fromheten, kärleken till Gud, innehafva i ett sant menskligt lif?

Enligt min åsigt utgör fromheten sjelfva grundvalen för all sann mensklig förträfflighet; den framställer menniskans allmänna handlande i enlighet med hennes natur. Detta allmänna handlande, hela menniskans sträfvande i hennes normala riktning, är det logiska vilkoret för hvarje hennes särskilda handling i en rätt riktning, för hvarje särskildt sträfvande åt detta håll. Om jag i min tanke har en allmän föreställning om allmän kausalitet, så kan jag förstå en särskild orsak; men utan denna allmänna föreställning om kausalitet, vare sig medveten eller omedveten, skulle jag icke kunna förstå någon viss orsak, hvilken som helst. Mitt öga kan se det sakförhållandet, att en karl fäller ett träd, men min tanke skulle blott kunna uppfatta föreningen i tid och rum, ej deras samband af orsak och verkan. Om vi ej hafva en allmän föreställning om skönhet, så veta vi ej, att detta är en vacker och detta en ful drägt; vi anmärka endast formen och färgen, väfnadens beskaffenhet och huru drägten passar; men varseblifva ej något förhållande till en ideel skönhet. Om vi ej hafva en allmän föreställning om det sanna, det rätta, det heliga, kunna vi ej fatta skilnaden mellan en riktig uppgift och en osanning, mellan Levitens handling och den gode Samaritanens, mellan Jesu trohet och Iskariots falskhet. Denna regel genomgår hela den menskliga naturen. Det allmänna är det logiska vilkoret för det generiska, det speciella och det individuella. Sålunda är kärleken till Gud, såsom det allmänna föremålet för menniskoanden, det logiska vilkoret för allt sant menskligt lif.

Detta blir tydligt, om vi betrakta en menniska, som handlar i hvartdera af de fyra nyss anförda hänseendens, nämligen intellektuelt, moraliskt, affektionelt och religiöst.

Tanken betraktar Gud såsom uppenbarad i sanningen, ty sanningen — i detta ords vidsträckta betydelse, då det äfven innesluter begreppet af det nyttiga och det sköna — är det allmänna kännemärket på intellektuel kunskap. Att älska Gud med tanken, är att älska Honom, såsom uppenbarande sig i sanningen eller för tanken; är att älska sanningen, icke för hennes nyttighet, utan för hennes egen skull, emedan hon är sann, absolut skön och älsklig för tanken. I ändliga ting skönja vi den oändliga sanningen, det absoluta föremålet för tanken,

Kärlek till sanningen är en stor intellektuel förträfflighet; men det är klart, att man först måste hafva den allmänna kärleken till den allmänna sanningen, innan man kan hysa någon särskild kärlek till någon viss sanning hvilken som helst; ty i alla intellektuella angelägenheter är det allmänna det logiska vilkoret för det enskilda.

Kärleken till sanningen i allmänhet är fromhetens intellektuella beståndsdel. Vi finna genast, att denna ligger till grund för all intellektuel förträfflighet, för kärleken till sanning i konst, i vetenskap, i lagstiftning och i sammanlefnaden. Utan densamma kan man väl älska sanningens ändamålsenlighet i olika förhållanden såsom nyttig eller skön; men det är någonting helt annat än att älska sanningen sjelf. Man finner ofta menniskor, som älska sanningens fördelar, men ej sanningen; de önska att hafva sanningen på sin sida, men ej att sjelfva stå på sanningens sida. Då hon ej tjenar deras enskilda och sjelfviska syften, blifva de förargade, och Petrus utbrister med sitt »jag känner ej den mannen,» och »den visaste, mest lysande» visar sig också såsom »den lägste» bland menniskor.

Samvetet betraktar Gud såsom uppenbarad i det rätta, i rättvisan; ty rätt eller rättvisa är det allmänna kännemärket på moralisk kunskap. Att älska Gud med sam-

vetet, är att älska Honom såsom uppenbarad i det rätta, i rättvisan; det är att älska det rätta eller rättvisan, icke för hennes ändamålsenlighet och särskilda fördelar, utan för hennes egen skull, emedan hon är absolut skön och älsklig för samvetet. I föränderliga ting skönja vi det oföränderliga och eviga rätta, som är samvetets absoluta föremål.

Att älska det rätta är en stor moralisk förträfflighet; men det är tydligt, att man måste hafva en allmän kärlek till det allmänt rätta, innan man kan hafva någon särskild kärlek till det särskildt rätta; ty i alla moraliska förhållanden är det allmänna det logiska vilkoret för det enskilda.

Kärleken till det rätta är fromhetens moraliska beståndsdel och ligger till grund för all moralisk förträfflighet. Utan densamma kunna vi älska det rätta för dess gagnelighet; men då är det ej det rätta, som vi älska, utan endast den fördel, som detsamma kan skänka oss vid våra sjelfviska syften. Ingen var så beredvillig att draga svärdet för Jesus, eller att se efter de penningar man offrade åt honom, som de lärjungar, hvilka rent af förnekade och förrådde honom. Mången önskar hafva rätten på sin sida, som föga bekymrar sig att stå på det rättas sida. Vi skola finna ganska många menniskor, hvilka synas älska det rätta i allmänhet, emedan de ifra för någon viss särskild rätt; men inom kort visar det sig, att de endast älska den personliga fördel, som de hoppas deraf. Förenta Staternas folk gör anspråk på att älska menniskans oförytterliga rättighet till lif, till frihet och till sträfvandet efter välfärd. Men det länge fortsatta qvidandet af tre millioner slafvar, som sucka under det Amerikanska oket, bevisar utom all fråga och trots all förvrängning, att det icke är den allmänna och oförytterliga rätten, som detta folk älskar, utan endast den sjelfviska fördel, som det kan hämta af densamma. Om vi älska det rätta såsom rätt för dess egen skull, emedan det är absolut skönt för vårt samvete, skola vi lika litet beröfva andra detsamma, som vi underkasta oss

att sjelfva beröfvas det. Äfven röfvaren strider för det som är hans. Den menniska, som ej förstår något bättre, stadnar vid den sjelfviska kärleken till den enskilda nyttan af en särskild rättighet.

Hjertat betraktar Gud såsom uppenbarad i kärleken, ty kärleken är det allmänna kännemärket på affektionel kunskap. Att älska Gud med hjertat, är att älska Honom såsom uppenbarad i kärlek; det är att älska kärleken, icke för dess nyttighet, utan för dess egen skull, emedan den är absolut skön och älsklig för hjertat.

Jag behöfver ej här åter upprepa, hvad redan två gånger blifvit sagdt om tankeförmågan och om samvetet.

Kärleken till Gud såsom kärlek är således fromhetens affektionella beståndsdel, och ligger till grund för all affektionel förträfflighet. Tankeförmågan och samvetet åtnöjas med idéer, med det sanna och det rätta, hvaremot hjertat fordrar icke idéer, utan varelser, personer, samt älskar dem. Det är en sak, att åtrå någons kärlek för vår nytta och fördels skull, och en helt annan att hafva sin personliga fröjd i honom och önska, att han har sin personliga fröjd i oss. Till följe af sakens natur, alldenstund personer äro konkreta och ändliga, finner menniskan aldrig sin affektionella naturs fullkomliga tillfredsställelse i dem; ty ingen person är absolut älsklig, ingen det absoluta föremålet för ömhet. Men liksom tanken och samvetet använda de ändliga tingen att lära känna oändlig sanning och oändlig rätt, samt slutligen stanna vid dem såsom sina absoluta föremål, så använder vårt hjerta de ändliga personer, hvilka vi älska, och af hvilka vi älskas tillbaka, såsom gyllne bokstäfver i lifvets bok, hvarigenom vi lära känna det absolut älskliga, hjertats oändliga föremål. Likasom naturforskaren har himmelens stjernor, af hvilka enhvar i och för sig är älsklig, för att derigenom lära sig vetenskapens absoluta sanning, och likasom moralisten har tilldragelserna i menskligheten historia, af hvilka enhvar är af stor vigt för menniskoslägtet, hvarigenom han kommer till insigt om

sedelärans absoluta rätt, så har filantropen bland sina bekanta vissa personligheter, af hvilka en hvar är en fröjd för honom, såsom pinnarne i hans Jakobsstege, hvarpå han uppstiger till det absolut älskliga, hängifvenhetens oändliga föremål.

Själen betraktar Gud såsom ett väsende, hvilket i sig förenar alla dessa särskilda arter af verksamhet såsom uppenbarade i sanningen, i det rätta och i kärleken. Hon uppfattar Honom icke blott såsom absolut sanning, absolut rättvisa och absolut kärlek, utan såsom alla dessa förenade uti ett enda fullständigt och fullkomligt väsende, den oändlige Guden. Han är själens absoluta föremål och öfverensstämmer med henne såsom sanningen med tankeförmågan, det rätta med samvetet och kärleken med hjertat. Han är för själen absolut sann, rättvis och älsklig, det alltigenom sköna. Till Honom vänder sig själen först af instinkt, och derefter slutligen äfven med medveten och bestämd vilja.

Kärleken till Gud på detta fyrfaldiga sätt utgör totaliteten af fromheten, hvilken härflyter från det regelrätta användandet af alla de förutnämda förmögenheterna. Häraf är tydligt, att detta slags fromhet ligger till grund för all sant mensklig förträfflighet, samt är nödvändig för en fullkomlig och väl afpassad utveckling af sjelfva förmögenheterna.

Det kan finnas en omedveten fromhet; menniskan vet ej att hon älskar allmän sanning, rättvisa och kärlek, — att hon älskar Gud. Hon tänker endast på den särskilda sanning, rättvisa och kärlek, som hon värderar. Hon tänker ej så noga derpå; hon åsyftar ej att älska Gud på detta sätt, men gör det icke desto mindre. Många naturforskare hafva, äfven för en noggrann betraktare, synts vara utan religion, stundom till och med gällt för ateister. Några af dem hafva ansett sig sjelfva vara utan religion, och äfven förnekat, att det funnes någon Gud. Men emellertid var deras natur sannare än deras vilja; deras instinkt

bevarade deras personliga helhet bättre, än de sjelfva märkte. Dessa män älskade absolut sanning, icke för hennes fördelar, utan för hennes egen skull; de offrade sitt lif för henne hellre, än de ville förnärma, hvad deras förnuft sade dem vara sant. De hade den intellektuella kärleken till Gud, ehuru de ej visste det, ja, ehuru de förnekade det. Ingen har någonsin ett fullständigt och fullkomligt intellektuelt medvetande af hela sin verksamma natur; någonting instinktartadt gror i oss, och växer likasom under marken, innan det tränger fram utur mullen, och uppspirar i sjelfmedvetandets ljus. Gömd i medvetslöshetens blomholk ligger knoppen för att inom kort framskjuta en glänsande, fullständig blomma. Dessa naturforskare, med verklig kärlek till sanningen, men som förkasta namnet Gud, förstå många ting, som måhända äro okända för vanliga menniskor; men denna del af deras egen natur har dock undfallit deras blickar. De hafva ej tagit en noggrann och fullständig kännedom af sin egen naturs fakta. Sådane män äga, utan att veta det, mycket af fromhetens intellektuella beståndsdel.

Andra menniskor hafva älskat rättvisan, icke för det personliga gagn, som hon erbjöd dem, utan för hennes egen skull, emedan hon förmält sig med deras samvete; — hafva älskat henne med en oegennyttig, ja till och med sjelfförsakande kärlek, — och dock föraktat religionen, förnekat allt medvetande om Gud, förnekat hans försyn, måhända hans tillvaro, samt skulle hafva velat upplösa Gud i materie, och ingenting vidare. Men sådant oaktadt fanns det religiösa elementet, ehuru dunkelt och omedvetet, dock hos dessa män; försummadt och okändt gaf det åt mannen just den kärlek till den särskilda rättvisan, som gjorde honom stark. Han kände det absoluta rätta, men han erkände det icke som Gud,

Jag har känt filantroper, hvilka satte föga värde på fromheten; de tyckte ej om henne; de yttrade, att hon var månsken, ej fullt dagsljus; att hon gaf blixtar, hvilka dock samtliga ej kunde utbreda ljus. De sade sig ej

älska Gud och ej känna något om Honom, medan de hade den innerligaste kärlek till kärleken. De älskade menniskor, icke med en sjelfvisk utan med en sjelfförsakande ömhet, färdige att uppoffra sig för att fullständiga en annans sällhet. Men under denna filantropi låg förborgad den absoluta och oegennyttiga kärleken till andra menniskor. De kände blott den särskilda formen, icke det allmänna väsendet af densamma; den särskilda kärleken till Thomas eller till Johannes, ej den allmänna kärleken till den Oändlige; de hade den affektionella fromheten, ehuru de ej sjelfva visste det.

Jag har känt en man, som var full af beundran och kärlek till verldsalltet, men likväl saknade medvetande om dess upphofsman. Han älskade verldens sanning och skönhet, vördade rättvisan i universum, och hänrycktes af den kärlek, som han såg genomgå allt och välsigna allt; likväl erkände han ej någon Gud, såg endast en kosmisk kraft, som var en makt af sanning och skönhet för hans tanke, en makt af rättvisa för hans samvete, en makt af kärlek för hans hjerta. Han hade icke något filosofiskt medvetande af den djupare, ädlare verksamhet, som arbetade inom honom och byggde herrligare än han anade. Men äfven i honom funnos fromhetens särskilda beståndsdelar, ehuru de ej voro förenade till en hel och oskiljaktig handling, samt ej tydligt medvetna.

Denna omedvetenhet af fromhet är naturlig hos ett barn. I en tidigare ålder är hon oundviklig; blott då och då öppnar någon sällsynt förträfflig gosse eller flicka utur sin medvetslöshets blomholk sin barnsliga trosknopp, och ganska tidigt utvecklar sig medvetenhet af Gud såsom »en stark och eldlik blomma.» Denna instinktartade fromhet är barndomens prydnad, den före solens uppgång vidt och praktfullt utbredda morgonrodnaden. Men då menniskan kommer till mognare år, lägger eftertanka till instinkt, förvandlar känslor till idéer, borde hon äfven blifva medveten af sin religiösa verksamhet, af sin kärlek till Gud i

ofvannämda fyrfaldiga hänseenden; då hon älskar sanningen, rättvisan och kärleken, borde hon veta, att det är Gud, som hon älskar under dessa särskilda former, och borde förena dem alla i ett enda stort helt af fromhet. Liksom sjelfmedvetenhets-tillståndet är ett mera framskridet tillstånd än omedvetenheten, och den fullvuxna menniskans begrundande förstånd är öfver barnets icke-begrundande instinkt, så hör den fullvuxna menniskans medvetna fromhet till ett högre utvecklingsstadium, och står öfver barnets blott instinktartade och omedvetna fromhet. Följaktligen var den filosof, som älskade sanningen för hennes egen skull, men med sin tanke i ord förnekade sanningens Gud, i så måtto mindre filosof, som han ej visste, att han älskade Gud. Han hade mindre intellektuel förmåga, emedan hans intellektuelt-religiösa utveckling befann sig i ett abnormt tillstånd. Den menniska, som älskade rättvisan för hennes egen skull, och icke för ett konungarike skulle vilja begå en uppsåtlig orätt, hvilken hvarken folkhatets helvete kunde skrämma eller folkgunstens himmel locka från det rätta, hade en mindre stark rättskänsla, i fall han ej visste, att då han älskade det rätta, älskade han rättvisans Gud. Den filantrop, som har en sådan kärlek till kärleken, att han skulle vilja låta sitt lif för menniskor, är så till vida mindre en menniskovän, och har mindre förmåga att älska, som han ej vet, att han i sin redliga välvilja älskar kärlekens Gud. Den menniska, hvilken är full af djup kärlek till verldsalltet, full af vördnad för dess ordning, dess skönhet och dess rättvisa samt för dess kärlek, som fyller liljans kalk med en ljuf vällukt; hvilken beundrar den väldiga kosmiska kraft hon ser i dessa särskilda egenskaper, — är så till vida mindre en menniska, som hon ej inser, att det är Guds verld, som hon beundrar, vördar och dyrkar, ja ännu mindre en menniska, i fall hon ej vet att hon älskar och dyrkar Gud. Då hon blir medveten af sin egen andliga verksamhet, medveten af Gud, af att hon älskar Gud med tanke, samvete, hjerta

och själ, så skall hennes särskilda kärlek tillväxa, och hon skall inse de brister, som finnas i hennes fromhet; om deri finnas missförhållanden, ett för mycket här och ett för litet der, kan hon rätta det missbildade och göra sitt hela inre lif harmoniskt, ett väl afpassadt helt. Då känner hon, att hon ständigt rör sig af och an midt ibland verldsalltets väldiga krafter, hvilka endast äro Guds krafter; att hon i sina studier, då hon ernår en sanning, går Guds tanke tillmötes; att då hon erfar det rätta, erfar hon Guds vilja nedlagd såsom en förhållningsregel för verldsbyggnaden; och att då hon känner oegennyttig kärlek, hon vet att hon deltager i den oändlige Gudens känsla. Vidare när hon vördar den mäktiga kosmiska kraften, är det icke ett blindt öde i en ateistisk eller panteistisk verld; det är den oändlige Guden, som hon står inför, förnimmer och känner. Hon är då aktsam på Guds tanke, medveten af Guds samvete, förnimmande Guds känsla, och hennes egen tillvaro ligger i Guds oändliga väsende. Sålunda sammanfogar hon till ett helt oskiljaktigt fromhetstillstånd de särskilda delar, som utvecklas af menniskoandens olika förmögenheter; hvar och en af dem erhåller en ny växtlighet, alla en ny utveckling.

Om dessa saker förhålla sig sålunda, är det klart, i hvad förhållande fromheten står till ett sant menskligt lif; hon är grundvalen för all upphöjdare förträfflighet hos menniskan, och då menniskan är mogen, blifver, hvad i början var instinktartadt, ett tillstånd af medveten kärlek till Gud.

Då nu denna allmänna fyrfaldiga kraft en gång blifvit utvecklad och bragt till medvetande, och menniskan uträttat något i denna väg, kan hennes fromhet antingen lemnas att taga sin naturliga uttrycksform, eller kan den nödgas att antaga en, som icke är naturlig. Menniskoslägtet har gjort många försök i afseende på fromheten; häfderna äro fulla deraf. De flesta af dessa, likasom af alla menniskans försök under hennes utvecklingsgång,

hafva felslagit. Vi sigta många gånger, innan vi träffa målet. Religionshistorien gör i detta hänseende intet undantag. Huru många försök anställa ej menniskorna i afseende på åkerbruk, skeppsfart och styrelsesätt, innan de finna den enda rätta vägen. Vetenskapens historia är en historia om misstag. Religionshistorien och Astronomiens historia hafva varit lika utsatta för villfarelser. Det är derföre ej förvånande, att misstag skett äfven i afseende på fromhetens yttringar.

Det gifves åtskilliga hjelpmedel, som äro behöfliga och måhända oumbärliga i barndomen för utvecklingen af kärleken till Gud, men hvilka icke erfordras, sedan den religiösa karakteren kommit till en viss mognad. Då behöfver menniskan icke vidare de förenämda yttre hjelpmedlen; hon har andra biträden, passande för hennes större styrka. Detta gäller lika mycket om individen, som icke mer upprepar sina barnkammarvisor, som om hela slägtet, hvilket växer ifrån de offer och gudaläror, som tillhört verldens barndom. Likväl är det beqvämt för den menskliga håglösheten att dröja vid dessa hjelpmedel, och vägra att gå vidare framåt. Så håller den ovågsamme nomaden i den tatariska vildmarken sin hjord på samma starkt afbetade krets, der den först lärde att beta, medan den framåtskridande mannen ströfvar alltjemt vidare till »orörda fält och nya betesmarker.» Se huru föräldrar hjelpa att utbilda barnets kropp. Den lilla gossen ställes i en gångstol, till dess han lärt sig att gå. Efterhand erhåller han sitt tunnband, sin snurra och sin boll, och hvardera lägges i sin ordning åsido. Han har äfvenledes hjelpmedel för att utveckla sitt förstånd, — små gåtor, som egga honom till eftersinnande, bilderböcker med bjerta färger; han har sitt alfabet af träbokstäfver; i sinom tid får han sin abcbok, sina barnkammarvisor och böcker fulla med de underbaraste äfventyr. Han erhåller sin läsebok för barn, sin första undervisning i räkna, och fortskrider sålunda med nya hjelpmedel, lämpade efter hans krafter. Det är ett

stort språng mellan räkning på fingrarna och beräkningen af en ännu oupptäckt planets bana kring solen. Men fingrarne och solsystemet äro bådadera blott hjelpmedel för matematisk tanke. Då gossen växt till man, samt hans kropp blifvit mogen och stark, pröfvar han sin styrka i samhällslifvets naturliga värf, blifver köpman, sjöfarande, handtverkare, åkerbrukare; han uthugger stenar eller lyfter sin yxa mot det väldiga timmerträdet. För en längre tid vinner hans kropp allt mera styrka och han förvärfvar större skicklighet genom sitt arbete. Hans kropp betalar för sig sjelf och återgifver åt menniskoslägtet omkostnaderna för sin uppfostran. Då hans förstånd blifvit moget, använder han äfven detta på samhällslifvets olika bestyr, till att ombesörja enskilda angelägenheter eller sköta offentliga värf. En lång tid bortåt tilltager hans förstånd i styrka och vinner nya insigter samt ökad makt. Sålunda betalar hans förstånd för dess tillförene vunna utbildning, och tjenar under sin fortgång in sin handledning.

I detta fall antager menniskans fysiska eller andliga kraft sin naturliga form, och fullgör sitt naturliga värf. Hon har vuxit ifrån de ting, som roade henne i barndomen och undervisade henne i ungdomen. Ingen anser det för nödvändigt eller vackert, att den fulländade lärde återvänder till sitt ABC och upprepar det ånyo, eller återgår till räknekonstens första grunder och språklärans öfningsexempel, då han redan känner allt detta; ty sådant är ej nödvändigt för att bibehålla en verksam tankeförmåga i ett normalt tillstånd, och fullgöra en mogen mans andliga värf. Ingen skickar en arbetskarl tillbaka till barnkammaren, eller säger honom, att han ej kan vidmakthålla sin styrka, om han ej alla dagar eller veckor någon gång sofver i sin lilla vagga eller leker med ett tunnband, en snurra eller boll, likasom i sin barndom. Derföre att dessa småsaker en gång voro honom till gagn, kunna de ej gagna honom nu. Då menniskan hinner framåt, glömmer hon det, som ligger bakom henne.

Nu är det emellertid olyckan, att i religiösa ting menniskorna fordra, att den, som äger en mogen och väl utvecklad fromhet, alltid skall återgå till sin barndoms simpla hjelpmedel, till religionens ABC och till fromhetens barnböcker. Man bjuder honom icke använda kraften af sin fromhet på lifvets vanliga värf. En Newton i fromhet återsändes till religionens flickskola, och tillsäges att räkna på fingrarne, eljest finnes ingen frälsning för honom, och all fromhet utplånas ur hans medvetande, och han hatar Gud och Gud hatar honom. Han måste studera kråkfötterna på lärarinnans skiffertafla, icke de diagrammer, som Gud i eldpunkter tecknat på himlen. Man säger oss, att det som en gång bidragit att bilda en religiös karakter, måste ständigt anlitas och förblifva den beståndande metoden derför.

Denna åsigt är utomordentligt förderflig, ty hon förslösar fromhetens praktiska kraft genom att afvända densamma från dess naturliga verksamhet; hon håller ångmaskinen alltjemt fläktande och blåsande på sig sjelf, ständigt eldande upp sig, utan att den vänder andra hjul än sina egna, och icke uträttar något annat, än att den matar och eldar sig sjelf. Att sålunda oupphörligt elda upp sig sjelf betraktas såsom fromhetens naturliga värf och enda yttring. Fråga en ansedd prestman inom något af de mest framstående kyrkosamfunden, hvilken är den frommaste i hans församling, och han skall ej visa er på män med verksamhetsförmåga, som fullgöra lifvets värf — den rättskaffens handtverkaren, köpmannen och åkerbrukaren; icke på män med tankens, rättvisans och kärlekens makt, icke heller på den, hvars hela lif är en stor handling af fyrfaldig fromhet. Nej, han skall visa er på några män, som beständigt jollra om sina själar och se tillbaka till sina yngre års gångstolar och barnkammarvisor, samt oupphörligt komma till kyrkan för att elda upp sig, kallande sig »usla syndare», och ropande: »Hjelp oss milde Herre Gud!» Om någon anser sig för en arm syndare, så må han upphöra med

sin synd, så att det med ens och för alltid må blifva slut på klagolåten. Det är vådligt att ständigt upprepa en så bedröflig jämmer.

I stort finna vi denna villfarelse i den ifver, hvarmed nationer och sekter hänga fast vid sina religiösa inrättningar, långt efter sedan de blifvit föråldrade. Sålunda håller Hebreen sig vid sina gamla ceremonier och sin gamla tro, och vägrar att blifva delaktig af den religiösa insigt, som menniskoslägtet bragt i dagen, sedan Moses och Samuel gått hem till sin Gud. Kristendomens tvenne stora sekter ådagalägga detsamma i sitt fasthängande vid ceremonier och åsigter, som en gång för menniskoslägtet voro de största hjelpmedel till och det högsta uttrycket för fromhet, men hvilka längesedan förlorat all annan betydelse, än såsom reliker. Samma villfarelse förnyas i en mindre skala rundt omkring oss, i det menniskorna bemöda sig att tro, hvad vetenskapen bevisar vara löjligt, och endast lyckas deri på sunda förnuftets bekostnad. Det var lätt att begå misstaget, men emedan det en gång är begånget, så bör man väl ej alltjemt förnya det.

Detta förfarande medför äfven ett annat ondt; ty menniskorna förslösa icke blott fromhetens praktiska styrka, utan de upphöra äfven att förvärfva mer deraf. Att lefva af barnmat, att vyssas i modersarmar, att leka med barnleksaker, att lära sig barnläxor och roa sig med ammsagor, detta gagnar gossen, men är hinderligt för mannen. För längesedan hafva vi erhållit af dessa hjelpmedel allt, som fanns uti dem. Att längre dröja vid dem är att förslösa tiden. Betrakten sådana menniskor, som gjort detta under tio år; de befinna sig på samma punkt, som de voro för tio år sedan, och det är lyckligt, om de ej skridit tillbaka. Om vi för beständigt bibehålla barnskorna på gossen, huru skall det då gå med hans fötter? Om vi låta gossen för beständigt hänga öfver hans ammsagor eller söka ingifva den fullvuxne mannen en tro, att de innehålla den skönaste poesi i verlden, att de deri förekommande berättelser om

jättar och fésagor äro allesamman fullkomligt sanna; hvilken verkan skulle väl detta hafva på hans förstånd? Antagom det J saden till honom, att beviset på hans mandom bestode i hans tycke för små barns leksaker, sagoböcker och lekar, och fasthöllen honom vid skollärarinnans förklädesband; antagom, att J kunden förmå honom att tro detta! J måsten då först göra honom till en fåne. Det som skulle verka så menligt på förståndet, är äfven fullt ut lika förderfligt för fromheten. Berättelsen om syndafloden har strypt en otalig mängd själar, och Nya Testamentets underverk gagna icke längre, utan skada menniskoslägtet.

Detta sätt att gå till väga ingifver dessutom kunniga och kraftfulla menniskor afsmak för fromheten sjelf och för allt, som bär namn af religion. »Gå er väg», säga de, »och pladdra er gråtmilda rotvälska så mycket eder behagar, men kom oss icke nära med er gudsnådlighet.» Många menniskor märka denna fromhetens missriktning och det hyckleri, som omger den, samt vända sig bort från religionen sjelf, och vilja med densamma ej hafva något att skaffa. Filosofer hafva alltid haft ett dåligt rykte i religionssaker; många af dem hafva med vedervilja vändt sig bort från den dårskap, som man lärt i religionens namn. Af alla utmärkta filosofer i närvarande tid tror jag knappt någon finnes, som hyser ringaste intresse för de gängse religionsformerna. Höra vi någonsin afseende göras på religionen vid statsaffärer? Hon omnämnes väl offentligt i proklamationer och bådskap; men uti Europas och Amerikas partamentariska debatter, i nationernas statsskrifter finna vi knappast ett spår till namnet eller saken. Rättskaffens och karaktersfasta män blygas att hafva henne på tungan, emedan hon blifvit så förenad med omanligt pjoller och ett knussligt tillbakaryggande — de sky att nämna ordet. Sålunda har religionen upphört att vara en bland de erkända samhällsmakterna. Jag påminner mig ej, att under min lefnad en god lag blifvit stiftad med anförande af en re-

ligiös bevekelsegrund. Dödsstraffet och förbudet att arbeta eller förlusta sig på söndagen äro de enda saker i författningssamlingen, för hvilka ett bestämdt religiöst motiv är angifvet. De årliga tacksägelse- och bönedagarne äro hågkomster af den politiska makten hos fordna tiders herrskande religiösa meningar. Män af stort inflytande i Amerika äro vanligen personer, som i det yttre visa föga vördnad för religionen; hon tyckes hafva intet inflytande på deras offentliga förhållande, och i många fall ej heller något på deras enskilda karakter. I hela kristenheten bryr sig den folkklass, som är mest utmärkt för intellektuel odling, alls ingenting om religionen. De rike sätta föga värde på densamma; likväl befinna sig i alla Amerikas stora städer de mest ansedda kyrkosamfunden under deras ledning, med de resultater, som vi se för våra ögon. Nationens lif flyter fram i sin stora strömfåra utan att vidröra kyrkorna — »religionsinrättningarne». Sådana olyckliga villfarelser uppkomma af detta misstag.

Men fromheten har äfven sitt naturliga yttringssätt. Den naturliga användningen af en stark menniskas styrka eller en vis menniskas visdom, är att fullgöra en stark eller en vis menniskas värf. Hvilket är nu fromhetens naturliga värf? Uppenbarligen är det ett praktiskt lefverne; användandet af alla förmögenheter i deras tillbörliga verkningskretsar och för deras naturliga bestämmelse. Kärleken till Gud, såsom sanning, rättvisa och kärlek, måste framträda i ett lefverne, som utmärker sig för dessa egenskaper; detta är det enda verkliga »religionsbudet». Bekännelsen af en menniskas öfvertygelse, hennes anslutande till ett samfund eller bevistande af en ceremoni, — allt detta har alldeles samma värde i vetenskapen som i religionen, är af lika vigt för kemien som för fromheten. Fromhetens naturliga väsende är godhet, moralitet, ett från fromhetens motiv härflytande sant, rättvist, kärleksfullt och sig sjelf troget lif. Verklig fromhet, kärlek till Gud, antager, om den lemnas åt sig sjelf, egenskapen af verklig moralitet, trogen lydnad

för Guds lag. Sålunda fullgör religionens kraft religionens värf, och är icke ensamt till för att underhålla sig sjelf.

Det gifves flera grader af fromhet, hvilkas beskaffenhet alltid är densamma, ehuru måttet är omvexlande, och naturligtvis finnas, såsom följd deraf, äfven olika grader af godhet. Hvarest det finnes blott föga fromhet, der fullgöres fromhetens verk såsom pligt, likasom af tvång, eftergifvande, men ej sjelfmant; det sker icke af kärlek till pligten utan blott till åtlydnad af Guds lag, som är förnimbar i samvetet eller i själen, en lag, som anbefaller handlingen. Menniskans önskningar och hennes pligt stå i opposition, ej i konjunktion med hvarandra, men pligten råder. Det är godheten hos ett barn i religion, verldens vanliga godhet.

Ändtligen lyfter sig den sig utvecklande menniskan öfver detta begynnelsetillstånd, tilltager i kärlek till Gud och följaktligen i kärlek till menniskor; hennes godhet är sjelfmant, ej framtvungen genom viljan. Hon gör det goda som kommer i hennes väg och emedan det kommer i hennes väg; hon är trogen sin tanke, sitt samvete, sitt hjerta och sin själ, och känner föga frestelse att göra andra, hvad hon icke vill, att de skola göra henne. Hon underkastar sig försakelser för sin nästas skull. Hennes önskningar gå hand i hand med hennes pligt; icke förgäfves blickar den fattige, den förtryckte, den förföljde flyktingen upp till henne. Detta är godheten hos menniskor, hvilkas fromhet vunnit full stadga. Sådana menniskor finnas inom alla kristna bekännelser, bland protestanter och katoliker, i alla den civiliserade verldens stora religionssamfund, bland Buddhister, Mohammedaner och Judar. De äro goda fäder, ädla medborgare, oförvitliga i sitt görande och låtande, förträffliga i sitt dagliga lif. Menniskans fromhet visar sig både i hennes arbeten och hennes nöjen; den röjer sig i alla förhållandena af hennes personliga, husliga, borgerliga, kyrkliga och politiska verksamhet.

Men menniskan fortgår i sin fromhetsväxt och älskar allt mera sanning, rättvisa och kärlek, älskar allt mera Gud. Det som är fromhet inom, måste blifva moralitet utom henne. Beskaffenheten och måttet af det yttre måste tillväxa, likasom beskaffenheten och måttet af det inre. Sålunda måste hennes utmärkta fromhet blifva utmärkt moralitet, hvilken är menniskokärlek. Hon älskar icke blott sin slägt och sitt land, utan hela menniskoslägtet; icke blott de goda, utan äfven de onda. Hon har mer godhet, än hennes dagliga lifs kanaler kunna inrymma; den stiger derföre öfver sina bräddar för att vattna och nära tusentals törstiga växter. Icke tillfreds med att endast uppfylla de pligter, hvilka ligga i hennes stråt, går hon äfven utom den för att uppsöka dem. Hon är icke blott villig, utan hyser till och med en öfversvinnelig längtan att göra godt, att utbreda sin sanning, sin rättvisa, sin kärlek, sin fromhet öfver hela verlden. Hennes dagliga lif är en bekännelse af hennes medvetna hängifvenhet för Gud, ådagalagd genom en ständig välvilja mot menniskor.

Detta är fromhetens naturliga form, hvilken hon antager, om hon öfverlemnas åt sig sjelf. Lika naturligt som bäfvern bygger, eller trasten sjunger sin egen vilda brusande sång, fortlefver den sant fromma menniskan ett dylikt skönt yttre lif. Så framväller bäcken från den ständigt flytande källan för att upplifva ängen med ny grönska och den herrligaste fägring.

På sådant sätt fullgör fromheten det verk, som hon varit ämnad att fullgöra. Menniskan suckar ej och gråter och ser bedröfvad ut, beständigt bekymrad för sin själ; hon lefver verkande i sitt kall. Är hennes lefnad befläckad af förvillelser och synder, så omplöjer hon den ofruktbara marken med sin ånger, besår den med nytt säde, och den fordna ödemarken blomstrar som en rosengård. Hon är fri i sitt andliga lif, icke fjettrad vid bestämda former af tanke, handling eller känsla. Hon antager, hvad hennes tanke anser som sant, hennes samvete gillar såsom rätt, hennes

hjerta finner vara älskligt och hennes själ håller för heligt; allt annat skjuter hon långt ifrån sig. Ehuru de gamle och de hedrade på jorden bjuda henne att buga sig för dem, så böja sig hennes hårdnackade knän dock endast på hennes sjelfständiga själs bud; hennes fromhet är hennes frihet inför Gud, icke hennes träldom under menniskor. Religionens leksaker och barnsagor äro för henne leksaker och barnsagor, och ingenting vidare. Inga barnskor vanställa hennes fullvuxna fötter.

Denna fromhet, sålunda lemnad att lyda sin naturliga lag, bibehåller sig vid helsa och tillväxer alltjemt mer och mer. Då menniskan fullgör sin pligt, gör hon ej mer väsen af sin själ än af sitt förstånd. Likväl växer hennes fromhet som eken; hon tilltager i kärlek till sanning, rätt och rättvisa, i kärlek till Gud och sålunda äfven till medmenniskor. Hvarje hennes förmåga blifver med hvar dag starkare. Hennes tanke verkar enligt förståndets allmänna lag; hennes samvete i enlighet med den allmänna sedelagen; hennes hjerta och hennes själ efter dessas allmänna lag, och så är hon stark genom Guds styrka, i det hon på detta fyrfaldiga vis har umgängelse med Honom. Med detta stärkande af hennes moraliska förmögenheter följer en fridfullhet, ett lugn, en ro, som ingenting annat kan gifva, äfvensom en karakterens skönhet, som man fåfängt söker annorstädes. Då en menniska är i besittning af fromhetens intellektuella, moraliska och affektionella delar, då hon jemte dem äger en medveten kärlek till Gud, och förvandlar denna flerfaldiga fromhet till moralitet, sin utmärkta fromhet till menniskokärlek, ernår hon den högsta grad af älsklighet, som kan komma på en dödlig menniskas lott. Henne tillkommer menniskans segerkrönta höghet, — sådan är hennes styrka, sådant hennes lugn och sådan hennes själs öfversvinneliga älsklighet.

Jag vet, att många göra narr af ordet fromhet. Jag förundrar mig icke öfver deras begabberi, ty detta ord har kommit att gälla som en symbol af småsinthet, låghet, af-

und, fromleri och en hycklande öfvertro; af egenskaper, som jag afskyr att ens nämna. På hvad gemenligen kallas fromhet är ej någon brist; det finnes öfverflöd derpå öfverallt; hon är allmän som ogräset i dikena, och hindrar mensklighetens framåtskridande i hvarje del af verlden. Verklig fromhet åter i sin sant menskliga storhet och form är en sällsynt sak. Det är förvånande, hvilka brister bristen derpå medför. Om vi genomgå den långa raden af lysande personligheter, som glänsa i Englands historia under de tre sista århundradena, om vi pröfva deras sträfvanden, deras yttre och inre lif, utforska orsakerna till deras mångfaldiga nederlag, så skola vi finna, att alla dessa mäns egentliga olycka var bristen på fromhet. De älskade ej sanning, rättvisa eller kärlek, de älskade ej Gud med hela sin tanke, hela sitt samvete, hela sitt hjerta och hela sin själ. Häri ligger orsaken, att så mången mäktig ande misslyckats. Betraktom likaledes den lysande raden af utmärkta talanger i Frankrike under de sista fem mansåldrarne; hvilka intellektuella gåfvor, hvilket förstånd, hvilken inbillningskraft, hvilket förnuft, men med allt detta, hvilket förderf, hvilket förslösande af själsförmögenheter, hvilken brist på ett starkt, lugnt och heligt lif, hos dessa stora, ryktbara män. Deras skrifter hafva en märkvärdig likhet med norrskenets tunna, kalla skimmer på den vinterliga isen. I vårt eget land är det äfven på samma sätt; den höga intellektuella förmågan eller odlingen blyges för religionen, och gör spe af Gud, och härifrån komma de fel, som vi hafva för våra ögon.

Men sann fromhet är hvad vi behöfva; vi behöfva mycket deraf, vi behöfva densamma i dess naturliga form. Vi lefva i en tid af stor verksamhet; den fredliga handen var aldrig så sysselsatt som i våra dagar; det uppfinningsrika hufvudet skapade aldrig förr så fort. Se huru naturkrafterna öfverlemna sig åt menniskan; elfven stannar för henne, nöjd att vara hennes tjenarinna, att väfva och spinna för henne. Oceanen är henne underdånig, hennes flitiga träl.

Blixten stiger ned från himmelen, och bär på sin elektriska bana tankedigra bördor från stad till stad. Allt detta kommer från den snabba verksamheten hos menniskans lägre andliga krafter. Men finnes det väl en häremot svarande medveten fromhet — en medveten kärlek till sanning, till rätt och till kärlek — en kärlek till Gud? Fråga staten, kyrkan, fråga samhället, fråga våra hem.

Vår tid fordrar en högt utvecklad fromhet. Det som var tillräcklig religion för patriarkernas eller profeternas eller apostlarnes eller reformatorernas eller puritanernas tider, gör icke tillfyllest för det närvarande menniskoslägtets stegrade medvetande. Då verlden tänker blixtsnabbt, är det ej motsvarigt att bedja blytungt. De gamla teologiska systemerna, fordna tiders religionsfilosofier äro icke tillfyllest för oss numera. Vi behöfva en tankens, en samvetets, en hjertats, en själens religion — den för alla menniskans förmögenheter naturliga religionen. Äfven formen måste blifva naturlig och ny.

Vi behöfva denna naturliga fromhet i form af ett normalt menskligt lif, — af moralitet, menniskokärlek. Fromheten skall ej öfvergifva verlden, utan taga henne i besittning; ej uppenbara sig hos en nunna och en munk, utan hos qvinnor och män. Här finnas lifvets pligter att fullgöra. Vi måste fullgöra dem med religiös, medveten lydaktighet för Guds lag, icke ateistiskt, endast af kärlek till vår sjelfviska vinning. Här finnas näringssynder att rätta. Vi måste visa, att en god köpman, handtverkare, jordbrukare, läkare, lagkarl är ett verkligt helgon, ett helgon i sin verksamhet. Här finnas villfarelser i filosofi, teologi och och politik, som måste undanrödjas. Det är fromhetens åliggande att tillintetgöra dessa, och ersätta dem med nya sanningar, som idel stråla af Gud. Här finnas stora brister i kyrka och stat, i samhällslifvet och det husliga lifvet, oförrätter att rätta, synder att växa ifrån; det är fromhetens uppgift, att afhjelpa allt detta. Vi lefva ej i en sådan tid, att religionen kan öfvergifva lifvets stora

stråkväg. Hon måste gå på öppna gatan, slå upp sin bod vid det af folk hvimlande torget, och undervisa menniskor med gerningar, i det hennes lefverne är vältaligare än hennes läppar. Hennes stämma får icke nu för tiden ropa i öknen, utan på de ställen, som besökas af menniskor, måste hon uppmana dem att vandra rätta vägar.

Vi måste äga alla de särskilda delarne af denna fromhet, — den intellektuella, moraliska, affektionella, — ja, fullständig fromhet. Det är nu ej en tid, då man i religionens namn kan tryggt hånle åt filosofien, kalla förnuftet »köttsligt», grina åt den oföränderliga rättvisan, och med sin förbannelse jaga färgen från menniskors ansigten. Presterna hafva haft sin tid, och söka ännu i dunkla vrår att förlänga sin omhuldade och urgamla natt; men solen har uppstigit med frälsning på sina vingar. Fromhet utan godhet, utan rättvisa, utan sanning eller kärlek har befunnits vara hycklarens anspråk. Kan filosofi tillfredsställa oss utan religion? Till och med hufvudet känner en kyla, om fromheten saknas. Det yppersta förstånd styres af samma lagar som det ringaste, och har behof af denna fyrfaldiga kärlek till Gud; och de stora tänkare, som förakta religionen, blifva sjelfva mest lidande af sitt förakt.

Denna fromhet kan förvärfvas af en hvar; hon är tillgänglig för alla. Likväl kunna vi ej vinna henne utan svårighet, utan manlig ansträngning, utan försakelse af det låga för vinnande af det högsta inom oss. Af dig, unge man, unga flicka fordrar hon både bön och möda. Stora höjder uppnås icke utan stora ansträngningar. I den passionernas ålder, hvaruti j befinnen er, måste det instinktartade begäret underordnas ert förstånd, ert samvete, ert hjerta och er själ; kroppens lusta under andens kärlek. I ärelystnadens ålder måsten j bringa allt, som är personligt och sjelfviskt, i öfverensstämmelse med det absolut sanna, rättvisa, heliga och goda. Detta fordrar visserligen sjelfförsakelse, än af det instinktartade begäret, än af den sjelfviska ärelystnaden. J måsten uppoffra mycket,

men j skolen vinna besittningen, bruket, utvecklingen och glädjen af er tanke, ert samvete, ert hjerta och er själ. J skolen aldrig uppoffra sanning, rättvisa, helighet eller kärlek. Alla dessa skolen j vinna, vinna för den närvarande tiden och för all tid. Hvilken inre välsignelse skolen j ej bereda er! Hvilken styrka, hvilket lugn, hvilken älsklighet, hvilken glädje i Gud! J skolen hafva er fröjd i Honom. Han är i eder! Är det ej mödan värdt att så lefva, att j kännen eder vara i samdrägt med Gud och i samdrägt med menniskor, blifvande allt bättre och förträffligare? Eftersträfven sant mensklig förträfflighet, och dess frukt är eder för tid och för evighet.

II.

OM SANNINGEN OCH FÖRSTÅNDET.

KÖP SANNINGEN, OCH SÄLJ ICKE BORT HENNE; VISHET, TUKTAN OCH FÖRSTÅND.

Ordspr. XXIII: 23.

MÅTTLIGHET är lekamlig fromhet, och tjenar att bevara gudomlig ordning i kroppen. Hon är harmonien hos alla dess lemmar; den ena delens sanna symmetri med och riktiga proportion till den andra, äfvensom hvarje särskild dels till det hela, samt sålunda Guds dyrkan medelst hvarje kroppslem. Vishet är för tanken, hvad måttlighet i denna mening är för kroppen; hon är intellektuel fromhet, den gudomliga ordningens närvaro i tanken; harmonien af alla densammas förmögenheter, den ena förmögenhetens sanna symmetri med och riktiga proportion till den andra, äfvensom hvarje särskild förmögenhets till dem alla. Hon är en allmän förståndskraft, som kan vända sig i hvarje eller i alla riktningar. Skalden är en vis man i hvad rör skaldekonsten; filosofen, statsmannen, affärsmannen, hvar och en i fråga om det som rör hans särskilda förrättning. Sålunda är hon en allmän tankekraft. Vi säga: »kunskap är makt», men vi mena vishet, hvilken är allmän intellektuel skicklighet, förmågan att inse och göra bruk af sanningen.

Denna vishet innebär två saker: kärleken till sanningen såsom sanning, om hvilken jag här om dagen talade såsom fromhetens intellektuella sida, och förmågan

att äga och göra bruk af denna sanning, antingen i den särskilda form, som eftersträfvas af filosofen, skalden, statsmannen och affärsmannen, eller ock i någon allmännare form, som innesluter alla de förenämda: förmågan att ernå sanningen antingen på begrundningens väg, såsom bevisad sanning, eller på åskådningens väg, såsom känd och insedd sanning. Ty vishetens förvärfvade del är den allmänna förmåga, hvilken i sig innesluter begge de särskilda förmögenheterna — åskådning och begrundning.

Sanning är det föremål, som motsvarar tanken. Likasom ögat har synförmågan och de särskilda ting, vi se, äro ögats föremål, så är sanningen i sina vexlande former tankens föremål. Om en menniska håller sin kropps lag i vidsträcktaste bemärkelsen af ordet måttlighet, så vinner hon tre goda ting; helsa, styrka och skönhet. I allmänhet taget skola dessa förmåner följa; det finnes visserligen särskilda och personliga undantag, men detta är regeln. Om något folkslag, t. ex. Nya Englands invånare, under hundra år fullgjorde alla kroppens vilkor och iakttogo dess lagar, skulle de blifva utmärkta för dessa tre saker.

På samma sätt, om någon håller sin tankeförmågas lag och fullgör densammas naturliga vilkor, förvärfvar han vishet, d. ä. intellektuel helsa, styrka och skönhet. Äfven här kunna finnas särskilda och personliga undantag, men sådan är regeln. Om något folkslag, t. ex. Nya Englands invånare, under hundra år fullgjorde tankeförmågans naturliga vilkor och höll densammas lag, skulle vi äga dessa tre egenskaper i högre grad än Athens fordna invånare, hvilka länge ansetts såsom det intelligentaste folk i verlden; vi skulle hafva den vishet, som de ägde, men med större intellektuel helsa, styrka och älsklighet, mer sanning och större förmåga att använda densamma, så till vida som menniskoslägtet förvärfvat en större intellektuel utveckling under de två tusen år, som förflutit sedan Aristoteles' och Alexanders dagar. De lagar, som ordna förståndets utveckling hos individen eller hela slägtet, äro lika bestämda,

som lagarne för materien. Deras iakttagande medför ofelbart bestämda resultater för individen, nationen och menskligheten. Den intellektuella egendomligheten hos en nation öfverflyttas från den ena mansåldern till den andra och försvinner endast, om nationen går under eller hopblandas med något folk, som är densamma underlägset i kultur; då upphör den ej, men utbreder sig tunnare öfver ett vidsträcktare fält, och framträder icke vidare i sin fordna form för en lång följd af år. Intellektuel förmåga utdör ofta inom en viss slägt; sällan finnas tvenne män af snille med samma namn. Stuartar och Tudorar, Welfer och Bourboner finnas i mängd, men endast en Luther, Shakspeare, Milton, Cromwell, Burns; blott en enda Franklin och Washington. Men den intellektuella förmåga, som fordom uppstod hos dessa män, går ej förlorad hos slägtet, endast hos den särskilda familjen; hon framträder under andra namn, ty allt det snille som blifvit födt, likasom hvad det utfört, är menniskoslägtets evärdliga egendom, icke den särskilda familjens, hvilken endast under slägtet och af detsamma har lifstidsbesittning på talangen. Den vishet, som närvarande generation utvecklar, fostrar och bringar till mognad, skall icke förgås med denna tidsålder; hon skall läggas till menniskoslägtets andliga egendom, och såsom ett rikt testamente öfvergå i arf till våra efterkommande, så mycket värdefullare, som hon är gifven till ständigt fideikommiss, en egendom, som aldrig förnötes, utan förstoras genom begagnandet. Men sannolikt skall ingen stor man på vår tid efterlemna ett barn, hvilket blifver lika stort som han. Vid fadrens död blifver hans storhet en allmän egendom för den nästföljande mansåldern. Fromheten hos Jesus af Nazareth utdog ej hos menniskoslägtet då han uppgaf sin anda; det andra århundradet efter Kristus hade mera af honom än det första; den sokratiska förträffligheten har varit stadd i ständig tillväxt efter den atheniensiske vises död.

Detta är en märklig försynens lag, men en lag är det, och tröstande är den vissheten, att alla de goda egen-

skaper, som vi ådagalägga, hafva icke blott en personlig odödlighet i oss på andra sidan grafven, utan äfven en nationel, ja en mensklig odödlighet på jorden, och att medan de göra oss salige i himlen, de äfven äro säkert insatta hos våra medmenniskor, och skola gå i arf ända till den sednaste efterverld, en välsignelse för vår nation likasom för hela menniskoslägtet. Sålunda bistås vi fortfarande af forntidens store män — Moses, Konfucius, Buddha, Zoroaster, Pythagoras, Sokrates, Plato, för att ej anföra det käraste namnet af alla. Desse män och deras likar, kände af alla eller längesedan förgätna af menniskoslägtet, — himmelens aristokrati, hvilkas adelsbref förskrifva sig omedelbart från Gud, — hafva bidragit till vårt slägtes andliga makt. Den vishet, som de ärfde eller förvärfde, var ett personligt lån, hvilket vid deras död återföll till menniskoslägtet. Det finnes ingen stackars gosse i kristenheten, ingen man af snille, hvilken fröjdar sig i maktens fullhet, som ej är större och ädlare genom desse store mäns förtjenst; icke blott derföre att han känner deras föredöme, utan emedan de så att säga höjt menniskoverldens värmegrad. Ty likasom det gifves en fysisk värmegrad i stjernrymderna, mellan sol och sol, hvilken man kan kalla verldstemperaturen, så gifves det äfven en andlig värmegrad i de personer emellan befintliga rymderna, en viss gemensam andetemperatur, som icke blott är personlig eller nationel, utan mensklig och tillhörande slägtet, som kan kallas mensklighetens värmegrad. Alla bero vi i allmänhet af denna, likasom särskildt af vår slägt eller af vår personliga ande och vår vilja isynnerhet. Desse store män förlänade vishet åt menskligheten, bragte särskilda sanningar till medvetande, hvilka nu utbredt sig bland verldens alla upplysta nationer, och efterhand genomtränga hela menniskomassan, och sålunda alltjemt gifva menskligheten ny makt. Så kunna vi se en jernstång blifva magnetisk: först var det blott en särskild atom af metallen, hvilken gnista för gnista emottog det elektriska

inflytandet. Denna atom kunde icke i sig qvarhålla den subtila elden, hvars natur var att utbreda sig, och så gaf den ena atomen den elektriska gnistan åt en nästa, och snart spred den sig genom det hela, till dess det kalla jernet, hvilket förut syntes dödt som sten, blifver helt och hållet magnetiskt, förvärfvar nya krafter, och under bibehållande af hvad det äger, kan magnetisera tusen jernstänger, om det rätt anbringas.

Enligt sin natur älskar menniskan sanningen med en ren, oegennyttig kärlek, den starkaste intellektuella hängifvenhet. Det friska ögat vänder sig icke mer naturligt mot ljuset, än det rättskaffens förståndet vänder sig mot sanningen. Se huru vi eftersöka henne i naturen. Alla Akademier, Institutter och kungliga Sällskaper äro ej annat än lika många föreningar, upprättade till forskning efter sanningen — efter sanningen hufvudsakligen i någon yttre form, uppenbarad i den synliga verlden. Dessa sällskaper åsyfta ej någon lekamlig fördel hvarken för sig sjelfva, eller för menniskoslägtet. De älska hvarje naturens sanning för hennes egen skull. Hvilket penningvärde hafva väl Neptuni drabanter för oss. Se huru de sträfsamma naturforskarne ransaka jordklotet för att lära känna de sanningar, som finnas inskrifna i dess beståndsdelar? Den ena begifver sig till Florida för att uppsöka några ben af en mastodont, som legat i ett träsk sedan några årtusenden; en annan samlar med sorgfällighet stenskärfvor utur alla jordlagren, lefver, rör sig och har sin varelse ibland kolförande sandsten och skiffer, med förstenade plantor och fossila snäckor till sitt sällskap. En annan begifver sig öfver land och haf för att undersöka växterna på jorden; en annan åter, utan afseende på sin beqvämlighet och hemmets fröjder, egnar sin lefnad åt studiet af mossor och lafvar, hvilka växa obemärkte på klipporna; han älskar dem, som om de vore hans egna barn, och likväl besvara de ej hans faderliga leende, ej heller kunna de tjena honom till mat eller dryck. Huru ifrig är ej astronomen att utforska sanna förhållan-

det med stjernorna, hvilka hvarken upptända elden åt honom eller lemna föda åt hans hungriga barn! Ingen inqvisition kunde hämma Galilei i hans spaning uti stjernrymden. Jag har känt en girig, som älskade penningen framför allt annat, och för denna var färdig att uppoffra förnuft, samvete och religion, samt bryta hvarje ömmare förbindelse; men det var penningens användning som han älskade med en låg, högst oädel sjelfvisk lusta, hvilken nedsätter och förnedrar menniskan. Vetenskapens sanna lärjunge älskar sanningen ännu vida högre, med en oegennyttig kärlek; för hennes skull underkastar han sig möda, umbäranden och lidanden. Denna kärlek till sanningen lyckliggör hennes dyrkare för hela hans lif; men då han hemför sin fagerkindade brud, kommer hon tomhändt till hans dörr, emedan hon sjelf är sin enda hemgift.

Huru omsorgsfullt forska menniskorna ej efter sakförhållandena i menniskoslägtets historia. Huru studera de ej de tragiska berättelserna om Grekland och Rom, och utforska fornlemningarne efter nationer, som längesedan försvunnit från jorden. Af hvad för synnerlig vigt är det väl för oss att veta, hvilken för 2500 år sedan författade Iliaden, och om Homerus nedskref eller blott sjöng sina odödliga sånger? Och likväl hvilken massa af litterära alster har ej under de sista sextio åren sett dagen endast för att afgöra dessa tvenne frågor! Huru påtända ej namnkunnige lärde sina lampor och utmatta sina ögon öfver detta arbete, och huru fröjdar sig ej verlden åt deras böcker, som dock ej baka något bröd eller låta två grässtrån växa upp, der förut endast ett stod; som ej bygga någon jernväg, ej välja någon president, ej gifva någon menniska en tullnärstjenst i hela vida verlden. Det finnes en djup kärlek till sanningen hos menniskorna, äfven i dessa obetydliga omständigheter. Den som af naturen är född till konung ser kunglig ut äfven vid plogen.

Huru forska ej menniskorna efter ännu högre arter af sanning, som äro nedskrifna i menskliga medvetandets

fakta! Huru hafva ej de skickligaste män egnat sig åt de svåraste slag af intellektuellt arbete, utan att derigenom vilja förskaffa sig någon annan vinst än sanningens herrliga gudomlighet! Utur hvarje sådan sanning uppkommer en lekamlig vinst för menniskorna. Det finnes en sådan solidaritet mellan tanken och kroppen, att hvarje andlig sanning åstadkommer välfärd i den materiella verlden, och den mest abstrakta idé blifver konkret i välfärdens verldsrymd. Men filosoferna älska sanningen, innan de inse hennes materiella nytta. Då Aristoteles anställde en fullständig analys af menniskoförnuftet, hade han ingen afsigt att i Nya England upprätta en republik och införa offentliga skolor.

Denna kärlek till sanningen, på en gång en instinktartad och begrundande, är så mäktig i menniskonaturen, att menniskoslägtet icke gifver sig någon ro, förr än det funnit en idé, som motsvarar hvarje sakförhållande i naturen och i menskliga medvetandet, och verldsalltets innehåll upprepas i menniskans kosmiska tanke, hvilken omfattar tingens helhet. Det filosofiska arbetet af iakttagelse, analys och synthes, skall icke upphöra förr, än den materiella naturens hela verld är insedd och uppfattad af menniskonaturens verld. Så stor är vår kärlek icke blott till de särskilda sanningarne, utan äfven till sanningen i dess helhet.

Besinna hvilka hjelpmedel menniskan har uppfunnit, för att biträda vid sanningens efterforskande! Icke blott synliga redskap att förstora det lilla och bringa det aflägsna närmare oss, utan äfven tankens osynliga vapen, såsom matematiken och de olika vetenskaperna, de grufverktyg, med hvilka vi gräfva efter sanningen, — logiken, denna sanningens Lydiska probersten, — rhetoriken eller konsten att meddela sig, — språket, talet sjelft, menniskotankens mest förvånande vapen, ett verktyg, som till hälften är förfärdigadt med öfverläggning och till hälften utan vår förskyllan.

Denna kärlek till sanningen är tankens naturliga och instinktartade fromhet. Då vi studera naturens sakförhållanden, så väl den materiella som den menskliga, studera vi äfven Guds tanka, ty i de verkliga tingens verld är ett sakförhållande ett omedelbart yttrande af Fadren. Ord utgöra menniskans språk; sakförhållanden och idéer äro Guds ord, Hans universalspråk till Engelsmän och Kineser, uti hvilket han talar från evighet till evighet. Menniskan, skapad »efter Guds beläte», älskar sin Faders tankar, och blir ej belåten förr, än hon får höra Hans tal; — då först är hon tillfredsställd. Hvarje intellektuel villfarelse är endast en barnmenniskas pladder. Hvarje sanning, som jag känner, är något, som mitt medvetande har gemensamt med Guds medvetande; deruti närma vi oss hvarandra, och så till vida är Guds tanka min tanka, och vi äro ett. Menniskorna kunna ej tillfredsställas förr, än de äfven blifvit medvetna af hela verldsalltet, och inhämtat den Guds bibel, som är skrifven i den materiella verlden, en ständig lärdom för dagen.

Jag kan ej tro, att vi värdera visheten högt nog i förhållande till andra saker, som afse lägre ändamål. Vi uppskatta vishetens materiella resultater mer än den orsak, som frambringar dem. Låtom oss dock ej underskatta nyttan. Hvad är det, som gifver kristendomen dess rang i verlden? Hvad gifver Gamla England eller Nya England deras materiella fröjd, — våra beqväma hem, våra qvarnar, skepp och handelsbodar samt dessa jernvägar, som öfverallt genomkorsa landet? Det är icke den njugga och otacksamma jordmånen, icke klimatet, som är kallt och stormigt under halfva året; det är folkets upplysta förstånd, dess praktiska vishet. Italienaren har sin mera solbelysta luft och sitt odlade land, som sväller af en tretusenårig häfds yppighet. Vår utstyrsel var vildmarken och vårt hufvud. Gud gaf oss dessa, och sade: »Underkufven jorden»; och vi hafva icke alldeles förgäfves arbetat på lösningen af denna uppgift. Tanken är ett allmänt verktyg, inbegrep-

pet af alla redskap; den ingår i menniskoslägtets fordna, närvarande och tillkommande hjelpmedel.

Vi skatta visheten hufvudsakligen efter hennes praktiska nytta såsom vi skatta ett godt vapen, ej såsom vi skatta en lem af vår egen kropp; och sanningen såsom en tjenarinna, ej såsom en brud. Orsaken till denna skenbara otrohet mot den intellektuella instinkten ligger dels i menniskans låga utvecklingsgrad — det yttre föregår det andliga i utvecklingens ordning — och dels deruti, att menniskoslägtet ännu är allt för fattigt att öfverlemna sig åt blott andliga njutningar, medan de materiella behofven ej ännu äro tillfredsställda. Menniskoslägtet förnöjes åt grofva skörten af kamelhår, och lifnär sig af gräshoppor och vild honung, innan det finnes purpur och fint linne åt alla, med dyrbar kost hvarje dag. Ännu i dag är fjerdedelen af jordens hela befolkning så godt som naken. Det är ännu allt för tidigt att begära, det menniskorna skola förnöjas uteslutande af vishetens skönhet, medan de ännu hafva så stort behof af hennes nyttighet. Vi få ej vara allt för stränga i våra anspråk på menniskorna. Gud »är långmodig och god».

Äfven ställa trumpna teologer sig emot oss, och kalla visheten »dåraktig», förnuftet »köttsligt», hele vetenskapen med presterligt hån, likasom kunskapen om Gud, om Guds verld och hennes lagar kunde förnärma en naturlig gudstjenst. Vi varnas för »filosofens förmätenhet», men af prestens förmätenhet. Man säger oss, att vi böra fly »vishetens högmod». Ack, det är stundom dårskapens högmod, som gifver oss denna varning.

Mig vill det synas, som förståndets värde i viss mån underskattas af några bland Nya Testamentets författare, och visheten understundom afvisas något hårdhändt. Måhända låg skälet deri, att på den tiden, likasom nu, menniskorna ofta uppodlade tankeförmågan ensam och ej andens högsta förmögenheter, och ehuru de alltjemt tilltogo i insigt, träffade de dock aldrig sanningen. Utan tvifvel logo män med för-

ståndsbildning och förfinade seder spotskt åt Galileerns okunnighet, och sökte med sina bevisningsgrunder förneka storsinnade mäns djupa åskådningar. Det är icke underligt, att Jakob och Paulus på sin tid angrepo, den förre de rike och den den sednare de lärde. Fox och Bunyan gjorde detsamma. Mången kristen kyrkofader har begabbat all ädel förståndsbildning. Äfven nu, hos oss, bland menniskor, som vilja vara religiösa, herrskar en liksom ärfd fruktan för förnuftet och det sunda menniskoförståndet. Vetenskapen anses vara en dålig följeslagerska åt religionen. Man får ofta höra varnas mot »fritänkeri» i religionen och, då allt tänkande måste vara fritt, mot allt tänkande åt det hållet. Äfven sunda menniskoförståndet anses för farligt. Folket i kyrkbänkarne blifver smått ängsligt, då en kraftfull man uppstiger på predikstolen, att han skall skaka den på klena grundvalar uppförda byggnaden ända i botten; männen på predikstolarne hysa en ännu större bäfvan derför. Det är en besynnerlig fruktan, att tanken skall fördrifva själen utur oss, och vår insigt om Gud tillintetgöra vår kärlek till Gud. Likväl skälfva många allvarliga män af denna paniska förskräckelse, och anse det icke vara fullt rådligt att följa de urkunder, som finnas nedskrifna i naturens stora bibel, hvars verldsvida blad ligga öppna framför oss med deras »millioner öfverraskande företeelser.»

Tillåt mig yttra ett ord till förmån för den vidsträcktaste odling af tankeförmågan, af alla dess egenskaper — förstånd, inbillningskraft och förnuft. Jag medgifver, att det funnits män med förmåga och stor intellektuel utveckling, som vändt sig bort från religionen, emedan deras vetenskap bortskrämt dem från de läror, som blifvit förkunnade i religionens namn; likväl hafva sådane män varit få. Motsatte de sig religionens sanningar? Oftare de dårskaper, som lärdes i hennes namn. Alla de angrepp mot religionen, hvilka alltifrån Celsus ända till Feuerbach blifvit gjorda af vetenskapsmän, hafva ej så mycket bidragit att bringa henne i miss-

aktning, som en enda förföljelse för trolldom eller ett Bartholomei-blodbad, föranstaltadt i Guds namn. Vid närvarande tid erbjuda i Amerika landets kyrkosamfund det kraftigaste beviset mot den gängse religionsformen, ett tvåfaldigt bevis: nämligen först de galenskaper, hvilka predikas såsom religionslära, den karakter, som tillägges Gud, det styrelsesätt både i detta och det tillkommande lifvet, som tillskrifves Honom, de orimligheter och omöjligheter, hvilka framställas såsom varande historien om Guds förfarande mot menniskorna; och för det andra, den verkliga beskaffenheten af dessa kyrkosamfund såsom korporationer, hvilka aldrig bestraffa en af folket omfattad och vinstgifvande synd, utan tvärtom turvis räcka handen åt hvarje af massan hyllad orätt. Vetenskapsmän, såsom särskild klass betraktade, kämpa icke mot de sanningar, den godhet och den fromhet, hvilka läras såsom religion, utan endast mot de villfarelser, den ondska, den gudlöshet, som bära hennes namn. Vetenskapen är religionens naturliga bundsförvandt. Skola vi försöka att åtskilja, hvad Gud har förenat? Vi förnärma beggedera genom försöket. Vår tids filosofer hafva en djup kärlek till sanningen, och ådagalägga mycken flit och dristighet i hennes efterforskande. I sanningens namn nedrifva de den gamla och vördnadsvärda villfarelsens fästen. Men hvilket skrän har ej upphäfts emot dem! Man påstod, att de ville utrota religionen ur menniskornas hjertan. Mig synes, att de män, som älska religionen, skulle göra bättre, om de förskaffade sig insigt i filosofien, innan de ifrade mot »den moderna vetenskapens gudlöshet». Studiet af naturen, af menniskoslägtets historia eller af menniskans natur skulle blifva vida gagneligare, än vanan att »utfara mot geologien och kyrkosöndring». En sann filosofi är det enda botemedlet mot en falsk filosofi. Den sensualistiska filosofien har, i sin långa historia från Epikurus ända till Comte, i min tanka verkat oändligt mycket ondt; men ingen filosofi alls skulle varit ännu värre. Förnekelsen af tankeförmågan måste

blifva förnekelsen af Gud. De af prester upprättade lärobyggnader, hvilka förklarade förnuftet otillförlitligt, äro farligare än den »otrogna vetenskapen». Det var bedröfliga tider, då de mest begåfvade män nödgades använda sin styrka att rifva ned de vidunderliga pagoder, som blifvit uppförda i religionens namn, och voro fulla af afgudabilder och marterredskap. Epikurus, Lucretius och Voltaire, ja till och med Hobbes och Hume utförde ett verk, som var nödvändigt för menniskoslägtets religiösa utveckling. Dock är förstöring ett sorgligt göromål; om j påtänden ert gamla hus, veten j ej, huru mycket deraf som nedbrinner. Det var presterskapets okunnighet, dårskap, högmod och tyranni, som gjorde Luciani hån och D'Holbachs högdragna förakt nödvändiga. Filosofernas vetenskap kan ej motas af presternas okunnighet; vishetens stolthet är vida öfvermäktig dårskapens stolthet; på filosofien i en ovälkommen bevisning är en fjollig predikan ett klent svar. Huru kan ett nålsöga omfatta en verldsdel? I religionens namn skulle jag vilja utan uppehåll anropa vishetens ande; vilja äga rätt att fritt tänka om bibeln, om kyrkan, om Gud och om menniskan, — hafva förståndets vidsträcktaste frihet. Jag skulle snarare vilja hafva ett oförståndigt åkerbrukssystem, än ett oförnuftigt religionssystem. Religionens tillstånd är alltid till en god del beroende af menniskoslägtets andliga odling. En dåraktig menniska kan ej meddela er förnuftiga religionsbegrepp. Alla menniskor älska af naturen sanningen; odla deras förstånd och de skola se henne, fatta henne samt värdera henne. Just nu behöfva vi en stor förståndsutveckling hos presterskapet, som står vida efter de i intellektuelt hänseende tongifvande männen i England, Amerika och Frankrike. Tänkande män bekymra sig föga om »presterskapets meningar», utom hvad angår formaliteterna vid gudstjensten och vid den kyrkliga ståten. Lita derpå, verkan kommer att i en framtid blifva ännu förderfligare, än som för närvarande är fallet.

Jag älskar att betrakta den visa tankeförmågan såsom ett medel att hafva gemenskap med den oändlige Guden; ty jag tror, att Han inspirerar menniskorna icke blott genom samvetet, känslorna och själen, utan äfven genom tankeförmågan, genom förnuftet, inbillningskraften och förståndet. Men Han gör detta icke godtyckligt, genom under och emot tankeförmågans natur, utan förmedelst ett förfaringssätt, hvilket är lika bestämdt, som planeternas gravitation eller metallatomernas kemiska attraktion. Jag kan dock ej finna, att Han ingifver tanklösa menniskor sanning, lika litet som onda menniskor kärlek. Om man säger mig, att Gud ingaf Hebreernas helige vishet, fyllde Moses och Jesu väldiga käril; jag tror det, men icke Hebreernas helige allena. Greklands, Roms, Tysklands, Frankrikes, Gamla och Nya Englands helige, alla menniskors söner ligga vid himmelens bröst, och hämta ingifvelse från Honom, uti hvilken vi »lefva, röra oss och hafva vår varelse». Intellektuel ingifvelse erhålles i form af sanning; men hvad från Gud härflyter, står i förhållande till den vishet, som söker och sålunda erhåller. En tankeförmåga, liten som en fingerborr, kan blifva alldeles uppfylld deraf; men förmår han inrymma så mycket som en tankeförmåga, hvars oceanbröst törstar efter en hel himmel af sanning? Ju mera vidtomfattande förstånd vi äga, desto mer skola vi erhålla. En droppa skulle kunna flöda öfver i en tom körsbärskärna, då deremot hela innanhaf uppfylla blott en liten del af Atlantiska oceanens väldiga djup. Den ljufva himmelen innehåller ännu mången sanning, som är nära för hand och bidar på menniskoslägtet. En menniska af inskränkt förstånd kan endast uppfatta innehållet af sin ABCbok; men derföre bör hon icke tadla sin medmenniska, hvars encyklopediska hufvud spisar af menskligheteus vetande, och likväl irrar omkring af brist på näring.

Huru älskar ej menskligheten sanningen! Vi vilja ej låta den gå förlorad;

"För tankens verld än ej förloradt gått
Ett enda ord, vi af den Helga Ande fått,"

så naturlig är den för menniskoanden. Se på makten hos en särskild sanning, en stor idé; betrakta den blott såsom en kraft i menniskoverlden. I början tyckes ingenting vanmäktigare. Den har hvarken händer eller fötter; huru kan den gå allena? Det tyckes som om bokcensorn skulle kunna utstryka den för alltid. Den smickrar ingen, erbjuder sig ej att tjena något personligt eller enskildt intresse och sedan afstå från sitt verk — den vill ej blifva någons slaf. Den tyckes färdig att förgås; nästa ögonblick gifver den säkert upp andan. Se nu har en prest kastat densamma i stoftet och trampar den till döds. Hvilken dåraktig fruktan! Att trampa på himmelens blixt! Af alla ting är sanningen den varaktigaste, osårbar som Gud; en samevig stråle med den Evige»; skola vi kalla henne en tillfällig egenskap af Guds tillvaro eller snarare en från Honom oskiljaktig, sjelfbeståndande del af Hans väsende? Pyramiderna kunna ramla, graniten deri under tidernas lopp förvittras till stoft och bortblåsas af ödemarkens sirocco; sjelfva de berg, ur hvilka de först blifvit huggna, kunna helt och hållet förgås, bortdunsta i luften och spridas öfver verlden, — men sanningen skall likväl förblifva odödlig, oföränderlig och utan att åldras. Himmel och jord kunna förgås, men aldrig en sanning! Ett sannt ord kan aldrig gå förloradt för menskligheten; det är endosseradt af den Allsmäktige, och skall alltid hafva gällande kraft hos menskligheten. Kunna verldens alla arméer förändra den obetydligaste matematiska sanning? göra ett och ett till mer eller mindre än två? Lika litet kunna de förändra någon sanning eller osanning i moralen, i politiken eller i religionen. En osanning förblifver en osanning, en sanning en sanning.

Se hvilken makt en särskild sanning utöfvar på en enskild menniska? Låt oss taga ett exempel från en hög

art af sanuing, — en religionssanning. Paulus från Tarsus inser, att Gud älskar hedningen lika mycket som juden. Det tyckes vara en ringa sak att inse detta. Hvarföre tänkte menniskorna någonsin annorlunda? Hvarföre skulle Gud icke älska hedningen lika mycket som juden? Han kunde omöjligen göra annorlunda. Och dock syntes detta då för tiden såsom en stor sanning, hvarom den kristna kyrkan var delad i olika åsigter; hon brann i Pauli från Tarsus bröst, hvilken då ännu var en ung man. Hvilket hjeltemod uppväckte hon ej hos honom! Af hvilken sjelfförsakelse var han ej mäktig! Umbäranden, vedermödor, förföljelse, förakt, hans följeslagares och fordna vänners ovilja, skeppsbrott, gisslande, fängelse, död, — allt detta är ingenting för honom. En sanning har inspirerat honom; han är vältalig med dess nya kraft; hans bref äro mäktiga. Hvarhelst han går, finner han fiender, och verlden fullsatt af faror; men hvarhelst han kommer, vinner han vänner; han förvärfvar dem genom denna sanning och genom det hjeltemod, som hon väckte hos honom. Menniskorna sågo den nya läran, och blickade tillbaka på den gamla villfarelsen, — att Jupiter älskade Rom, Pallas Athen, Juno Samos och framförallt Karthago, Jehova Zion och Baal sina tyriska städer; att hvarje särskild gudomlighet var förtörnad mot hela det öfriga menniskoslägtet, samt derföre måste hafva sina särskilda fester och ceremonier, som voro misshagliga för de öfriga. Menniskorna inse nu att detta var en villfarelse, de inse det onda, som uppkom deraf — krigen och de stridlystna tidehvarfven, nationalafunden, brottningen mellan babyloniska eller thebanska prester samt det ömsesidiga hatet mellan hedning och jude. Nu äro alla »ett i Kristo»? De välsigna de läppar, hvilka förkunnade denna lära, och bragte dem frihet genom sanningen. Emellertid upphöjer sanningen aposteln, hans tanke vidgar sig, hans samvete verkar friare än förut, sedan han icke längre är betungad af en syndens och dödens lag. Hans välvilliga känslor få en vidsträcktare verk-

ningskrets, emedan han ej gör någon åtskilnad till nationen. Hans själ vinner en bättre uppfattning af Gud, sedan skiljeväggen mellan jude och hedning blifvit nedrifven.

Vi uppskatta ofta en nations värde efter de sanningar, som den bragt i dagen. För att verkställa den fysiska folkräkningen och erfara, huru många som skola rösta, räkna vi hufvudena och uppnämna menniskorna i milliontal, — så och så många qvadratmil Ryssar, Tatarer eller Kineser. Men för att erhålla den andliga folkräkningen och se hurudan omröstningen kommer att blifva, räkna vi tankarne, uppgifva de stora namnen och uppräkna sanningarne. Nationerna må förgås, barbarerna härjande fara fram öfver Thebe, Jerusalems tjusande nejder blifva ett stillastående träsk samt Sokrates' och Aristoteles' älsklingsställen öfverväxas af törnen, — likväl dö ej Egypten, Judeen och Athen; deras sanningar fortlefva trotsande döden, och dessa namn tillhöra för beständigt ett klassiskt land. Jag tror ej att Gud älskar de menniskor eller nationer, som Han förlänat denna höga bestämmelse, mer än Han älskar andra mindre hyfsade nationer eller menniskor; men det är efter denna måttstock, som vi uppskatta nationerna. Några få sanningar göra dem odödliga.

En stor sanning försmår ej att låta fortskaffa sig af ett så oädelt ök som egennyttan. Sålunda gå idéerna ut med öknens skepp eller skeppen på hafvet. Vissa nationer, såsom Engelsmän och andra, synas företrädesvis älska detta fortskaffningsmedel, och tycka om att handskas med och smaka en sanning i den mest konkreta form; derföre skådas och välkomnas stora sanningar såsom politisk ekonomi, innan de tänkas såsom en del af politisk moral, af menniskokärlek och kosmisk fromhet. Samfundsvetenskapens alla stora sanningar synas hafva kommit till menniskors medvetande, hvilka drefvos af fruktan för eller af kärlek till sanningens resultater, men ej af kärlek till sanningen sjelf. Nationerna hafva understundom såsom egna upptagit sina idébarn, blott för den praktiska nyttan af den klädnad,

som de buro; den gudomliga försynen sände sanningen, sådan de voro i stånd att emottaga henne. Sålunda lära jordiska mödrar understundom sina barn alfabetet förmedelst bokstäfver af socker.

Men äfven hos oss är det icke alltid så. I våra dagar hafva vi sett en man, som var intagen af den stora idén, att hvarje menniska har en rätt till sin egen kropp och själ, och att det följaktligen är orätt att hålla en oskyldig menniska i slafveri; att ingen häfd, ingen lag, ingen författning, intet enskildt eller nationelt intresse, ingenting på, under eller öfver jorden kan rättfärdiga detta dåd. Han tillämpar denna sanning på det amerikanska slafveriet. Här är en strid mellan en erkänd sanning och ett förment nationalintresse. Hvilket inflytande hade idén på mannen! Hon gjorde honom störré och mäktigare, öppnade hans samvetes öga för den hundrahöfdade orättvisan i det moderna samhällets lerneiska träsk; hon vidgade hans kärlek, till dess hans hjerta bad och hans händer med, för den stackars negern i de södra morasen, — för alla förtryckta. Hon rörde och uppväckte hans själ, till dess han kände en manlig fromhet i stället för hvad eljest skulle varit en pjunkig hjertnjupenhet, som lipar och qvider i kyrkans armar. Idén går vidare, säker om segern.

Se huru en stor idé, en moralisk eller religiös sanning, vinner inflytande på massor af menniskor. Först ser någon henne dunkelt under en längre tid utan tillräcklig synförmåga att få en redig bild af henne, emedan beskaffenheten af hans syn är bättre än hans synförmåga. Sedermera ser han henne tydligt och med bestämda konturer. Sanningen brinner väldigt inom honom och han kan ej vara tyst; han omtalar henne än för den ena än för den andra, och för hvarje gång han talar derom, lär han sig sin lexa bättre. Andra menniskor skåda idén först dunkelt likasom han. Hon uppväcker kärlek till sig; först måhända i någon qvinnas mottagliga hjerta, som känner

behof af tröst. Derefter välkomnas hon af några sinnen, som äro förberedda på henne; derifrån glimmar hon församgdt i andra sinnen, likasom ljus, hvilket återspeglas från vattnet. Snart närma sig de liksinnade hvarandra för att sola sig i hvarandras böner; de bilda en trosfamilj, och blifva starka genom sin förening. Kretsen vidgar sig. Menniskor bekämpa den nya idén med större eller mindre skicklighet, stundom med våld eller ock blott med förnuftsskäl. Derpå inträder ett litet uppehåll — den nya sanningens utmärktaste representanter måste blifva fullkomligt medvetna af sin sanning och af sin ställning till verlden; ett förfarande, som liknar sädens växt om sommaren, hvilken på heta dagar skjuter i längden, som landtmannen säger, men under de kyliga nätterna tjocknar samt får en grön och stark växt. Hindren mot en stor idé äro af motsvarande vigt för dess utveckling hos en menniska, hos en nation eller hos verlden. De menniskor, som döpas med en ny idé, tiga stilla och begrunda för att blifva vissare på sin sak — sålunda fullkomnande logiken af sin tanke — tiga stilla och eftersinna sättet att framställa den — sålunda fullkomnande sin retorik och söka att ordna den i en yttre form; ty hvarje tanke måste vara ett ting. Derefter framställa de sin idé fullständigare; i den strid, som nu följer, blifva de misstag, hvilka äro förbundna med densamma, blottade; allt som blott är tillfälligt, nationelt eller personligt, afskakas, och den rena sanningen framgår för att segra. På detta sätt hafva alla stora idéer i religion eller filantropi gjort sin rund. Men hvarje ny moralisk eller religiös sanning, som saliggör verlden, står i strid med gamla begrepp, lägger en ny börda på dem, som först antogo henne; fordrar af dem, att de aflägga sin gamla beqvämlighet, tåla ett bittert namn, fördraga sina vänners köld och utsätta sig för verldens hätskhet. Hvilken sträng vind vannade ej de förste kristne och qväkarne! De uthärda allt detta, och likväl går sanningen framåt. Snart har hon filosofer, som tyda henne, apologeter,

som försvara henne, talare, som framställa henne, inrättningar, som förkroppsliga hennes helgade lif. Hon är en ny kraft i verlden, och ingenting kan fördrifva eller motstå henne. Det var på detta sätt, som kristendomens idéer vunno ett fotfäste i verlden. Hvilken verld af erfarenhet ligger ej mellan Petri och Jakobi hänryckning på pingstdagen samt Clarkes och Schleiermachers lugna bevisningar!

För fyra hundra år sedan började man tydligt inse den sanningen: att menniskan har af naturen herraväldet öfver alla jordiska inrättningar; de äro till för hennes skull, tillfälligheter af hennes utveckling, icke hon för deras skull. Denna sats är ytterst enkel, och en hvar af er lemnar den sitt bifall. Men på en tid var den en stor, ny sanning. Se hvad den föranledt. Martin Luther insåg dunkelt dess tillämpning på katolska kyrkan, en inrättning, som länge oinskränkt herrskat öfver menniskornas själar. Kyrkan gaf efter, och vek undan för sanningens flod. Denna hjelplösa sanning, hvad har hon ej uträttat, huru många millioner har hon ej inspirerat, hvilka inrättningar har hon ej uppfört, hvilka män har hon ej kallat till lif! Efter hand insågo menniskorna hennes tilllämpning på den despotiska staten, hvilken länge hade herrskat öfver deras kroppar och själar. Revolutioner följde tätt på hvarandra i Holland, England, Amerika och Frankrike, och en dag skall hela Europa, ja hela verlden sättas i lågor af denna idé. Menniskorna motsatte sig denna idé; en af Stuartarne sade, att hon ej skulle komma till England öfver dess fyra haf; men hon kostade denne Stuart lifvet, och dref hans efterkommande från den kära fädernejorden. Hon kom till Amerika, denna i början så förstörande sanning, men som dock var bestämd att blifva så skapande och vidmakthållande. Hon hitförde våra förfäder, bistra, skäggiga män, fulla af gudsfruktan, men som föga insågo, hvilken frukt deras plantering skulle komma att bära. Hvilka inrättningar hafva ej uppstått på den mark, hvilken då utgjorde en vildmark, fruktansvärd för

sina vilda djur och ännu vildare menniskor. Hvilka nya idéer hafva ej uppspirat ur denna gamla sanning: alla menniskor hafva naturliga, lika och oförytterliga rättigheter till lif, frihet och sträfvande efter sällhet — detta var en ny blomma på den gamla stjelken. Se (1857) de trettioen stater, som hafva uppstått under skyddet af denna stora idé.

Denna redan länge såsom sann erkända sanning, hvilken erfarenheten numera visat vara gagnelig, återvänder öfver hafvet, följande det spår, som Majblommans köl efterlemnat, och allvarliga nationer välkomna henne i sina hjertan, denna allsmäktiga sanning, att menniskan är upphöjd öfver inrättningarne, ej de öfver henne. Huru har ej denna sanning dundrat och blixtrat i hela Europa under de sista få åren. Hon skall kasta i stoftet mången gudlös tron, och fridens palm skall intaga det rum, som en gång var förbehållet soldaternas öfningar. Här och der hafva redan städernas fästningvallar blifvit förvandlade till stadsträdgårdar.

Uppfyllda af denna sanning uppstå här i Amerika män mot gudlösa sedvanor, som blifvit lag, och fordra slafvarnes frigifvande. Se huru hon utbreder sig! Hon kan ej skrifvas eller voteras omkull eller slås i vädret med hånande förakt; hon kan ej nedslås af verldens alla arméer. Denna sanning tillhör menniskans natur, och kan endast förgås, då menniskoslägtet gifver upp andan. Och dock är hon endast en idé, som har hvarken händer eller fötter. Den man, som först uttalade henne på jorden, — hvad har han icke uträttat! Likväl betviflar jag ej, att landtfolket i hans grannskap ansåg värdshusvärden för en vida nyttigare menniska; och då ölet föll en skilling på kannan eller presten påklädde sig en ny kaftan, torde mången ansett det vara en vigtigare tilldragelse, än då denna sanning först förkunnades för menniskorna. Men är ej en vis man starkare än alla dåraktiga? Sanningen är en del af Guds himmelska maskineri; den som ställer detta i gång

för menskligheten, har den Allsmäktige att drifva hjulet åt sig. Om Gud drifver qvarnen, hvem skall väl då kunna hämma den? Det finnes en gnista från den kärleksrike Guden hos oss alla.

"O fröjd att något finns
Uti vårt stoft som lefver,
Att än naturen minns
Hvad dock så flyktigt var."

Jag tycker mig se en tänkande man, hvilken sträfvar efter sanningen, och på hvars höga, bleka panna den intellektuella fromheten står skrifven, komma från gatan, fältet eller verkstaden, stanna och vända hela sin kraft inåt; nu ler han, när han får se skymtar af denna blyga sanning, som flyr, men likväl önskar att blifva sedd, — en dotter af den allgode Guden. Det är åt hennes skönhet, som han ler, åt tanken på den beslägtade älsklighet, hvarmed hon kommer att befolka jorden. Och derpå upphör leendet, och en blek sorgsenhet lägrar sig på hans strålande ansigte, då han besinnar, att menniskorna för hvarje ny planta vattna sina trädgårdar med blod, samt huru mycket deraf som måste utgjutas för planteringen af en sanning lik denna! Han visar sin tanke för andra menniskor, hvilka under tiden hålla den skyddad inom sin familjekrets. I sinom tid har sanningen kommit till myndiga år, och måste taga sin egendom i besittning. Än brottas hon med romerska kyrkan; striden är ännu ej öfverstånden, men det dödliga såret skall aldrig läkas; än kämpar hon mot nordens konungar; se huru de falla med krossade spiror och omstörtade troner, och den evige konungens fagerkindade dotter framleder lyckliga folk, och inviger, med fromt löfte, fredens, rättvisans och kärlekens höfvidsmän samt låter dem vid menniskohjertats enda stora evangelium svärja att hålla verldsalltets författning, hvilken blifvit skrifven med Guds egen hand.

Detta sednare är dock blott en förutsägelse; menniskorna påstå, att den ej kan inträffa. Slafvarne i Amerika måste för evigt vara trälar, Europas nationer kunna aldrig blifva frie. Jag skrattar åt ett sådant yttrande. Låt mig blott veta, att någonting är sant, så vet jag äfven, att det har Guds allmakt på sin sida, och fruktar icke mer för dess framgång, än jag fruktar för Gud. Politiken är krafvens vetenskap. Tingens eviga sanning är det kraf, hvilket beherrskar vetenskapen om menniskor likasom vetenskapen om materien. Var säker derpå, att den oändlige Guden är ett af de kraf, hvilka sannolikt icke komma att förbises i den menskliga utvecklingens yttersta tilldragelser. Sanningen skall lika visst blifva rådande i politiken som i geometrien; vi lära blott känna sanningens enklare former tidigare. Men dårskap, lidelse och inbilladt intresse förvända nu det öga, som ej alltid kan underlåta att se.

Sanningen är förståndets föremål; genom mensklig vishet lära vi Guds tanka och uppfyllas af hans förstånd; men vi erhålla ej alla samma slag eller form eller myckenhet af sanning, utan en hvar skall bekomma sin del, i förhållande till hans medfödda krafter och det bruk, som han gör af dem. Kärlek till sanningen är fromhetens intellektuella beståndsdel. Visdom är behöflig för en fullständig och sant mensklig religion; en sak, som bör värderas för sin egen skull och icke endast för dess nyttighet. Kärleken till nyttigheten skall en dag gifva rum för kärleken till sjelfva sanningen.

Att fullgöra kroppens lag medför helsa och styrka och på längden äfven skönhet; att iakttaga tankens lag medför den högre intellektuella styrka, helsa och älsklighet, hvilka äro så mycket förmer än alla kroppens egenskaper, som tanken är förmer än musklerna, hvilka han beherrskar. Sanningen skall blifva en följd af tankens lagenliga odlande och tjena menniskans stora intresse. Några tusen år härefter, då vi äro bortglömda, då både gamla och nya

England hafva gått ur tiden, och anglosachsiska stammen endast är känd liksom Cherethiterna och Pelethiterna, — intet af denna nation återstår mer än blotta namnet, — skola dock de sanningar, som vi långsamt inhämtat, tillgodokomma de folk, hvilka komma efter oss; Amerikas stora politiska sanning skall göra sin rund kring jorden och kläda henne med grönska och skönhet. All den tankekraft, som vi bringa till mognad och lemna föredömen på, skall äfven öfverlefva oss; hos er och mig skall hon blifva personligen odödlig, — en del af vårt sig alltjemt vidgande medvetande, ehuru Leibnitz's och Aristoteles' hela jordiska vishet snart måste blifva en enda droppe i de vises himmelska ocean, hvilka döden undervisat; men hon skall icke desto mindre fortlefva på jorden menskligt odödlig; ty de sanningar, som vi bringa i dagen, nedläggas i verldens stora skattkammare — uti hvilken Sokrates och Kant inkastade endast två skärfvor, hvilka utgjorde blott ett halföre af mensklighetens egodelar — och bilda en del af det arf, som hvarje menniskoålder emottager, förkofrar, förvaltar och måste lemna efter sig åt menskligheten — den menniskoslägtets egendom, som till tidens ända går i arf uti en af naturen sjelf fastställd ordning. Likasom de menniskor, hvilka upptäckte sädens bruk, tämde oxen och hästen, uppfunno språket och bokstäfverna, betvingade elden och vattnet, och med ett jernfjetter spände under oket dessa begge råa ursinniga elementer, så att de nu mera äro spaka som lam; — likasom de, hvilka tämde blixten och läto den framföra sina budskap, och likasom de, hvilka för två tusen år sedan uthöggo älsklighet i sten, en ständig källa till skönhet och glädje; — likasom dessa och alla andra dylika menniskor öfverlemnat sina rika verk åt menskligheten, så förstorar den, hvilken framställer en sanning och utvecklar vishet, ja hvarje medfödd eller förvärfvad mensklig förträfflighet, sitt slägtes andliga herrlighet. Och en enda man, som ej kunde färga ett enda hårstrå hvitt eller svart, har lagt en aln till menniskoslägtets längd.

Alla materiella rikedomar, som denna mansålder ärft eller genom sin verksamhet förvärfvat, vår odlade mark, våra hus, våra vägar af grus, trä eller jern, våra fabriker och skepp — mekaniska uppfinningar, hvilka göra Nya England mäktigare i att framalstra än Ryssland, ehuru detta har fyratio gånger vår befolkning — alla dessa uppfinningar, menniskoslägtets kronjuveler, sinnebilderna af vår kungliga makt öfver jorden, efterlemna vi åt nästa mansålder; genom vårt tillägg till detta arf, skola våra barns börda blifva lättare, deras tillvaro omfångsrikare och deras glädje fröjdefullare. Men äfven de andliga sanningar, som vi inse, den intellektuella fromhet, som vi förvärfva, all den sant menskliga förträfflighet, som vi långsamt utgrunda och långsamt mejsla till lif, länder menniskor till välsignelse — den gyllne bägare, som låg dold i deras säck, hvilka endast åstundade att erhålla säd, och som var dyrbarare än all den spannmål, de köpte. Andra menniskor skola efterträda oss i våra andliga sträfvanden, uppklifva på vår stege, bygga sedermera vidare, och sålunda stiga högre upp mot himlen, än j och jag haft tid och förmåga att hinna. Det finnes en andlig solidaritet hos menniskoslägtet, och den första menniskans tanke skall bidraga till den sistes vishet. Tusen menniskoåldrar hafva lif i er och mig.

Verlden är gammal; menniskoslägtet är ej någon ny skapelse, ingen uppkomling från i dag, utan har fortlefvat under hårda och långa tider. Dock hvad är väl menniskornas historia mot den natur, som finnes i oss alla! Den instinktartade hungern efter fullkomlig insigt låter icke afspisa sig med hvad man redan njutit. Nya sanningar måste komma, — sanningar i vetenskapen, politiken, moralen, religionen; somliga hafva för icke längesedan kommit till vår planet, — många nya ting finnas ännu under solen. Först gifva menniskorna dem ett tveksamt välkommen. Men veten j, att de äro sanningar, så rädens ej; varen förvissade, att de skola äga bestånd, läggande

nya skatter till menniskornas medvetande, ny yttre välfärd till jordens lycka. Ingen konung eller eröfrare bevisar menniskorna en så stor välgerning, som den man, hvilken begåfvar menniskoslägtet med en stor och allmännelig sanning; den som befordrar hennes fortgång, och gör tanken till ett ting, verkar i samma riktning som Moses, har intellektuel samkänsla med Gud och är Hans medarbetare. Den bästa gåfva, som vi kunna gifva en menniska, är sann menskligheten. Vi få ej underskatta materiella ting, utan ihågkomma, att den mansålder, som fann Rom uppbygdt af tegel och lemnade det af marmor, uppfyldt af bildstoder och tempel, har såsom sin förnämsta bragd testamenterat oss några få ord af en ung timmerman från Galiléen jemte hågkomsten af hans sant menskliga lif.

III.

OM RÄTTVISAN OCH SAMVETET.

OMVÄNDER EDER OCH GÖRER RÄTTVISA.
Tob. XIII:6.

Öfverallt i verlden framträder en naturlag, d. v. s. ett oföränderligt verkningssätt, som tyckes tillhöra tingens natur, verldsalltets författning; detta sakförhållande är allmängiltigt. På olika områden beteckna vi detta verkningssätt med olika benämningar, såsom Materiens lag, Tankens lag, Sedelagen o. s. v. Vi mena dermed ett visst verkningssätt, som tillhör de materiella, intellektuella eller moraliska krafterna, det sätt, hvarpå de gemenligen yttra sig och på hvilket det är deras ideal att städse verka. De ideella lagarne för materien känna vi endast af det sakförhållandet, att de alltid åtlydas; för oss är den verkliga lydnaden det enda beviset för den ideella regeln; ty hvad beträffar ledningen af den materiella verlden, så är det ideella och det verkliga alldeles detsamma.

Materiens lagar kunna vi endast lära känna genom aktgifvande och erfarenhet. Vi kunna ej gissa oss till dem och på förhand antaga eller alls känna dem, utan att erfarenheten understöder iakttagelsens rön. Ingen kunde förutsäga, att en fallande kropp skulle falla 16 fot i första sekunden, två gånger denna väglängd i den andra, fyra gånger i den tredje och sexton gånger i den fjerde, innan man fått erfarenhet af detta sakförhållande. Lagen

för kroppars fall är för oss rent objektiv; intet verkningssätt i vårt medvetande kan förutse denna regel för den yttre verldens verksamhet. Detsamma gäller om alla materiens lagar. Den ideella lagen är känd, emedan den är ett sakförhållande. Lagen är befallande; den måste åtlydas utan tvekan. I solsystemet eller i sammansättningen af en diamant är intet svängningsrum lemnadt för olydnad; visserligen finnas öfverallt svängningsrum, men endast för vibration såsom en förrättning, icke såsom vägran af en förrättning. Endast Guds ursprungliga vilja verkar i den materiella verlden, ingen sekundär ändlig vilja.

I naturen, den för sinnena utbredda verlden, se vi, — för att gruppera många särskilda verkningssätt omkring en enda uti dem sig uppenbarande kraft, — den stora allmänna attraktionen (tilldragningskraften), hvilken sammanbinder atom vid atom i ett sandkorn, himlakropp vid himlakropp, solsystem vid solsystem, gifver enhet åt tingens verld, och afrundar dessa verldssystemer till ett verldsallt. Till en början tyckes det finnas undantag från denna lag, såsom uti växtlighet och förruttnelse, i elektricitetens frånstötningar; men slutligen finna vi, att alla dessa skenbara undantag blott äro bevis för denna stora tilldragningslag, som verkar på olika sätt. Vi kalla attraktionen efter hennes olika verkningssätt, sammanhäftningskraft i små massor och tyngdkraft i stora. Då sambandet synes vara mera innerligt, benämna vi den frändskap, såsom i den atomistiska föreningen af materiens molekuler. Andra hennes yttringssätt kalla vi elektricitet och magnetism; då förbindelsen är ännu närmare och innerligare, benämna vi henne vegetation hos växterna, lifskraft hos djuren. För vårt närvarande ändamål är det tillfyllest, att hänföra alla dessa verkningar under den allmänna benämningen attraktion, som visar sig verksam i de olika yttringarne af sammanhäftning, tyngd, frändskap, växtlighet och lifskraft.

Denna kraft gifver enhet åt sinneverlden, håller henne tillsammans, men gifver henne tillika mångfald, genom att den verkar på så olika sätt. Verkningarnes mångfald öfverraskar i början sinnena, men till slut sätter orsakens enhet det odlade förståndet i förvåning. I förhållande till vår jord är ett jordskalf ingenting mer än en remna, som öppnar sig i en trädgårdsgång på en het sommardag. En svamp är porös, emedan han har små tomrum mellan de fasta delarne; solsystemet är endast mera poröst, emedan det har större tomrum mellan de särskilda kloten; med verldsalltet är detta ännu mera förhållandet, med dess ofantliga rymder mellan de särskilda solsystemerna: enahanda tilldragningskraft sammanhåller svampen, solsystemet och verldsalltet. Hvarje liten del af materien i verlden står i samband med hvarje annan och alla de andra smådelarne i densamma; attraktionen är det gemensamma föreningsbandet emellan dem.

I den andliga verlden, det menskliga medvetandets verld, gifves det äfven en lag, ett ideelt verkningssätt för menniskans andliga kraft. För att blott anföra den moraliska delen af denna medvetenhetssfer, finna vi det fenomen, som kallas rättvisa eller det rättas lag. Betraktad som en kraft, utöfvar denna lag samma inflytande i samvetets verld, som tilldragningskraften i sinneverlden. Jag anser rättvisan som menniskornas regelrätta förhållande, och att den har samma uppgift bland de moraliska atomerna, — de särskilda menniskorna, — de moraliska massorna, d. ä. nationerna, — och det moraliska hela, d. ä. hela menniskoslägtet, — som attraktionskraften mellan de materiella atomerna, massorna och det materiella hela. Den framträder i en mångfald af former, som ej är mindre förvånande.

Men i olikhet med attraktionskraften, verkar hon ej fri från alla hinder. Hon utvecklar sig genom medvetet verkande väsenden, som alltjemt förändras, och som genom erfarenhetsrön öfvergå från lägre till högre grader af lif och utveckling,

till högre rättsgrunder. Det gifves en viss särskild kraft, som är personlig och egendomlig för en hvar af oss, samt beherrskas af den individuella viljan; denna kan yttra sig i samma riktning som rättvisans stora regelrätta kraft, eller ock kan den för någon tid råka i strid med verldsalltets allmänna lag, i det den har egna nutationer, svängningar och afvikelser, vare sig personliga eller nationella. Efter någon tid skola likväl dessa ringare krafter ofelbart besegras af den stora, allmänna moraliska kraften, komma med i strömfåran, och föras framåt ut i verldsalltets moraliska flod.

Hvilken mångfald af män och qvinnor finnes det ej i verlden! Ett tusen millioner menniskor och deribland icke två personer som äro lika till gestalt och anletsdrag! Huru skiljaktiga till karakterer och väsende! Huru ytterst olika är ej deras uppträdande i handling! Hvilken oändlig mångfald af önskningar och viljor hos dessa tusen millioner menniskor; af planer, hvilka uppstå än i den lilla personliga bubbla, som vi kalla ett anseende eller en stor förmögenhet, än i den stora nationella bubbla, som vi benämna en stat! Ty bubblor äro de i förhållande till den tid och det rum, som de intaga i denna menniskoslägtets stora, tidehvarfven öfverlefvande ocean. Men nedan under alla dessa bubblor, stora eller små, ligger samma eviga kraft, som skapar dem i den ena eller andra särskilda formen; och öfver dem alla herrskar samma faderliga försyn, evigt vakande öfver det lilla likasom öfver det stora, och frambringande en mångfald af verkningar genom en och samma kraft. Denna försyn tillstädjer de små bubblorna af sitt barns hugskott, villfar det att bilda dem, lemnar det tid och rum dertill, förstår dess små nycker och infall, och låter det under någon tid fortfara dermed; men Försynen sjelf, som ej har några infall eller nycker, herrskar der som allmänlig rättvisa, allvetande och allsmäktig. Utur hennes haf uppstiger dessa bubblor; genom hennes kraft uppkomma de; i enlighet med hennes lag hafva de sin

sammanhållning, och den särskilda personliga viljan, som gör dem stora eller små, och gifver dem en regelbunden eller oregelbunden gestalt, har sin afvikelsegräns utstakad för sig, utöfver hvilken hon icke kan gå. I denna menniskoverlden gifves det en stor svängningskrets; försorg har blifvit dragen för vägrandet att fullgöra den ideella förrättningen, öfverflöd föranstaltadt att afjemna bristen; hämningar äro anordnade för hvarje viljans regelstridiga verkningssätt.

Betraktad såsom ett föremål utom menniskan, är rättvisan det moraliska verldsalltets författning eller grundlag, det rättas lag, ett rättesnöre för menniskan i alla hennes moraliska förhållanden. Följaktligen måste alla menskliga angelägenheter vara underkastade denna såsom den högsta lagen. Det som är rätt öfverensstämmer dermed och har bestånd; det som är orätt, strider deremot och går under. Egenkärlekens, vänskapens eller fosterlandskänslans enskilda sammanhållningskrafter måste alla vara underordnade denna allmänna tyngdkraft mot det eviga rätta.

Vi lära känna materiens lagar, t. ex. attraktionskraften, genom iakttagelse och begrundning; hvad vi veta derom, är resultatet af lång erfarenhet — många tusen års rön af synen och eftertankan. Vi skulle kunna erfara åtskilligt om rättvisans moraliska lag, det rättas lag, på samma väg som om ett blott yttre ting. Då skulle vi känna den såsom en företeelse, såsom vi känna attraktionskraften; såsom ett så allmänt sakförhållande, att vi skulle kalla det allmänneligt och en naturlag. Dock skulle den anses blott för en godtycklig lag, som visserligen vore öfver oss, men ej uti oss; eller i våra grundbeståndsdelar, men ej i vårt medvetande; hvilken vi måste vara underordnade, men med hvilken vi icke kunde blifva samordnade; en lag lik den om kroppars fall, hvilken icke hade något naturligt förhållande till oss, som vi icke till följe af vår natur kunde förutsätta eller gissa oss till, utan endast lära känna af vår historia. Vi skulle ej få veta, hvarföre Gud skapat

verlden efter rättvisans och ej efter orättvisans mönster, lika litet som vi veta, hvarföre en kropp ej faller lika så hastigt i den första som i den sista sekunden af dess nedfart.

Gud har likväl gifvit oss en moralisk förmåga, samvetet, hvilken är i stånd att genast och omedelbart fatta denna lag genom åskådning, utan någon erfarenhet af de yttre följderna deraf, att vi hålla eller bryta emot densamma, och det vida fullkomligare, än en sådan erfarenhet någonsin kan yppa det. Menniskans historias sakförhållanden framställa icke så fullkomligt hennes naturs förmögenheter, som materiens historia ådagalägger materiens egenskaper. Ehuru ändlig, är menniskan dock oändligt framåtskridande och utvecklar alltjemt sin naturs egenskaper; hennes historia är derföre icke hela boken om menniskan, utan endast den del af densamma, som blifvit öppnad och offentligt uppläst. Sålunda framställer menniskans historia aldrig fullkomligt hennes natur; och en lag, som härledes endast från iakttagelsens sakförhållanden, beskrifver ingalunda den normala handlingsregel, som tillhör hennes natur. Materiens lagar äro kända för oss, emedan de efterföljas; der äro de ideella och de verkliga desamma; men menniskan har i sin natur ett rättesnöre för sitt handlingssätt, som är högre, än hvartill hon hittills kommit, — ett naturens ideal, som kommer verkligheten af hennes historia på skam. Iakttagelse och begrundning gifva oss endast sedelärans verklighet; samvetet visar oss, genom en gradvis och fortgående åskådning, sedelärans ideal. Med det vilkor att jag begagnar denna förmåga i dess normala verksamhet, och i samma förhållande som jag utvecklar densamma jemte alla dess beslägtade krafter, lär jag känna rättvisan, det rättas lag, det gudomliga rättesnöret för menskliga lifvet. Jag ser den icke såsom ett yttre sakförhållande, hvilket likså väl kunde icke vara som vara, eller som kunde undanträngts af sin motsats, utan jag ser den såsom ett verkningssätt, hvilket tillhör Guds oändligt fullkomliga natur, och tillhör äfven min

natur, och följaktligen är icke blott öfver mig, utan äfven i mig, af mig och för mig. Jag kan blifva samordnad med, och icke blott underordnad densamma. Jag erfar en djup, fortvarande och instinktlik förnöjelse i rättvisan, icke blott i hennes yttre verkningar, utan i hennes inre orsak; och till följe af min natur älskar jag denna det rättas lag, denna lefvernes-regel, denna rättvisa, med en djup och beståndande kärlek. Jag finner, att rättvisan är föremålet för mitt samvete, och afpassad för detta likasom ljuset för ögat och sanningen för tanken. Det finnes en fullkomlig öfverensstämmelse emellan det moraliska objektet och det moraliska subjektet. Då jag finner, att rättvisan så lämpar sig för mig, förstår jag, att hon skall befordra min och hela menniskoslägtets välgång.

Attraktion är den allmännaste lagen i den materiella verlden, och förekommer söndring i verldsalltet; måttlighet är kroppens lag, och förekommer söndring mellan lemmarne; rättvisa är samvetets lag, och förekommer söndring i den moraliska verlden, mellan medlemmarne af en familj, menigheterna i en stat eller mellan nationerna i menniskoverlden. Måttlighet är kroppslig rättvisa, som gör rätt mot hvarje kroppslem, och är medelproportionalen mellan lusta och lusta, eller mellan en och alla; som ej uppoffrar något flertal för ett begär, det må vara huru häftigt som helst — intet fåtal, om än aldrig så ringa, för ett flertal — utan gifver enhvar, hvad honom tillkommer, och åt alla den harmoniska och väl afpassade symmetri, som lämpar sig för alla. Hon iakttager ett riktigt förhållande mellan det ena och det andra, och vidmakthåller jemvigten inom kroppen, så att deri ej finnes något öfvermått. Rättvisa är moralisk måttlighet i menniskoverlden. Hon vidmakthåller riktiga förhållanden menniskor emellan; en menniska, ehuru obetydlig, får ej uppoffras för en annan, om denne än är aldrig så mäktig, för ett flertal, eller för alla menniskor. Hon bibehåller jemvigten nationerna emellan, ty en nation är blott en menniska i stort; mellan en

menniska och hennes familj, stam, nation och race; mellan menniskoslägtet och Gud. Hon är den allmänna regulator, som samordnar den ena menniskan med den andra. en hvar med alla, mig med tusen millioner menniskor, så att mina absoluta rättigheter och deras ej råka i delo, ej heller våra slutliga intressen stöta emot hvarandra, eller min eviga välfärd står i strid med allas eller någons lycksalighet. Jag bör utöfva rättvisan och fordra den af alla — en allmän mensklig skuld, en allmän mensklig fordran.

Men rättvisan sträcker sig ännu längre; hon är regulatorn mellan menniskan och Gud. Hon är den oändlige gudens moraliska godtfinnande, likasom hon bör vara den ändliga menniskans moraliska viljande. Rättigheten till Guds rättvisa är oförytterlig hos menniskor, är den allmänna menskliga fordran, den aldrig upphörande gåfvan åt dem. Kan Gud någonsin afvika från sin egen rättvisa, beröfva en varelse en rättighet, eller förvägra den en naturlig fordran? Filosofiskt taladt är det omöjligt, — en motsägelse mot vår idé om Gud; från religionens ståndpunkt är det hädiskt, — en motsägelse mot vår känsla om Gud. Både det filosofiska och religiösa medvetandet förklara det för omöjligt, att Gud skulle kunna vara orättvis. Den ändliga menniskans natur fordrar rättvisa af Gud; Hans oändliga natur godkänner denna fordran. Hvarje menniska i verlden står i moraliskt förhållande till alla öfriga. Rättvisa är det band, som förenar alla menniskor. Hon förenar oss äfven med den oändlige Guden. Rättvisa är Hans oföränderliga verkningssätt i den moraliska verlden. — Så mycket om rättvisan, objektivt betraktad såsom en verldsalltets lag, såsom ett verkningssätt af den allmänna moraliska kraften.

Af naturen älskar menniskan rättvisan för dess egen skull såsom det naturliga föremålet för hennes samvete. Likasom tankeförmågan älskar sanning och skönhet, så älskar samvetet det rätta. Det är sant och skönt för den

moraliska förmögenheten. Likasom tankeförmågan stöder sig på sanningen, så stöder sig samvetet på rättvisan såsom ett ändamål. Liksom sanningen är den Guds sida, som är vänd mot förståndet, så är rättvisan den Guds sida, på hvilken samvetet blickar. Kärlek till rättvisan är fromhetens moraliska beståndsdel.

När jag är ett barn i mitt outvecklade moraliska tillstånd, älskar jag icke rättvisan, ej heller fogar jag mig efter henne; då jag är sjuk, och icke har fullkomligt välde öfver denna republik af nerver och muskler, som utgöra min kropp, så är jag i saknad af rättvisa, och bryr mig icke om henne; när jag är gripen af djuriskt raseri, förblindad af lidelse, eller ryckt ur min egentliga känslosfer, i det en annan menniska för en kort tid har makt öfver mig, kan jag ej älska det absoluta och eviga rätta, emedan den enskilda kapillärattraktionen kommer i strid med den allmänna tyngdkraften. Men i min mogna ålder, vid mina lugna, ensamma stunder, då jag som mest är jag sjelf, och mitt lynne samt de lokala omgifningarnes tillfälligheter beherrskas af det sant menskliga i mig, då älskar jag rättvisan med en fast, orubblig kärlek. Det är mitt samvetes naturliga länspligtighet mot sin länsherre. Då älskar jag rättvisan icke för hennes följder, för materiel vinning, utan för hennes egen skull, för hennes moraliska sanning och älsklighet. Om rättvisan då bekröner mig, glädes jag, emedan det är rättvisans krona, ej af personlig känsla allena, öfver att det är jag som bär kronan. Om rättvisan afrycker mig kronan, och förklarar mig vanärad, så glädes hela min moraliska känsla, och fröjdas jag öfver den allmänna rättvisan, oaktadt jag lider af min enskildta plåga. Ehuru allt, som blott är sjelfviskt och personligt i mig, upprörer sig, så bjuder dock det ädlaste i mig — hvad jag har gemensamt med menniskoslägtet och gemensamt med Gud — mig att glädjas, om rättvisan vederfares mig; för eller emot mig, vet jag, att det likväl är rättvisa, och änskönt den mig enskildt tillfo-

gade orättvisan är min fiende, är dock den allmänna rättvisan min vänninna. Då Gud verkar på detta allmänneliga sätt af moralisk kraft, verkar Han för mig; och motseendet af framtida lidanden har ej längre någon fasa.

Menniskorna vörda och älska rättvisan. Samvetet är utan svek; den moraliska fromheten börjar tidigt, och ingifves menniskan af den sedliga instinkten; under ohyfsade tidsåldrar slår hon ut sin älskliga blomma i någon qvinnas karakter, hvarest moralisk skönhet har sin tidigaste vår. Gemenligen älska menniskorna rättvisan något mer än sanningen; de äro mer moraliska än intellektuella, hafva flera idéer af samvetet än af tankeförmågan. Detta är likväl ej förhållandet med de mera bildade klasserna hos några civiliserade folk, utan gäller blott om massan af menniskor i allmänhet; deras sedelära är bättre än deras filosofi; de uppfatta absolut sanning mer med den moraliska än med den intellektuella förmågan. Instinkten för viljans abstrakta rätta är alltid något tidigare än instinkten för tankens abstrakta sanna. Detta är utvecklingens regelbundna gång. Men under konstlade kulturförhållanden tager det, som är sjelfviskt och personligt, steget framför det, som är menskligt och allmänneligt. Derföre eftersträfva bildade menniskor vanligen en stor intellektuel kraft, hvilken de begagna såsom verktyg för sina sjelfviska syften, samt föreumma, ja till och med hysa vedervilja för att ernå en stor moralisk utveckling, som är ett verktyg för allmännelig välvilja. De älska det uteslutande användandet af vissa former af sanning, och åsidosätta rättvisan, hvilken skulle låta fördelen af hvarje sanning gagna allas gemensamma bästa. Menniskor med stor moralisk kraft måste nödvändigtvis verka för alla; hafva de blott en stor intellektuel kraft, så verka de måhända endast för sig sjelfva. Sålunda sträfva sluga aristokrater och monopolister efter intellektuel odling såsom ett medel till makt, och sky moralisk odling, som aldrig kan tjena till ett sjelfviskt ändamål. Denna regel bekräftas af alla stora civilisations-former,

från den Egyptiska till den Brittiska, af alla högre uppfostringsanstalter, från Jesuiternas propaganda till Nya Englands universiteter. Inom alla civiliserade nationer på närvarande tid är den herrskande folkklassen mer intellektuel än moralisk, har större tankeförmåga än rättskänsla. Samma företeelse framträder i den allmänna litteraturen. De som stå högst i bildning, rikedom och rang, hafva en moralitet under medelmåttan. Häraf uppkommer andan i våra lagar, i våra politiska, sociala och kyrkliga inrättningar, hvilka icke äro afsedda för alla, utan blott för några få, i bästa fall för en del, emedan stiftarne icke företogo sitt värf med en motsvarande moralisk kraft, ej heller dervid afsågo rättvisan såsom ändamål.

Dock blickar alltid massan af menniskor efter det rätta; hela detta ofantliga maskineri, som bildar en stat, — en verld af stater, är från folkets sida ett försök att organisera rättvisan. Det invecklade och vidlyftiga borgerliga maskineri, som utgör lagarne och domstolarne med alla deras tjenstemän och redskaper, är från menniskoslägtets sida hufvudsakligen blott ett försök att bringa det rättas teori i praktik. Ack! för ledarne af de borgerliga och politiska ärenderna är detta maskineri något helt annat, ofta en inrättning för sjelfviskheten. Menniskoslägtet sträfvar efter det absoluta rätta, stiftar sina statsförfattningar för att grundlägga rättvisan och anskaffa allmänna skyddsmedel. Vi anföra vise mäns och domstolars utslag; vi uppteckna afgjorda mål för att hjelpa oss att döma förståndigare i framtiden. Nationen vill stifta lagar; hon bemödar sig att utse de rättrådigaste män i staten, på det de må sammanfatta sitt förenade rättsbegrepp i en lagbok. Vi tillsätta tolf rättskaffens män för att döma öfver en anklagad; de skola använda sitt samfäldta rättsinne på det särskildta fallet. Folket önskar, att lagen blifver förkroppsligad rättvisa, som handhafves oväldigt. Jag vet att regeringen sällan åstundar detta, men lika sällan upphör folket med denna sin önskan. Likväl tillägger massan

af menniskor vanligen hvarje stor politisk ledare sina egna moraliska syften. Insåge massan af menniskor den verkliga sjelfviskheten och orättvisan hos sina styresmän, skulle ingen styrelse äga bestånd ett enda år. Verlden skulle komma i jäsning af en allmän omhvälfning.

Under tidehvarf af låg hyfsning uppstodo envig och personlig hämd ur denna kärlek till rättvisan; de voro råa sträfvanden efter det rätta. I dess namn dödade en son sin faders mördare, eller, om han ej lyckades häri, lemnade utkräfvandet af sin hämd i sin sons händer såsom ett depositum, hvilket måste återgäldas den förolämpande eller hans arfvinge. Hos Norrmännen ansågs det såsom en förbrytelse mot hela samhället att förlåta en svår oförrätt, och ordet *»niding»* är än i dag en föraktlig benämning. Det var icke endast personlig ondska, som ledde enskilde till hämd, som förmådde en skottsk moder att inplanta uti den ena sonen efter den andra ett teologiskt hat mot deras faders mördare; icke ensamt en personlig och sjelfvisk hämdlust, som uppehöll hennes mod, sedan den äldste sonen och äfven den andre omkommit vid hämdförsöket, och uppfyllde henne med en förfärlig glädje, då den tredje sonen ändtligen lyckades. Det var »tygellös rättvisa» på en tygellös tidsålder, alltid blandad med lidelse och skipad i hat; enskild hämd hvässte den bila, med hvilken den vredgade rättvisan gaf hugget. Äfven nu för tiden, i de mindre hyfsade delarne af Amerika, i söder och vester, hvarest den allmänna lagen tiger, och det ej finnes några författningar eller dylika ännu ej erhållit full kraft, sammanträder, då ett brott blifvit begånget, det förolämpade folket, och håller med summarisk rättegångsordning sitt korta och regellösa ting, för att besluta någonting, som liknar rättvisa på ett rätt vis; ehuru raseriet giffver anledningen, blifver dock samvetet alltid orsaken.

Alla dessa saker antyda, att en djup kärlek till rättvisan är menniskoslägtet medfödd; hos obildade menniskor antager denna kärlek en rå form, och är blandad med li-

delse samt enskildt hat; i ett civiliseradt samhälle antager den en bättre form, och man söker der att aflägsna all personlig hätskhet från rättvisans handhafvare. För några få år sedan. förvånades man öfver det sätt, hvarpå innevånarne i en närgränsande stad för första gången valde sina domare. Allmänna val hade der alltid bedrifvits med ovanliga parti-intriger; men då denna vigtiga sak kom inför folket, lade det sina partiåsigter åsido och valde, såsom män, de bäste embetsmännen till detta utmärkta förtroende-embete.

Folket åtnöjes ej förr med någon regeringsform eller samhällsförfattning, än hon motsvarar dess rättskänsla; derföre granskar hvarje framåtskridande stat tid efter annan sina lagar, och kommer vid hvarje granskning närmare den absoluta rätt, som menniskonaturen kräfver. Menniskorna omkullkasta statsförfattningar, byta om och byta om, sträfvande att komma nära den ideella rättvisan, verldens gudomliga och oföränderliga lag, hvilken vi alla äro skyldiga lydnad, huru vi än må streta deremot.

I litteraturen motse menniskorna alltid poetisk rättvisa, och önska att dygden får sin belöning och lasten får sitt vederbörliga straff, om icke alltid i det yttre, likväl alltid verkligt och så att läsaren erfar det. Alla, som läsa Englands historia, glädja sig åt domaren Jeffries störtande. I romaner tycka vi om att läsa om ynglingar och jungfrur, som, ehuru förtryckta af yttre förhållanden, dock segra öfver dem, och som förföljas af bofvar, hvilka fångas i sina egna snaror. Detta är det förnämsta behaget i Englands och Tysklands ballader och folkpoesi samt de katolska ländernas legender. Alla menniskor fägna sig åt Blåskäggs och den »elake förmyndaren-fabroderns» öde. Verlden är alltid färdig att skänka sitt deltagande åt Homérs berättelse, huruledes Ulyses återvände till sin Penelope, som länge förblifvit trogen, men icke åldrats, medan hon under 20 års tid gäckade sina friare. Det är hennes rättvisa och menskighet, som förskaffat vår tids mest populära

novellist *) en så oerhördt stor publik. Men om en författare söker skildra lasten skön, om han låter brottet segra, skygga menniskorna bort från den förpestade luft, som han utandas. Sådana författare, som Filmer, Machiavell och Hobbes, väcka menniskornas förtrytelse. Det är lätt att ursäkta en personlig förvillelse, men menniskoslägtet förlåter ej dem, som försvara syndens teori. Vi vörda alltid sådana menniskor, som glömma sina egna personliga fördelar, och utöfva skriftställarens heliga kall för att vittna för det rätta.

Flertalet af tänkande menniskor hylla en ideel rättvisa, som är bättre än den, hvilken vanligen utöfvas i verlden, och rättvisare än lagen. En del måla henne bakom sig på historiens sönderfallande murar, och berätta för oss om de »gamla goda tiderna»; andra åter måla henne framför sig på ett ungdomligt morgontöcken, och söka i sina böner och sin dagliga sträfvan efter detta — deras nya Jerusalem. Vi hafva alla detta ideal; vår dröm är skönare än vår dag; och vi vilja ej låta densamma fara. Om de onda hafva framgång, säga vi, att det endast är för ögonblicket: de öfvermodiges rådslag skola komma på skam. Hvilket samhällsideal sväfvar ej nu för allvarliga och religiösa mäns ögon, — skönare än Platos »republik» eller Mores »Utopia» ellen den gyllne åldern, fabelaktig i åminnelse! Det är rättvisa, som vi önska införa, — rättvisa för alla, för rik och fattig. Der skall slafven blifva fri, och ej mer hafva någon herre. Der skall ej herrska någon brist, något förtryck, någon fruktan för menniskor, någon fruktan för Gud, utan endast kärlek. »Bättre tider skola komma». — det tro vi alla, medan vi äro unga samt fulla af lif och friskt hopp.

Gud har skapat menniskan med en inneboende instinktlik kärlek till rättvisan, hvilken efterhand utvecklar

*) Harriet Beecher Stow, författarinna till Onkel Toms stuga m. fl. arbeten. Öfvers. anm.

sig i verlden; men hos Honom sjelf är rättvisan oändlig. Denna Guds rättvisa måste framträda i verlden och menniskornas historia; och trots all den orättvisa, som tillfogas den tålmodiga förtjensten af ovärdiga menniskor, ser man likväl alltid, att rättvisans plogbill köres allt vidare fram öfver verldens åkerfält och med roten upprycker de vilda växterna. De bland folken gängse ordspråken säga oss detta. »Gudomens qvarnar mala långsamt, men de mala till stoft». »Orätt fånget, lätt förgånget». »De elakes fröjd är ej lång». »Hvad den onde gifver, tager han också igen». »Ärlighet varar längst». »Intet smör vill fastna på en elak menniskas bröd». — Ibland härflyta dessa ordspråk från den menniskan inneboende instinktlika rättvisan, och hafva någon etisk öfverdrift i sig, men vida oftare representera de dock verldens vunna erfarenhet, än hennes medvetenhet af idéer.

Betrakta vi verldens gång, så varseblifva vi ett det rättas ständiga och fortgående segertåg. Jag gör ej några anspråk på att genomskåda det moraliska verldsalltet; himlahvalfvet är vidsträckt, och mitt öga når endast ett litet stycke. Jag kan ej uträkna bågens krökning, och komplettera figuren genom synens erfarenhet; jag kan endast gissa mig fram medelst samvetet. Men af hvad jag ser, är jag öfvertygad, att den lutar mot rättvisan. Ett missförhållande kan ej länge fortfara. Jefferson kom i en darrning, då han tänkte på slafveriet och ihågkom Guds rättfärdighet; förr eller sednare skall äfven hela Amerika darra derför. Stuartarna i England voro tyranniska och mäktiga; aktningsvärdt och fredligt folk förhöll sig en tid stilla, och underkastade sig tyranniet, under det menniskor, som älskade Gud och Hans rättvisa mer än hem och fädernesland, flydde till vildmarken, och grundlade ett bekymmersamt samhälle af puritaner. De som stannade hemma, sökte någon tid ött foga sig efter den orättvisa styrelsen, och några af dem uppgjorde äfven teorier för att rättfärdiga

den; men det kunde ej förblifva så. Tyranniet blef odrägligt till och med för adel och biskopar; den ene tyrannen förlorade sitt hufvud, den andre sin krona; ingen Stuart vågar beträda Englands mark; legitimiteten blifver en pretendent.

England ville beherrska Amerika, icke till vårt bästa utan endast för sitt eget. Vi glömde den kärlek, som sammanband begge folken till en familj; moderns hårdnackade orättvisa försvagade språkets, litteraturens, religionens. — gamla och nya England läste samma bibel, — blodsförvandtskapens och de från samma förfäder ärfda samhällsinrättningarnes band; vi tänkte endast på orättvisan, och snart låg en ocean mellan oss och moderlandet. Den skönaste juvelen föll ur brittiska kronan.

I Frankrike förtrampades folket af konungarne, adeln och presterskapet. Menniskorna fördrogo det med sitt slägtes tröga, tungsinta tålamod, fördrogo det af aktning för »den gudomlighet som omgifver en konung», för »ädlingens adelskap» och »för presterskapets värdighet». Men efter några år glömde det misshandlade folket sitt tröga, tungsinta tålamod, och afskuddade sin tredubbla landsplåga, — likasom Paulus, då han undsluppit skeppsbrottet, skakade ormen från sin hand, och söndertrampade det giftiga djuret. Då kom Napoleon, folkets konung; för någon tid var rättvisa hans valspråk och handlingssätt. Nationen samlade sig omkring honom, och skänkte honom sina skatter och sin tillit. Han var mäktig genom folkets förtroende, hans fiender föllo till föga för honom, gamla troner vacklade och svigtade samt störtade tungt till jorden. Orden rättvisa och menniskans rättigheter nedstörtade motståndarnes troner, och fästade segern vid alla hans steg. Men hans storhet gjorde honom svindlande; sjelfviskheten intog rättvisans plats i hans rådslag. En bastardjätte sitter på den tron, från hvilken folket hade störtat det »legitima» förtrycket. Han utkämpar icke längre mensklighetens strider;

rättvisan är förvisad från hans uppkomlings-hof. Folket faller ifrån honom; segren är ej längre fästad vid hans banér, Rysslands snö tillintetgör hans härar, men det var hans egen orättvisa, som förorsakade hans undergång. Genom eget förvållande beröfvad sin stora kraft, föres den dugligaste monark sedan Karl den store till en liten ö i söderhafvet, och dör på denna ensamma klippa, hans lif en varning för menniskorna »att vara rättrådiga och ej förakta Herran». Ingen snillets storhet kunde rädda honom, sedan han var öfvergifven af menniskoslägtets moraliska kraft. Kan någon tyrann hafva framgång, då en sådan mästare föll?

Betraktom kristenhetens tillstånd i vår tid; hvilken tyrann sitter säker? Revolutionen är nationernas näfrätt, alstrar anarki, och inrättar sedan sin provisoriska regering af despotism för stunden. Det är ett blodigt förfarande, men rättvisan föraktar ej en knagglig väg; vår konung kommer icke alltid på en Åsninnos fåle. Hela Europa är just nu i stor jäsning, fruktansvärda frågor beredas för en snabb rättskipning. Orättvisan kan ej äga bestånd. Inga arméer, inga »heliga allianser» kunna upprätthålla henne. Menniskonaturen är emot henne, och äfven Guds natur. »Rättvisan har fötter af ull», ingen menniska hör hennes steg, »men hennes händer äro af jern», och på hvad hon lägger dem, derifrån kan endast Gud lösgöra och upplyfta dem. Det är fåfängt att förtrösta på det, som är orätt; ju större orätt, desto större förlust, sådan är den lärdom menniskoslägtets historia gifver.

Jag vet, att menniskorna klaga öfver att dom icke genast öfvergår en dålig handling. Men de se blott till hälften; ty den verkställes och det skyndsamt. Hvarje afvikelse från rättvisan åtföljes af förlust för den orättfärdiga menniskan, men förlusterna omtalas icke för allmänheten. Understundom hedras en man såsom en rättskaffens och god menniska, men då det gäller att bestå profvet,

gifver han en tom, ihålig klang. Om än alla de gamle och hedrade bedja folket att förlita sig på honom, vänder det dock sin kärlek ifrån honom.

Jag har sett en skicklig man, qvick och slug, behaglig, omtyckt och rik; menniskorna högaktade honom länge, emedan hans skönhet kittlade ögat och hans vackra tal örat. Småningom röjde jag dock mannens låga sinnelag i hans handlingssätt, som var sjelfviskt, egennyttigt, hjertlöst och svekfullt orättvist. Folkets hjerta glömde honom, och då han afled, unnade honom den stad, som en gång hedrat honom så mycket, knappast den jord, hvari hans likkista kunde hvila. Han erhöll det lof i liktalet, som man betalte för, men det var också allt. Tystnaden är ett kort och kallt men fruktansvärdt strängt sätt att uttrycka sig, som ej kan besvaras. Huru annorlunda hedra ej menniskorna de personer, som uppträdt för sanning och rätt, och aldrig ryggat tillbaka. Hvilka minnesvårdar uppbygger ej verlden åt sina patrioter! Fyra stora statsmän, det rättas försvarare, skåda, uthuggna i marmor, ned på Frankrikes lagstiftare, vid ingången till deras lagstiftningssal, tysta talare, som förtälja, huru nationerna älska den rättrådige. Hvilken minnesvård har ej Washington byggt sig i Amerikas och hela verldens hjerta! Icke genom ett stort snille, — han hade ej något sådant, — utan genom sitt bemödande att vara rättvis. Kristendomens, judendomens och hvarje hednisk religionsforms martyrer, — huru dyrka ej menniskorna dessa ståndaktiga själar, som hellre läto sitt lif, än de blefvo otrogne mot sitt samvete.

Men stor rättvisa blifver likväl ofta missförstådd. Obetydlighet har sitt goda med sig. En liten menniska är sällan besvärad af brist på utrymme. Storheten är sin egen plåga. Det fanns en gång en man här på jorden, som verlden icke kunde förstå; han var för upphöjd för den, för vidtomfattande och i alla afseenden för stor. Han kom, vår historias största moraliska snille, för att lyckliggöra mensklighe-

ten. Menniskorna begabbade honom, och fästade honom på korset mellan tvenne missdådare. »Frälsare, fräls dig sjelf», yttrade de, i det de grinade åt honom. »Fader förlåt dem, ty de veta icke hvad de göra», blef det sant menskliga svarat på det råa begabberiet. Se nu, huru verlden hämnas i sitt samvete på sig sjelf för denna orättvisa; under 1600 år hafva vesterlandets menniskor dyrkat honom såsom Gud. Hans namn går, likt morgonsolen, omkring jorden, för att, likasom denna, väcka skönheten till lif. Detta vårt hjerta är rättrådigt; låtom oss blott se menniskan i honom och veta, att han är rättfärdighetens konung, och vi skola egna honom vår hyllning i alla våra lifsdagar.

Vi se dock, att rättvisan icke alltid utöfvas på jorden; att mången skälm är rik, fin och ärad, medan den rättrådige mannen är fattig, föraktad och i vedermöda. Den schlesiske handlanden göder sig af väfvarens tårar, och äter hans barns ben. Tre millioner slafvar arbeta för Amerikanarnes njutning, hvilka sednare plåga dem i Kristi namn; i Norden är kapitalet en tyrann öfver arbetet. Huru bedröflig är ej den arbetande klassens belägenhet öfver hela kristenheten! Ropet af en lidande verld, från Abel ända till Amerikas slafvar, tränger sig till vårt öra, och rättvisans instinkt målar sig en verld på andra sidan grafven, hvarest full rättvisa skall vederfaras alla och enhvar, vederfaras Abel och Kain. Icke tillfreds på jorden, tager den moraliska instinkten sin tillflykt till en kommande verld, för att i en ideel himmel förverkliga ideel rättvisa. Men äfven der har förslagna mäns tyranni innästlat sig, och framställt odödligheten på ett sådant sätt, att hon skulle blifva en förbannelse för menniskoslägtet. Rättvisans instinkt segrar dock öfver allt detta, och få menniskor frukta att möta allas vår eviga Moder i himmelen.

Vi behöfva en stor och medveten utveckling af det moraliska elementet i menniskan och en motsvarande utvidgning af rättvisan i de menskliga angelägenheterna; en af-

sigtlig tillämpning deraf på det personliga, husliga, sociala, kyrkliga och politiska lifvet. I den gamla militäriska civilisationen var detta icke möjligt; i den nuvarande industriella civilisationen anses det icke önskvärdt af kyrkans och statens merkantila ledare. Hitintills hafva regeringens verkliga åtgöranden, för så vidt de berott af de styrandes vilja, vanligen inskränkt sig till att föda den starke på den svages bekostnad, att skydda kapitalisten och beskatta arbetaren. De mäktige hafva sökt skaffa sig uteslutande rätt till utveckling och njutning, och vilja äta sin bit för sig sjelfva. Följaktligen fästa de ledande statsmännen i den kristna verlden endast föga afseende vid absolut rättvisa. Man vädjar icke till samvetet och det rätta, utan till klokheten och ändamålsenligheten för ögonblicket. Rättvisan förgätes vid betraktandet af den egna fördelen, och politisk moralitet försummas för politisk ekonomi; i stället för nationel organisation för det ideella rätta hafva vi endast en nationalhushållning. Härifrån härleda sig de stora olyckor, som vår tids civilisation har i sitt följe, äfvensom att humanitetens frågor så länge förkastats och skjutits åt sidan, att det tyckes som de ej skulle kunna afgöras annorlunda än genom blodsutgjutelse. Ingenting hvilar säkert utom på Guds lag. Det kristna Europas troner vackla; en liten tillstöt, och de ramla. Kapitalister äro rädda för att deras orättfärdigt fångna rikedom skall söka sig tillbaka dit, hvarifrån den kommit. Bakom frågan om konungadömet, adelskapet och slafveriet, — qvarlefvor från det gamla länsväsendet, — stå andra, ännu mera djupgående frågor, som snart komma att framställas och måste besvaras.

Den moraliska odlingen har på ett oförnuftigt sätt blifvit försummad i hela kristenheten. De herrskande klasserna hafva icke värderat densamma; de hafva ansett förståndet högre än den moraliska känslan, och samvetet blott såsom en slampa. Sådant är förhållandet med all högre uppfostran i Nya England likasom i Europa. Dessa menniskor söka sanningens gagnelighet, icke sannin-

gen sjelf. De förakta pligten och dess högre lag. Det anses sämre att vara okunnig och af svagt förstånd, än att vara medvetet orättvis och nedrig. Samvetslöshet betraktas ofta som en förtjenst, och är aldrig gammalmodig. Moralitet anses i kyrkan ej för någon del af fromheten; hon frälsar ingen menniska; tron gör detta hos protestanterna och sakramenterna hos katolikerna; hon ingår ej i statens politik; hon är ej behöflig hvarken att frälsa nationen eller själen.

På de sednare åren har den intellektuella utvecklingen vunnit en stor utvidgning i Europa och Amerika. Har den moraliska utvecklingen hållit jemna steg dermed? Är åstundan att göra rättvisan gällande i dess vidd så vanlig och stark hos de mera bildade klasserna, som åstundan att göra särskilda sanningar gällande i dessas utsträckning? Nej visst icke! Vi hafva uppgjort våra systemer för intellektuel bildning: skolor, universiteter, lärda samfund och alla de särskilda anstalterna för åkerbruk, manufakturer och handel hafva till uppgift att utveckla förståndet och tillämpa det på de olika speciella intressena. Någon motsvarande möda har man ingalunda gjort sig med samvetets utveckling. Det är endast Frankrike, som i den kristna verlden har en akademi för moraliska vetenskaper. Vi hafva statistiska sällskaper för den egna nyttan, men inga moraliska sällskaper för rättvisan. Vi lita ensamt på den moraliska instinkten; dess utveckling är antingen tillfällig, såsom utgörande en endast obetydlig del af vår uppfostringsplan, eller också ofrivillig, såsom ej utgörande någon del af den mest intellektuella folkklassens vilja. Det gifves intet universitet för samvetets utbildning.

Fullgöra kyrkosamfunden detta uppfostringsändamål för det moraliska sinnet? Kyrkornas presterskap anser underverk förmer än moralitet, och har till och med mindre rättvisa än sanning. Det rättfärdigar i Guds namn de af massan hyllade synderna, är bundsförvandt till

despotismen i alla dess skepnader, både den militära och den industriella. Förtrycket genom svärdet och förtrycket genom kapitalet finna efter hvartannat gunst inför detsammas ögon. I Amerika finnas två vanliga kyrkliga försvarsgrunder för negerslafveriet. — Den första är: Negrerna äro afkomlingar från Ham, som skrattade åt sin fader Noah, då han var drucken, och derföre är det rättvist, att Hams efterkommande, fyra tusen år derefter, skola vara slafvar åt den öfriga verlden; den andra: Slafveriet undervisar negrerna uti »vår välsignade religion.» Sådan är den kyrkliga rättvisan. och häraf kan man sluta till kyrkosamfundenas duglighet att uppfostra menniskoslägtets samvete. Det är förvånande, huru föga det kristna presterskapet under 1500 år uträttat för verldens moralitet; det har gjort mycket för den yttre anständigheten, föga för rättvisan; mycket för den kyrkliga ekonomien, — men hvad har det vidgjort för den kyrkliga rättskaffenheten? Det sätter dyrkan medelst knäböjning framför samvetets naturliga fromhet. »Att hafva sin lit till goda gerningar» är en stötesten för den kristna kyrkan, så väl den protestantiska som den katolska.

I Europa hafva följderna af denna brist på moralisk utveckling blifvit oroande äfven för sådane, som endast frukta för förlusten af sina penningar. Den intellektuella odling, som förr varit de rikes omhuldade monopol, har utbredt sig bland talrika folkklasser, hvilka tillförene sutto i det intellektuella mörkrets skugga. Men det finnes ingen deremot svarande samvetets utveckling. Det protestantiska presterskapet har ej upplyst folket i religionsvetenskapen. Det katolska hade föga ljus att umbära, och detta har blifvit användt att till allmänt åskådande framvisa »den heliga rocken i Trier» eller undergörande bilder af den heliga jungfrun, samt till att förherrliga kardinaler och påfvar. Man har gjort sig föga eller intet besvär med folkets moraliska bildning; alldeles ingen i vetenskaplig väg eller för rättvisans och menniskoslägtets skull.

Derigenom har de rikes sjelfviskhet utbredt sig tillika med deras intellektuella bildning. Fåtalet har länge fordrat ett monopol för sig, och med sin åska tillintetgjort det dödliga lifvet hos de rättvisans profeter, som blifvit sända af Gud att bringa frid på jorden och menniskorna en god vilja. Nu börjar massan att fordra ett monopol för sig. Uppfostran, rikedom, politisk makt voro tillförene ett privilegium, och de, som voro i åtnjutande af detsamma, gjorde till sitt praktiska valspråk: »Ned med de fattige». Feodalsystemet föll för Doktor Faust och hans boktryckarpress. Den militära civilisationen gifver långsamt vika för den industriella. Allmänna skolor lära menniskorna att läsa. Snällpressen nedsätter priset på litteraturens alster; den moderna industriens sammansatta verktyg göra verkstaden till en uppfostringsanstalt för förståndet. Arbetaren eggas af sitt hat till det orätta, hvilket är moralitetens passion, likasom kärleken till det rätta är moralitetens affektion — arbetaren ser, att föga aktning för rättvisan visar sig så i kyrka som i stat. Hvad skall frälsa honom från den honom omgifvande sjelfviskheten, hvilken länge haft heder och värdighet af filosofi, varit heliggjord såsom religion och vördad såsom Guds lag? Kunna vi förundra oss öfver ateismen i Tyskland och kommunismen i Frankrike? Denna ateism är kyrkans teori i populär form; den värsta kommunism är ej annat än monopolets grundsats, öfverflyttad från aristokratien till demokratien, adelns gamla omqväde i folkets mun. Det fasansfulla ropet: »Ned med de rike», kan väl det förvåna Europas styresmän, som nu i årtusenden trampat de fattige under fötterna? Då okunnighet, moralisk och intellektuel slöhet endast medförde slafvisk lydnad af länstrålen, fröjdade sig adelsmannen åt det förtryck, som förtrampade hans medmenniska. För närvarande är flertalet makt; detta är folkets privilegium, och om en gång folket, framtidens privilegierade klass, får adelns sjelfviskhet, hvad skall då frälsa de rikes älskade penningar? »De som skrattade åt den krälande

masken, och trampade på honom, torde skrika och tjuta, då de se den flygande och eldsprutande draken slå ned».

De som gått i spetsen för den moderna civilisationen hafva föraktat rättvisan. Krigets, industriens och kyrkans höfvidsmän hafva solidariskt förenat sig att förakta henne; i Amerika hafva skökor icke förderfvat landet så mycket, som statsmän. Samvetet har blifvit utstruket från listan på de förmögenheter, som med afsigt skola utvecklas på samhällets areställen. Är det att undra på om menniskorna finna, att deras egen sjelfviskhet faller tillbaka på deras egna hufvuden? En hel här af poliskonstaplar ersätter ej bristen på moralitet hos folket. Om det ej vördar rättvisan, hvad skall då kunna skydda de rikes rikedomar? Ack! äfven riksdalern flyr till den oändlige Guden för erhållande af beskydd, och bugar sig för den högre lag, som penningens dyrkare förakta.

Hvilken moralisk vägledning erbjuda de styrande samhällsklasserna folket i bådadera England — det Europeiska och det Amerikanska? Låt de arbetande klasserna i Storbritannien svara derpå; låt Irland, som är färdigt att förgås, framqvida sitt svar; låt de tre millionerna negerslafvar bära berättelsen derom till himlen. »Okunnigheten är andäktighetens moder» yttrade en gång en lärd dåre; men monopolisterna handla efter denna grundsats. Okunnighet om sanningen, okunnighet om det rätta, — kunna vi tro att dessa skola blifva goda vägledare för den folkklass, som har flertalets företrädesrätt och sin mångfaldigt hopade makt? »Vörda det evigt rätta», säger samvetet; det är moralisk fromhet. »Såsom du sår, skall du ock uppskära», säger menniskoslägtets historia. Ve det kyrkosamfund, som saknar rättfärdighet, och den stat, som saknar rättvisa! All historia visar, hvilket öde som förestår dem. Det som är trolöst mot rättvisan, kan icke äga bestånd, det som är trofast mot densamma, kan icke förgås. Ingenting kan frälsa det orätta.

En dom är skrifven emot allt, som är orättvist, skrifven af Gud i menniskans natur och i verldsalltets natur, emedan den finnes i den oändlige Gudens natur. Trohet mot våra förmögenheter, tillit till deras öfvertygelser, det är rättvisa mot er sjelfva; ett lefverne i åtlydnad deraf, det är rättvisa emot menniskor. Tala icke till mig om orätt, som rönt framgång. Orättvisans vinst är en förlust, dess förnöjelse bedröfvelse. Orättfärdigheten synes förmånlig, men dess framgång är dess nederlag och nesa. Skälmen bedrager sig sjelf. Den girige, som låter sin broder hungra ihjäl, låter äfven sin egen själ dö af hunger, och skall vid sin död framkrypa ur sitt orättrådighetstillstånd fattig, naken och eländig. Hvilken helst som undandrager sig fullgörandet af en pligt, går miste om en vinst. Menniskors dom tager ofta fel, den inre rättvisan aldrig. Om en menniska försöker att älska orätt och göra orätt, det är detsamma som att äta stenar och icke bröd; rättvisans snabba fot är inpå honom, och följer honom med ljudlösa fjät, och hennes jernhänder omsluta hans hals. Ingen menniska kan undfly dem, lika litet som sig sjelf.

Den rättvisa, som straffar det onda i verlden, synes vid första anblicken af följderna dyster och fruktansvärd. Menniskorna måla sig denna drottnings palats såsom ett helvete; der äro ve och tandagnisslan; vattnet är der uppgrumladt. Rättvisans vagn liknar Jaggernauts, som förkrossande går öfver menniskornas halsar: de ropa om förbarmande. Men se dit ännu en gång; strängheten är redan borta; ingenting förskräckligt finnes der; rättvisans palats, hvilket förut syntes såsom ett helvete, är idel himmel. Vattnet är uppgrumladt endast af en engel och för att bota de sjuke. Jaggernauts förmenta vagn är det till välfärd fortskyndande menniskoslägtets triumfvagn; med snabba och ljudlösa steg följer rättvisan förbrytaren, och griper med sin jernhand om hans hals. Det var för att rädda honom, som hon kom med snabb och ljudlös gång. Hon är den Guds engel, som

flyger från öster till vester, och der hon sänker sina breda vingar, sker det för att framföra Guds rådslag och föda menniskoslägtet med englaspis. Likasom örnen uppflyger till sitt näste för att från sin egen näbb föda sina ungar, rufvar öfver deras ännu nakna kroppar, och förer dem på sina vingar, för att först lära dem att flyga, så kommer rättvisan till menniskorna.

Understundom frukta menniskorna, att rättvisan skall duka under, så stark synes elakheten. På den sednares sida äro härarna, maktens troner, rikedomarne och verldens herrlighet. Fattiga menniskor nedkasta sig af förtviflan i stoftet. Skall rättvisan duka under och förgås från menniskoverlden? Skall någonting som är orättvist ständigt fortfara? När attraktionskraften upphör att verka i sinneverlden, när Gud upphör att verka, och det ej mer gifves någon Gud, då skall äfven rättvisan förgås, då skall det orätta blifva i stånd att fortvarä för beständigt; men ej förr än då.

Den materiella verldens enhet är skön, sammanhållen som hon är genom attraktionens allmänna kraft. Måttligheten har herrliga verkningar på kroppen och visheten på tankeförmågan. Huru skön är ej naturens anlete. En stark, frisk och skön manlighets anlete är en ljuflig anblick. För det intellektuella ögat har sanningens anlete ett majestätiskt behag. Visa menniskor med uppodlad tankeförmåga, med förstånd, inbillningskraft och väl utveckladt förnuft, hvilka upptäcka och yppa sanning och skönhet för menniskoslägtet, äro herrliga skådespel. Men jag älskar ännu mer den moraliska sidan af gudomen: älskar Gud såsom rättvisa. Hans rättvisa och vår dermed samverkande moralitet skola en dag bland alla menniskor åstadkomma en enhet, som är skönare än naturens anlete, och förläna denna stora menniskofamilj en underbar skönhet, en underbar lycksalighet. Kunnen j befara, att en orätt skall blifva odödlig? I samma mån någonting är osant eller orätt, är det svagt; i samma mån det är sant och rätt, är det allsmäktigt

starkt. Vi behöfva aldrig frukta, att en rättfärdig tanke icke skall blifva ett ting; Guds makt, Guds vishet och Guds rättvisa stå på densammas sida, och den kan ej gå förlorad, lika så litet som Gud sjelf kan förgås. Orätt är en tillfällighet af den menskliga utvecklingen. Rätt tillhörer mensklighetens väsende; rättvisan är det mål, som vi skola uppnå.

I menskliga ting måste likväl Guds rättvisa verka genom menskliga medel. Menniskorna äro de Gudomliga grundsatsernas måttstock; vår moralitet Hans rättvisas redskap, hvilken stillar både hafvets vågor, folkens uppror och förtryckarnes djuriska raseri. Rättvisan är Guds idé, menniskans ideal, den lefnadsregel, som är inskrifven i menniskoslägtets natur. Idealet måste blifva till verklighet, Guds tanke ett menskligt ting, som förverkligas i en rättfärdighetens regering samt i ett rättvisans konungarike, — nej, republik — på jorden. Ni och jag, vi kunna befordra detta verk. Gud skall icke försmå att begagna sig af våra böner, vår sjelfförsakelse och de små atomer af rättvisa, som tillhöra oss personligen, för att grundlägga sitt väldiga verk, — menniskoslägtets utveckling.

Ni och jag kunna verka jemte honom, och likasom på stilla oceanens botten små insekter lägga grunden till fasta öar, hvilka långsamt höja sig ur söderhafvets böljor, så kunna ni och jag i vårt dagliga lif, i våra hem, på åkern eller i verkstaden, genom vår obemärkta trohet, bereda vägen för den rättfärdighetens republik, det rättvisans folkvälde, som komma skall. Vår egen moralitet skall välsigna oss här icke blott i vårt yttre lif utan äfven i samvetets inre majestätiska lif. All den rättvisa, som vi bringa till mognad, skall lyckliggöra oss både i detta lifvet och i ett tillkommande; men vid vår död lemna vi henne som en tillökning i mensklighetens gemensamma förrådshus. Äfven de smulor, som falla från vårt bord, kunna frälsa lifvet på en medmenniska.

Ni och jag kunna bidraga att fördjupa den menskliga moralitetens strömfåra, uti hvilken Guds rättvisa flyter, och de bråten af ondska, som för närvarande hämma strömmen, kunna dymedelst så mycket fortare bortföras af det rättas starka, allt besegrande flöde — af den Guds ström, som är full af välsignelse.

IV.

OM KÄRLEKEN OCH AFFEKTIONERNA.

KÄRLEKEN ÄR AF GUDI.
I. Joh. IV:7.

Samvetet har att göra med allmänna moral-principer. Dess ändamål är att göra rättvisan, verldens gudomliga lag, ideel i menniskans medvetande och sedan förverkligad i vårt tillstånds och vår historias sakförhållanden. Affektionerna hafva att göra med personer, med ingenting annat än personer, ty lefvande och liflösa ting iklädas en viss inbillad personlighet, så snart de blifva föremål för affektion. Idéerna äro förståndets personer, och personer äro hjertats idéer, Personer äro den affektionella verldens medelpunkt. Kärleken till personer är affektionernas förrättning, likasom det är tankeförmågans och samvetets värf, att uppdaga och emottaga sanning och rätt.

Denna kärlek är ett enkelt medvetenhetsfaktum, en enkel känsla, som icke låter analysera sig, och icke är lätt att beskrifva, och som likväl icke heller lätt förblandas med något annat medvetenhetsfaktum eller någon annan enkel känsla. Den beror icke omedelbart af viljan, och är följaktligen fri från hvarje viljandets godtycke och nyck. Den är sjelfvillig, instinktlik, oegennyttig, och söker ej den älskande personens utan det älskade föremålets förnöjelse. Sålunda är den icke ett njutningsbegär, utan en åstundan att förnöja. Likasom vi älska sanningen för dess egen skull, rättvisan för dess egen skull, så älska vi personer, icke för deras

nytta, utan för deras egen skull; vi älska dem oberoende af deras gagnelighet för oss. Kärleken är sin egen tillfredsställelse; den är lusten att älska, icke blott att komma i åtnjutande af en annan.

Sådan är sjelfva kärleken, skildrad enligt sin väsendtliga beskaffenhet; men den visar sig äfven på många olika sätt, och modifieras af karakteren och beskaffenheten hos den älskade personen, af affektionens föremål; af den person, som älskar, nämligen det älskande subjektet, samt af de olika dermed blandade lidelserna och sinnesrörelserna. Sålunda uppenbarar han sig såsom syskon- barna- äktenskaps- och föräldra-kärlek; såsom vänskap, kärlek till några få; såsom barmhertighet, kärlek till de nödlidande; såsom fosterlandskärlek, kärlek till eget land och folk; och såsom filantropi, kärlek till hela menniskoslägtet utan afseende på frändskap och fosterland. I alla dessa fall är kärleken samma ting till sin art, men modifieras väsendtligen af andra sinnesrörelser, som förbinda sig med densamma. Kärleken är affektionernas fromhet.

Naturligtvis gifves det icke blott olika slag af kärlek, der beskaffenheten är olika, utan äfven olika grader, hvarmed densammas olika myckenhet mätes. Graden beror af kärlekens såväl subjekt som objekt.

Det gifves ett medvetenhetstillstånd, hvari vi icke önska en menniska något ondt, men ej heller något godt. Det är tillståndet af affektionel likgiltighet. Det första steget derutöfver kan betraktas såsom den lägsta graden af kärlek, som knappast förtjenar detta namn; en slags zoophytisk affektion; man vet ej rätt, om man skall kalla den kärlek eller icke.

Den högsta graden af kärlek är det känslotillstånd, hvari vi äro färdiga att för en annans skull öfvergifva allt, vår beqvämlighet, fördel och lif, att uppoffra vår fröjd af honom för hans fröjd af oss, och att göra detta icke blott med vett och vilja, såsom en samvetets handling och till åtlydnad af en pligtkänsla, — icke blott i följd af en

drift till åtlydnad af en blind känsla såsom en handling af instinkt, — utan med fullt medvetande och likväl med glädje, med full insigt af följderna, förmedelst en själsrörelse, som icke är blott instinktlik, och icke ensamt beror af vår vilja, utan sker sjelfvilligt; att göra allt detta icke blott af tacksamhet för bevisad välvilja, för en belöning som blifvit erlagd på förhand, ej heller för att vinna salighet i himmelen, en framdeles skeende vedergällning, utan någon känsla af tacksam förbindelse eller någon önskan att vinna belöning, utan af en ren, fullkomlig och oegennyttig tillgifvenhet.

Denna högsta ideella grad af kärlek uppnås stundom. men detta uppnående är sällsynt, liksom alla menniskonaturens storverk. Det gifves få mästerstycken i bildhuggeri, målning, byggnadskonst, poesi och musik. Idealet och verkligheten äro sällan enahanda i någon mensklig förrättning. Sällan uppstiger menskliga naturen till sin ideella höjdpunkt; några stora hjertan klättra uppför bergen, och lemna märken efter sig högt öfver vanliga menniskors hufvuden, — en historia och en profetia. Förmågan af denna grad af kärlek tillhör likväl menniskans natur såsom menniska. Den menskliga förträfflighet, som blifvit verklig hos en Jesus, är möjlig hos en Iskariot; gif denne tid och tillfälle, så skall den ideala menniskan äfven framträda hos honom. Jag betviflar ej, att den värsta menniska, som någonsin blifvit hängd eller äfven hedrad för sina brott, skall en dag uppnå en grad af kärlek, som de upphöjdaste menniskor nu ej kunna fatta. Förmågan att älska ända till denna grad tillhör, såsom mig synes, slägtet, tillhör menniskans natur; bristen på densamma är ett tecken till hjertats omognad och råhet. Men ännu i dag är hjertats förmåga äfvenså olika fördelad, som tanke- eller samvets-förmågan; och alltså är förmögenheten att älska ingalunda densamma hos alla menniskor. Alla äro icke genast mäktiga af en lika stor myckenhet kärlek.

Olika grader af kärlek föranledas äfven af det älskade föremålets beskaffenhet. Alla kunna icke emottaga samma myckenhet. Sålunda kunna vi t. ex. ej älska en hund lika mycket som en menniska, en dålig, simpel menniska lika mycket, som en ädel och upphöjd, hvilken äger förståndets, samvetets, hjertats och själens förträffligheter. Kunnen j och jag älska en Arnold lika mycket som en Washington? En slafhandlare lika mycket som en menniskovän? Gud kan göra det, men icke j och jag. Hos ändliga varelser är graden af kärlek beroende af karakteren hos tillgifvenhetens både subjekt och objekt.

Det är skada, att vi i språket ej hafva olika ord att uttrycka kärleken till sig sjelf och kärleken till andra menniskor; vi säga nämligen, att en menniska älskar sig sjelf och att hon älskar en annan. Det är likväl tydligt, att jag alldeles icke kan älska mig sjelf, såsom jag älskar en annan; ty kärleken till mig sjelf är *intransitiv*, — subjektet och objektet äro detsamma. Att önska min egen förnöjelse är ett, och att önska någon annans något alldeles motsatt. För tydlighetens skull vill jag derföre begagna ordet *sjelfkärlek* för en menniskas normala känsla mot sig sjelf, *sjelfviskhet* för den abnormala och öfverdrifna graden af samma känsla, samt *kärlek* för den normala känslan mot andra.

Sjelfkärleken är den lägre sammanhäftningskraften, som bibehåller menniskan hel och hållen såsom en enhet, hvilken är nödvändig för hennes bestånd och tillvaro såsom individ. Den utgör en del af moraliteten, och är för menniskan, hvad ogenomträngligheten är för materiens atomer, och hvad centripetal-kraften är för himmelskropparne; utan densamma skulle menniskans personlighet snart gå förlorad under påtryckningen af andra menniskor.

Sjelfviskheten är öfverdriften af denna sjelfkärlek: ej längre betänkt på att endast bevara mig sjelf, blifver jag angripande och förstörande för andra, samt tillegnar mig för mina egna ändamål, det som tillhör dem.

Kärleken åter är den högre tyngdkraften, som förenar mig med andra, den utvidgnings- och centrifugalkraft, som utvidgar min personlighet, och kommer mig att finna min förnöjelse i andra, samt önska, att äfven de måtte finna sin i mig. I kraft af denna kärlek deltager jag i en annan menniskas sorger; de blifva på visst sätt mina egna sorger, och det i samma mån min kärlek är stark, likasom hennes fröjder äfven blifva mina fröjder i alldeles enahanda mån. Jag glädes åt hennes glädje, och känner mig hedrad af hennes utmärkelser. På sådant sätt blifver mitt medvetande mångfaldigadt genom alla de personer, som jag älskar; ty min älskande personlighet utsträcker sig till dem alla och det med en grad af styrka, som står i noggrannt förhållande till graden af min kärlek. Kärleken gör alltså en menniska liksom till flera.

Den högsta verksamheten hos en förmögenhet vinnes genom föreningen med alla de öfriga. Likväl gifves det ännu mycken ofullkomlig verksamhet af förmögenheterna, då de verka särskildt, ej gemensamt. Affektionerna kunna verka oberoende af samvetet, likasom detta oberoende af dem. Det förmäles, att en utmärkt medborgare i Athen hade en son, som begick en förbrytelse, för hvilken lagen fordrade förbrytarens begge ögon. Fadren erbjöd då ett af sina ögon, för att rädda sonens ena. Vid detta tillfälle var det hjertat, icke samvetet, som föranledde anbudet. Då affektionerna på sådant sätt beherrska samvetet, så uppkommer en sinnesrörelse, som kallas barmhertighet, då nämligen kärleken till en person är starkare än kärleken till det rätta, — då kärleken till den konkreta menniskan är starkare än kärleken till den abstrakta idén. I ett normalt tillstånd synes mig, som om kärleken till personerna hade något försteg framför kärleken till det abstrakta rätta, samt att den af viljan oberoende kärleken får öfverhand öfver den af viljan beroende moraliteten; hjertat segrar öfver samvetet. Så förhåller det sig med de flesta qvinnor, hvilka

vanligen äro bättre exempel på den naturliga styrkan hos både de moraliska och affektionella förmögenheterna, och som bättre, än karlarna, framställa menniskonaturens medfödda fallenhet. Jag tror att de sällan uppoffra en person för en abstrakt lefnadsregel, eller åtminstone, i fall en strid hos dem uppkommer mellan samvetet och hjertat, att det sednare skall vinna segern. Anhängarne af icke-motståndsläran, hvilkas lefnadsregel förbjuder dem att skada någon, försvara dock maka och barn, ehuru de ej försvara sig sjelfva, emedan deras kärlek är större än deras sjelfviskhet. Detta är så vanligt, att det synes vara en naturlag, — att ömhetens instinkt är något starkare än samvetets instinkt, och att, då beggedera erhållit vederbörlig utveckling, och en strid uppkommer mellan dem, barmhertigheten blifver den rådande. I detta fall borde dock ej någon personlig kärlek rå öfver rätten, utan endast den allmänna kärleken komma till densammas bistånd för att ersätta samvetets bristfällighet. Brutus, så förmäler historien, finner, att hans son begått ett brott, som förtjente döden, och lät afrätta honom, uppoffrande dervid sin personliga faderskärlek för sin allmänt menskliga kärlek till rättvisan, sin kärlek till en särskild menniska för sin kärlek till det som är rätt mot alla menniskor; — och så bör det äfven vara.

Samvetet kan utbildas på ett ensidigt och uteslutande sätt med försummande af de ömma känslorna. Då börjar samvetet blifva despotiskt, menniskan blifver hård och sträf: en sträng fader, en ovänlig granne, en hård domare och en grym embetsman. Hon far ofta vilse, men alltid åt hämdens sida. Kärleken förbättrar beskaffenheten af den ändliga moraliteten, ty han är detsamma som den gudomliga rättvisan. Absolut rättvisa och absolut kärlek äro aldrig motsatta hvarandra utan alltid enahanda.

De ömma känslorna kunna äfven utbildas på samvetets bekostnad. Detta inträffar ofta med sådana, som inskränka omfånget af sin kärlek till några få vänner, till sin familj, sitt stånd eller sin nation. Verlden är full af

sådana exempel. Föreställom oss en qvinna, som älskar sin familj med innerlig kärlek, — sin make, sina barn, sina barnabarn och sina anförvandter, hvarvid hennes kärlek alltid rättar sig efter skyldskapsgraden med henne. Likasom korpen i fabeln, anser hon sina egna barn för de vackraste bland de vackra, utan att varseblifva deras lågsinthet, samt deras jordiska och oädla materialism. Hon är ädelmodig mot dem; ingen korp-hona kan vara frikostigare mot sina ungar, men ej heller var någon hök njuggare emot alla andra. Här har rättvisans åsidosättande och samvetets föraktande förderfvat hennes tillgifvenhet, och hennes kärlek är endast sjelfkärlek; ty hon älskar sina anhöriga blott såsom lemmar af sig sjelf, och har förfallit till en vidsträcktare sjelfviskhet, icke en enkel utan månghöfdad.

Jag har känt en man, som var slafhandlare på Atlantiska hafvet, och för sin grymhet blef ett ordspråk bland denna klass af fribytare; han var rik och märkvärdigt ömsinnad mot sin egen familj; han sörjde ytterst ifrigt för sina döttrars och sin makas beqvämlighet, och underkastade sig sjelfförsakelse för deras skull. Likväl drog han ej i betänkande att i Afrika sönderslita tusentals familjehem, för att derigenom kunna pryda sitt eget i Nya England. Lejonet, tigern, hyenan, alla äro de kärleksfulla mot sina ungar, ty äfven djuret känner instinktlik kärlek. Ingen menniska äger en allmännelig kärlek; samvetet lemnar rättesnöret derför, och då man derföre öfvar rättvisa, tilllämpar man Guds allmänna kärlek på det särskildta fallet. Den, som söker att öfva kärlek utan rättvisa, skall alltid förnärma någon.

Samma slags ömhet visar sig i större skala hos medlemmarne af en särskild samhällsklass eller en religionssekt; den förer till välvilja inom sin krets, men utom gränserna deraf utöfvas ofta den största grymhet. Alla verldens aristokratier, kristendomens små sekter och menniskoslägtets stora sekter (folkracerna) lemna exempel härpå.

Det som kallas *fosterlandskärlek*, är en annan form af samma inskränkta kärlek, — en utbildning af affektionerna utan afseende på rättvisan. På grund deraf har det blifvit ansedt för fosterländskt att befordra sitt fäderneslands välgång på ett annat lands ruin, att älska Jakob och hata Esaü. Denna känsla förekommer beständigt. »Länder, som blott äro åtskilda af en smal hafsvik, afsky hvarandra»; städer, som äro handelsmedtäflare, söka att förstöra hvarandra; nationerna göra detsamma.

I alla dessa fall, hvarest kärleken är inskränkt till familjen, den särskilda samhällsklassen, sekten eller nationen, går sträfvandet ut på ömsesidig kärlek inom den trånga kretsen, och utanför densammas område ömsesidig sjelfviskhet. Sålunda anses kärleken för ett på öfverenskommelse grundadt privilegium, som endast gäller för några få, och är godtyckligt inskränkt genom nyck; icke en rättighet af naturen, som gäller för alla, och hvars utsträckning endast inskränkes af den älskandes förmåga, icke vilja.

Alla de ofvannämda äro vanliga slag af inskränkt kärlek. Verldens husliga, sociala, kyrkliga och politiska institutioner, dess uppfostrings- och handelsväsende bidraga att åstadkomma detta resultat. Alla verldens religioner hafva praktiskt närt denna villfarelse, emedan de utgått från den föreställningen, att Gud mest älskade de menniskor, som dyrkade Honom på ett visst öfverenskommet sätt.

Denna utvidgande och centrifugala kraft kan dock äfven utbildas med försummande af en naturlig och väl afpassad sjelfkärlek. Detta är också ett fel, ty den konservativa eller sjelfbevaringskraften är lika så nödvändig, som den välgörande och utvidgande kraften. Ogenomtränglighet är attraktionskraftens nödvändiga följeslagerska. Individen är först en hel och sedan en bråkdel af samhället; han måste bevara sin personliga helhet och egendomlighet, och ej gå förlorad i påtryckningen och hvimlet af andra personer. Det som gäller om kroppar, gäller icke mindre om andar. Föreställom oss en man med så

liten sjelfkärlek, att hans personlighet synes hafva gått förlorad; han är ej någon person i och för sig, utan än en än en annan menniska, — ett slags frihamn, hvarest alla individualiteter lossa och finna skydd; men han har ej någon individualitet. Hans omkrets är öfverallt, hans medelpunkt ingenstädes. Han vårdar andra menniskors vingårdar, ej sin egen. Detta är ett fel; visserligen ett sällsynt, men dock ett fel, som förstör menniskans individuella karakter.

Det är tvifvelsutan en stor åtskilnad menniskorna emellan i afseende på affektionernas ursprungliga kraft, — en naturens åtskilnad; en stor åtskilnad i afseende på kärlekens förvärfvade kraft, — en bildningens åtskilnad; en åtskilnad äfven i afseende på hjertats odling, hvilket kan utvecklas antingen i förening med tankeförmågan och samvetet eller oberoende af dem, — en åtskilnad i storhetsförhållande. Sålunda omvexlar menniskornas affektionella förmåga praktiskt lika mycket, som den intellektuella eller den moraliska förmågan.

Låtom oss se, hvilken plats affektionerna intaga i menniskans natur. I afseende på tiden föregå de i sin utveckling de intellektuella och moraliska krafterna; de hafva en vidsträcktare omfattning i verlden än dessa sednare förmögenheter. Man finner tillgifvenhet hos djuren; hos några är kärleken ganska stark. Visserligen synes han hos dem outbildad och blott för en kort tid, såsom hos foglarne, hvilka den hopför till korta sammanhållningar. Hos andra djur är han beständig, utan att likväl fästa det ena individet vid ett annat i en varaktig förening, endast samla flera individer till en flock. Flocken qvarblifver; alla individerna bibehålla ett ständigt samband med flocken, men en högst obeständig förening med hvarandra, i det hannarne och honorna öfvergifva hvarandra, då den årliga parningstiden är förbi; föräldrarne upphöra att hafva omsorg om sin ungar, så snart de ej mer behöfva moderns omsorger. Inom djurverlden synes kärleken icke

finnas till för sin egen skull, utan endast såsom ett medel för ett materielt ändamål, först till fortplantningen och sedan till bevarandet af individerna och slägtet. Dessutom är han rent instinktartad, ej sjelfmedveten och frivillig. Djuret synes icke vara ett verkande väsende utan endast ett redskap för ömheten, och dess kärlek är likasom nödtvungen, ej framkallad af sjelfvillig drift. Följaktligen är kärleken i sina varaktigare företeelser bunden vid flocken, och kommer ej till individuel samhällighet; den synes endast vara en finare afart af tyngdkraften. En buffelhjord är blott en sammanskockning af enskilde medlemmar, ej ett samhälle af fria individer, som förena sig af fritt val. Vänskap förekommer ej, så vidt jag vet, bland djuren, undantagandes sådana, som lefva bland menniskor, och på ett ej lätt förklarligt sätt hafva antagit de sednares vanor. Djuret tyckes icke hafva några enskilta frändskaper samt med kärlekens urskiljning fästa sig vid den ena eller andra af sina medvarelser; hjertats utveckling eftersträfvas aldrig såsom något i sig sjelft godt, utan blott såsom medel att ernå något annat godt.

Äfven hos menniskan finner man denna större tyngdkraft att bilda massor af menniskor, hvilken i förstone tvifvelsutan är lika instinktartad som föreningen af bin eller bäfrar; men menniskan är dock i stånd att så afpassa yttringen af denna skoekningsinstinkt, att på ena sidan små vänskapsbetygelser uppstå, hvari en hvar följer sina personliga förtycken, sina frändskaper, och på andra sidan äfven stora föreningar af menniskor, som af tyngden dragas tillsammans till en nation, styrd af en gemensam vilja; och en dag skola utan tvifvel alla dessa nationer gruppera sig till en stor familj af olika racer med ett tydligt sjelfmedvetande af gemensamt broderskap.

Det är lärorikt att betrakta djurens outbildade kärlek, och att liksom skåda menniskonaturens begynnelse, så djupt ned, äfvensom att gifva akt på det småningom skeende stigandet hos efter hvarandra följande skapelser. Det

hjelper oss att fatta verldens enhet, äfvensom att förutsäga menniskonaturens utveckling; ty hvad som der fullbordas genom det efterhand skeende skapandet af nya slägten. det sker hos oss genom den alltjemt fortgående utvecklingen af en och samma individ.

Det är enligt naturens ordning, att förmågan att älska utvecklas förr än förmågan att tänka. Allt börjar hos oss med en känsla, som derpå utvidgar sig till en idé, och sedan antager egenskapen af verksamhet, hvarvid tankeförmågan medlar mellan den inre viljan och den yttre handlingen. Vi fröjda oss åt kärleken långt innan vi hafva någon medveten glädje af sanningen eller rättvisan. I barndomen lära vi känna personer innan vi förstå ting; också äro tingen i barns och vilda folks föreställning beklädda med en dunkel personlighet. Vi känna fader och moder redan länge, innan vi hafva något begrepp om sanning och rättvisa. Barnahjertats af sig sjelf skeende utveckling är en af de skönaste företeelser i naturen. Barnet har sjelfkärlek, men ingen sjelfviskhet, emedan dess töckentillvaro ännu icke hunnit öfvergå till fast form och sålunda ernå den ogenomtränglighet, som längre fram infinner sig. Dess första fröjder äro djuriska, de derpå följande härröra från affektionerna: nöjet att älska och att blifva älskad.

Hos de flesta menniskor hafva visserligen affektionerna försteget för alla de andliga förmögenheterna, ehuru de endast verka inom familjens, klassens, sektens eller nationens inskränkta sferer. Menniskorna hafva mer lit till hjertat än till hufvudet. Massan af menniskor förlita sig mera på en man af mycken välvilja än af stor tankeförmåga; förlåtelse vinner vanligen folkets bifall; förbarmande är mera omtyckt än stränghet. Menniskorna gläda sig, då en mördare blifver gripen, men de hurra då han frikännes från brottet. De flesta menniskors förnöjelse härflyter mer från affektionerna än från intellektuella eller moraliska källor. Häraf kommer det stora intresse, som man känner för

gängse ryktea om menniskor, folkets fallenhet för personliga anekdoter, biografier, ballader, kärlekshistorier och dylikt. De flesta menniskor älska en stor mans person, men ej hans åsigter, och äro ifrigare att få se honom och höra honom tala. än att lära känna hans idéer om sanning och rättvisa. På samma sätt är äfven förhållandet med en religionslärare. Menniskor sympatisera med hans person, innan de antaga hans läror. Häraf folkets smak för afbildningar af store män, namnteckningar, ja till och med reliker af dem. Jesu Kristi person har efterlemnat ett vida större intryck på menniskornas hjertan, än hans läror gjort på kristenhetens förstånd och samvete. Af denna orsak bevara religiösa målningar uppträden, som hafva ingenting att göra med den sanning eller den rättvisa, som han representerade, utan endast äro personliga tilldragelser, hvilka ofta sakna yttre skönhet, och som ej hafva något värde för förståndet, men mycket för hjertat. Detta förklarar folkets tycke för berättelser och målningar om martyrernas lidanden. Ett krucifix är af ingen betydelse för förståndet och samvetet; men af huru mycken vigt är det ej för kristenhetens hjerta! Detta är äfven orsaken, hvarföre menniskorna älska att tänka sig Gud i en menniskas gestalt.

Då och då påträffar man en menniska af mera intellektuel och moralisk kraft, som nästan sätter hela sin förnöjelse i att utbilda sitt förstånd och sitt samvete. Sådana menniskor äro sällsynta och underbara, men icke beundransvärda.

Utan affektionernas uppodlande är lifvet fattigt och otillfredsställande; sanningen synes kall och rättvisan sträng. Låt en menniska hafva kroppens, förståndets och samvetets fromhet; detta är dock ej tillfyllestgörande utan hjertats fromhet. Men låt henne äfven hafva denna, och hvilken verld af sällhet öppnar sig ej derigenom för henne!

I hela kristenheten gifves det blott en eller två menniskor bland tusen, som erfara en stor förnöjelse i intel-

lektuella sträfvanden, som finna en innerlig och försonande fröjd i vetenskap, litteratur eller skön konst; äfven musiken, den populäraste af all dylik konst, är herrskande blott inom en trång krets. Men nästan en hvar erfar en fröjd af affektionerna, hvilken till och med öfvergår hans glädje af tankens idrotter. Då en ny bok utkommer, som är högsinnad och god, skall den påskynda mensklighetens framskridande; menniskorna fröjda sig, och menniskoslägtet sluter till sitt bröst Homers, Dantes, Shakspeares, Miltons verk, och skall ej godvilligt låta dem blifva om intet. När vidare ett barn födes inom en fattig och halft uthungrad familj, så förminskar det dennas »beqvämlighet», och förökar dess arbete, klyfver dess bröd i ännu mindre delar, gör dess bädd ännu trängre, och tager i anspråk en del af den redan förut otillräckliga elden; men med hvad glädje helsas det ej derstädes välkommet! Män af stort snille, med en tankekraft, tillräcklig att bedöma verlden, erfara mindre glädje, då en stor skald hinner sitt snilles höjdpunkt, än mången fattig moder känner öfver en ny verldsborgares födelse; vida mindre, än den hon känner i sin obildade kärlek till sitt utblottade, obeqväma och fattiga hem. Jag vet, att fattigdomen kan förorsaka en själsförnedring, då hjertat likasom bortdör i menniskan, och »modren har kokat sitt eget barn». Men en sådan vidunderlighet är emot naturen, och inträffar endast, då fysiskt lidande utnött de menskliga egenskaperna, den ena efter den andra, till dess endast ogenomtrångligheten är qvar.

Man finner menniskor, som äro okunniga och i goda omständigheter, utan att just blygas deröfver. De säga: Förhållandena i min barndom hindrade min förståndsodling, ty jag var fattig. Ni bör hafva medlidande med mig, men ej tadla mig derför. Om man anklagar en menniska, att hon saknar hjerta, samt att hon ej uppodlat ömheten skulle en hvar anse det såsom en stor förebråelse, och i fall det vore grundadt, finna det vara ett ouresäktligt

fel. Detta vill ej heller någon medgifva, emedan en dylik brist vore en försyndelse mot menniskonaturen.

Alla menniskor behöfva någonting för att förläna sitt lif ett visst poetiskt och ideelt behag; något, som de värdera af en annan orsak än för dess nyttas skull, och hvilket är en sinnebild af deras frigörelse från den krassa materialismen och det dagliga lifvets släpgöra. Rikt folk söker detta uti vackra hus, kostbara möbler, läcker föda och »vin, som vore för godt för en påfves taffel»; och ofta förstärka och förgylla de endast dermed den kedja, som fäster anden vid jorden. Andra försköna sitt lif på ett ideelt sätt medelst böcker, musik, blommor, genom vetenskap, poesi, konst, med tänkande; men sådana personer äro jemförelsevis sällsynta äfven i Skottland och Nya England, — två eller tre på hundradet, ej flera. I Amerika begagnas för detta ändamål i allmänhet de billiga tidningarne, ett ting, som ej kan frånkännas ett visst värde. Men flertalet af menniskor åstadkomma denna försköning genom affektionerna, hvilka gifva deras lif dess förnämsta poesi, — hustrun och mannen fröjda sig åt hvarandra, samt begge åt sina barn. Burns öfverdref icke i sin »Backstugusittarens lördagsqväll», då han beskref dagakarlens fröjder:

"Hans lilla brasa, som i spiseln fladdrar,
Hans golf så hvitt, hans makas blick, den ömma,
Hans glada barn, som på hans knä mildt pladdrar;
Allt kommer honom nu att hastigt glömma
Den mödans kalk och nödens, han måst' tömma".

Jag har hört en inskränkt pedant förundra sig öfver, huru en qvinna kunde uppoffra så många år af sin lefnad med små barn, och ändå vara belåten. I hennes tillfredsställelse fann han ett bevis på hennes underlägsenhet, och ansåg henne endast såsom »tjenarinnan vid trävaggan», och sjelf nästan af trä. Men i detta ljufva sällskap uppfostrade hon sig och nådde högre förmögenheter, än hvarom

vår stackars pedant i sin fåkunnighet ännu haft någon aning, och hon lärde mer af sin träsvagga, än han någonsin inhämtat. En läkare klagade en gång med yrkesstridig hädiskhet, öfver att vi födas till verlden som barn, och icke som fullvuxna menniskor. Han insåg ej, hvilket värde barndomen äger såsom fröjd för de fullvuxna och såsom bildningsmedel för hjertat. Vid den ena tidpunkten af lifvet behöfva vi föremål för instinktartad lidelse, och vid en annan åter för instinktlik välvilja utan lidelse.

Jag vill ej underskatta vishetens behag, ej heller den majestätiska glädje, som härleder sig från kärleken till rättsprinciper; men om jag endast kunde få njuta en af de tre, så gif mig affektionens fröjd; min förnöjelse af andra och andras af mig. Förnöjelsen att glädja andra hellre, än att sjelf njuta. Föreställom oss t. ex. en qvinna med stort förstånd och talanger, som motsvarade hennes medfödda förmögenheter, samt äfven med ett kärleksfullt sinnelag, utveckladt i dess husliga, sociala, fosterländska och rent menskliga form, med en ömhetsrikedom, som till och med öfverträffade hennes förståndsrikedom. Hennes förnämsta förnöjelse är att göra de menniskor godt, som äro i behof af hennes välgerningar. Naturforskarne gifva tankeförmåga åt materien, och söka Guds eviga sanning i de fossila växternas förgängliga former eller i hafvets vexlande ebb och flod; den ädla qvinnan åter införer kärlek uti samhällets torftigaste och uslaste kojor, då hon gifver bröd åt den fattige, ögon åt den blinde, upplysning åt den okunnige och en själ åt menniskor, som simma och välta sig i denna samhällets bedröfliga pöl. Jag underskattar ej förståndet i någon af dess ädlare former; men om Gud lemnade mig valet, att antingen äga en Newtons, en Aristoteles', en Shakspeares, en Homérs väldiga förstånd, de store lagstiftarnes etiska åsigter, en Mosis eller Menu's moraliska sinne, samvetskänslan hos män, som upptäcka rättvisan, och införa oförytterlig rätt i menniskornas inrättningar, — eller ock att hafva det högsinnade hjerta, som så-

älskar menskligheten, och jag skulle välja det, som förorsakar dess ägare största fröjden, — jag skulle sannerligen ej taga det väldiga hufvudet, utan det väldiga hjertat, förmågan att älska varmt framför förmågan att tänka djupt.

Jag vet, att vi ofta afundas snillets barn, — menniskor med höga hufvuden och öfvernaturligt ömtålig och fin hjerna, — och tro Gud vara partisk. De äro icke afundsvärda; spetsen af berget Washington är ganska hög; den reser sig vida öfver de kringliggande höjderna, och öfverskådar bergstopparne från Missisippi till Atlantiska hafvet, och har ej sin like från det norra Ishafvet ända till Mexikanska viken. Menniskorna skåda upp till detta berg, och beundra dess väldiga höjd; men det måste låta vinterstormarne rasa omkring sitt nakna granithufvud, och dess sidor äro fårade af oväder. Det är visserligen af ojemförlig höjd, men isande kallt, medan i de låga dalarne och på bergets södra sluttningar snön bortsmälter snart, gräset blifver tidigt grönt, blommorna upplyfta sina blyga, älskliga anleten, och utgjuta sin doft vid vårens plötsliga ankomst. Hvem vill påstå, att intellektuel och moralisk storhet väger mera i förmögenheternas vågskål än hjertat! Det är ej så; tankeförmåga och samvete äro stora och ädla, sanningen och rättvisan äro ytterst dyrbara gåfvor, men kärleken är dyrbarare än begge.

Hvilken mängd af naturliga medel äro oss ej gifna för hjertats utveckling och uppfostran. Andlig kärlek, i förening med den instinktartade lidelse, som befolkar verlden, sammanför menniskoslägtet i små grupper eller familjer af två och två. I dem blifva vi alla födde af kärlek. Kärleken håller vakt vid vår vagga. Vår tidigaste hågkomst af menniskoslägtet är af en varelse, som lifvades af ömhetens instinktlika kraft, utvecklad till medveten kärlek. Den första menskliga känsla, som träder oss till mötes, är en moders kärlek. Äfven den vilda patagoniska qvinnan vänder sina mildaste blickar mot sitt barn; fadren gör sammaledes. I våra yngre år befinna vi oss nästan helt och hållet i hän-

derna på qvinnor, hos hvilka hjertat betydligt öfverväger hufvudet. De draga till sig och vinna, medan mannen endast angriper och eröfrar. Den första menskliga kraft, hvarmed vi komma i beröring, är qvinnans kärlek. Allt detta åsyftar att väcka och utveckla affektionerna, gifva dem deras odling och påskynda deras växt. De andra syskonen eller kusinerna, som begära eller göra vänliga tjenster; tillgifna anförvandter och vänner, som vända den skönaste sidan af naturen och sig sjelfva mot den nyfödde främlingen; — alla dessa bidraga till hjertats uppfostran. Alla menniskor antaga i barnens närvaro omedvetet en vänlig min, emedan de ej anse det för bra att förorsaka de små något obehag. Likasom den sträfvaste man plockar blommor åt små barn, så vänder han i deras närvaro endast ljussidan af sitt mulna lynne emot dessa unga odödlige, och vill ej låta dem se detsammas skuggsida. Den elakaste menniska lemnar alltid något hopp om sin förbättring, då han ej vill häda i sin sons närvaro.

Barnets ömhet utvecklas i början efter en mycket inskränkt skala. Modrens kärlek framlockar sonens; han älskar det bröst, som gifver honom näring, de läppar, som kyssa honom, den person, som visar honom kärlek. Snart vidgas kretsen. och innesluter bröder, systrar och förtroliga vänner; derpå utbreder den sig allt mer, hvarvid affektionerna blifva starkare i samma mån som de utvidga sitt välde. Sålunda utsträckes kärleken till den ena personen efter den andra, från modren eller amman till familjen hemma, derpå till anförvandter och ofta besökande vänner, sedan till skolkamraterna, till grannlaget, staden, staten, nationen, och slutligen omfattar en sant mensklig kärlek menniskoslägtets hela familj, anseende intet, som är menskligt, för främmande.

Man träffar ofta menniskor, som beklaga sin brist på tidig förståndsutveckling; det är äfven en beklagansvärd brist, och det erfordras den största möda att vid en mera framskriden ålder fylla luckan, om detta ens någon-

sin kan ske. Det är ock en olycka att i barndomen ej hafva tillfälle till samvetets utveckling, och att i ungdomen vänja sig vid dåliga seder, hvilka man i äldre år med stor möda måste aflägga. Men det är en ännu större förlust, om det felas oss tillfälle att tillväxa i kärlek; det är sorgligt att födas i ett icke lyckligt föräldrahem, — att nödgas umbära de smekningar, den ömhet, den uppoffrande kärlek, som barnets natur har ett så stort behof att emottaga och modrens att gifva. De kinder, som ömheten ej klappar, som ingen mor kysser, få alltid ett sorgset utseende, som ingenting kan undandölja, och erhålla i barndomen liksom ett ärr, hvilket de ej mista under hela lifvet. Hvilka sorgliga ansigten varseblifver man ej i tillflyktsorter för fader- och moderlöse. Det är farligare att försumma hjertats utbildning, än hufvudets.

I en verld, sådan som vår, hvilken i afseende på alla högre andliga egenskaper ännu icke stort framskridit, men dock ständigt är stadd i fortskridande, är det skönt att se de exempel af kärlek, som vi understundom påträffa, — undantagsfall, hvilka för mig äro profetior om den goda tid, som så länge låter vänta på sig. Jag vill ej tala om kärleken mellan man och hustru eller mellan föräldrar och barn, ty begge dessa slag af kärlek beherrskas af en stark slägtet medfödd naturdrift, som afkläder känslan dess personliga och sjelfvilliga karakter. Jag vill tala om den sjelfvilliga kärlek, som ej står i någon förening med den äktenskapliga eller föräldra-instinkten. Den visar sig under form af vänskap, medlidande, fosterlandskänsla och menniskokärlek, hvarest det icke finnes något blodsband, ingen instinktlik drift, utan endast ett befryndadt hjerta och en deltagande själ. Man säger oss, att forntidens vänskap är förbi. Det förhåller sig dock ej så. Damon och Pythias förnyas alltjemt i alla lefnadsförhållanden, utom der hvarest lyxen förslappar menniskan, eller girigheten präglar henne till en kopparslant, eller äregirigheten förnedrar henne till lystnad efter ryktbarhet och makt. Hvarje by har sin

berättelse af detta slag. Det besvärliga lefnadssätt som föres af dem, hvilka uppehålla sig på civilisationens gränser, erfarenheten hos sjöfarande eller hos alla dem som befinna sig i svåra lefnadsförhållanden, framvisa exempel på denna hjertats ädelmodiga affektion.

Hvilka exempel på vänskap och välgörenhet känna vi ej litet hvar! Här hafva vi en qvinna med stort förstånd, hvilken erhållit en god uppfostran, den hon sedermera förkofrat, som har en stor tankeförmåga och är begåfvad med dess särskilda fromhet, hvars högsta glädje är att göra dem godt, som hon älskar. Hennes lif utgjuter sig, liksom himmelens klara sol, öfver den sjukes läger. Hon kommer som en sista nattvard till den döende, återkallande i hans hågkomst det bästa i menniskolifvet, och låtande honom ana en försmak af himmelens fröjder; hennes blotta närvaro är för honom en alabasterflaska med den kostbaraste välluktande olja, som uppfyller hela huset med doften af sina tusen blommor. Hennes kärlek smyckar de stigar, som hon lärer ungdomens fötter att beträda, och blomstrar i amarantlik älsklighet öfver deras hufvuden, som gått till hvila i grafven. Hon skulle känna sig sårad genom tacksamhet; Gud kan ej skänka dödliga menniskor någon större fröjd, än det medvetande, hvarifrån ett dylikt lif härflyter. Icke belåten att lyckliggöra de få, som vänskapen förenar med henne, utvidgar sig hennes kärlek, och rinner öfver förvandtskapens bägare, för att fylla mången behöfvande och öfvergifven menniskas skål. Hennes sjelfförsakelse är sjelfvillig, ett tillfredsställande af hennes ädla hjertas ömhet. Inför en sådan kärlek som denna skulle en Platos vishet stå förlägen, och ett helgons moraliska känsla skulle krympa tillsammans, och säga till sig sjelf: »Träd tillbaka, min själ, ty här finnes något vida heligare, än du är!» Vid åsynen af en sådan dygd blyges äfven förståndet; jag skulle ej ens vilja se mig om efter den största tankeförmåga, som någonsin talade till ännu ofödda slägten.

Det gifves vida mer af denna kristliga kärlek, än de flesta menniskor föreställa sig. Vi finna densamma midt uti den stegrade verldsligheten i denna stad, hvarest uppkomlingen Mammon bespottar Gud; i de fattiges kojor, i medelklassens boningar och äfven i de rikes palatser; om man ock utdrifver naturen förmedelst penningar, kommer den likväl alltjemt tillbaka. Denna kärlek är menniskoslägtets qvinliga frälsare, och skänker en frid, som denna verlden hvarken kan gifva eller borttaga. Enligt sin natur växer denna planta på afsides ställen, hvarest vanliga ögon icke blifva henne varse, förr än vi med såradt hjerta fly dit; då helar hon vår smärta, eller då vi varseblifva henne, uppfyller hon oss med beundran öfver hennes sant menskliga älsklighet.

En prestmans kall i en stor syndfull stad gör honom bekant med mensklig förnedring i dess mest förfärliga skepnader, — med samvets- och hjertlösa uslingar, som tyckas vara födda med en räknebok till samvete och en örn till hjerta; men vi påträffa äfven dessa englar af kärlek, hos hvilka Guds dyrbaraste egenskap förkroppsligat sig och Hans kärlek antagit menniskogestalt; eljest skulle en nitisk Herrans tjenare säkerligen erhålla ett dystert, förstenadt, helt och hållet nedslaget utseende genom den bedröfliga åsynen af menskligt lidande och den ännu sorgligare anblicken af medveten och segrande nedrighet, som trampar de behöfvande till stoft, samt begabbar och bespottar den Allsmäktige.

Blott få drag af fosterlandskärlek omtalas för oss; och dock äro dylika mycket allmänna. Låtom oss skåda exemplen derpå i denna känslas vanligaste och derföre mest hedrade form, — kärlek till eget land med andra länders uteslutande, samt med hat till dessa. Man berättar oss om Regulus, huru denne oförskräckte, åldrige hedning offrade sitt lif för sitt fäderneslaud. Men i det skändligaste af nyare tidens krig, då Förenta Staterna plundrade Mexico på land och menniskor, uppoffrade mången vilseledd frivillig sitt lif,

enligt hvad jag tror, med ett lika rent hjeltemod och lika mycken fosterlandskärlek, som en Regulus eller en Washington. Ehuru vi afsky det gudlösa kriget, låtom oss dock hedra den dygd, som det bragte i dagen.

Fosterlandskärlekens dygd är mycket allmän hos den stora massan af menniskor uti denna vår republik. I aristokratiska stater äga de rike och adeln denna dygd i hög grad; men hon är dock något sjelfvisk, — snarare en kärlek till deras enskilda företrädesrättigheter, än till deras landsmäns allmänna rättigheter. Hos oss i Amerika, isynnerhet i rikedomens och handelns hufvudsäten, synas de rikare eller mera bildade folkklasserna äga föga fosterlandskärlek, föga hängifvenhet för det allmänna bästa. En uteslutande vinningslystnad utdrifver densamma ur deras hjertan. För penningen äro alla länder och alla styrelseformer fullkomligt enahanda.

Men oberäknadt fosterlandskärleken, den kristliga barmhertigheten och vänskapen, har jag sett högst ädla exempel på samma affektion i ett ännu vidsträcktare omfång, — jag menar filantropien eller kärleken till hela menniskoslägtet. Vi känna allesamman menniskor, hvilkas kärlek, som började i hemmet, och först älskade endast den moder, hvilken gaf sitt barn naturens spis, sedan gått utom familjen och slägtskapsbanden, skridit från alla enskilda vänskapsförbindelser med liksinnade menniskor, öfverhoppat vårt fosterlands aflägsna gränsmärken, — och nu, jemte familjen vännen och fosterlandet, äfven älskar hela menniskoslägtet. Detta är kärlekens största utsträckning; menniskans hjerta, som förut älskade en enda, några få, de behöfvande, som hon såg framför sig, och sina landsmän, hyser nu en deltagande ömhet för alla menniskor. Att älska det som är älskvärdt, att känna deltagande för liksinnade, det förmår en hvar, undantagandes några få af naturen vanlottade, hvilka vi böra beklaga, men ej lasta för deras medfödda vanskaplighet och dvärgaktighet. Att åter älska det, som

icke är älskvärdt, att hysa samkänsla för oliksinnade, att gifva åt de obarmhertige, att förlåta dem, som sjelfve äro utan misskund, att vara rättvis mot menniskor, som göra orättfärdighet till sin lag, att vedergälla deras rastlösa hat med oaflåtlig kärlek, det är affektionens triumf, kärlekens heroism; man måste vara blott föga under englarne för att kunna handla på detta sätt. Det är en af menniskans ädlaste förvärfvade egenskaper, och häri blifver hon mest lik Gud. Förståndet gör oss bekanta med sanningen, med Guds tanke; samvetet underrättar oss om Hans rättvisa, Guds moraliska vilja; hjertat, rätt odladt, gör oss åter delaktige af Hans eviga kärlek, den oändlige Fadrens innerligaste känsla; en gång i besittning deraf, kunna vi älska menniskor oaktadt bristerna i deras handlingssätt och karakter, — kunna vi älska fånen, förbrytaren, han må vara hatad eller omtyckt, — vara förekommande mot den framfusige, hulda mot den obarmhertige, och låta dem komma i åtnjutande af vår välviljas regn och solsken, i det vår frikostighet endast inskränkes af vår förmåga, ej af vår vilja, att lyckliggöra, och det utan att fordra någon tacksamhet eller vänta någon vedergällning.

Jag förväntar ej denna storartade filantropi hos alla menniskor här på jorden, blott hos några få. Alla hafva gåfvan att älska, ehuru den är äfven så olika fördelad, som någon annan andlig förmögenhet. Få hafva en utmärkt fallenhet för välvilja. Den upphöjda fosterlandskärleken, den heliga barmhertigheten, den granlaga vänskapen äro mera allmänna. Den trängre kärleken mellan man och hustru, mellan barn och föräldrar underhjelpes af instinkten, och är så vanlig, att vi glömma att vara tacksamme derför, likasom för vårt dagliga bröd och vår nattliga sömn, emedan vi ej besinna, huru mycket som beror derpå.

Kärlekens fröjder äro de vanligaste fröjderna; stundom den enda poetiska prydnaden i den fattiges hydda, äro de äfven det yppersta i den rikes palats. De äro Shekinah, Guds närvaro i menniskornas boningar. Det är genom de ömma

böjelserna, som de flesta menniskor inhämta religion. Jag vet, att menniskor ofta säga: »Fruktan lärde oss först att känna Gud». Nej! fruktan lärde oss först att känna en djefvul — hvilken ofta blifvit dyrkad som Gud — och med undanrödjande af denna fruktan försvinna alla djeflar, både de och deras menniskofiendtliga helvete. Spöken kunna ej fördraga ljuset, lika litet som djeflar kärleken. Mina ömma böjelser fästa mig vid Gud, och ju starkare mitt hjerta blifver, desto innerligare och djupare blifver ock mitt medvetande af Gud, till dess kärleken till Honom uppfyller mitt hjerta, och Guds tänkesätt äfven blifver mitt.

Oaktadt den höga plats, som de ömma böjelserna intaga i menniskans naturliga ekonomi, och oaktadt de mångfaldiga tillfällen till deras odling och utveckling, som redan sjelfva familjens beskaffenhet lemnar, fästes dock blott föga vigt derpå vid menniskans så kallade »högre uppfostran». Hos den menniskoklass, som går i spetsen för den kristna verlden, har kärleken blott vunnit en ringa utveckling. Det enda slag af frivillig kärlek, som dylika menniskor pläga upphöja, är fosterlandskärleken, och det endast för dess penningevärde. Den kristliga barmhertigheten synes dem vara en svaghet, som man blott bör prisa om söndagarne; girigheten är för dem den bättre söknedagsdygden; vänskapen anse de alltför romantisk för att den bör finnas i en handelsstad. Statsmännen och de styrande kapitalisterna göra narr af filantropien; hon är dagbladsskrifvarens ständiga skotttafla, mot hvilken han afskjuter sina pilar, i det han genom deras hulling och förgiftning ersätter hvad desamma brista i längd och udd. Hufvudstadens presterskap finner sin förnöjelse i filantropiens förklenande; äfven »Regula di tri har sina undantag», säger det. Man anser det af vigt att ådagalägga, det Jesus af Nazareth ej var någon filantrop, och ej befattade sig med den mäktiges synder, hvilken nedtrampade menniskorna i en blodpöl. I hvad man kallar »den högsta uppfostran» uppodlas hufvudsakligen blott förståndet och smaken. Hjertats fromhet anses såsom obe-

lefvenhet i sällskapslifvet, bland de lärde såsom brist på vetande och såsom ett fruktansvärdt kätteri bland de särskilda kyrkosamfunden. I litteraturen är det icke kärleken, som vinner segerpalmen, det är förmågan att herrska medelst kraft, vare sig muskelkraft eller tankekraft: »Ingen annan än den tappre förtjenar den sköna». I hopens mun prisas de store krigarne, icke de stora menniskovännerna. Egennyttan uppäter hjertat hos handel och politik; de styrande männen tro ej på någon oegennyttig välvilja; för dem är nationen ingenting annat än en ofantlig krambod, en handelsstad ingenting vidare än ett skänkrum å en börskällare, kyrkan en betalningsdisk och verlden en marknadsplats, menniskorna äro köpare och säljare, arbetstagare och arbetsgifvare. Styrelserna sakna på det hela taget kärlek, ofta äfven rättvisa. Deras åliggande synes vara att skydda kapitalet och beskatta arbetet.

Rättvisa har hitintills ej vederfarits affektionerna i religionen. Man har lärt oss att frukta Gud, ej att älska Honom; att se Honom i jordbäfningen och stormen, i syndafloden eller i »Egyptens tio landsplågor», i »digerdöden» eller koleran; icke att se Gud i morgonsolen eller i en afton, full af strålande ljufhet. Kärleken har föga att skaffa med vår tids folkreligion. Gud afmålas såsom ett fruktansvärdt öga, hvilket genomtränger mörkret för att utspionera felstegen hos menniskorna, som krypa och smyga omkring i verlden, eller såsom en naken, knotig arm, upplyftad att med ett förfärligt slag störta ned i det bottenlösa helvetet. Den långa raden af bespottare från Lucianus, deras store öfversteprest, ända ned till Voltaire och hans lefvande medhjelpare, hafva ännu icke kunnat komma presterna att blygas för dylika upprörande skildringar af Gudomen. Allvarligare män, som insågo Guds kärleksfullhet, och vittnade derom med heligt tal och helig vandel, och derföre rönte ett öde, som var vida hårdare än bespottarnes, de förmå likväl ännu icke lära menniskorna att kärleken till Gud afkastar all fruktan. I den katolska

mytologien föreställer jungfru Maria, som är denna läras mest egendomliga skapelse, den rena kärleken, — hon och hon ensam. Derföre är hon ock ett föremål för folkets dyrkan i alla katolska länder. De vanliga protestantiska sekterna bibehålla den katolska uppfattningen af Gud, sedan jungfru Maria blifvit borttagen.

När det förhåller sig så med religionen, kunna vi väl då förundra oss öfver bristen på kärlek i lag och sedvänja, i politik och handel? Skola vi skrifva satirer öfver menniskoslägtet? Låtom oss hellre söka att urskulda det. Menniskan är ännu ett barn; tiden för den medvetna kärlekens utveckling hos henne har ännu icke kommit. Låtom oss ej säga: »Ingen menniska äte hädanefter af din frukt». Låtom oss vänta, låtom oss spada upp jorden omkring det menskliga trädet, och ansa det; i sinom tid skall det nog bära fikon.

Och likväl innehar kärleken denna höga plats i menniskans natur. Ur det innersta af våra hjertan kommer förutsägelsen om en tid, då densamma skall intaga en sig tillkommande plats i historien och menniskornas angelägenheter. Ju mer menskligheten fortskrider, desto högre stiger äfven kärleken i anseende; det som ännu för hundra år sedan var en tillräcklig och väl afpassad kärlek, är det icke mera nu för tiden. För många århundraden sedan uppstodo profeter, och förkunnade, att den tid stundade, då allt hat skulle upphöra, då det ej mer skulle finnas något örlig, och svärdet skulle omsmidas till en plogbill. Voro deras drömmar blott tomma hjernspöken? Det var menniskonaturen, som genom dem uttalade sin högsinnade profetia; och menniskoslägtet uppfyller hvarje ädel mans högsta förutsägelse. Stridsmannen är endast filantropens handtlangare. Soldaterna uppresa byggnadsställningen; under trumpetklang, anförarnes rop och med idkeligt hurrande släpas stenarne till stället, men slutligen är det dock endast ett fredens tempel som bygges.

Hos hvarje man, som förer ett sant menskligt lif, tillväxa affektionerna oaflåtligt. Han börjar att älska sin moder och sin sköterska, och färdas allt vidare framåt uppslående för hvarje natt sitt tjäll en dagsled närmare Gud. Hans egna barn komma honom att älska andra ännu mer; hans barnabarn föra den gamle mannens hjerta långt utöfver gränserna af slägtskap och fosterland, och lära honom att älska hela menskligheten. Han åldras under det han lärer sig att älska, och nu, då ålderdomen sätter sitt silfverdiadem på hans panna, är icke blott hans kärlek till sanning och rättvisa större än tillförene; icke blott älskar han sin maka innerligare än under sin ålders vår, då den manliga instinkten gaf lidelse åt hans hjerta; icke blott älskar han sina barn mer än i deras späda ålder, då den faderliga instinkten först gjorde sig gällande; har han icke blott en mera sjelfvillig kärlek till sina barnabarn, än han kände för sitt förstfödda barn, utan hans mogna affektion sträcker sig bortom hans maka, barn och barnabarn, till hela menniskoslägtet: han sörjer med den bedröfvade, och glädjes med den glade. Alla hans själsförmögenheter hafva tillvuxit under hans långa, verksamma och regelbundna lif, och likaledes har hans kärleksförmåga ständigt vidgat sig. Menskliga föremål kunna ej fullkomligt tillfredsställa hans hjertas trängtan. Kärlekens ideal förverkligas ingenstädes i menniskoverlden; ingen ändlig varelse förmår mätta det hungrande hjertat, derföre vänder han sig till kärlekens oändliga föremål, hans hjerta vänder sig till menniskoslägtets stora Moders kärlek, och i kärlekens känsla äro han och hans Gud ett. Med Guds tankar i sitt sinne, Guds rättvisa i sitt samvete, Guds kärlek i sitt hjerta, — hvarföre skulle han ej vara lycklig?

Hos menniskoslägtet, liksom hos den trogne mannen, har samma stegring af kärlekens makt ägt rum. Kärleken börjar att stifta lagar, ja äfven att tillämpa kärlekens lagar. Redan sedan långt tillbaka finna vi en antydning härtill i Mosis och Menus stadgar. Det qvalitativa före-

går det qvantitativa, liksom gryningen föregår dagen. Småningom försvinner hämden ur de menskliga inrättningarna, och efterhand insmyger sig kärleken: den sårade soldaten måste läkas och pensioneras, hans enka underhållas och hans barn hugsvalas; slafvarne måste frigifvas; det af konungar eller adel pålagda oket måste göras lättare, brytas och afkastas. Alla menniskor måste få sina rättigheter betryggade; den fattige måste hafva sin nödtorft, måste såsom menniska hafva rösträtt, hafva rätt till rättvisa, till sanning, till kärlek. Den okunnige måste erhålla undervisning, och staten tillse, att ingen blifver efter, och sålunda går förlorad: förbrytarne — jag menar de små brottslingarne som begått smärre förgripelser — måste undervisas, förbättras och göras till verkliga menniskor, de vansinnige måste återställas till sitt förnuft, de blinde, de dumbe, de fånige måste erhålla undervisning, och hela menskligheten lyckliggöras. Bemödandet att bannlysa krigen från jorden, hatet från teologien, dödsstraffet från samhället, djefvulen och hans helvete ur den kristna mytologien — bemödandet att utdrifva hatet från den kyrkliga uppfattningen af Gud och fruktan ur vårt religiösa medvetande — allt detta ådagalägger kärlekens tillväxt i menniskornas sinnen. En och annan inser redan, att medan irreligiositet är fruktan för djefvulen, är sann religion kärlek: till hälften fromhet — kärlek till Gud såsom sanningen, rättvisan, kärleken, såsom oändlig Gudom, och till hälften moralitet — kärlek till sig sjelf och kärlek till menniskorna, en gudstjenst förmedelst det regelbundna användandet, utvecklandet och åtnjutandet af hvarje själsförmögenhet, hvarje kroppslem, hvarje den minsta makt, som vi äga öfver menniskorna eller öfver materien. En och annan inser, att Gud är kärleken, och att Han skapat verlden af kärlek såsom grundämne, genom kärlek såsom bevekelsegrund och för kärlek såsom ändamål.

Menniskonaturen fordrar den rena och oegennyttiga kärlekens slutliga seger; Guds natur är en borgen derför, att det som är utlofvadt i menniskans natur, skall vinna

sin fullbordan genom hennes utveckling. Menniskonaturen är menniskans bestämmelse; Guds natur än allmänlig försyn. Tankeförmågan förtäljer oss om sanning, som skall komma att råda, samvetet om rättvisa, som är säker att blifva herrskande, och hjertat gifver oss förutsägelsen om en oändlig kärlek, som med visshet skall triumfera. En dag skall komma, då det ej mer finnes någon fruktan för menniskor, någon fruktan för Gud, någon tyrann inom samhället, någon djefvul i teologien, något helvete i menniskornas mytologi: kärleken och kärlekens Gud skola intaga deras plats. Hitintills är Jesus ett undantag bland menniskor, en kärlekens man; Cæsarer och Alexandrar äro mönstermenniskor, maktens och krigets män. Men en dag skall detta blifva omvändt, dessa eröfrare skola förlora sitt anseende och bannlysas, filantroperna blifva allmänna, och hatets rike skall förgätas i kärlekens republik. Här finnes arbete för er och mig att förrätta; ty vår kärleksfulla fromhet skall, i det den antager sin husliga, sociala, nationella och allmänliga form, saliggöra oss med sin fröjd och sedan gå ut att lyckliggöra menniskoslägtet, och långt efter det vi gått hem till den Gud, på hvilken vi förtrösta, skall vår kärleksfulla fromhet blifva en känsla, som fortlefver i menniskornas hjertan — ja en kraft i verlden att saliggöra menniskorna i all evighet.

"Ja, ljus skall bli vår lefnadsdag.
Och lycklig vår natur jemväl,
Då kärlek är vår högsta lag
Och glädjen trygg bor i vår själ.
En salig kosa styr hvar man
Här nedan, som med klok djerfhet kan
I andan utaf denna tro
Orubbligt lefva och finna styrka, lugn och ro."

V.

OM MEDVETEN RELIGION SAMT OM SJÄLEN.

TILLBEDJEN HERRAN I HELIG PRYDNAD.
Ps. XXIX : 2.

Tanken umgås med ting medelbart förmedelst sinnena; med idéer omedelbart, oberoende af sinnena, genom andlig åskådning, hvarvid sinnena endast lemna tillfälle till, icke förmåga af kunskap, och sålunda kommer tanken till sanning på olika vägar eller sätt, är tillfreds dermed och har sin förnöjelse i kärleken dertill. Samvetet sysselsätter sig med reglorna för det rätta, samt inhemtar genom omedelbar åskådning verldsalltets moraliska lag, sådan den är inskrifven i menniskans natur, — den yttre erfarenheten lemnar endast tillfället, icke förmågan, att inse det rätta, — kommer till rättvisa, är tillfreds dermed, och finner sin förnöjelse i kärleken dertill. Affektionerna hafva att göra med personer, hvilka det är deras värf att älska, att utbreda sig i oupphörligt vidsträcktare kretsar, i det de fröjda sig åt de menniskor de älska, men alltjemt söka efter det fullkomliga föremål, med hvilket de kunna blifva tillfreds och hafva sitt hjertas oinskränkta glädje. Att tänka sanning, att vilja rättvisa, att hysa kärlek, det är det högsta verkningssättet af menniskans intellektuella, moraliska och affektionella förmögenheter, hvilka söka det absolut sanna, rätta och älskliga, såsom föremål för deras naturliga trängtan.

Själen har sina egna förrättningar. Gud är själens föremål. Likasom tankeförmågan och samvetet förmedelst sin

naturliga verksamhet bringa sanning och rättvisa till menniskans medvetande, på samma sätt gör själen oss medvetna om Gud.

Vi se hvilka intellektuella, moraliska och affektionella skapelser uppkommit från tankeförmågans, samvetets och menniskohjertats verksamhet; vi se hvilket bruk menniskorna göra deraf, och fröjda oss deråt. Men den religiösa förmågan har varit likaså skapande och ännu mäktigare, i det den öfverväldigat menniskans alla andra förmögenheter. Det djupaste studium af de menskliga angelägenheterna, eller den flyktigaste blick derpå, visar själens makt till godt och ondt. Företeelserna i menniskans religiösa historia äro likaså mångfaldiga och vigtiga, som de äro förvånande. Jordens yta är öfversållad med tempel, hvilka menniskans vördnadskänsla uppfört; religiösa tänkesätt och idéer äro djupt inristade i alla folks historia, som upptagit tiden eller befolkat rummet. Betraktom menniskoslägtet såsom en menniska, hvilken är odödlig och ej åldras, och verldshistorien såsom hennes lefnadsteckning; beundrom danandet af hennes religiösa medvetande, den gradvisa tillväxten i fromhet i alla dess regelbundna eller vidunderliga former; bemärkom hennes stapplanden på den rätta, hennes kringirrande på den orätta vägen, hennes botgöring, hennes fruktan och ängslan, hennes grämelse öfver synden, hennes efter hand skeende ernående af ny sanning, ny rättvisa och ny kärlek, det sätt hvarpå hon ådagalägger sin inre erfarenhet, — och hvilket underbart och tilldragande skådespel framställer icke denna panorama af menniskans religiösa historia för den tänkande menniskan.

Den religiösa verksamheten hos barnet begynner tidigt, men är, likasom all verksamhet under menniskans tidigare år, omedveten. Vi kunna ej ihågkomma detta, vi kunna endast påminna oss, hvad vi hafva känt i form af medvetande, eller, i bästa fall, kunna blott dunkelt erinra oss, det som låg dunkelt och till hälften medvetet i oss, ehuru verkningarne deraf kunna blifva lika

långvariga som vårt jordiska lif. Vi se fallenheten för det öfvermenskliga hos helt små barn, som fråga: »Men hvem har skapat Gud»? Barnets kausalitet springer tanklöst öfver till det oändliga, emedan det har en dunkel känsla af alltings skapare, som sjelf är icke-skapad. Man ser späda barn, hvilka tidigt beröfvats sin moder, ovilkorligt och blott af instinkt med munnen söka efter det, som naturen bestämt till deras näring. På samma sätt trefva vi i vår barndom, ovilkorligt och instinktlikt, med vår själ efter den oändlige Guden, tyvärr ofta för att af våra ammor blifva afspisade med en napp på något gudomsväsende, som fyller vår mun för tillfället och hindrar oss att dö af hunger. Tilläfventyrs påminna sig några bland eder den tid, då de hade en aning, — det var mera en känsla än en tanke, — om ett obestämdt, dunkelt, hemlighetsfullt *något*, som låg till grund för allting, var öfver allt och i allt, som ni icke kunde begripa ej heller undkomma. Ni tyckte er vara en del deraf eller också det en del af er; ni undrade på, att ni icke kunde se med era ögon, icke höra med era öron, icke vidröra med era händer, hvad ni dock kände och trängtade efter med ett så obestämdt bryderi. Stundom älskade ni det, stundom fruktade ni derför. Ni vågade ej nämna det, eller, om ni gjorde det, fanns det ej något ord, som var en tillfyllestgörande benämning på ett så föränderligt ting. Än kände ni det i solskenet, än i stormen; än gaf det, än tog det bort lifvet. Ni förknippade det med allt, som var sällsamt och ovanligt; än var det ytterst älskligt, än fult ända till vanskaplighet. På ett främmande ställe saknade ni det till en början, men det återkom snart, och följde med barnet, samt blef till slut en ständig följeslagare.

Alla menniskor erinra sig väl ej allt detta, tror jag, endast några få, hos hvilka det religiösa medvetandet tidigt utvecklade sig. Alla hafva vi dock genomgått detta dunkla tidskifte af religiös historia, då själen hade rörelser, till hvilka tankeförmågan icke kunde skapa motsvarande begrepp.

Vi se samma företeelse i stor skala uti de gamla folkens historia, hvilkas minnesvårdar ännu vittna om detta medvetenhetsförhållande; man anträffar ännu i dag folkslag, som befinna sig i samma töckniga religions-epok. Sfinxer och pyramider äro urgamla qvarlefvor af fordna medvetandensförhållanden, som ni och jag och hvarje menniska hafva framkallat ånyo. Vildarne äro barn-nationer, som trefva efter Gud, och med sitt begrundande förstånd söka att uttrycka själens omedelbara rörelser. Då språket ännu är ett klumpigt verktyg, söka menniskorna uthugga i sten, hvad de icke kunna uttrycka i ord. Är själen omedelbarligen medveten af en öfvermensklig makt? De söka att gifva denna känsla giltighet för tankeförmågan, och sålunda förbyta den till en tanke. Detta obestämda, hemlighetsfulla, öfvermenskliga *något* torde jag, innan det hunnit att erhålla bestämd form i gudomen, få kalla det gudomliga. Menniskan vet ej hvad det är. «Det är icke jag sjelf», säger hon, »hvad är det då, — någonting yttre»? Hon antager det yttre ting, som för henne synes vara mest underbart, — en orm, ett vildt djur, en fågel, en insekt, ett element, vinden, åskan, solen, månen, en planet, en stjerna. Hennes inre känsla förkroppsligar sig i yttre ting; men emedan det finnes så många elementer till förvirring inom henne, gör ett enda förkroppsligande ej tillfyllest, utan hon måste hafva många, af hvilka hvart och ett är ett steg högre än det andra. Hennes känsla blifver allt djupare, hennes tanke allt redigare. Slutligen finner hon, att menniskan är mäktigare än elementerna, och söker att i menniskan befästa det gudomliga, och skapar sig personligheter deraf i stället för sina första förkroppsliganden inom naturens område. Nu blir hennes känsla af det gudomliga en föreställning om gudomen; hon får sina personliga gudar med alla den menskliga personlighetens tillfälliga lidelser, känslor, tankar, misstag samt dödliga menniskors alla brister.

Detta arbete fortgår den ena mansåldern efter den andra; den menskliga idén om Gud har sin själavandring, och byter alltjemt om gestalt, hvarvid den stiger högre med hvarje steg allt intill denna dag. Vid sina matematiska studier har menniskan begagnat de materiella tingen på jorden som räknetafla, räknat med tillhjelp af kiselstenarne på hafsstranden, lärt decimalsystemet af sina tio fingrar och den abstrakta vetenskapens under af himmelens invecklade diagrammer. Likaså har menniskan, då hon studerade sin känsla af Gud, begagnat ormar, vilda djur och alla naturens elementer och klot, hvarvid hon på gudaväsendet öfverflyttat först hvarje förträfflig egenskap hos naturen och sedan äfven hvarje förträfflig egenskap hos menniskan. Naturen är radbandet för menniskans böner. De på hvarandra följande förkroppsligandena och personifieringarna af Gud i materien, i djur eller menniskor voro för religionen, hvad Thales' och Ptolemei, Galilei och Keplers hypoteser voro för vetenskapen, — hjelpmedel att ernå en allmännare form af sanning. Hvarje fetischiskt afgudabeläte hvarje förkroppsligande i materien af en uppfattning af Gud, hvarje personifikation deraf i menniskan har varit ett steg framåt i religiös utveckling. Den gröfsta fetischism är blott en tidig grodd af det instinktlika fröet, hvilken grodd en dag skall blomstra upp till idén om den oändlige Guden. Förvirringen i den förflutna och den närvarande tidens mytologier är icke blott ett bevis på förvirringen i menniskornas religiösa medvetande, utan det yttre uttrycket underlättar för menniskorna uppfattningen af det inre sakförhållandet, och bidrager såmedelst att bringa sanning ur villfarelsen.

Menniskornas religionshistoria har ej kunnat vara stort annorlunda, än den varit; spelrummet för menskliga hugskott är ej särdeles vidsträckt. Hela menniskoslägtet måste genomgå samma utvecklingsprocess. Utvecklingsdriften hos menniskoslägtet är ofantligt stark, till och med oåterhållelig; hämmad på ena stället sträcker den fram en lem på ett annat. Menniskoslägtets lif är en oafbruten tillväxt.

Det gifves ett särskildt fortskridande af menniskans intellektuella, moraliska, affektionella och religiösa förmögenheter; äfvenså ett menniskans allmänna fortskridande, och derjemte tillika ett fortskridande i de föreställningar, som menniskorna göra sig om Gud. Hvarje steg framåt synes oss varit oundvikligt och ej kunnat undvaras. I fordomtima var den omedvetna vördnaden för det gudomliga allt, som menniskan hade ernått; derpå hann hon till gudomens dyrkan i den oorganiska eller organiska naturen, och sedan personifierades den i menniskan. Låtom oss icke förklena menniskoslägtet; vi äro barn, innan vi blifva män. »Att lefva och lära» har sin tillämpning lika väl på menniskorna i allmänhet som på Karl och Johanna.

Ni och jag hafva blifvit födda lika långt från den rena religionen som de första menniskorna, och vi hafva vandrat öfver samma mark, som vårt slägte mödosamt trampat, endast att menniskoslägtet har gått före oss, och banat oss en väg att färdas på; derföre färdas vi fortare, och på 20 eller 30 år fullbordar en vanlig menniska nu, hvad menniskoslägtet har behöft 5 eller 6 hundra mansåldrar att åstadkomma. Men hittills har flertalet kristne i sin uppfattning af Gudomen ej hunnit till någon enhet, ja ej ens till någon samdrägt. Det finnes en Gud, en Kristus, en Helig Ande, och en Satan, med englar och helgon, djeflar och förtappade; alla desse erfordras för att framställa den allmänna kyrkliga uppfattningen af Gudomen, och de åstadkomma den mest olikartade blandning af motsägelser och omöjligheter. Satan är en beståndsdel af gudomen, sådan den uppfattas af folket i allmänhet. Det finnes väl en och annan menniska, som är medveten af Gud såsom oändlig, men desse äro endast undantag, förkastas följaktligen såsom kättare och fördömas, men brännas icke nu mera på bålet såsom fordom.

Det är tydligt, att den religiösa förmågan är den starkaste bland menniskans andliga krafter. Följaktligen är, hvad man kallar religion, alltid en af de mäktigaste

krafterna inom menniskoverlden. Hon segrar öfver kroppen, förqväfver hvarje naturdrift och afhugger hvarje kroppslem; hon gör sig till herre öfver förståndet, samvetet och de ömma känslorna. Ljungelden visar oss elektricitetens makt, splittrande för att nå sitt mål, och splittrande hvad den träffar; äfven religionens makt har hittills förnämligast visat sig genom ett dylikt våldsamt uppträdande. Ett korståg är endast ett långvarigt åskväder af de religiösa krafterna.

I större delen af verlden blifva de män, som tala i Guds namn, ansedda med större vördnad än andra; derföre söker hvarje despot att bringa presterskapet på sin sida. Den jernhårde Napoleon förmådde påfven att biträda vid den kejserliga kröningen; sjelfva kanonerna måste gifva vika för korset. All modern nedrighet måste omgärdas med kristendomen. Om Filisteernas stat önskar utså något särdeles elakt säde, plöjer den med kyrkans kalf. Ett folk bereder sig alltid till sina stora företag med bön och helgande; både den engelska och amerikanska revolutionen äro exempel härpå, Den religiösa känslan ligger utomordentligt djupt i menniskornas hjertan. Än i dag betrakta nationerna de män, som dö för sitt fädernesland, såsom ett offer, hemburet åt Gud. Ingen regering är så varaktig som den, hvilken hvilar på religiösa känslor och föreställningar; för massan af menniskor är staten en del af kyrkan och politiken ett nationelt sakrament. Ingenting håller en nation så tillsammans, som enhet i religiös öfvertygelse. Menniskorna älska att tro att deras styresmän hafva en religiös helgd. »Konungarne regera med Guds nåde», påstå monarkisterne; den »borgerliga styrelsen är af Gudi», säga Puritanerna. Massan af menniskor älskar religionsbruk på hvarje hufvudskede af sin lefnad, morgonsakramentet för födelsen, aftonsakramentet för döden och middagssakramentet, vigseln för jungfruns och mannens mogna skönhet. Sålunda äro i alla kyrkosamfund lifvets morgon, afton och middag förknippade med re-

ligiösa känslor och föreställningar. I Nya England öppna vi en stadssammankomst, en festmåltid eller en domstolssession med bön till Gud.

Huru stark den religiösa instinkten är, se vi på makten hos den helgade kast, som funnits hos alla nationer, medan de öfvergått från vilda tillståndet till den högsta civilisation, — en makt, som icke upphör förr än kastèn sjelf upphör att representera nationens religiösa känsla och tanke samt endast bevarar forntidens traditioner och ceremonier. Så länge presterna representera Gud för folket, äro de den mäktigaste klassen. Hvad betyda Sauls härar, om det behagar Samuel att smörja en vallgosse till konung? Vi se exempel på denna prestkastens makt i Egypten, Indien, Judeen, Grekland och Rom, innan filosoferna växte presterna öfver hufvudet. Vi finna den i Europa under medeltiden; hvilka minnesvårdar har ej densamma efterlemnat, betäckande hvarje land från Byzanz till Upsala med kloster, andaktshus, kyrkor, katedraler, kupoler och tornspiror. I vår tid hopsamla Mormonerne, på den amerikanska civilisationens gränser, den råaste delen af landets hvita befolkning, och återupplifva mörkare tiders urgamla prestvälde, — en hierarkisk despoti under skenet af en republik! I sådana samhällen utgöra de duggligaste och de äregirigaste männen en helig kast; kyrkan erbjuder det ypperligaste verksamhetsfältet. Der är religionen uppenbarligen den kraftigaste formen för makt. Menniskor, som bo i en stat, hvarest hotellet är större, kostbarare, skönare och varaktigare, än templet, och hotellvärden anses för en vigtigare man än religionens tjenare, som numera blott är en kyrkvaktare, kunna svårligen fatta den tid, då sådana verk som domkyrkan i Milano eller domen i Venedig byggdes; en Mormon-stat framvisar dock ett likartadt sakernas tillstånd; Nauvoo och Deseret förklara Jerusalem och Karnak.

Den religiösa förmågan har öfverväldigat alla andra förmögenheter; tankeförmågan anses i jemförelse

dermed såsom »profan». Om presten i religionens namn säger till menniskorna, att de skola antaga det som strider emot de yttre sinnenas vittnesbörd och all mensklig erfarenhet, så buga sig millioner inför storlaman eller påfven. Det är den kristna verldens tro, att en Galileisk qvinna burit den allsmäktige Guden i sitt sköte, och uppammat honom vid sitt bröst. Augustinus och Aqvinas sänkte sina stolta förstånd och antogo denna orimlighet. Presterna hafva sagt folket, att tre personer äro en Gud eller tre Gudar en person, — att verlden blifvit skapad på sex dagar; folket afstår från sitt förstånd, och söker att tro detta påstående, i det Grotius och Leibnitz lemna sitt bifall till denna saga. Allting, som står skrifvet i Bibeln, Koranen eller Mormonboken, blifver sålunda antaget för godt af anhängarne till dessa olika religionsläror. I religionens namn uppoffra menniskorna sitt förnuft. Sålunda säger den helige Jakob: Är någon sjuk ibland eder, han kalle till sig de äldste i församlingen, och låte dem bedja öfver sig och smörja sig med olja uti Herrans namn; och trones bön skall hjelpa den sjuke och Herren upprättar honom». Tusentals menniskor tro i religionens namn, att denna medicinska föreskrift af en Israelitisk fiskare blifvit gifven genom en ofelbar ingifvelse af Gud; och det anses af kyrkan såsom ogudaktigt och hädiskt att tala härom på det sätt, som jag nu gör. Jag anför dessa förhållanden endast för att visa den religiösa instinktens naturliga styrka, ehuru den verkar på ett förvändt och onaturligt sätt och tvärtemot tankeförmågans naturliga verksamhet.

På samma sätt användes religionen att nedtysta de moraliska förmögenheterna. Israeliterna döda Kanaaniterna till tusental; de katolska Spanjorerna inrätta inqvisitionen för sina landsmän; de engelska protestanterna nedsöla sina händer under den grymma Elisabeth med sina katolska bröders blod; det puritanska Boston har haft sina *Autos-da-Fe,* och låtit hänga så väl qväkare för deras »icke-

motståndslära» och deras »inre ljus», som hexor för »deras förbund med djefvulen». Låta vi ej än i dag öfver hela kristenheten aflifva mördare såsom en religionshandling? Detta sker ej af statsrättsliga skäl, utan som »en gudstjenst», — icke för menniskornas omvändelse, utan i Guds namn, — en af de få återstoderna af menniskooffer. »Förnuftet är köttsligt», säger den ena presten, — menniskorna antaga en påtaglig orimlighet såsom en »uppenbarad sanning». »Samvetet är ej att lita på», säger en annan, — och man gifver villigt sitt bifall till menniskooffer. Ingenting är så orättvist, att ej menniskorna, i den tron att vara fromma, antaga och verkställa det, om det ålägges dem i religionens namn. I sådant fall är till och med den egna fördelen en svag bundsförvandt åt samvetet, och i Nya England offras stundom äfven penningar.

Sålunda bringas äfven den religiösa instinkten att trampa de ömma känslorna under fötterna. På prestens uppmaning afsäga sig menniskorna hjertats ljufvaste fröjder, förnedra qvinnan till ett blott medel för slägtets fortplantning, eller förhåna naturen genom att aflägga skändliga eder att lefva ogifta. Puritanska mödrar voro rädda för att de skulle »älska sina barn för mycket». Huru mången far har ej låtit sin son »gå genom elden till Moloch»! Protestanten anser det för en religiös handling af Abraham att vilja offra sin ende son åt Jehovah. Katoliken försvarar fortfarande det parisiska Blodsbröllopet. Vårt slägte har aldrig ryggat tillbaka för menniskooffer, då de blifvit fordrade uti en grufligt förvänd religions namn. Dessa förhållanden torde vara tillräckliga för att visa, att den religiösa förmågan är den starkaste i menniskans natur, och med lätthet afsliter alla band, som fästa oss vid den ändliga verlden, i det den kommer älskaren att öfvergifva sin trolofvade, samt till och med modren att glömma sitt barn.

Hvilken mängd af medel till den religiösa instinktens näring och utveckling har ej Gud nedlagt hos menniskan

och i verldsalltet! Allt, som omgifver oss, så väl det upphöjdt storartade som det behagligt lilla, tränger sig oafIåtligt på menniskorna. Äfven för den råa menniskan uppenbarar naturen en mäktig kraft och en undransvärd visdom, och hänvisar oaflåtligt på Gud. Jag undrar ej på, att menniskor dyrkat de olika skapade tingen i verlden, och i början tillbedt det gudomliga i myran eller krokodilen. För vilden i nordliga luftstreck är materiens verld en uppenbarelse, som inger fruktan; han darrar för sin gudomlighet, som tronar uti is och snö. Ljungelden, stormen, jordbäfningen förskräcka den råa menniskan, och hon ser det gudomliga i det utomordentliga.

Naturens storartade föremål tvinga menniskorna att beständigt tänka på deras upphofsman. Alperna äro Europas stora altare; den nattliga himlen har blifvit för menniskorna kupolen af ett tempel, öfverströdt med stjernor, hvilka likasom uppmana till vördnad, tillit och kärlek. Menniskornas heliga skrift är skrifven på jorden och på himlen. Äfven nu för tiden säga vi: »En ogudaktig astronom måste vara galen». Hvilken religiös mosaik är ej jordens yta, grönskande af växtlifvets skönhet och svärmande af lefvande varelser. Ingen orgel eller någon påfves *Miserere* griper mitt hjerta så djupt, som oceanens brusande svall och hafsböljans omätliga skratt. För mig äro sådane författares skrifter, hvilka, likasom Humboldt, skildra naturens skådespel eller, såsom Newton och Laplace, med bortseende från sakförhållandena, endast afhandla de naturen inneboende lagarne och krafterna, tingens idéer och andar, likasom berättelsen om en pilgrimsfärd till det heliga Landet eller ett helgons poetiska lefvernesbeskrifning: de uppväcka religiösa känslor, och jag träder i umgänge med den Oändlige.

Denna verkan erfares ej så starkt af personer med beläsenhet, som af rättskaffens och flitiga menniskor i hela verlden. Naturen är menniskans religionsbok, med lexor för hvarje dag. I städerna trampa menniskorna på en

konstgjord mark af stenlagda gator, inandas en onaturlig luft, se blott en handsbredd af himlen i sender, anse gasljuset för bättre än stjernljuset, och veta föga, huru stjernorna sjelfva vidmakthålla ordningen på himlen. Städernas herrar och damer skåda naturen blott i andra hand. Det är svårt att sluta till Guds tillvaro från en gatustenläggning. Men då och då framkommer likväl möglet grönt och naturligt på murarne, och ur springorna på trottoirerna frambryter verldens lif i mången liten planta, som för vetenskapens med förstoringsglas väpnade öga talar om närvaron af samma makt, som efterhand utarbetar ett solsystem och ett verldsallt. På landet äro män och qvinnor alltid midt i naturens sköte, och känna densammas väckelse till vördnad och förtröstan. Hvarje år antager den gamla verlden ånyo en brudlik skönhet, och firar sin pingstfest, i det hvarje buske påtager sin helgdagsskrud. Våren är vår Dominica in Albis. Är ej hösten en lång Allhelgonadag. Skördanden är en helgonmessa för menskligheten. Huru hafva ej menniskorna utmärkt hvarje af årets vändpunkter, sommar- och vinter-solståndet, vår- och höstdagjemningen, och firat dem med religiösa högtider! Den materiella verlden är föreningslänken mellan menniskan och Gud. För den tänkande predikar Gud på hvarje berg, uttalar saliggörande ord i hvarje liten vårblomma.

Äfven vår egen natur erinrar oss om Gud. Tänkande menniskor äro medvetna om sitt beroende, sin ofullkomlighet, sin ändlighet, och vända sig till följe deraf helt naturligt till den Oberoende, den Fullkomlige, den Oändlige. Lifvets tilldragelser, dess fröjder och dess sorger, hafva en naturlig benägenhet att rikta tankarne på den gode Fadren för oss alla. Religiösa känslor uppkomma af sig sjelfva vid hvarje betydelsefull tilldragelse i allvarliga menniskors lefnad. När jag blir sjuk blir jag medveten af den oändliga Moder, i hvars sköte jag nedlägger mitt trötta hufvud. Älskarens ögon se Gud bortom den flicka, som han älskar. Himlen talar utur den hjelplösa varelses ansigte, som den unga modren trycker till sitt bröst; hvarje

nytt barn förenar dess föräldrar med menniskoslägtets eviga fortvaro. Hvem kan gifva akt på det dödliga lifvets ebb och flod hos en vän och ej i tanken vända sig till Honom, som äfven håller denna ocean i fördjupningen af sin hand! Gubben, som för sista gången skådar solens ljus, vänder sina barns blickar mot den Sol, som aldrig nedgår. Äfven i städerna stadna ej menniskorna vid en likbegängelse eller skåda en graf utan en tanke på det eviga lifvet bortom grafven och på så väl den rikes som den fattiges beroende af den Gud, som är fader till både kropp och själ. Likbåren hämmar forvagnens lopp, och tilldrager sig äfven de enfaldiga, fåfängliga och tanklösa varelsers blickar, hvilka i rika städer pladdra om sina nyheter för dagen, fjärilarna i denna tegelstensträdgård, och tvingar dem att skåda en af lifvets verkligheter samt vörda, ehuru endast med en rysning, alltings Upphofsman. Begrafnings-entrepenören är en prest, som predikar fasa, om också ej något mer, för de stackars dagsländorna i en stor, lättsinnig stad, och erinrar dem åtminstone om att de äro maskar.

Den yttre materiella verlden bildar ett tempel, hvarest allt inbjuder oss att vörda den Själ, som gifver densamma lif. De andliga förmögenheterna inom oss äro allesamman instinktartadt i rörelse af oändliga känslor. Sålunda träder den materiella naturen i ett naturligt kamratskap med den menskliga; yttre anledningar och inre medel till fromhet äro frikostigt tilldelade, och menniskan ledes att utveckla sina religiösa förmögenheter. Menniskosjälen kan ej gerna vara stilla; religionen har alltid utöfvat en väldig verkan i verlden och haft ett stort inflytande på menskligheteus öden. Själen har varit lika verksam som tanken, och efterlemnat äfven sina minnesmärken.

Ett så mäktigt grundanlag, som är utrustadt med så många inre och yttre hjelpmedel, måste för den enskilde och hela slägtet hafva ett ändamål, som öfverensstämmer med dess naturliga kraft. De ömma böjelserna säga mig, att det icke är godt för menniskan att vara kroppsligt

allena utan en vän; själen säger oss lika befallande, att vi icke kunna vara andligt allena utan ett medvetande af Gud. Om den religiösa förmågan öfverväldigat alla andra, och ofta trampat dem under fötterna, så visar sjelfva hennes makt, till hvilket stort godt för menskligheten hon blifvit beklädd med denna fruktansvärda kraft. Hon vill verka, antingen i förening med de andra eller ensam. Om hon ej erhåller sin tillhöriga plats, och verkar i samklang med förståndet, samvetet och de ömma böjelserna hos flertalet menniskor, så herrskar hon tyranniskt som en oskälig naturdrift, åtrående Gud, och lik en ström, som spränger sin bädd, bortsvämmar hon menniskornas heliga fröjder med sitt förhärjande flöde.

Tankeförmågan kan verka utan en motsvarande verksamhet hos samvetet eller hjertat. Vi kunna fatta värdet af en menniska, som är idel hufvud, utan någon rättskänsla och någon menniskokärlek, med ingenting annat än en afgrunds-hjerna. Samvetet kan verka utan något motsvarande lif hos de ömma böjelserna och tankeförmågan. Vi kunna begripa värdet af en menniska, som är idel samvete och föresats, ingenting annat än en förkroppsligad sedelag, det »ovilkorligt bjudande» uppenbaradt i köttet, utan någon vishet och kärlek. Ett lif, som ensamt beherrskas af samvetet, är otillfredsställande, svårmodigt och bistert. De ömma böjelserna kunna äfven hafva en utveckling utan samvets- och tankeförmågan. Men hvad är väl en menniska, som endast beherrskas af sitt hjerta, utan rättvisa, utan vishet, — ingenting annat än en partisk och fjollig klump af godhjertenhet. Det är endast sällsamheten af sådana företeelser, som gör dem drägliga. Det är ej godt för Sanningen, Rättvisan och Kärleken att vara allena; hvar och en af dem ensam förlorar två tredjedelar af sin menskliga makt, då den stöter systerdygderna ifrån sig. Hvad Gud förenat, böra menniskor icke åtskilja.

Den religiösa förmågan kan förvändas, lösslitas från de öfriga och nödgas handla på egen hand utan någon motsvarande verksamhet hos tankeförmågan, samvetet och hjertat. Försök hafva ofta blifvit gjorda att gifva själen en dylik oberoende utveckling. Det är ingenting nytt, att man söker utveckla fromheten, medan man försummar hennes särskilda grundbeståndsdelar: den intellektuella kärleken till sanningen, den moraliska kärleken till rättvisan och den affektionella kärleken till menniskor. Men hvad värde har väl i så fall den på detta sätt alstrade fromheten? Då själen handlar oberoende af tankeförmågan, försjunker hon till vidskepelse och bigotteri. Hon har väl sin uppfattning af Gud, men af en inskränkt och fåvitsk Gud. Hon anser förnuftet för köttsligt, vetenskapen för farlig och hvarje tvifvel för en gudlöshet; hon antager de största orimligheter i religionens namn, och ett halfciviliseradt, men gudfruktande folks filosofi påläggges menniskorna såsom Guds ord. Presten hatar filosofen och filosofen presten. Män med omdöme skola fly undan och vämjas öfver den kyrkliga fromheten. Om kyrkosamfunden vilja hafva en religion utan filosofi, så vilja de lärde hafva filosofi utan religion. Den Romerska kyrkan förbjöd vetenskapen, brände Jordano Bruno och tvingade Galilei till tystnad och knäböjning. Så mycket värre för kyrkan. Förra århundradets franska filosofi och densammas encyklopedi, full af hån mot religionen, blefvo det oundvikliga genslaget. Voltaire och Diderot hämnades för den orättvisa, som vederfarits deras filosofiska föregångare. Medeltidens bål funno sin vedergällning i det sista århundradets upphetsande litteratur.

Man försöke blott att utbilda själen med samvetets åsidosättande; och Antinomianen *) skall ej erkänna någon moralisk lag. Allt är tillåtet för de utvalde; må de göra hvad de vilja», så kunna de ej synda, ty de äro nyfödde

*) En svärmisk religionssekt i Norra Amerika.

i Gudi. »Sedelagen är obehöflig under Evangelium», säger han. Religionen göres till en kopplerska af orätt, och presterna till skaffare af aktad orättfärdighet. Följaktligen framställes Gud såsom orättvis, partisk, grym och hämdgirig. Man fordrar de största orättfärdigheter i Hans namn; ett barbariskt folks lagar och bruk tillskrifvas Honom, och menniskorna uppmanas att iakttaga och hålla dem. Religionen söker upprätthålla råare tiders barbariska religionsbruk; moraliska handlingar anses fiendtliga mot fromheten; godheten anses af intet värde, och gäller snarare såsom ett bevis, att menniskan icke är under »nådens» utan endast under gerningarnes förbund. Samvetet betraktas som en osäker vägledare, ingen högre lag erkännes i religionen, — endast politikerns fördelar och köpmannens kalkyler måste blifva rättesnöret i staten; en prests griller, det må nu vara ett nytt eller ett gammalt traditionelt griller, måste blifva rättesnöret i kyrkan. Den läran framställes då, att religionen är för söndagen och för den heliga nattvarden, men göromålen för den öfriga veckan och det dagliga lifvet. De anseddaste kyrkosamfunden skola vara de, som ej beflita sig om att förbättra verlden, eller göra män och qvinnor mera passande att lefva i henne. Katekesen kommer ej att hafva någonting att göra med uppförandet, lika litet som bönen har med lefvernet. Om kyrkosamfunden vilja hafva religion utan moral, skall mången god och samvetsgrann menniska öfvergå till den motsatta ytterligheten, och hafva moral utan religion, — hon skall begabba och förhåna all allvarlig och medveten religiös känsla; utmärkt moraliska menniskor skola falla från de kyrkliga samfunden, hvilka skola lemnas ensamme med sina tomma maskeradupptåg och sina fåfängliga inbillningsfoster.

Menniskorna söka stundom att utveckla det religiösa elementet, medan de undertrycka det affektionella. I sådant fall befordra de fanatismen, hatet inför Gud, hvilket så ofta blifvit organiseradt i verlden. I följd häraf fram-

ställes Gud såsom missundsam, partisk, endast omfattande några få med kärlek, och följaktligen sjelf ej värd att älskas. Han sitter såsom en tyrann på verldstronen, och styr med sin jernspira nationerna, som Han skapat till sitt förherrligande för att efter sina nycker fördömma dem. Han föreställes att hafva en liten, trång himmel, der Han vill samla några få af sina barn, hvilka framqvida och framjollra ett lif af beständig håglöshet; men hans helvete är stort och rymligt, uppfyldt af menniskor, djeflar och qval, som räcka i alla evigheters evighet. Vidare anbefallas menniskorna i Guds namn att ej hafva någon gemenskap med otrogne eller något deltagande för syndare. Ja, vi anbefallas till och med att hata dem af våra bröder, som hafva en annan religiös tro. Denna fanatism organiserar sig än till kort och tillfällig verksamhet för att förfölja ett helgon eller stena en filantrop, än till fortfarande inrättningar till hedendomens, judendomens, mahommedanismens eller kristendomens försvar. De bål, hvarpå katoliker och protestanter brännt sina medkristne, och de rysliga marter, hvilka vilda hedningar låtit Jesu efterföljare undergå, hafva alla härledt sig från samma orsak, nämligen hat, utöfvadt i Guds namn. Just detta hat har skapat månget helvete på jorden, samt inbillat sig och lärt ett evigt helvete under densamma. Korta Bartholomei-blodbad, långvariga korståg mot Albigenser eller Saracener, fortfarande inqvisitioner, lagar emot otrogne, ateister, qväkare, deister och kristne härflyta alla från samma lättfärdighet hos den religiösa känslan i tygellösa orgier med gudlösa, köttsliga lidelser. Den illvillige presten skådar ut från sitt hats åskmoln, och slår menniskorna i Guds och religionens namn. Men då bortvänder den kärleksfulla menniskan sig från den Gud, som är »en förstörande eld», från den »religion», som förtorkar och förbränner mensklighetens ädlaste känslor; och om andra vilja hafva en gudsdyrkan utan kärlek hos dyrkarne eller den dyrkade, så vill hon hafva kärlek utan religion och filantropi utan Gud. På samma sätt ser Araben

i öknen orkanen komma med sin hvirfvelvind af glödhet sand, och skyndar ur dess väg eller lägger sig ned, han och hans kameler, till dess det fruktansvärda ovädret uttömt sitt raseri och gått öfver; då uppstår han åter och fortsätter, med tacksägelse till Gud, sin fredliga pilgrimsfärd.

Huru stark är ej familjedriften! Huru skön är den ej, då den, i det passion och kärlek smälta tillsammans, förenar ynglingen och flickan till en fullständig gemensamhet i lifvet, och en hvar af dem finner helhet och förnöjelse, medan han endast söker att behaga den andra! Hvilka sköna hem grundas ej på sådana äktenskap, hvilka kärleksfulla familjer födas och uppfödas ej deri! Men borttag tillgifvenheten, sjelfförsakelsen, det ömsesidiga öfverlemnandet, och förvärra den instinktlika kärleken till en lustans onaturliga sjelfviskhet, som blott söker sin egen njutning och är obekymrad om sitt offer, och huru föraktlig är ej en Davids, en Salomos, Messalinas, Mahommeds, Italienaren Casanovas, den ryska Katarinas djuriska lidelser. Men en religion utan menniskokärlek blir dock ännu förhatligare. Ett okyskt begär efter Gud, har hon med blod besudlat månget blad af menniskoslägtets historia, och gjort helvetets förmenta pina till en lågande verklighet i alla kristna länder. En sådan religions Katarinor, dessa själens Casanovas äro för mig ännu olidligare än köttets orgier. Bortvändom våra ögon från en så vederstygglig anblick.

Tankens fromhet, eller kärleken till sanningen, är blott en del af fromheten; äfven samvetets fromhet, eller kärleken till det rätta, är endast en del af densamma; på samma sätt förhåller det sig äfven med menniskokärleken eller hjertats fromhet. Hvar och en för sig är visserligen en skön del, men alla tre tillsammans utgöra ändå ej fromheten hel och hållen. Vi måste förmedelst medvetandet af Gud förena dem alla tre till en fullständig, fullkomlig och helgjuten religion, — tankens och samvetets, hjertats och själens fromhet, — vi måste älska Gud med alla våra

andliga förmögenheter, — vi måste älska Honom såsom sanningen, rättvisan, kärleken, såsom den Gud, hvilken i sig förenar oändlig sanning, oändlig rättvisa, oändlig kärlek, och är allas fader. Vi måste göra detta medvetet, vi måste vara vana att på detta sätt älska Honom, att vi göra det sjelfvilligt, utan något bemödande och likväl icke endast af instinkt, så att det sker af personligt tycke och ej mot vårt bifall. Då måste vi ock uttrycka denna fromhetens fyrfaldiga helhet genom vårt yttre lifs moralitet i densammas naturliga former och olika gradationer.

Jag nämde, att uti menniskohistorien den religiösa förmågan ofta tyranniserat menniskornas öfriga förmögenheter; hon borde dock efter min åsigt föregå de öfriga i sin utveckling, borde vara den bestämmande makten hos hvarje menniska, den allmänna kraft, som styr de särskilda delarne. I menniskohistorien har själen äfven gjort det, men på ett högst förvändt sätt. Hos massan af menniskor är alltid det religiösa elementet något framom de öfriga. Förliden söndag sade jag, att de ömma böjelserna ofta utöfvade en idealiserande och poetiskt förskönande befattning hos de menniskor, hos hvilka förståndet eller den moraliska känslan voro otillräckliga härtill. Hos det vida öfvervägande flertalet menniskor är det religionen, som sålunda idealiserar och förskönar deras lif, samt skänker den obildade dyrkaren en inre glädje och fröjd, som ingen konst förmår förläna. Läran om ödet och förutbestämmelsen idealiserar mahommedanens lif; han känner sig upphöjd till värdigheten af ett Guds redskap, han har ett okufligt mod, och ett tålamod, som uthärdar allt, hvad hans mod ej förmår besegra. Den arabiske profetens kameldrifvare fröjdade sig åt sin innerliga gemenskap med Gud, — han tyckte sig vara en eker i den Oföränderliges hjul. Den tanken, att Gud med synnerlig kärlek vakade öfver Israel, tröstade Hebreerna, då de upphängde sina harpor på Babylons pilträd, samt satte sig ned och gräto; den frambragte ur deras hjertan berättelser, så-

dana som om Jonas, Esther och Daniel, likasom de ljufva tröstepsalmerna, hvilka verlden aldrig skall upphöra att sjunga. Huru har ej denna tanke uppehållit nationen, fastän kringirrande, landsflyktig och hatad, på alla delar af jorden! Jakobs Gud är deras tillflykt, och den Helige i Israel deras hjertans fröjd. Tron på Gud uppehöll och tröstade våra fäder här i Nya England. Deras kärleksfulla hågkomst vandrande öfver vattnet till månget ljufligt hem på den älskade gamla hafsön, och en tår föll på snön vid den tanken, att fjerran öfver vattnet den första violblomman doftade på en moders graf; men medvetandet af Gud framlockade i Puritanens hjerta ett leende, som förjagade tåren från hans manliga kind.

Den tanken, att Gud ser oss, känner oss och älskar oss, idealiserar alla gudfruktiga menniskors lif. Huru förslöar den ej smärtans egg, förtager felslagna förhoppningar deras stygn, mildrar bitterheten af mången sorgens kalk, som vi måste tömma. Om vi hysa tillit till Gud, finnes det väl då något i verlden, som vi ej förmå fördraga? Tron på odödligheten är så innerligt förenad med religionens utveckling, att ingen nation någonsin tviflat på ett evigt lif. Huru idealiserar och förskönar ej denna tro allt vårt dagliga görande och lidande! Hvad är det för en makt som sväfvar öfver mig, måhända blott på en dagsleds, ja endast på en timmas eller en minuts afstånd, åtminstone ej långt borta, och hvars dörrar stå öppna natt och dag! Ofta nog flyr den trötta själen dit. J fattige, trötte, plågade millioner, det är eder himmel! Ingen konung han uteslänga er derifrån. De tyranner, som låta ihjälskjuta sina offers kroppar, skjuta deras själar in i himlens republik. Martyren vet det, och ler åt de kulor, som göra en despotismens tvungne undersåte till en odödlig republikan, och gifva honom borgarrätt i det eviga lifvets demokrati. Der är slafven fri från sin herre, den trötte finner hvila, den fattige behöfver ej bröd, tårarne borttorkas från hvarje öga, rättvisan skipas utan våld, de

själar, som äro oss kära, ligga der åter i våra armar, lifvets bekymmer äro der förbi, och det finnes der icke mera någon orättvisa, någon sorg, någon fruktan. Detta är den stora trösten för massan af menniskor, — den kraftigaste talisman, som tilltrollar sig deras förtröttade kärlek. Män sjunga Anakreontiska visor bland vin och qvinnor och all konstens vällust, och köpa sålunda en flyktig, köttslig glädtighet; men methodisten finner poesi i sin mystiska hymn för att borttaga smärtan af ett sår och ej lemna något gift qvar deri. Den mest obildade kristen, med en sann tro på ett odödligt lif, har ett medel att åt sig pryda lifvet, som bringar på skam en Nikolai och en Nebukadnezars tomma prunk. Hvad är rikedomens, ärans, snillets, ja sjelfva kärlekens värde, i jemförelse med hvad vi alla motse inom kort? Den värsta menniska, som någonsin lefvat, kan deraf finna en tröst, som öfvervinner hennes fruktan. »Jag är elak», torde han säga, »Gud vet, huru jag blef sådan; hans oändliga kärlek skall en dag frälsa mig från min ondska och mitt elände!» Jag har känt en man, som plågades af en hårdhjertad och grym hustru, hvilken var uppfinningsrik blott i att kunna bedröfva. Då hon ansatte honom som värst, gladde han sig i åtankan på Guds godhet och på himlens fröjder, och, då hennes tunga emellanåt tystnade, försjönk han i en himmel af ljufva drömmar, som ej oskärades genom någon hågkomst af ondskefulla ord.

Religionen frambringar ej sina skönaste frukter hos personer med ringa förståndsodling; likväl utbreder hon ofta öfver dem ett behag och en glädje, som ingenting annat kan förläna. Jag har känt män och ännu oftare qvinnor, hvilkas nästan hela odling härflutit från deras religiösa verksamhet. Religionen hade bisprungit deras förstånd, deras samvete, ja till och med deras ömma böjelser: på samma gång hon uppvärmde hela deras väsendes grund, hade hon äfven påskyndat hvarje derpå befintlig plantas växtlighet. Unga iakttagare förvånas ofta häröfver,

emedan de ännu ej lärt känna en religiös själs starkare växtlighet och lefvande kraft. Oaktadt deras brist på en tidigare intellektuel odling och ständig afstängning från de vanliga bildningsmedlen, finner man hos sådana personer fromhet utan trångbröstighet, nit utan bigotteri och förtröstan på Gud utan fromleri. Deras iakttagelsers verld var ej någon vidsträckt, eller synnerligt omvexlande eller rik verld; men deras religiösa erfarenhet var djup, deras medvetenhet om gudomliga ting var högst vidsträckt. De voro fulla af kärlek och förtröstan till Gud. Religionen var deras hjertans glädje och deras arfvedel för evigt. De kände, att Gud omgaf dem, var inneboende i materien, äfvensom inom dem boende i deras ande, en alltid till hands varande hjelp i nödens stund, som var hvarje stund för dem. Fromheten var deras enda poesi; utur den okunnighet, brist, vedermöda, som hängde tunga på dem, — ett trefaldigt mörker som betäckte dessa menniskor, — blickade de upp till himlen, och sågo det eviga ljusets stjerna, som sände sina milda strålar i deras mottagliga själar. Medan utom dem allt var mörkt, var det idel klarhet och ljus inom dem. Menniskor, stolte öfver sina förståndsgåfvor, gå högdraget förbi dylika ödmjuka själar; men Mahommedar och Luthrar äro födde af en dylik stam, och det är från dessa små bäckar, som religionens stora ocean blifver fylld.

Likväl är det ej i dylika fall, som man varseblifver religionens skönaste verkningar. De fyra prismatiska fromhetsstrålarne måste vara förenade till en enda naturlig och fyrfaldig ljusstråle för att kunna lysa med hela sin skönhet och hela sin styrka; då blir hvar och en af dem förhöjd. Jag älskar sanningen så mycket mer, då jag älskar rättvisan, och begge desto mer, när jag älskar kärleken, samt alla tre vida mer, då jag betraktar dem såsom uttryck af Gud; och i en religionens helhet dyrkar jag Fadren, som är sanningen, rättvisan och kärleken, som är den oändlige Guden.

De ömma böjelserna behöfva en person att fästa sig vid; min själ uppenbarar för mig Gud utan den menskliga personlighetens inskränkningar. Honom kan jag älska utan att min kärlek gör mig trångbröstad. Om jag älskar ett begränsadt föremål, växer jag upp till dess storlek, och stadnar der; det kan icke underhjelpa min växtlighet vidare. Min väns ändlighet tillåter ingen absolut ömhet. Partisk kärlek får ej störa den personliga sanningens och rättvisans allmänliga omfattning. Hjertats föremål får ej träda emellan mig och tankeförmågans eller samvetets föremål, och försvaga menniskan. Men då vi älska den oändlige Guden, är det med alla våra förmögenheter, hvilka nu finna sitt fullständiga och fullkomliga föremål, och vi växa småningom upp till Honom för att likna Honom. Vår idé om Gud tilltager allt mer; vårt ernående af det gudomliga blifver allt större. Vi älska ej med någon delad kärlek; det finnes ej någon strid mellan de särskilda förmögenheterna, i det hufvudet förbjuder, hvad själen föreskrifver, eller hjertat verkar åt ett håll och samvetet åt ett annat. Samma föremål motsvarar alla dessa förmögenheter, hvilka älska Honom som sanningen, som rättvisan, som kärleken, såsom den Gud, hvilken är allt i allom, — en centralsol håller detta system af harmoniska klot i jemvigt, och gifver det dess eld.

Betraktom religionens makt hos en menniska, hvars tankeförmåga och samvete, hjerta och själ äro alla väl utvecklade. Hon äger dessa fyra slag af fromhet; hvart och ett af dem förenar sig med alla och alla med hvart och ett. Hennes tankeförmåga förskaffar henne kunskap om sanningen, som är det nödvändiga vilkoret för hennes samvetes högsta verksamhet; detta sednare gifver henne insigt om rättvisan, som är det nödvändiga vilkoret för de ömma böjelsernas högsta verksamhet; dessa i sin utveckling sträcka sig åter till alla uti sin vidt omfattande menniskokärlek, hvilken innehåller det nödvändiga vilkoret för den högsta verksamheten hos själen, som då kan älska Gud med absolut

kärlek, och i förening med menniskans hela öfriga verksamhet bidraga till användandet, utvecklingen och åtnjutandet af hvarje förmögenhet. Då har sanningen mistat sin köld, rättvisan är icke längre hård och sträng; kärleken upphör att vara partisk, såsom då den inskränkes till familjen, stammen eller nationen, utan i lika utsträckning som rättvisan, omfattar den hela menskligheten; tron är icke längre mystisk, eller endast vänd inåt och qvietistisk. Denna fyrfaldiga verksamhet förenar sig i en enhet af dyrkan, i kärlek till Gud, en kärlek, som yttrar sig i den högsta gemensamma verksamhet af menniskans alla förmögenheter. Då är kärleken till den oändlige Guden ej något mystiskt grubbel, ej något drömmande känslosvärmeri, utan hela menniskans regelrätta verksamhet, då hvarje förmögenhet söker sin timliga förnöjelse, och finner tillika sin eviga tillfredsställelse i den känslan, att Gud lefver i menniskans själ.

I vår tid, liksom ofta tillförene, göras försök att odla själen på det inskränktaste sätt utan att utveckla de andra delarne af menniskans andliga natur. Förnuftet kallas »köttsligt», samvetet »farligt» och hjertat »bedrägligt». Vi varnas för att i religionssaker ej sätta vår lit till någotdera af dessa. I enlighet härmed klaga presterliga män, att »vetenskapen ej är religiös», emedan den nedbryter kyrkans »vördnadsvärda läror», — emedan geologerna hafva bortsvämmat syndafloden, de språkkunnige tillintetgjort Babels torn och fysiologerna bortsopat Judarnes, Grekernes, Hinduernes och de kristnes underverk till samma tidsåldrarnes sopvrå och skräpkammare. Man klagar öfver, att »moraliteten icke är religiös», emedan hon vägrar att hugsvalas med de yttre religionsbruken, samt tror, att gudstjenst är icke endast att sitta i en kyrka och lyssna äfven till de visaste ord. Kyrkosamfunden klaga äfven, att »filantropen ej är religiös», och att »kärleken till menniskorna aflägsnar oss från kärleken till Gud». Filantropen blickar på samhällets refvor, — på slafveriet, hvars sinnebild är

piskan, och det slafveri, hvars sinnebild är penningen; han skådar menniskornas girighet, omåttlighet och lösaktighet, och uppmanar menskligheten i Guds namn att afkläda sig all denna ondska. Kyrkosamfunden säga: »Emottag då hellre våra sakramenter. Religionen har ej något att skaffa med slika ting».

Under sådana förhållanden vända sig karaktersfasta män icke längre till kyrkan såsom sitt fäste, hvarifrån tidens laster måste angripas, eller såsom deras tillflyktsort, der de kunna finna lugn för sina själar. I hela England finnes det, tror jag, blott få män af utmärktare förmåga, som tala från en predikstol. Jag vill ej vara orättvis mot personer, sådana som de tre stora män, hvilka för närvarande hedra hennes predikstol; men England har dock helt säkert ej några kyrkolärare, som i intellektuel förmåga kunna mäta sig med Hooker, Barrow, Taylor, Cudworth och South. Den engelska litteraturens stora namn för närvarande —, Carlyle, Hallam, Macaulay, Mill, Grote o. s. v. synas vara aflägsne nog från kyrkan eller hennes frälsningssätt. Handelskontoret utskickar män till att lemna undervisning i statsekonomien, med blicken ständigt fästad på nationens kök och tanken på folkets mage. Utsänder äfven kyrkan män af motsvarande förmåga, som tänka på nationens själ, och lära folket politisk moralitet? Var biskop Butler den siste af de store män, som sökte undervisa Britannien från hennes statskyrkas predikstol? Äfven Priestley har få efterföljare i Dissenternas leder. Detsamma kan sägas om de andliga skalderna. De äro ofta väl uppfostrade; men hvem af dem är det väl, som är född för sin höga kallelse?

I amerikanska kyrkan finnes samma brist på män. Edwards och Mayhew tillhöra ett nu förgånget slägte, — store män i predikstolen. I vår litteratur träffar man tillräckligt med namn, som förut varit kyrkliga. De skönaste namnen uti vårt lilla sånggudinnornas tempel tillhöra män, som tillförene varit prester. Channing är den ende bland

dem, som fortfor i sitt kall intill ändan. En skara dugliga män, jemte en pöbelhop af andra, tränga sig i alla handelsgrenar, på den juridiska banan eller i Amerikas politiska tummel, — der man kan vinna anseende utan dygd och förlora det utan brott; men ingen med utmärktare själsanlag och talanger qvarstadnar som predikant. Derföre hafva vi ock i handeln, på den juridiska banan och i politiken, män af stor själskraft, hvilka lära folket grundsatser, som synas motsvara dagens flyktiga intressen, men få män på predikstolen till att lära menniskorna rättvisans oföränderliga grundsatser, som i sjelfva verket motsvara menskligheten eviga intressen. Till följe häraf bestraffar nutidens kyrka ej riktigt någon allmän och stor synd hos nationen. Dvergarne på predikstolen dölja sina små hufvuden inför politikens och handelns Anakim. Den allsmäktiga penningen förjagar visheten, rättvisan och menniskokärleken från den Amerikanska kyrkan. Det är endast bland de fanatiska Mormonerna, som de utmärktaste männen undervisa i Guds namn.

Alldeles detsamma gäller väsendtligen om hela kristenheten. Kyrkan, som under sitt verksamma tidskifte hade en Origines, en Chrysostomus, en Augustinus, en Hieronymus, en Aquinas, sina Gregorier och Basilier, sina verkliga helgon och blodsvittnen, kan i det nittonde århundradet ej uppvisa en enda personlighet, som är en verklig ledare för vår tidsålder. Europas stora filosofer äro vida skilda ifrån att vara kristne.

Det är utan tvifvel en nutidens olycka, att de platser, hvilka äro de fördelaktigaste för utöfvande af religiöst inflytande, äro besatta med svaga män eller sådane, som föga bekymra sig om menskligHetens välfärd, — som hafva allt af religionen utom hennes sanning, hennes rättvisa, hennes menniskokärlek och hennes tro. Likväl är förhållandet sådant just nu, ett sakförhållande som tydligt nog visar, hvilken ställning hvad man gemenligen kallar »Kristendom» intager i menniskoverlden. Den religionsform, som först förkunna-

des af det största religiösa snille, som någonsin skådat dagen, och bekräftades af hans martyrdöd, representeras nu för tiden, å dragande kall och embetets vägnar, af män med alldagliga själsgåfvor, med alldagliga sträfvanden — att blifva rika, ansedda och välmående — och med alldaglig lefnadsvandel. Kyrkliga gnidare göra anspråk på att uteslutande föreställa martyren på Korset. En bedröflig syn!

Oaktadt alla dessa vidrigheter, är dock religionen ännu alltid en stor makt bland menniskorna. Hon har aldrig tillförene varit så stor som nu; ty under menniskoslägtets fortgående utveckling förvärfva de högre förmögenheterna alltjemt en allt större styrka. Om med kristendom menas, det som var sannt och godt i Kristi lära och karakter, så har det aldrig gifvits så mycken kristendom i verlden, som nu. Alla fyra fromhetsformerna äro i ständig tillväxt i trots af kyrkosamfundens motstånd och bemödande att undergräfva dem. Under skickliga mäns ledning bringas alla dessa religionsfragmenter i tillbörlig ordning på sina särskilda ställen. Se, huru mycket har ej under de sistförflutna hundra åren blifvit åstadkommet inom tankens sfer; man har nära fördubblat sjuttonde århundradets intellektuella egendom. Det äldsta menniskoslägtets historia begripes bättre af oss, än det begreps af det slägte, hvarom den handlar. Hvilka vetenskapliga upptäckter i allt som rör himlen, jorden och dess invånare, både mineralogiska, vegetabiliska, animaliska och menskliga! Huru mycket har ej filosofien bidragit till insigt i menniskans natur och historia! Och hvilka underverk hafva de sista hundra åren ej åstadkommit i praktisk väg! Låt oss betrakta England, Frankrike, Tyskland, Amerika, och skåda vetenskapsmannens makt öfver den yttre naturen, den makt menskligheten vunnit genom menniskostammarnes bättre politiska organisation.

I fråga om samvetet, se hvilken kärlek till rättvisan utveckar sig ej inom hela kristenheten! Se verkningarne deraf under de sista hundra åren i förbättrade lagar och

samhällsförfattningar, uti vår tids stora politiska, sociala och husliga omhvälfningar! Menniskorna hafva redigare begrepp om rättvisan; de vilja hafva en kyrka utan någon biskop, en stat utan någon konung, en kommun utan någon herre och en familj utan någon slaf. Från detta oroligá samvete kommer ängslan i den kristna verlden. En revolution är en nations handling af ånger, af beslut till bättring och af bön, — densammas dödskamp och blodsvett. Hvilken frihetskärlek skakar ej den gamla verldens institutioner! Envåldena vackla för rättvisans osynliga hand, som, till förtryckarnes förskräckelse, skrifver: »Vägd och befunnen underhaltig». Sålunda darrar despoten för sin skuldbelastade tron, slafhandlaren börjar frukta den menniskas Gud, som han bortstulit och gjort till slaf. Hvilka försök göra ej folken att nedbryta monopolierna, att befordra en fri gemenskap mellan alla jordens folk. Äfven qvinnan, som så länge varit underkastad den manliga armens öfvermakt, gör anspråk på sina naturliga rättigheter.

I allt som rör de ömma böjelserna har ett stort framskridande skett. Menniskokärleken färdas utom Englands eller kristenhetens trånga gränser. Se de bemödanden som göras att befria slafvarne, att upphjelpa de fattige, — att undanrödja orsakerna till fattigdomen genom välgörenheten, som lindrar, och genom rättvisan, som läker; att bota drinkaren för hans brinnande törst, och att förbättra brottslingar, som man tillförene endast lät hänga. Galgarne måste nedtagas, fängelset blifva en skola för fromhet, ej en hämdens och vredens kula. Man börjar taga öm vård om de döfstumma, de blinda, de vansinniga; äfven den fånige måste undervisas. Filantropiska män, hvilka äro frihet åt slafven, fötter åt den lame, ögon åt den blinde, hörsel åt den döfve, måste också blifva förstånd åt dåren. I hvad man fåvitskt kallat »trons tidsålder», lät magistraten i staden Grenoble utställa bågskyttar vid stadsportarne, för att skjuta på främmande tiggare och nedgöra

dem utanför murarne. Hvilken försorg drager man ej nu i Nya England för de fattige, både för deras lekamliga uppehälle och deras själsodling.

Intet kyrkosamfund ställer sig i spetsen för dessa rörelser; prestmän deltaga föga deruti; utan dessa rörelser härflyta från de tre särskilda fromhetsformerna: den intellektuella, den moraliska och den affektionella. Vi behöfva äga alla dessa förenade med en medveten kärlek till Gud. Hvad hindrar oss derifrån? Den gamla kyrkliga föreställningen om Gud såsom ändlig, ofullkomlig i vishet, i rättvisa och i kärlek, tillspärrar ännu vägen. Den Gud, som är helt och hållet utvärtes för materiens verld, samt handlar af nyck och infall, är icke Gud nog för vetenskapen, hvilken fordrar en likformig, oändlig kraft med oföränderligt verkningssätt. Denna nyckfulla gudomlighet, helt och hållet utanför menniskoanden — afundsjuk, partisk, älskande Jakob och hatande Esau, hämdlysten och i ett evigt helvete förtärande alla utom en obetydlig del af sin familj, — han är ej Gud nog för den vetenskaplige moralisten och för filantropen, som öfverflödar af kärlek. Desse behöfva en Gud, som är inneboende både i materien och i anden, men likväl är oändlig och alltså höjd öfver dem begge, — en Gud af oändlig fullkomlighet, allmakt, vishet, rättvisa, kärlek och trohet mot sig sjelf. Denna idé om Gud är lika främmande för den kristna som för den judiska och mohammedanska kyrkan; och derföre vända sig hugstora män bort från dessa kyrkor, eller utdrifvas från dem med förhatliga namn. En gång skola desse män välkomna den sanna idén om Gud och hafva en medveten förtröstan och kärlek till Honom, som motsvara deras vetenskap, deras rättvisa och deras menniskokärlek; de skola blifva den absoluta religionens profeter och apostlar, och finna henne rymlig nog för all sanning, all rättvisa och all kärlek, ja för en oinskränkt lit till Gud, till Hans bevekelsegrunder, medel och ändamål. Då skall nittonde århundradets hela vetenskap, hela denna

praktiska handlingskraft, detta vidsträckta välde öfver naturen, denna förmåga att organisera tingens verld, och göra henne underdånig menniskans vilja, denna frihetskärlek och denna insigt att förena stora massor till alstrande idoghet; då skall hela den nyare tidens vidsträckta litteratur, som glänser i så mångfärgad prakt, och så snabbt utbreder sig; då skall all denna moralitet, som ropar på menniskans medfödda rätt, denna vidtomfattande filantropi, som låter sitt lif för att lyckliggöra menniskorna; — allt detta skall förena sig med själens naturliga rörelser och helsa den oändlige Guden välkommen. Alltsammans skall förena sig till en enda religion, och hvarje del deraf »skall kunna kalla den aflägsnaste för broder». Hvilket värf skall då ej religionen utföra i menniskors angelägenheter! Hvilka institutioner skall hon ej upprätta; hvilken välfärd skall hon ej bereda på jorden; hvilka män skall hon ej framkalla! Redan nu sträfva de olika medlen till detta enda stora ändamål, ehuru icke synligt eller medvetet för menniskorna.

Jag klagar ej öfver »fromhetens aftagande», utan tackar Gud för hennes tillväxt. Jag ser det, som blifvit uträttadt, men jag besinnar äfven det, som återstår att göra, och jag är öfvertygad, att menniskoslägtet skall göra det. Gud är en mästerhand. Han skapade menniskan väl, — för ett Gudi värdigt ändamål, föreedd med medel, som motsvara detta ändamål. Ingen menniska, icke ens Esaias eller Jesus, vågade någonsin profetera så högt, att icke menniskan låter oraklet gå i fullbordan, och sedan går vidare, drömmande nya profetior, och fullbordar dem, medan hon färdas framåt. Om ni erhållit en sann idé om rättvisan, en sann känsla af filantropien eller af tron på Gud, som menniskorna ännu ej hafva välkomnat, och om ni kan framställa eder idé i ord, så skall menniskoslägtet stanna, och förverkliga er idé, — göra er abstrakta idé till ett konkret ting, mot hvilket konungar betyda intet, och arméer falla till föga. Idéen under sin flygt kommer dem

att vaja, likasom sommarvinden i juni nedböjer den omogna säden.

Denna religion skall uppbygga tempel icke endast af sten, utan tempel af lefvande stenar, tempel af menniskor, familjer, samhällen, nationer och en verld. Vi behöfva icke några monarkier i Guds namn; vi behöfva en demokrati i detta namn, ett folkvälde, som hvilar på den menskliga naturen och, med aktning för densamma, återställer Guds naturliga lagar, verldsalltets konstitution i landets allmänna stadgar och skrifna lagar.

Vi behöfva denna religion för dess allmänna och dess särskilda ändamål; vi behöfva densamma såsom subjektiv fromhet i hvar och en af dess fragmentariska former såsom förenad till en helhet af religiöst medvetande. Vi behöfva denna religion såsom moralitet, hvilken iakttager Guds naturliga lagar för kroppen och själen i den personliga, husliga, sociala, nationella och allmäntmenskliga eller kosmiska formen, hvarvid den gudomliga tanken blifver den menskliga handlingen. Vi behöfva den för att bota det moderna samhällets refvor, för att revolutionera penningens moderna feodalism, samt förena den rike och den fattige, kapitalisten och arbetaren i en enda förening af menskligt kamratskap. Vi behöfva den att nedbryta skiljemuren mellan de särskilda samhällsklasserna, nationerna, folkstammarne, och förena alla samhällsklasser till en enda nation, alla nationer till en enda stor menniskofamilj. Vetenskapen allena förmår ej åstadkomma detta, egennyttiga beräkningar förmå det ej heller; statsekonomien kan ej återhålla maktens jernhand, eller lossa förtryckarens tag om hans offers hals; endast den djupa, sanna och allmänt utbredda religionen förmår fullborda detta stora verk.

Det skrider också redan framåt, icke under ledningen af en enda stor man med idéer att styra gången, och tankeförmåga att utkasta planen, för den kommande tidsålderns byggnad, utan af många män, bland hvilka en hvar känner sin detalj, alla sina särskilda roller, medan

den oändlige Byggmästaren förutser och såmedelst drager försorg för allt. Mycket har blifvit gjordt i detta århundrade, som ännu endast är halfgånget, och ännu mer är i görningen. Det största af århundradets verk är dock ett, hvarom menniskorna icke tala, och som de icke se; det är den tysta utvecklingen af de särskilda delarne af en fullständig fromhet, hvilka en dag skola förenas till ett medvetande af den Absoluta Religionen, och blifva modren till en ny kyrka och en ny stat, med kommuner och familjer, sådana som verlden hittills icke skådat dem.

Vi gifva akt på vår tids materiella utveckling, den industriella verksamheten, den hastiga förmögenhets-tillväxten i både Gamla och Nya England. Fåvitska menniskor beklaga detta, och skulle vilja gå tillbaka till den tid, då en okunnig allmoge, klädd i fårskinn, full af blind instinktartad tro på Gud och blindt följande sina ledare, uppbygde domkyrkorna i Upsala och Strassburg. Enligt utvecklingens gång kommer det materiella först; äfven den ytterliga vinningslystnad, som nu förvrider hufvudena i Gamla och Nya England, är en del af botemedlet för det förra onaturliga misstaget. Djupt armod är numera på väg till sin graf. Den materiella menniskan är framom den andliga. Vi lägga nu grunden till en andlig byggnad, hvartill ännu ingen menniska har snille nog att göra utkastet. För århundraden tillbaka voro skaror af menniskor på Libanon sysselsatta att fälla granen, cedern och furen, uthugga fyrkantiga stenar, borra, cisel̀era, sammanfoga, klyfva till alla slags bjelkar; en del flottade dem längs efter kusten till Joppe, andra forslade dem landvägen till Jerusalem. Huru svettiga voro ej hästarne, huru bölade ej oxarne och huru stönade ej kamelerna! Tusentals menniskor arbetade i stenbrotten vid Moriah för grundvalen till byggnaden. Likväl var det blott en enda man, som begrep alltsammans i dess helhet; arbetarne, som fällde cedrar och sykomorer, timmermännen och mulåsnedrifvarne kände hvar och en, hvad de hade att göra, men

ingenting mer. Sonen till den Danitiska qvinnan åter använde all denna sten och allt detta timmer till ett tempel, som genom allas arbete, och några fås medvetenhet, reste sig på Jerusalems berg, till hela landets beundran och stolthet. På samma sätt går äfven det stora verket, menniskornas civilisation, framåt. Flickan, som i Brüssel väfver musslin, kaptenen på emigrant-fartyget, som, hungrig efter Australiskt guld, seglar förbi »det kala Mosambique», kemisten, som med en gas förtager smärtan och lärer blixten att läsa och skrifva, filosofen, som förtäljer oss om de mäktiga krafter, hvilka ligga fördolda i den labyrintiska menniskan, och barmhertighetssystern, som i smutsen af en sedeförderfvad stad lefver ett kärlekslif, hvilket vissa teologer anse allt för rent äfven för Gud; — alla dessa, och tusentals andra, hopsamla och bearbeta materialiet till det menskligheteus stora tempel, hvars byggmästare och skapare Gud är. Ni och jag skola vandra hädan, men menniskoslägtet är den verklige Guds son, som evigt lefver, och till hvilken fadren alltjemt säger: »Kom högre upp».

Jag ser religionens tysta tillväxt hos menniskorna. Jag ser, att de andliga grundanlagen nu innehafva en större andel af menskliga medvetandet, än någonsin tillförene, att det gifves mera sanning, rättvisa, kärlek och lit till Gud, än som någonsin funnits i verlden. Ju mer vi gifva akt på och lära känna menniskans naturliga lagar, verldsalltets inrättning, desto mer skall denna religion tillväxa, och verkningarne deraf visa sig i allmänna lifvet, i de personliga, husliga, sociala, nationella och allmänt menskliga formerna.

Somliga menniskor påstå, att de ej kunna älska eller ens begripa Gud, annorlunda än under gestalten af en menniska. Gud såsom den oändlige synes dem allt för abstrakt, och de kunna ej fatta Honom, förrän en menniska uppfyller deras lekamliga öga och armar, och deras kärlek fäster sig dervid och välsignas. Sålunda älska de

Kristus, — icke den historiske Jesus, utan den kristna mytologiens Kristus, — Guds ideella förkroppsligande i menniskan. Låt dem hjelpa sig fram med denna inbillningens krycka, likasom gossar begagna stakar att hoppa öfver ett dike eller springa öfver en mur; men må de likväl ihågkomma, att Guds sanna historiska förkroppsligande sker i menniskoslägtet, icke i en enda utan i alla gestalter, och att menniskans historia är en beständig Kristi förklaring. Likasom det gudomliga synes oss närmast, då det visar sig i mensklig gestalt, och likasom menniskorna gerna trott på Guds och menniskans förening, så är religionen älskligast, då hon antager det alldagliga lifvets gestalt, — då vårt dagliga arbete är ett dagligt sakrament och sjelfva lifvet en tacksägelsepsalm, en utandad bön.

Det är i dag palmsöndagen, och folket i kyrkorna erinra sig det, som står skrifvet om timmermanssonen från Galileen, hvilken inred i Jerusalem, åtföljd af en stor myckenhet allvarliga menniskor, hvilka ej blott väntade på tröst, utan gingo den på halfva vägen till mötes, och hvilka dock ej visste, hvad de gjorde, eller hvem de helsade välkommen. Likasom denne man kom till hufvudstaden i ett land, hvars befolkning ej kände honom, så rider religionen i vår tid på sin åsnefåle in i by och stad, välkommen för många trötta och mödade hjertan, men okänd och skymfad af efterföljarne till dem, »som rådslogo om huru de skulle förgöra Jesus». Huru litet vete vi! Men den, som bevarar sitt medvetandes renhet, och dag efter dag är trogen mot sig sjelf, är äfven trogen mot Gud för evigt, och bidrager att återställa renheten inom menniskoverlden.

Numera begriper man lätt fordna tiders religiösa verksamhet. De efterlemnade sina minnesmärken, sina pyramider och tempel, hvilka de uppförde till hågkomst af de krig, som de förde emot sina bröder i Jesu eller Allah den Endes namn. Vår tids religiösa verksamhet åter, som icke är iklädd den fordna skepelsen, kan först fattas af nästföljande slägte. Mina vänner! vi äro en ung ännu ny

nation. Ni och jag kunna verka något för utvecklingen af dess bestämmelse. Millioner skola komma efter oss. De skola uppfylla vår förutsägelse, ju sannare, desto skönare. Vår känsla af religionen, vårt begrepp derom skola, om de äro sanna, lyckliggöra dem i deras innerligaste, käraste lif. De skola fröjda sig, om vi hafva borttagit oket från deras nackar, och sönderrifvit den gamla traditionella slöja, som döljer deras Faders anlete för dem. All vår fromhet, den må nu vara delvis eller fullständig, skall öfvergå i arf till våra barn, för att glädja deras anleten och saliggöra deras själar i alla evigheters evighet.

VI.

OM MEDVETEN RELIGION SÅSOM EN KÄLLA TILL STYRKA.

HERREN ÄR MITT LIFS KRAFT.
Ps. XXVII : 1.

Det finnes ursprungliga olikheter af andlig styrka. — Jag menar intellektuel, moralisk, affektionel och religiös kraft; och dessa bero, af hvad man kan kalla individens naturliga andliga beskaffenhet. Den ene är född med en stark, den andre med en svag andlig konstitution. Sålunda blir den ene stor och en annan liten. Detta är likväl ej någon förtjenst i det förra eller någon skam i det sednare fallet. Helt säkert är det ingen större förtjenst att födas till snille än att födas till rikedom, till andlig mer än till fysisk styrka; icke större förtjenst att vara född till moralisk, affektionel och religiös styrka, än till blott intellektuelt snille. Men det är en stor fördel att vara född till denna stora besittning af andlig rikedom, en mycket stor fördel att äga den högsta formen af mensklig makt, — nämligen förståndets, samvetets, de ömma känslornas och själens förträfflighet.

Det finnes bland menniskor en medfödd intellektuel åtskilnad, som ej kan utplånas ur menniskans dödliga tillvaro, likasom de ursprungliga egenskaperna äro outplånliga från materiens atomer. Den visar sig i menniskans hela lif. Äfven mycken nedrighet kan ej helt och hållet förstöra denna ursprungliga förståndshöghet. Få menniskor hafva på

förståndets vägnar varit mera gynnade af naturen än Francis Bacon och Thomas Wentworth, — »den store lord Verulam» och »den store earlen af Strafford»; få menniskor hafva någonsin gifvit större bevis på öfverlägset förstånd äfven i dess högsta utvecklingsformer, på tankens allmänna styrka och manliga kraft; men få menniskor hafva någonsin begagnat stor naturlig skicklighet, stora personliga talanger och hög politisk ställning till så sjelfviska, usla och låga ändamål; få hafva gjort ett djupare fall. Men trots denna missräkning och detta missbruk kunna tecknen till storhet och kraft skönjas hos dem begge ända till det yttersta; Bacon var ändå alltid »den visaste, den mest lysande», om också »den nedrigaste bland menniskor». Jag vet, att äfven en stor man kan komma på villostigar. Att stappla är lika lätt för ett mammuthdjur som för en rotta, och vida mera i ögonen fallande; ty äfven i den förres fall blir dess storhet synlig. En koloss' sammanstörtning är gigantisk, och styckena deraf äro storartade. Man slutar till skeppets storlek af vrakets med väldiga bultar hopfästade timmer. Den toskanska barden är trogen så väl naturen som poesien, då han målar sina förhatliga potentater såsom herrligt mäktige äfven i helvetet. Den fallne Satan synes ännu »ej mindre än en fallen Erkeängel.»!

Jag förnekar ej denna naturliga och outplånliga olikhet mellan menniskor i fråga om deras karaktersstyrka och lifskraft. Jag vill ej påstå, att medveten fromhet förmår göra en liten menniska stor, att den skulle kunna gifva Karl den stores och Napoleons kraft åt en Georg III. Ingen ans mäktar göra dvärgeken till ett stort ekträd; intet landtbruk kan utvidga en udde till ett fastland. Men det vill jag säga, att religiositet, medveten fromhet, förökar både den stores och den lilles verkliga styrka, och att genom bristen på religiös odling möjligheten till styrka förminskas hos både den lille och den store.

Religionen icke blott förökar styrkans myckenhet, utan hon förbättrar äfven på samma gång dess beskaffenhet. Sålunda utvidgar hon en menniskas allmänna förmåga ej blott till hennes eget utan äfven till hennes medmenniskors bästa, och förhöjer beskaffenheten af denna förmåga, så att menniskan erhåller större förmåga att gagna och blifva lycklig. mera kraft att glädja, mera kraft att njuta. Detta gäller om religionen, tagen i dess vidsträckta mening, — ett lif i samklang med sig sjelf, i samdrägt med medmenniskor, i enhet med min Gud; det gäller om religionen i dess högsta form: den medvetna dyrkan af den oändlige Guden, jemte det regelrätta begagnandet af hvarje andlig förmögenhet, hvarje kroppslem, hvarje del af materiel eller social kraft.'

Utan denna medvetna religiösa utveckling synes det mig som om ingen kraft eller storhet vore beundransvärdt mensklig, men med den är ingen, om än så ringa anledning, ingen om än aldrig så liten naturgåfva, föraktlig eller låg. Jag ärar en stor förmåga, antingen hon är medfödd eller förvärfvad; men jag ärar vida mer ett rättskaffens bruk af en förmåga, den må vara liten eller stor.

Karaktersstyrkan visar sig på två allmänna sätt af kraft, allt efter som densamma pröfvas genom det ena eller det andra af två olika prof. Sålunda är den kraft att handla eller kraft att lida, af hvilka den ena är aktiv och den andra passiv, men begge endast äro olika yttringar af samma sak. Det hårda städet kan uthärda den hårda hammarens slag, emedan samma fasthet finnes i det nedanför varande städet, som tar emot, som i den ofvanför varande hammaren, som slår till. Det fordras lika mycken fasthet att uthärda slaget som att gifva det, endast att den ena fastheten är aktiv, den andra blott passiv.

Religionen förökar karakterens allmänna styrka och omfattning. Skälet härtill är lätt att inse: religionen iakttager den menskliga naturens naturlag i dess trefaldiga verkningssätt, nämligen i afseende på mig sjelf, mina med-

menniskor och min Gud; underordnandet af min vilja under Guds vilja, under min naturs ideal. Religionen är derföre en verksamhet i enlighet med min natur, icke emot densamma; hon är min ändliga viljas öfverensstämmelse med den Oändliga Viljan, som styr verldsalltet och har omsorg om hvarje del deraf.

Att begagna något emot dess natur, att missbruka det, är att slutligen förfela det naturliga ändamålet dermed och förslösa de naturliga medel, som äro oss gifna att uppnå detta ändamål. En båt är nyttig att färdas med på sjön, en vagn åter till lands; begagnar ni hvardera för dess ändamål, så finner ni förnöjelse af medlet, och uppnår ändamålet. Beger ni er åter till sjös i en vagn eller far till lands i en båt, så förfelar ni ert ändamål och förlorar äfven medlen. Detta gäller lika väl om menniskans naturliga som om hennes konstlade medel, så väl om hennes lemmar som om hennes fortskaffningsmedel både till lands och sjös. Händerna äro att arbeta med, fötterna att gå med; fötterna skulle göra en jämmerlig figur vid arbete och händerna slå sig illa ut vid försöket att gå. Samma regel gäller äfven om andliga förmögenheter som i afseende på kroppsliga organer. Lidelsen är ej ämnad att beherrska samvetet, utan att tjena det, och samvetet ej att tjena lidelsen, utan att beherrska henne. Om lidelsen herrskar och samvetet tjenar, uppnå vi ej vårt ändamål, och vi råka i ett allmänt tillstånd af tvedrägt med oss sjelfva, med våra medmenniskor och med vår Gud; äfven medlen svika oss och blifva till intet: samvetet försvagas, lidelsen sjelf slocknar genom öfvermåttet af dess förnöjelse, hela menniskan blifver allt mindre och mindre, till dess hon blifvit det minsta ting, hvartill hon möjligen kan hopkrympa. Då samvetet åter herrskar och lidelsen tjenar, går allt bra, och vi uppnå ändamålet: välfärd i allmänhet, öfverensstämmelse med oss sjelfva, samdrägt med våra medmenniskor, enhet med vår Gud; vi bevara äfven våra medel, — samvetet och lidelsen äro

begge på sin rätta plats och i sin rätta verksamhet; förmögenheterna vidgas till dess de uppnått hela måttet af sin möjliga tillväxt, och hela menniskan blifver så stor, som hon här i lifvet möjligen kan blifva.

Vi varseblifva denna karaktersstyrka. som naturligt härflyter från religionen, icke blott i dess allmänna former utan i dess särskilda beskaffenheter. Betraktom ett ögonblick den passiva kraften, kraften att uthärda lidanden. Vi kunna se detta sakförhållande i de rysliga konstgjorda marter, som användas för att undertrycka en ny religion eller utrota en gammal? Så länge som menniskorna tro på materiens gudomlighet, pröfva de misstänkta personer, genom att gifva dem till pris åt elementerna, — att gå öfver rödheta plogbillar, hålla eld i bara händerna eller nedsänkas i vatten. Alla nya religionsformer måste genomgå samma oskuldsprof och springa gatlopp mellan biskopar, prester och inqvisitorer — mellan skriftlärde, fariseer och skrymtare. Med hvilken trofasthet hafva ej profven blifvit utståndna! Menniskor hafva en naturlig fruktan för smärtan; den kraftfulle mannen fruktar för tandvärk, han nästan darrar vid blotta ordet rheumatism, och ryser vid tanken på frossan. Huru hastigt slänger han ej ifrån sig en brinnande papperslapp, som kunde förorsaka hans hand ett ögonblicks smärta. Men låt religionen vakna i en menniskas hjerta och låt henne vara öfvertygad att den är af Gudi, och låt andra söka utdrifva densamma från henne, och huru redobogen är hon ej att fördraga allt, som ondskan kan uppfinna eller tyranniet tillfoga. Tumskrufvarne och sträckbänken, gisseln, galgen och bålet — den religiösa menniskan har styrka att uthärda alla dessa; och Cranmer håller sin högra arm, som nu icke mer felade, i lågan, till dess handen faller ned bland de förtärande glöden. Vi känna alla förföljelsen mot Petrus och Paulus, Stephani martyrdöd, de pröfningar, som de förste kristne utstodo, — en Ignatius, Polycarpus, Justinus, Irnæus och de öfrige. Alla gingo de ut att predika den religionsform,

som de sjelfve utöfvat, och åt hvilken de fröjdade sig med hela sin själ. Hvad kunde de erbjuda menniskorna såsom en lockelse till omvändelse? Månne de vanliga bevekelsegrunderna på vår tid — ett ansedt namn, ett beqvämt lif, en hederlig död och menniskors lof? Kunde Origines och Cyprianus säga till den unga flickan: Kom till vår kyrka, och du skall vara säker att erhålla en vacker fästman, lika elegant som trots någon patricier i Ephesus eller Karthago? Kunde de lofva »ett sällskap af god ton vid bönen» och en rik fästmö åt den unge man, som slöt sig till deras kyrkosamfund? Det var icke alldeles så; nej, det var betydligt annorlunda. De kunde erbjuda sina omvände endast hunger och nakenhet, faror, fängelse och svärdet, ja, samt anförvandters förakt och en grym verlds samtidiga begabbelse. Men »Guds verld tillväxte och fick öfverhanden». Den kräsliga vällustingen, den vid yppighet vanda qvinnan, som var för fin att sätta sin fot på blotta marken, blefvo omvände, och trotsade sedermera sträckbänken och bödelns bila. Oförfärade stodo de inför vilda djur, ja de skådade utan fruktan i ansigtet på denna tidens general-guvernörer, landshöfdingar och domare — män, som förvrängde lagen och hånade rättvisan på det mest hädiska sätt — och likväl bäfvade ej den religiösa menniskan.

I den katolska kyrkan är det i dag den heliga Victoriani dag. Victorianus var en afrikansk adelsman från Adrumetum och ståthållare öfver Karthago under den romerska benämningen prokonsul, samt tillika den rikaste man i provinsen Afrika. Han var katolik; men Vandalernas i Afrika konung, Hunerik, var en Arian, och började år 480 att förfölja katolikerna. Han befallde Victorianus att fortsätta förföljelsen, och erbjöd honom derföre rikedom och de högsta äreställen. Det var dennes lagliga pligt att lyda konungen; men den katolska prokonsuln svarade: »Sägen konungen, att jag sätter min lit till Kri-

stus; konungen må dömma mig till bålet eller till sträckbänken eller att sönderslitas af vilda djur, jag skall dock aldrig affalla från kyrkan». Han blef dödad under de grufligaste marter, och uthärdade dem som en man. Andra undergingo en lika död, med samma själens ståndaktighet. Sjelfva bödlarne erforo verkan af ett dylikt hjeltemod i att fördraga. »Ingen», sade de, »omfattar nu mera vår religion; alla följa martyrernas exempel!»

Katolska kyrkan försökte mot kättare samma vapen, som visat sig vara vanmäktiga, då de användes mot de förste kristne. Tyrannen söker, med Pharaos instinkt, att förgöra gossebarnen — det manliga förståndet, samvetet, de ömma böjelserna och själen. Då uppkommer ett nytt slägte af Paular och Justinar; en ny Ignatius, Policarpus och Victorianus uppvakna till lif. Kyrkan må bränna Arnold af Brescia, Savonarola, Wicliffe, Huss — hvad hjelper det? Religionen, som tyrannen förföljer, gör offret starkare än segraren; och sedan smyger hon sig in i folkets hjertan, och, liksom vinden vidt och bredt kringsprider martyrens aska, utbreder skådespelet af eller ryktet om hans trofasthet känslan af den religion, som gjorde honom stark. Den förföljande Nilen förer Moses in i konungaborgen, och den nya religionen är inom palatsets murar.

Vi veta, huru Puritanarne behandlades i England och Covenanterna i Skottland; vi veta äfven, huru de bestodo profvet. Vi hafva hört omtalas John Graham, vanligen kallad lord Claverhouse. Han lefde för omkring 200 år sedan i England och Skottland, och var ett af dessa vidunder, som än i dag vanhedra menskligheten, och, likasom huggormar och skallerormar, synas födda att sammantränga och förkroppsliga verldens gift. Han var af naturen en plågoande, och om det förut ej funnits någon grymhet, skulle han hafva uppfunnit den af sig sjelf. Hade han på vår tid lefvat i Nya England, så skulle han otvifvelaktigt af Förenta Staterna blifvit satt till väktare

öfver verkställigheten af lagen rörande förrymda slafvars återlemnande, eller ock kanhända till domare eller poliskommissarie; i hvarje fall hade han på ett eller annat sätt blifvit en slaffångare, en menniskohandlare, och skulle följaktligen också nu i denna stad varit lika mycket hedrad, som på den tiden i Edinburgh och London, kanske äfven lika bra betald. Nå väl, lord Claverhouse hade i uppdrag att utrota Covenanterna med eld och svärd, och företog sig verkställandet häraf med en Amerikansk menniskojägares nit. Genom sina drabanter uppfångade han en dag en skottsk flicka, som tillhörde Covenanternas parti. Hon var ung, endast 18 år, och hade ett behagligt utseende; hennes namn var Margaretha. Graham befallde, att hon skulle bindas vid en påle på hafsstranden, vid lågvatten, och lemnas att långsamt dränkas vid hafsflodens återkomst. Så skedde äfven, och hans kreatur — det fanns ett tillräckligt antal sådana i Skottland likasom af deras ättlingar här — hans kommissarier, hans uppsyningsmän och hans fiskaler satte sig ned på stranden för att bevittna den stackars Margarethas ändalykt. Hennes slut blef icke glömdt. Med en klar och ljuf stämma sjöng hon lofsånger till den Allsmäktige, till dess hafvets vågor slöto sig öfver hennes hufvud, och förde hennes fromma själ till hennes Gud och hans himmel. Hade Skottland varit ett katolskt land, så skulle der funnits en ny helig Margaretha känd såsom:

"Den strandens skyddsande,
Hvars godhet sträckte sig hän till en hvar,
Som färdas på den farliga flodens ban."

J veten alla, hvilken styrka i att lida religionen gaf Bunyan och Fox samt deras trosförvandter, Qväkarne i Boston så väl som i England, Mormonerna i Missouri och i alla kristna länder. Religionen har gjort dessa menniskor fruktansvärdt starka. Skarprättarens bila har varit lika så vanmäktig att hämma dem, som galgen att hejda en solstråle. Denna kraft att uthärda är allmän för alla re-

ligionsformer. Den beror ej af det judiska i judendomen eller af det kristna i kristendomen, utan af det religiösa i religionen, af det menskliga i menniskan.

Detta är dock endast en krampaktig form af hjeltemod — en naturens motverkan mot ett onaturligt ondt. Vi se huruledes religionen äfven åstadkommer samma kraft att uthärda lidanden, som ej godtyckligt påläggas af grymma menniskor. Legenderna om martyrskap framställa blott i ovanliga former det tysta hjeltemod, som alla dagar arbetar obemärkt i samhällslifvet. Styrkan finnes der alltid; förtrycket, som gör kloka män galna, och gör religiösa män till martyrer, endast finner och uppenbarar detta hjeltemod; men det skapar det lika litet, som bildhuggaren skapar marmorn, hvilken han uthugger till de gestalter, som hans tanke fordrar. Hjeltemodet finnes der alltid. På samma sätt finnes det alltid tillräckligt elektricitet i luften öfver denna vår stad, för att splittra den i atomer och förbränna den till aska. Ej ett barn kunde födas, ej en liten snödroppe utspricka utan denna elektricitet, och likväl bryr ingen sig om den i stillhet verkande kraften. Först när tvenne olika luftströmmar, den ena varm och den andra kall, här stöta tillsammans, underrättar oss blixten om den fördolda kraft, som hela dagen sväfvade öfver våra hufvuden.

Jag betraktar då och då gerna den styrka i att fördraga, som religionen gifver de hjeltemodigaste martyrer. Äfven på våra tider är exemplet af nöden. Ehuru bålet nu mera är endast aska och eggen på bilan förslöats, finnas dock andra slag af martyrskap, som visserligen äro oblodiga, men derföre ej mindre grymma till orsak och verkan. Jag betraktar likväl helst denna styrka under älskligare former, såsom uthärdande af lifvets vanliga olyckor — fattigdomen, sjukdomen, besvikna förväntningar, förlusten af vänner, förtvinandet af dödliga menniskors käraste förhoppningar. Den ena är en tillfällig blixtstråle, mullrande och storartad, men öfvergående, den andra åter ett dagligt

solsken, som ej en enda dag gör något buller af sig, men hela året om är beståndande, alstrande och utomordentligt skön.

Hafven j någonsin sett en flicka med de utmärktaste egenskaper, men i hvars hjerta hvarje hopp om jordisk sällhet varit tillintetgjordt; se, huru hon uthärdar allt detta — det långsamma qval, som bortfräter det dödliga från det odödliga, och det med ett orubbadt lynne — med lugn glädtighet och en fast förtröstan till Gud? Allesammans hafva vi sett något dylikt — den älskligaste formen af martyrskap.

Hafven j någonsin sett en ung man med stora anlag, som berättigat honom att glänsa bland de herrligaste stjernorna på denna vår menniskohimmel, af pligtkänsla gifva sin egen intellektulla bildning till spillo för en af hans arbete beroende moders, systers eller faders uppehälle, och blifva en lastdragare, ehuru han eljest kunnat blifva ett glänsande ljus; och hvilken med religionens nåd gör detta så, att han i allt, som han ansåg för ett släpgöra, betedde sig kungligare än en konung? Hafven j aldrig sett hustrun, dottren eller sonen till en drinkare, hvilka i sin religion funno styrka att uthärda sorger, mot hvilka Nebukadnezars sjufaldt upphettade ugn var en rosengård — bära dem utan att klaga — blifva mildare under denna sin bittra sorg? Många dylika exempel finnas rundt omkring oss, och fromma själar genomgå detta qvalens elände rena likasom solljuset genom den förgiftade luften i en stad, som är hemsökt af pesten. Så berätta de hedniska skalderna om källan Arethusa, hvilken på flera mils längd rann genom det salta och bittra hafsvattnet, hela sträckan från Peloponnesos till Trinakria och derefter framkom såsom rent, sött och porlande vatten långt bort i Ortygia, der den utbredde grönska och växtlighet i dalen, hvarest sippan och sandliljan återgäldade sin skönhet åt den ström, hvilken gaf dem lifvet.

Dessa äro dagliga exempel på den sinnesstyrka och kraft att lida, som religionen förlänar. Då vi ouppmärksamt se menniskor i deras arbete eller i deras nöjen, huru de äro sysselsatte på gatorna eller tankfulla i kyrkorna, tänka vi föga, huru mycken religion som finnes i dessa menniskors hjertan; men när vi i tider af stora pröfningar hafva behof af densamma, då visar hon sig på lifvets stora gator och små gränder. Besviken förhoppning är en bitter rot, sorgen är en bitter blomma och lidandet är en bitter frukt, men den religiösa själen hämtar läkemedel deraf, och stärkes just genom lifvets gifter. Så har jag sett bin utur bryggarens drägg och distillatorns afskräde i en stad suga den sötaste honung till stundens njutning och till insamling för vinterns behof. Ja, den starke mannen i fabeln fann, då han hungrade, honung i skrofvet på det lejon, som han förut dödat; »utaf frossaren utgick mat och sötma utur den starke».

Hvaraf kommer det sig, att den religiösa menniskan har denna styrka att lida och fördraga? Religiositeten är menniskans regelrätta lefnadssätt, och då hon begagnar sina förmögenheter enligt deras naturliga lag, verka de harmoniskt, och stärkas dervid alla. Dessutom har den religiösa menniskan förtröstan till sin Gud; hon vet, att det gifves en oändlig fader, som förutsett allt och dragit försorg om allt — försorg om vedergällning för alla de oundvikliga lidanden, som drabba Hans barn här. Då vi veta, att det ligger i den oändlige fadrens afsigt, att vi måste lida för att fullända vår egen eller menniskoslägtets utveckling, då vi veta, att lidandet är behöfligt för vårt sanna väl — så kunna vi ej mer hysa någon fruktan. »Köttet må skälfva, då tängerna slita det», men j skälfven ej; viljan är fast, och fast är den oöfvervinnerliga förtröstan. »Var stilla o kött, och brinn»! säger martyren till de stoftpartiklar, som utgöra hans timliga vagn, och de tre heliga barnen i den hebreiska sagan sjunga psalmer uti sin glödheta ugn, och en Fjerde med dem; och Stephanus

tycker vid sin stening, att han ser sin Gud, och till Paulus i hans fängelse kommer ett stort, fröjdefullt ljus — ja till Bunyan och Fox och Latimer och John Rogers under deras qval; till den fattiga flickan, som qväfdes af den långsamt strypande hafsfloden; till jungfrun, hvars kärleks kristallurna ligger sönderslagen vid hennes fötter; till ynglingen, som ser sitt drömda universitet försvinna och förvandlas till en lada; och till modren, makan eller barnet, som ser familjefadren blifva en pussig, vanställd och ohygglig drinkare, hvilken störtar i en för tidig graf och under sin ramlande tyngd krossar alla deras jordiska förhoppningar. Religionen gifver dem alla styrka att lida och blifva lycksaliga genom de pröfningar, som de måste utstå. Det gifves tillfällen, då intet återstår oss utom lidandet. Och då är det en vigtig sak att hafva kraft att fördraga det — att hafva den förtröstan på Gud, som befriar själen från smärta. Hade ej Jesus i evangeliet sin dödsångest och sin blodsvett — den sista akten af detta stora sorgespel? Kom ej religionen såsom en engel att gifva honom styrka, så att han, allena, öfvergifven och förnekad, kunde säga: »Jag är ej allena, ty Fadren är hos mig».

"Ej smärtans pilar fastna, hvarest hjertat
Af undergifvenhet för Herrans vilja
Till fullo blifvit stärkt och väl befästadt
För tid och evighet förmedelst tron,
Fast tro på Gud, som innesluter hopp
Och det beskärm, som finns i gränslös kärlek
Till Hans fullkomlighet; samt städse vaken fruktan
För allt ovärdigt tänkt, otålsamt lidet,
Allt gjordt, allt lemnadt ogjordt,
Till vanheder för hans helga namn.

O, våra själars själ och verldens skyddsvärn!
Styrk Du, som ensam kan, den sorguppfyllde,
Stöd Du hans sjunkna mod och återväck
Hans ömhetsglöd för Dig och för de dina!

Kom möda, brist och sjukdom, då min kropp,
Utsläpad, fordrar ro; mig drabbe äfven
En dyster afskildhet, då mina sinnen svika; —
Men lemna mig ominskad lit till Dig,
Och måtte Du till slutet af mitt lif
Förunna mig förmåga till att söka
Mitt lugn och hopp hos ting som evigt vara.
Då är jag rik, o jords och himmels Fader
Och väl förnöjd med min beskärda lott."

Låtom oss skåda denna styrka i en annan form, såsom förmågan att handla. Religionen förlänar icke blott den qvinnan medfödda förmågan att lida, utan äfven den mannen tillhörande förmågan att handla. En religiös menniska kan uträtta mer än en annan utan religion, om hon också är dennas jemlike i öfriga afseenden, emedan den förra beherrskar och koncentrerar sina förmögenheter, samt låter dem verka i samklang med hvarandra, i samdrägt med menskligheten och i enhet med Gud; och emedan hon vet, att det finnes en Gud, som verkar med henne, och så ordnat verldsalltets krafter, att hvarje orätt skall blifva rättad och hvar och ens slutliga välfärd betryggas för alltid. Dessutom har den religiösa menniskan högre ingifvelse och upphöjdare bevekelsegrunder, hvilka stärka, hyfsa och förädla henne. Adam Clarke omtalar, att han kunde förrätta vida mer intellektuelt arbete efter sin omvändelse, än förut. Ignatius Loyola gör samma bekännelse. Detta tillskrifva de begge det egendomliga i hvarderas trosbekännelse, methodismen eller katolicismen, d. v. s. kristendomen; men sakförhållandet är allmänt, och kan tillämpas på religionen under alla former. Detta förklaras lätt derigenom, att ju större harmonien är mellan de andliga förmögenheterna och ju högre den bevekelsegrund är, som eggar menniskan, desto vissare är den tillförsigt, som inspirerar henne. En allvarligt sinnad yngling, som älskar en allvarlig flicka, och finner sin kärlek besvarad, erhåller mera karaktersstyrka genom värman af

hennes ömhet och styrkan af sin egen kärlek, och då menniskans själ uppreser sig till sin stora kärlekshandling att blifva ett med Gud, må vi ej förundra oss, om menniskan är stark. »Jag förmår allting», säger Paulus, »genom Kristum, som styrker mig». Buddhister, Hebreer och Mohammedaner säga detsamma om sina religioner.

Religionen förhjelper således menniskan till två bestämda ting, — först till en längtan efter det rätta, och derefter till en fortskridande insigt och utöfning deraf. Rättvisan är alltid makt, och den som har henne, beherrskar verlden. En dåre på den rätta vägen, säger ordspråket, »kan hinna före en klok man, som är på den orätta». Den civiliserade menniskan har en fördel framför vilden genom sin kännedom om naturen. Hon kan låta naturkrafterna arbeta för sig; vinden drifver hennes fartyg, vattnet sätter hennes qvarn i rörelse, spinner och väfver åt henne; elektriciteten springer hennes ärender, ångan förer rastlöst naturens nya herre öfver land och haf. Den som känner rättvisan och utöfvar henne, har samma fördel öfver alla dem, som icke göra det. Han uppbygger sin qvarn på hälleberget, och Guds ström kringvrider hjulet evinnerligen.

Det rättas utöfning i lifvets vanliga angelägenheter kallas Redlighet. En redlig man är den, som känner, älskar och gör det rätta, emedan det är rätt. Gifves det någonting annat än denna fullkomliga redlighet, hvilken jag kallar religion, som med visshet bibehåller en menniska rättskaffens i små och stora, i enskilda och allmänna ting? Jag känner ingenting annat, som äger denna makt. Med rätta lyder ordspråket att »Redlighet är den bästa politik», och då alla menniskor tycka om den bästa politik, så böra de af det skälet förblifva redliga. Att följa den bästa politik är likväl någonting helt annat, än att vara redlig; kärleken till rättvisan och kärleken till personlig fördel eller njutning äro helt olika saker. Men är redligheten verkligen den bästa politik? Med politik menas medel att uppnå ett särskildt ändamål.

Om det ändamål, som man söker vinna, är det vanliga föremålet för åtrå — om det är sinlig njutning under våra lidelsers ålder eller materiel vinst under ärelystnadens ålder — om vi eftersträfva penningar, beqvämlighet, ära, makt öfver menniskor och deras bifall, då är redligheten icke längre den bästa politik; hon förer oss från målet, men ej till detsamma. Redlighet i tankar och ord är den sämsta politik för en prests kyrkliga anseende. Välgörenheten verkar menligt på en persons förmögenhet; en förträfflighet, som allmänheten ej förstår värdera, är ett förderf för en menniskas anseende. Det är en god politik att ljuga på det af folket omtyckta sättet, att stjäla på ett anständigt vis. Den hårde borgenären utbekommer säkrast sin fordran; den hårde godsägaren går ej miste om sitt arrende; den stränge husbonden blir vanligen bäst betjenad; den som gifver litet och med knot, finner ofta den högljuddaste tacksamhet. Den som fulländar en menniskas undergång, hedras mer i kristenheten, än den, som kommer för att rädda en menniska. Slafjägaren är en väl ansedd kristen i den amerikanska kyrkan, och erhåller sin betalning i penningar och i kyrkligt anseende. Jesu redlighet bragte honom inför Herodes' och Pilati domstol — deras bästa politik dömde honom till korset. Var det en god politik hos Paulus att blifva kristen? Hans redlighet bragte honom till sorg och vedermöda, till köld och nakenhet, till gisslande och fängelse samt ett förkastadt namn på jorden. Är redligheten då den bästa politiken för personlig sjelfviskhet? Fråga den »Heliga Alliansen». Redlighet är medlet till sjelfaktning, till tillväxt i sant menskliga egenskaper, till hög mensklig välfärd — ett medel att vinna himmelriket. Då menniskor påstå, att redligheten är den bästa politik, är det då detta, som de mena?

Jag vill ej påstå, att en menniska icke kan vara redlig utan att hafva ett klart medvetande af sitt förhållande till Gud; men jag måste säga, att medvetandet om Gud är ett stort bistånd för redligheten i enskilda eller natio-

nella angelägenheter, samt att utan religion, om också icke mer än omedveten, redligheten synes mig icke vara möjlig.

Derigenom att religionen påminner mig om mitt förhållande till verldsalltet, bidrager hon att motverka benägenheten för sjelfviskhet. Sjelfkärleken är naturlig och oundgänglig; han bibehåller menniskan som en enhet, — är den centripetalkraft, som företräder alla själsförmögenheternas naturliga sammanhållning. Utan densamma skulle menniskan likasom sönderfalla i stycken, och upplösas i massan af menniskor likasom en lerklump i hafvet. Sjelfviskheten är sjelfkärlekens abnorma öfverdrift, och hon antager olika skepnader. I lidelsens ålder visar hon sig vanligen såsom en omåttlig lust till sinnliga nöjen, i ärelystnadens ålder såsom en omåttlig lust till penningar, makt, rang eller anseende. Det gifves lika många arter af sjelfviskhet, som det finnes böjelser, hvilka kunna gå till öfverdrift. Sjelfkärleken är nödvändig för själsförmögenheternas naturliga harmoni, och är ett medel till styrka. Sjelfviskheten kommer från tyranniet hos någon lusta, hvilken underordnar sig menniskans öfriga förmögenheter — är en orsak till svaghet och gör henne oförmögen att uppfylla sina pligter mot sig sjelf, sina medmenniskor och sin Gud. Sträfvandet åter att blifva religiös, som hos oss verkar kärlek till Gud och till menniskor, verkar åstundan efter harmoni med oss sjelfva, samdrägt med menniskorna och enhet med vår skapare, minskar sjelfviskheten, utvecklar den instinktartade sjelfkärleken till en medveten sjelfaktning, till trohet mot sig sjelf, och förstorar sålunda beständigt den lilla kretsen af vår karakter, samt gör oss starka att bära det dagliga lifvets kors och fullgöra detsammas pligter.

En stor del af menniskans duglighet består i hennes förmåga att kunna koncentrera sina krafter för ett bestämdt ändamål, i hennes förmåga att af kärlek till det hela åsidosätta någon enskild sjelfvisk lusta, vare sig en sinnlig njutning eller verldslig fördel. Jag vet ingenting utom religionen, som med säkerhet befrämjar denna för-

måga af sjelfförsakelse, hvilken är oundgänglig för en sannt mensklig menniska. Utan denna förmåga kan det ej gifvas någon stor allmän kraft eller någon stark, på djupet gående karakter, som styr sin kosa framåt under vackert och svårt väder, och, oförfärad af stormarne, kommer oskadad i hamn. Jag förmodar, att vi alla känna män och qvinnor, som ej äro mäktiga af någon stor sjelfförsakelse — endast den sjelfviska instinktens barn. Det är smärtsamt att se sådana menniskor, som beherrskas af sina begär. Jemförda med ädelsinnade män och qvinnor, äro de såsom svampen mot eken, under hvilkens skugga den förra växer upp under en regnig natt, för att svartna och förmultna på en dag. Sjelfförsakelse är oumbärlig för en stark karakter, och det upphöjdaste slaget deraf härflyter endast från en religiös källa — från medvetandet af vår förbindelse till Gud och af vårt beroende af Gud.

I ungdomen vilseledas vi lätt af lidelsens lockelser; i mannaåldern hafva vi ärelystnadens ännu farligare frestelser, då njutningslystnaden lemnar rum för vinningslystnaden, och på ålderdomen blifver menniskan ofta ett offer för de böjelser, som hon ömt omhuldade under sitt tidigare lif, och förfaller till en gnidare eller en vällusting. Det går lätt att gifva vika än för det ena och än för det andra, men begge missleda oss till vår skada, till svaghet i att vilja och slapphet i att verkställa — till skeppsbrott med detta jordiska lifvets stora galeja. Huru många se vi ej duka under för sitt begär efter njutning, och ännu flere för begäret efter makt — efter pekuniär, social och politisk makt. Religiös sjelfförsakelse skulle hafva bibehållit dem starka, sköna och oskadda.

Religionen gifver menniskan mod. Jag menar icke det mod, som kommer af styfva muskler och starka nerver — af en mage, som aldrig ger vika. Äfven denna fysiska behjertenhet är en god sak, och jag vill ej vara orättvis mot densamma. Men jag menar det högre, moraliska modet, som oförfäradt och oförskräckt kan se faran och döden

i ögonen; det mod, som med lätthet fördrager förlusten af beqvämlighet, af rikedom, af vänner, ja till och med af ett godt namn; det mod, som vågar trotsa en verld, full af spott och hån — ja full af förakt och hat; som kan se allt detta med ett småleende, och oaktadt det lider allt detta, kan fortfarande sträfva i sitt kall utan fruktan, ehuru det känner följderna. Jag menar ej det mod, som hatar, som slår, som dödar, utan det lugna mod, som älskar, läker och välsignar sådane, som hata, slå och döda; det mod, som vågar motstå ett ondt, ett af hopen hylladt, mäktigt, af kyrkan helgadt ondt, men likväl vedergäller det med godt, och vet, att det derigenom skall segra. Det är ingen vanlig egenskap, och jag tror, att det aldrig förvärfvas utan religiositet. Det tillhör all upphöjd religiositet och är ej särskildt hebreiskt eller kristet, utan allmänt menskligt, och tillhör alla religionsformer.

Utan detta mod synes en menniska liten och simpel, isynnerhet en menniska, som eljest är utmärkt — med stort förstånd, hög bildning och en upphöjd samhällsställning. Vi se öfverallt omkring oss, huru föga dylika män äro värde; allt för fege att trotsa ett tillfälligt nederlag, bringas de hastigt till fortfarande förderf. Betraktom den långa raden af lysande namn i Amerikanska, Engelska eller allmänna historien, och se, hvilka upphöjda män, som voro födde med en stor förståndsförmåga samt genom uppfostran utrustats med mångfaldiga och lysande själsgåfvor, af brist på mod att förblifva sanne ibland de osanne och upprätte bland de krypande, hafva lagt sina stolta pannor i stoftet, och huruledes låga menniskor hafva triumferat öfver dessa mäktige!

Hafven j aldrig läst i det gamla eller nya Testamentet eller i de apokryfiska böckerna, huru religionen gaf män, ja till och med qvinnor, detta mod, och sade till dem: »Varen starke och mycket modige; viken ej af hvarken till höger eller venster» — och gjorde hjeltar af en Jeremias och en Elias? Hafven j aldrig läst om det starka mod,

det samvetsmod, som religionen gaf åt de »olärde och okunnige män», hvilka ifrån att vara ringa landtmän, som darrade inför en hebreisk rabbis långa skägg, blefvo apostlar, hvilka utstodo konungars vrede utan att skygga, samt grundlade kyrkosamfund med sina böner och närde dem med sitt blod. Vi känna alla mycket väl det mod som det religiösa medvetandet gaf våra förfäder. Deras kroppsliga mod blef fastare, såsom de, hvilka stodo mot dem på slagfältet, genom svåra hugg fingo erfara. Det var likväl deras moraliska mod, som växte jättehögt. Vi veta huru de lefde här, hvilka lidanden de utstodo, och likväl med hvilket tålamod, — huru de sträfvade att uppföra dessa hus, dessa kyrkor och dessa statsinrättningar.

Jemte denna redlighet, denna sjelfförsäkelse, kommer äfven en helgjuten karakterskraft, hvilken ingenting annat kan förläna. Vi se hvilken kraft religionen gifver; hvilken handlingskraft och fortfarande ståndaktighet i deras sak hon gaf sådana män som apostlarne, martyrerna och den kristna, judiska, mohammedanska och hedniska kyrkans stora helgon. Vi kunna varseblifva denna handlingskraft i en rå form hos den engelska revolutionens soldater, hos Cromwells »jernsidor»; vi kunna se densamma i gamla och nya Englands puritaners sträfva och okufliga framhärdighet, hvilka både verkade och ledo det som endast är möjligt för dödliga menniskor, när de upprätthållas af en religiös tro. Men i vida skönare former skåda vi denna handlingskraft hos missionärerna, hvilka föra sin tros glada bådskap till andra länder, och uthärda förföljelsens fasor med den långmodighet och kärleksfullhet, som vi dyrka hos den allgode Guden. Men detta är icke en företeelse, som ensamt tillhör kristendomen: Buddhisterna hade sina missionärer århundraden, innan Jesus af Nazareth först såg ljuset. De voro äfven de förste, som drogo ut, icke för att eröfra utan för att omvända, icke för att vinna makt eller rikedom eller ens vishet, utan för att utbreda tankens makt, samvetets och kärlekens rikedomar och själens vishet; och hos dem finna vi hela

den handlingskraft, som religiös öfvertygelse förlänar en sannt mensklig karakter i farans stund. Men hvarföre gå utomlands för att varseblifva sådant? Våra egna gator visa oss samma sak under filantropens gestalt. Barmhertighetssystern besöker de eländiga gränderna i Neapel och Rom. Den katolske Fattigbesökaren letar sig fram genom hålorna och kyffena inom St. Giles' församling i det protestantiska London, föraktad och hatad af högkyrkans rikt aflönade presterskap, hvars kyrkor endast besökas af förmöget folk; och i gatornas smuts eller i källrarnes dunstande orenlighet, hvarest eländet nästar tillsammans med brottet, arbetar han för dessa olyckliga varelsers kroppar och själar. Känner jag ej sjelf äfven här i Boston späda och finkänsliga fruntimmer, hvilka med sina fötter skrifva kärlekens och barmhertighetens evangelium på rännstenarnes smuts och snö i denna stad — fruntimmer af ljust förstånd och fin bildning, hvilka, likasom den store Menniskovännen, komma att uppsöka och att frälsa det som förtappadt var!

Betraktom vår tids Amerikanska reformatorer, bland hvilka några äro män af stora egenskaper, af en deremot svarande bildning och en lycklig ekonomisk ställning, tillförene aktade, smickrade och till och med firade af sina anhängare, men nu föraktade för sin rättvisa och sin kristliga barmhertighet, hatade för den upphöjda kärlek, som drifver dem att draga försorg för brottslingens, drinkarens, den fattiges, den olyckliges och slafvens välfärd, och fruktade för den kraft, med hvilken de försvara menniskans rättigheter emot de oförrätter, som girigheten tillfogar. Skåden den fullständiga handlingskraft, som utmärker dessa män, hvilkas lefnad är en lång religionsbekännelse — deras tro skrifven öfver hela landet, och deras historia ett långsamt martyrskap — och j kunnen se den kraft, som härflyter från religiös öfvertygelse. Dessa äro de ädlare slagen af handlingskraft. Soldaten förstör eller, i bästa fallet, försvarar, då filantropen deremot skapar.

Såsom det sista slaget af styrka gifver religionen oss

sjelftillit — lit till vår tanke i fråga om sanning, till vårt samvete i fråga om rättvisa, till vårt hjerta i fråga om kärlek, till vår själ i fråga om tro, och genom alla dessa ändtligen lit till den oändlige Guden. Då skola vi bibehålla vår natur oskadd, och det trots de mäktigaste menniskor, trots en massa af millioner, trots stater, kyrkor och traditioner och trots en verldsligt sinnad verld, uppfylld af snikenhet och prestlist. Vi skola säga till dem alla: »Gå undan, och låt mig vara i fred; jag måste förblifva trogen mig sjelf och dymedelst äfven trogen min Gud».

Enligt min öfvertygelse kan ingenting annat än religionen gifva menniskan denna styrka att verka och att lida, och att henne förutan de mest begåfvade, de talangfullaste menniskor icke upplefva hälften af sina dagars herrlighet eller uppnå hälften af sin längd. Låtom oss genomögna listan på verldens fallna storheter och tillse, hvarföre Alexander, Cæsar och Napoleon alla kommo till ett så förtidigt och ömkligt slut! Hade de lagt religionen till sina förvärfvade egenskaper och eröfringar, hvilka lyckliga riken skulle de ej haft under sin spira, och sedan till vår fröjd efterlemnat! Utan henne är den störste man ett misslyckande. Men med henne blifver den ringaste en triumf; hans karakter blifver större, han njuter af sin styrka, han gläder medan han fröjdas, och han tillväxer i kraftig manlighet. Och då hans andes doftande blomblad spricka ut och spränga kroppens yttre skal, och slå ut till herrlig humanitet, hvilken kraftig och eldslik blomma skall ej då utveckla sig der för det eviga lifvet!

Det gifves olika slag af styrka. Rikedom är makt; embete är makt; skönhet är makt; kunskap är makt. Äfven religion är makt; hon är till och med en makternas makt, ty hon samlar i en punkt, sätter i rörelse och leder till rätta penningens, embetets, skönhetens och kunskapens makt. Begripa menniskorna detta? De handla och lefva ofta på ett sätt, som om de ej insåge det. Betraktom våra »store

män», som äro mäktige icke blott genom sin samhällsställning eller sin rikedom, utan äfven genom sina naturgåfvor. Hvaruti äro de starka? I sin kännedom om menniskornas lidelser och fördomar, om dagens intressen, utvägar och areställen; i sin kännedom om menniskornas sjelfviskhet och benägenhet för att synda; i en uppöfvad skicklighet att begagna medlen för vissa sjelfviska, låga och oädla ändamål, och använda dem till menskligheten skada; i förmågan att tala och handla så, att det goda synes vara sämre, och det onda antager utseendet af rätt. Det är förnämligast häruti, som våra »store män» äro store. De äro klena i sin kunskap om det som är ädelt hos menniskan, äfven då hon felar; de veta ingenting om rättvisa, de bry sig föga om kärlek. De känna det djuriska inom oss — icke det menskliga och ännu mindre det gudomliga. Starke i list, äro de svage i kunskapen om det sanna, det rätta, det goda, det heliga och det evigt sköna. De blicka upp åt bergen och begabba Gud. Derföre äro de oförmögne att inse det som länder till evigt lif — det som är gagneligt här och som gagnar i all evighet. Vi vilja dock ej klandra dem allt för mycket; samhällets uppfostrande krafter uppföda dylika menniskor, ungefär på samma sätt som skolan lärer gossar att stafva och räkna.

Se, huru den religiösa menniskan under tidernas lopp alltid lemnat den irreligiösa efter sig. Hågkomsten af den man, som för sin egen fördel söker att införa listen i samhället, får inom kort stå vid skampålen inför verlden, och hans lögn förkastas med förakt och hat; och förrädarens förräderi mot menskligheten ihågkommes endast med en förbannelse, medan den vises visdom, den rättfärdiges rättvisa, den kärleksfulles kärlek och den helgonhjertade mannens fromhet, förkroppsligade i statsinrättningarne, lefva och skola fortlefva, långt efter sedan Rom och Amerika gått under. Tyrannerna hafva en kort tillvaro, deras rykte tager ett plötsligt slut, och de gudlöses makt skall, liksom

de fåvitska jungfrurnas lampor, snart slockna; deras råd har man följt, men det har fört till förderfvet. Den som endast söker menniskors pris, finner det, men blott för en dag, medan den religiösa menniskan, som endast söker att blifva trogen sig sjelf och sin Gud, och på jorden representerar det absoluta sanna och rätta, utan att bry sig om mängdens bifall, lefver och skall alltid lefva i menniskornas beundran, och »i den alldömmande Jupiters rena ögon och osvikliga vittnesbörd». Champollion dechiffrerar med stor möda namnen på de egyptiska konungar, som uppbygde pyramiderna och herrskade öfver millioner menniskor. Under tretusen år höll denna skrifna saga, huggen i sten, hemligheten af deras namn tyst. Men den flyktige slafven, en träl hos en af desse konungar, med religionen i sitt hjerta, har skrifvit sin makt på jordens alla fastland, och utbredt namnet Moses på hvarje gräs- eller snöbetäckt ö i oceanen. Detta namn skall ännu fortvara, då den sista stenen af den sista pyramiden blifver upplöst i gas och utångat i luften. Timmermanssonen från Galileen har införlifvat sitt namn med menskligthetens religion, och verlden skall bevara det för evigt. Dåraktiga menniskor, som bygga sitt ryktes tempel på dagens, sjelfviskhetens, listens och en vältalig falskhets utvägar! Skall detta tempel väl kunna bestå? Begifven eder till en frusen sjö i norden, och byggen på den ett palats af is. Huru pelarraderna och kapitelerna glittra i skenet, då den nordliga gryningen är röd omkring polen, eller den kallare månen blickar på ert isiga hus! »Detta skall nog hafva bestånd; hvarföre hugga ut graniten och mödosamt bygga på hälleberget»? Ack ve! då Mars kommer, störta istemplet och dess isgrundval utför Niagara, och i April finner fiskarens båt icke vidare något spår af all denna pomp och herrlighet. Men granittemplet, hvar är det? Fråga Moses, fråga Jesus, fråga menniskoslägtet, hvad det är för en makt, som varar från årtusen till årtusen, då deremot sjelfvisk äregirighet bortsmälter i tidens ström.

Nå väl, vi äro alla komna hit i lifvet för uppfyllande af ett stort verk, och icke blott för att växa upp, äta och dricka, besitta jordegendomar, som benämnas efter oss, och föda barn, som bära våra namn. Vi äro alla här för att blifva menniskor, att så vidt på oss ankommer uppfylla våra pligter som menniskor, och likaledes att hafva så många menskliga rättigheter som möjligt och åtnjuta så mycken mensklig välfärd som möjligt. Religionen är en god sak i sig sjelf; hon är menniskoandens trolofvade brud, som bör älskas för sitt inre värdes skull, icke en tjensteflicka, som endast hålles för nyttans skull. Men hon är medlet för detta ändamål — till karakterсstyrka, i det hon förstorar det lilla och gör det stora ännu större.

Ni och jag, eller åtminstone de flesta af oss, skola hafva tillräckligt att lida, tillräckligt att uträtta; vi skola hafva vårt arbete, vår frestelse, måhända vår dödsvånda, men äfven vår segerfröjd.

Ack finhyllta ynglingar och flickor, hvilkas kinder och pannor ännu äro utan vank, tron j att j skolen kunna vandra genom lifvet utan att blifva utsatte för lidanden? Äfven för eder skall pröfningens dag uppgå. J skolen hafva er dödsvånda och er blodsvett. Söken i begynnelsen efter den kraft, som religionen erbjuder er, och j skolen för visso blifva starke, tålige att lida, och äfven kraftige att handla. Jag vill ej säga, att edra bemödanden skola bevara er från hvarje förvillelse, hvarje synd. Då jag var en gosse, hade jag väl kunnat tänka så, men som man vet jag bättre genom iakttagelse och äfven af egen erfarenhet. Synden är ett felslaget försök, ett snubblande, icke ett upprätt gående. Varen beredde på dylika missöden, förvillelser hos förståndet, hos samvetet, hos de ömma böjelserna, hos själen. Hvilket tallträd har ej någon gång förlorat en qvist? Den bäste matematiker går ibland förbi en siffra, måste stryka ut sin kalkyl och börja ånyo. Den störste skald måste ofta förbättra en rad, och frambringar felaktiga verser i sin sångar-ifver. Milton

har många knaggliga verser, och äfven fader Homer nickar till ibland. Hvilka brister finnas ej i Rafaels och Michael Angelos stolta arbeten. Finnas ej några misstag hos Mozart? I ett så väldigt arbete som detta menskliga lifvets, vid en sådan förveckling af inre krafter och af yttre omständigheter, med en så ofullkomlig ledning, som verlden kan erbjuda vid detta arbete, kunnen j ej annat än stundom gå vilse, och med trötta fötter, med af sjelfförebråelse, eller af grämelse och blygsel, stunget hjerta, sorgsne och skamsne återvända samma väg ni kommit. Det fält, som är genomplöjdt af Ångern, hvilken kör sitt eldfrustande spann, lemnar en icke ringa äring i den store Skördemannens hand. Förtröstan på Gud verkar tvenne ting. Hon skall bevara er från mången villfarelse, och ingen vet, hvilken stor vinst det är, förrän han fått erfara det. Vidare hjelper hon eder till rätta, sedan j gått vilse på vägen. Fallne skolen j icke förtvifla, utan uppresa eder klokare och starkare efter fallet. Vänten j styrka af edra unga, modiga hjertan och att lifsströmmar skola utgå derifrån? Här skolen j finna densamma och med nylifvade krafter fortsätta er väg. Religionen är den Moses, som med sin staf slår på klippan i öknen.

Ack, j mogne män och qvinnor, som samlat och bevarat mycket i edra erfarna hjertan! Äfven j söken kraft att bära edra kors och fullborda edert värf. Religionen skall blifva ert lifs styrka och med henne skolen j kunna utföra allt. Då sista akten af edert jordiska drama lider mot sitt slut, skolen j glädjefullt motse ändan, icke med fruktan utan med en triumferande fröjd.

Det är två stora ting, som utgöra den synliga delen af lifvet — att handla och att lida. Bakom begge såsom orsak och framför hvardera såsom verkan finnes ett ännu större ting — *att vara.* Religionen är det sanna *varandet*, det regelrätta lifvet i eder, i naturen, i menniskorna och i Gud.

VII.

OM MEDVETEN RELIGION SÅSOM EN KÄLLA TILL GLÄDJE.

JAG VILL GÅ TILL GUD, SOM ÄR MIN HÖGSTA FRÖJD.
Ps. XLIII : 4.

Glädje omnämnes icke ofta i uppbyggelseböcker. Ibland tror man att den ej har något att skaffa med religionen, åtminstone ej här på jorden och i detta lifvet. Den religiösa menniskans glädje anses förnämligast blifva i ett tillkommande lif. Religionen afmålas med ett sorgbundet ansigte. Konstnärerna inblanda stundom gladare färger i sina afbildningar af henne, men teologerna nästan aldrig. Hos dem är religionen dyster, sträng och bister; detta är företrädesvis fallet i Nya England. Puritanerna, betraktade såsom en särskild folkklass, voro fromt religiösa på sitt vis, men de voro dystra menniskor; de hade många bot- och faste-dagar, men få glädjefester. Äfven söndagen, som för den öfriga kristenheten var en högtidsanledning, var för dem en bisterhetens dag, egnad åt att frukta Herran; den var långtrådig för-gammalt folk och en odräglig börda för ungdomen. Betrakten porträtterna af dessa män, så knotiga, så magra, så bistra, och af deras qvinnor, så kärfva och utan behag. Puritanismens glädjelösa utmärkelsetecken hänga ännu fast vid oss, och gifva än i dag färg åt vår religionsform, gifva äfven mot vår vilja sin anstrykning åt vår lefnadsuppfattning.

Den katolska kyrkan är mindre dyster, mindre allvarligt religiös, än den puritanska — mindre moralisk och förtröstande på Gud, än den protestantiska kyrkan i allmänhet — åtminstone synes det mig så, men äfven der finnes föga rum lemnadt åt glädjen. Densammas skönaste musik är ett *Miserere*, icke ett *Exultemus* eller ett *Te Deum*. Julens, Påskens och Pingstens jubelsång står tillbaka för Palmsöndagens och Långfredagens klagolåt. *Stabat Mater* och *Dies iræ* äro den katolska kyrkans mest utmärkande hymner. Målningarne och statyerna föreställa hufvudsakligen qvalfulla erinringar — helgon under deras marter, Jesus i hans lidande; de ställen, der han uppträder, äro bedröfvelsens ställen, och hans lefnads *via sacra* afmålas såsom en lång *via dolorosa*. Gud framställes såsom en tordönets Gud, hvilken hufvudsakligen utmärker sig för sin sjelfaktning och förstörelselust.

Betrakta vi den kristna kyrkan såsom ett helt, från hennes första dag ända till den som nu är, och granska vi alla uttryck af kristenhetens religiösa känsla och tanke i litteratur, målning och musik, så är hon förunderligt fattig på glädje. Religionen är en onaturlig sjelfförsakelse; sedligheten sinnebildligas genom en ogift munk, som äter torra ärter och vattenkrasse, och fromheten genom en glädjelös nunna. Kristna kyrkans helgon, både den katolskas och den protestantiskas, äro antingen stränga, hjeltemodiga män, som först och i främsta ledet gingo i slagtningen att våga sina lif, män, hvilkas hjeltemod var af jern — och de hafva aldrig blifvit prisade öfver sin förtjenst, — eller ock gråtande män, pjunkiga, känslofulla, sjukliga, svårmodiga, sorgbundna och räddhågade menniskor. De flesta predikanter se hellre, att deras åhörare lemna kyrkan gråtande, än med ett beslutsamt, muntert och glädjefullt hjerta. Likväl är ingenting lättare att aftvinga en folkmassa än tårar. I sin lefvernesbeskrifning öfver sin slägting Nathaniel, en from prestman, hvilken afled i unga år, anför Cotton Mather såsom dennes hufvudsakliga förtjenst hans

myckna fastande, de talrika spåkningar han onödigtvis ålade sig, hans tårhöljda ansigte. Leenden äro sällsynta företeelser i en kyrka; sorgbundenhet och tårar äro der hemmastadde.

Äfven de mindre stränga sekterna i Amerika, som kalla sig »frisinnade kristne», hvilkas själsskepp icke ligger djupt i lifvets haf, synas anse glädjen icke hafva något synnerligt samband med religionen. Fromheten hos en rundkindad och gladlynt man är alltid litet misstänkt. Korset är ännu kristendomens allmänt antagna sinnebild, och typen för ett helgon är en sorgens man, som blifvit hemsökt af bedröfvelsen, och är utan allt yttre skick eller behag. Predikningar, som andas glädje, höra vi sällan; rösten från predikstolen är hufvudsakligen ett qvidande, dess blommor äro giftiga och dess psalmer ett *Miserere*.

En hvar vet, hvad glädje är — en viss känsla af glädtighet och nöje, en belåtenhet, en tillfredsställelse, som än utbryter stormande i svallvågor af hänryckning, än framrullar med en lugn fröjds stilla dyning. Det är ett tillstånd, som tillkommer hvarje särskild förmögenhet, då densamma finner sin naturliga tillfredsställelse. Sålunda kan det finnas en delvis glädje hos hvarje särskild förmögenhet eller en fullständig glädje hos hela menniskan, då alla förmögenheterna blifva regelbundet utvecklade och tillfredsställde. Om religionen derföre är en gudstjenst genom det regelrätta utvecklandet, användandet och åtnjutandet af hvarje kroppslem, hvarje själsförmögenhet och af hvarje förmåga, som förvärfvats öfver materien eller menniskorna, så är det uppenbart, att religionen alltid måste eftersträfva och under gynnsamma omständigheter äfven ernå en fullkomlig och fullständig glädje för alla menniskor.

Det finnes ingen menniska, som är blottad på all delvis och öfvergående glädje; ty om alla de vilkor fattades, som äro nödvändiga för hvarje själsförmögenhets välfärd eller för hvarje begärelse, så skulle menniskan bit

för bit förgås och försvinna. Å andra sidan tror jag, att ingen menniska någonsin haft ett fullständigt och fortgående åtnjutande af sin naturs alla delar. Detta är det ideal, hvartill vi sträfva, men som aldrig till fullo kan ernås hos en progressiv varelse: ty om vårt gårdagsideal blifvit verklighet i dag, intagas vi i morgon af en menniskans natur medfödd oro och längtan, och börja sträfva upp mot ett annat ideal.

Vi hafva alla mer eller mindre glädje, ehuru myckenheten och beskaffenheten af densamma äro förundransvärdt olika bland menniskorna. Det gifves likaså många slag af glädje, som det finnes böjelser, hvilka hungra och törsta att blifva tillfredsställda; men huru olika äro ej de källor, hvarur menniskorna hämta sina vanliga fröjder!

Här hafva vi en menniska, hvars hela glädje synes komma blott från hennes materiella tillvaro, icke från hennes ädlare sinnen, som tillbjuda henne örats och ögats njutning, utan från kroppens lägre delar, som förförts till lidelser, hvilka synas oädla, då de göras till menniskans förnämsta förnöjelse. Vi kunna ej hysa någon hög tanka om en person, som ej känner någon glädje utom njutningen att äta och dricka eller någon annan uteslutande djurisk förnöjelse. Sådana fröjder kunna ej höja menniskan stort. Om någon funne sitt förnämsta nöje i vackra kläder, så skulle en dylik smak nedsätta honom. Likväl hafva helt visst dessa båda begärelser efter god mat och vackra kläder icke litet bidragit till menniskornas hyfsning. Det är helt visst bättre för slägtet att finna ett nöje i alla konstens kostsamma läckerheter, än att hafva ett osäkert uppehälle af vilda ekollon, som blåsten nedskakar. Den dåraktiga böjelsen för en lysande klädsel har motsvarat ett ändamål; ja, så förundransvärd är Guds hushållning i hans styrelse af verlden, att ingen droppe spillvatten rinner öfver verldens dambord. Och likasom den atom, hvilken nu glänser i regnbågen, nästa minut vederqvicker en smäktande ros, så hafva äfven dessa sinnliga begär tjenat

att lyfta menniskoslägtet från dess blotta beroende af den materiella verlden.

Vidare hafva vi en annan menniska, hvars förnämsta fröjd är icke endast kroppslig, ehuru den likväl har sin rot i hennes sjelfviska lustar, i hennes penning- eller maktlystnad. Jag förbigår girigbukens, den ärelystne politikerns, sjöröfvarens och slafhandlarens glädje. De äro så väl bekanta bland oss, att j sjelfve lätt kunnen uppskatta deras värde.

Understundom påträffa vi menniskor, hvilkas fröjd kommer nästan uteslutande från rena och upphöjda källor, från kroppens högre sinnen eller från menniskoandens högre förmögenheter — tankens, samvetets, de ömma böjelsernas och själens fröjder. Olikheten i beskaffenhet är vigtigare än olikheten i blott massa; en timmas kärlek uppväger en hel lifstid af vällust. Vi blicka alla med en viss vördnad på dem, som söka det upphöjdare slagets glädje.

Vi finna nöje i att se fåglar mata sina vidt gapande ungar; får och boskap sysselsatte att beta; skördemän intaga sitt middagsmål under några träd och hvila på kärfvar af nyskuren säd. Detta allt är naturligt; nödvändigheten helgar måltiden. Skickligt utförda målningar af sådana uppträden äro alltid tilldragande. Målningar eller beskrifningar af gästabud deremot, hvarest afsigten icke är att tillfredsställa ett naturligt behof, utan der ätandet och drickandet göras till en yppig konst, till lifvets ändamål, och menniskan endast synes vara ett bihang till bordet — skänka oss aldrig en sann njutning. Man känner sig smått skamfull öfver beskaffenheten af ett sådant nöje. Äfven Pauls af Verona underbara pensel förmår i detta fall ej att behaga. Men en tafla, som föreställer menniskor, hvilka finna ett nöje i de högre sinnena, och ännu mer i tankeförmågan, i lifvets alldagliga pligter, i handlingar af välvilja och rättvisa, i menniskokärlekens, betraktelsens eller bönens fröjd — detta kan röra oss alla. Vi tycka om beskaffenheten af en sådan fröjd, och betrakta gerna men-

niskor i en sådan glädtig sinnesstämning. Jag behöfver endast hänvisa till de mest beundrade taflorna af de Nederländska eller Italienska mästarne samt till poesien, hvilken upptecknar de jordiska sätten för upphöjd fröjd. Det andliga elementet måste underordna sig det materiella för att göra den sinnliga glädjen angenäm för ett grannlaga öga. I Raphaels heliga Cecilia, i Titians Bröllopp i Kana, i Leonardo da Vincis Nattvard är det det andligas öfvervigt öfver det jordiska, som tjusar ögat. Sammaledes är förhållandet med all poesi, från bespisandet af de 5000 menniskorna, till den vackra sagan om Lorenzo och Jessica och alla deras månbelysta kärleksscener, då »himlahvalfvet är tätt belagdt med blanka guldpatener».

Nöjet hos en af Nya Englands gnidare, som fröjdar sig öfver prejerier, hvilka skulle komma sjelfva lagen att hosta; förtjusningen hos en envåldsherrskare, som griper efter makt, hos en menniskosäljare, som fasttager en darrande, förrymd slaf, eller öfverräknar den blodspenning, hvarmed en syndfull styrelse mutar honom — sådant skulle äfven här och för närvarande *) näppeligen vinna gillande, vore det ock måladt med en engels förmåga och skicklighet. Det skulle blifva en målad satir, men ej ett måladt beröm; afbildningen af en djefvuls njutning kan ej skänka njutning åt någon menniska.

En hvar känner sinnenas fröjder. De högre förmögenheterna hafva en motsvarande glädje. Likasom det finnes en skala för förmögenheterna ända från känsel- och smaksinnet, hvilka äro de först utvecklade och de mest utbredda i de lefvande varelsernas verld, ända upp till kärleken, som fröjdar sig åt att glädja, och till de religiösa rörelserna, som i vårt medvetande förena oss med den oändlige Guden, så finnes det äfven en motsvarande fröjdeskala, i det den ena njutningen reser sig öfver den

*) Denna predikan hölls den 6 April 1851 strax efter det Mr. Simms greps i Boston såsom förrymd slaf, innan dom ännu fallit öfver honom.

andra, från barnet som diar vid sin moders bröst, till den kunskapsrikaste man, hvars ande vidgats genom vetenskap och konst, och som är uppfylld af en lugn förtröstan till den allgode Gudens oändliga beskydd. Ju högre förmågan är, desto öfversvinnligare är den fröjd hon skänker.

Den flyktiga och delvisa glädjen hos någon förmåga kommer från det bråkdelade och korta uppfyllandet af vilkoren för dess natur. Den fullkomliga och fortfarande glädjen hos hela menniskan härflyter från ett fullständigt och oaflåtligt fullgörande af vilkoren för menniskans hela natur.

För att nu ernå denna fullständiga och fortfarande glädje, måste dessa vilkor uppfyllas för mig lika väl som individ, som för min familj, för mina grannar, för min nation och för verlden, eljest är min glädje ej fullständig. Ty ehuru jag i tanken kan för ett ögonblick lösrycka mig från familjen, kommunen, nationen och från hela menniskoslägtet, så är detta dock blott för ett ögonblick. I verkligheten står jag i samband med hela verlden, visserligen en helhet, men dock en bråkdel af hela slägtet. Jag kan ej med glädje njuta mitt dagliga bröd, för de menniskors hunger, som jag gerna skulle vilja mätta. Jag kan icke fullkomligt och lugnt fröjda mig åt den bok, som afhandlar något nytt under af vetenskapen, eller erbjuder mig något juvelbeprydt diadem af litterär konstfärdighet, emedan jag genast tänker på de tusentals menniskor i denna stad, för hvilka äfven vetenskapens gamla under och litteraturens gamla diademer äro helt och hållet obekanta, Den bit, som jag förtär ensam, smakar ej bra, emedan den faderlöse ej förtär den jemte mig. Likväl längta vi alla efter denna fullständiga fröjd, vi äro icke nöjde utan densamma; jag känner, att den tillhör mig och alla menniskor, både som individer och som bråkdelar af samhället. Då menskligheten kommit till myndig ålder, måste hon sjelf taga hand om denna sin arfvedel. Sjelfva längtan derefter visar, att den utgör en del af den gudomliga verldsplanen, ty för hvarje

naturlig åstundan har ett medel till dess tillfredsställelse blifvit nedlagdt någorstädes i verldsalltet, och det finnes en ömsesidig tilldragningskraft mellan de två, så att de slutligen måste mötas. En naturlig åtrå är förutsägelsen om densammas tillfredsställande.

Låtom oss öfverskåda den frikostiga fördelningen af glädje i verlden. Denna öfverflödar i skapelsens lägre grader. Huru lyckliga äro ej de unga fiskar, som vi finna vid de grunda stränderna af någon lugn vik af Atlantiska hafvet? Mållösa, boende i det kalla, osällskapliga vattenelementet, rörande sig efter hafssvallet, och aldrig stilla uti hafsvågornas omätliga skratt — huru fröjda sig ej dessa Guds små barn! Deras lif synes vara en beständig helgdag, och det grunda vattnet en lekplats. Deras föda är öfverflödig som vattnet sjelft. Sällskapet är talrikt och af den oförvitligaste aktningsvärdhet; de hafva sina små barnlekar, som räcka hela dagen om. Ingen är hungrig, obelefvad, illa klädd, med dålig matsmältning, älskogssjuk eller svårmodig. De frukta ej för något helvete. De kalla, hvitköttiga, blodlösa små varelserna synas alltid hafva så mycken glädje, som de kunna hysa; de äro visa utan studium, tillräckligt lärda utan bok eller skola, och väl försörjda midt i deras egen vårdslöshet. De erinra sig ingenting förflutet, hafva ej någon omsorg för det tillkommande — oceanens store Gud tänker och sörjer för dem. Dessa små, kortlifvade löjor äro för mig en vältalig predikan; de äro en psalm till Gud, öfverträffande den Thebanske Pindari eller den Hebreiske konungens herrligaste hymner.

På marken åter, hvilken glädje bland de insekter, som just nyss kommit till lifvet; den nyfödde fjäriln, som i dag börjar sitt sommarlif, huru glad är han ej i sin lilla bruna klädnad, som så täckt är försedd med ett silfverband. Ingen Pharisé, som utbreder brämet på sina kläder, på hvilken alla helsa på torget, som innehar högsätet vid gästabuden, och af menniskorna kallas »Rabbi», är någonsin så öfverfull af glädje, som vår lilla silfverbandade fjäril. Denna

intager väl en låg plats i verldsalltet, ty han är blott en fjäril; men för honom är denna plats lika god som den yppersta, och på de soliga, lugna ställena i skogen, med ännu bruna löf rundtomkring och löftet om violblommor och fingerborgsrosor, helsar honom den stora solen vänligt, och den allgode Guden säger beständigt till denna son af en mask: »Kom högre upp».

Flyttfoglarne, som nyss kommit att besöka oss, huru glada äro de ej, och huru yttra de ej sin glädje på en klar morgon, i det hvarje lärka och trast vaknar ej med tjock munn och en torr tunga, utan med ett bröst fullt af morgonpsalmer, för att glädja dagen med »sina ljufva drillar». Hvilken billig kräslighet hacka de ej upp från fälten, och de finna vid en klar soluppgång och en varm himmel en förnöjelse, som kommer en Nebukadnezars ståt att synas löjlig.

Äfven de krälande djuren, den kalla ormen, den knöliga och smädade paddan, grodan, helt nyss uppvaknad från sin vintersömn, hafva en fröjd af sin tillvaro, som är fullständig och synes fullkomlig. Huru förtjust ligger ej denna långa sinnebild af »den lede fienden» och gassar sig i solen. Under de sysslolösa dagar jag en tid tillbragte, såg jag, såsom jag tyckte, Guds kärleks evangelium skrifvet i denna krälande varelses lif, till hvilken de kristne hafva ett sådant mytologiskt hat, men hvilken den allgode Guden hvarje år välsignar med ett nytt, glänsande skinn — ja, skrifvet ännu tydligare, än till och med Jesus af Nazareth skulle hafva kunnat förtälja det. Och det var ej att undra på, ty det var den oändlige Guden sjelf, som skrifvit sitt evangelium på denna pergamentsrulle. Huru glädtigt välkomna ej grodorna våren, som bultar på deras bonings isdörr och uppväcker dem till nytt lif! Hvilken tjusning ligger ej i deras fina, gälla toner vid denna tid, och det hesa dån, hvarmed de några veckor sednare skaka pölen med sina frieri- och bröllopssånger.

Ungarne till alla djur äro fulla af fröjd. Gud döper i glädje sina nyfödda barn i luften, på landet och i vattnet, förlänar dem fullständig gemenskap i sin stora kyrka, hvarest Han, som tager omsorg om oxen, ej låter en sparf falla till marken, utan att Hans faderliga kärlek vakar öfver honom. Ett nyfödt lam, en kalf eller ett föl, som för första gången öppna sina ögon att skåda den urgamla verlden, är likaså lycklig, som den i fabeln omtalade Adam i hans Eden. Med hvilka språng, skutt och lustiga upptåg fira ej alla unga djur sitt advent och sin trettondedag i denna timliga verld! Då de blifva äldre få de en vidsträcktare och förståndigare glädje — lidelsernas och de ömma böjelsernas fröjder, för att begagna menskliga uttryck om boskapens medvetande. Den antager formen, ej af otympliga språng, utan af lugn glädtighet. Den moderliga kon, som ligger idislande i närheten af sin lekfulla, hornlösa kalf, är en sinnebild af lugn glädje och fullständig förnöjelse — hela hennes natur är iklädd en henne väl passande sällhet.

Äfven djur, som vi anse för stränga och dystra till lynnet — den enstöriga höken och den ensliga nötskrikan, hvilken älskar Nya Englands vintrar, likasom de otaliga skaldjuren — hafva sina personliga och husliga fröjder, hvilka äro nogsamt kända af dem, som äro närmare bekanta med dessa djur. Paddan, hvilken vi förklena såsom ful, samt äfven kalla giftig, ondskefull och hämdlysten, är en vänlig granne, och synes vara förnöjd hela dagen om. På samma sätt är det med spindeln, hvilken ej är en så ondskefull mördare som man anser honom, utan lefver i en liten fridsam verld af glädje. Deras lilla lif genomflytes från början till slut af en ström af välbefinnande — icke bred, icke synnerligt djup, men bred och djup nog, för att de deri kunna bada hvarje kroppsdel samt förnöja och tillfredsställa hvarje behof. Har ej samme Gud, som utsänder ljuset från den der gyllne solen, och håller alla stjernorna i sitt kärleksband, äfven skapat och vårdar sig om det minsta af dessa djur? Ja, Han, som icke lemnar

den öfvergifne Jesus ensam, öfverger icke heller spindeln och paddan.

Dröj till om några få veckor och gå då ut på fältet en varm dag om morgonen, middagen eller aftonen, och hela skapelsen är idel glädjesurr, i det de unga och de gamla, maskarne, insekterna, fyrfotadjuren och himmelens fåglar fröjda sig af hjertans lust. Allt omkring oss är fullt af glädje, fullare än vi märka. Låt oss taga en hand full vatten från det ruttnade virket vid ett skeppsvarf; der finnas små polyper, medusor och dylika varelser med få sinnen, få förmögenheter, men de simma alla i en flod af glädje, och det tyckes, som om verlden blifvit skapad för dem allena, som om ebben och floden, vintern, sommaren och hela verldsalltet vore till för dem ensamt. Somliga menniskor säga oss, att vid den andra ändan af skalan dessa ofantliga kroppar, solarne och deras drabanter, äfven hafva ett medvetande och en förtjusning — att »för förnuftets öra de allesamman fröjda sig». Men detta är poesi; ty de fröjda sig icke för förnuftets utan för fantasiens öra. Det öfriga är verklighet, ren prosa.

Alla lefvande varelser hafva i sitt naturliga tillstånd visserligen äfven sina lidanden; men dessa äro korta till tiden, ringa till myckenheten och snart glömda. Om man mikroskopiskt och teleoskopiskt betraktar djurverldens naturliga lidanden, så märker man, att det finnes just jemt tillräckligt för att hopfästa gördeln och hålla det lilla djuret tillsammans samt hindra det att våldföra sig på sin egen tillvaro; eller också tillräckligt, att förena slägtet och hindra dem att våldföra sig på sin sociala tillvaro. Sålunda synes lidandet endast vara en gördel för det enskilda djuret eller hjorden, och kan icke mer anses för ett ondt, än de blånader vi erhålla, under det vi lära oss att gå. Lidandet utmärker den yttersta randen för det ringa spelrum, som är lemnadt åt det särskildta djurets eller den särskilda menniskans godtycke — plågan är ett varningstecken som utmärker gränsen.

En dylik glädje finner man också hos små barn, om de äro friska, samt väl födda. Men den menskliga förmågan att begå felsteg, ehuru icke större än i förhållande till vår upphöjdare natur, är dock så mycket starkare och menniskan så föga underordnad sina instinkter, att vi hunnit långt ifrån den rätta vägen till materiel lycka. Derföre släpar det nyfödda barnet allt ifrån sin födelse sina förfäders villfarelser efter sig. Likväl är ett friskt barn, om det förståndigt skötes, ehuru behäftadt med en sådan bräcklig tillvarelsekedja, ej något undantag från den allmänna glädjeregeln. Det

"En daggperla är, som morgonen framalstrar,
Ej danad för att hårda stötar utstå,
Eller att släpas bort uti den svarta mullen;
En ädelsten, som glänser, me'n den lefver,
Samt motståndslöst och utan förut gifven varning,
Vid minsta flägt af oförrätt,
Försvinner genast utur lifvet".

I de fullvuxna menniskornas verld finnes vida mindre af denna glädje; den är hos dem icke någon stor ström, som med ett väldigt flöde rinner rundt omkring det menskliga medvetandets verld, utan att veta af någon ebb. Våra ansigten äro fårade af bekymmer, och ej många glada; de fleste se ut, som om de mött och erfarit ovädrets raseri, och endast hoppades, att regnbågen skall visa sig. Folkvisorna äro till största delen sorgliga; endast de tropiska klimaternas vildar, hvilka blott äro underordnade naturen, som der är en mild herrskarinna, äro muntra och glada, liksom markattorna och papegojorna i deras födelsebygds skogar; och der är deras glädje blott lustighet, det kättjefulla köttets glädje.

Det finnes tvenne hufvudorsaker till denna brist på glädje hos menniskorna, nämligen:

I. Vi hafva ännu icke fullgjort de nödvändiga materiella vilkoren för densamma. Individen har icke iakt-

tagit naturlagen, och till följe häraf har någon söndring uppstått i köttet genom hans omåttlighet eller brist, någon söndring i hans ande genom saknaden af inre harmoni, eller någon söndring mellan honom och de omgifvande tingen. Han har en eländig kropp, som går lutande och svag, måste vårdas och uppassas, och, likt hedningarnes beherrskare, utöfvar oinskränkt välde öfver honom; eller ock saknar han utveckling af sina andliga förmögenheter, eller är eljest fattig och behöfver materielt understöd.

Eller om den särskilda individen är tillräckligt försedd med alla dessa saker, och sålunda kunde hafva sin personliga glädje, så är massan af menniskor i vår omgifning, i vår nation eller i verlden i afsaknad af dessa nödvändiga saker i afseende på kropp, ande och förmögenhet, och i vår personliga glädje blandar sig en samhällssorg, hvilken såsom en mask i knoppen frånröfvar vår glädjes blomma halfva hennns blomstring, och omintetgör hela hennes frukt. Menniskan är social lika mycket som personlig; medkänslan omfattar nationen lika väl som menskligheten, och sträcker sig till jordens ända; och om deras hungriga rop, hvilka inhöstat verldens skörd, träffa vårt öra, så surnar vårt bröd, och förvandlas till ett bedröfvelsens bröd. Den rike lärde, med öfverflöd på tid, har i sitt väl försedda bibliotek så mycket mindre glädje af sina böcker, ju mer han besinnar, att ädlare själar finnas, som hungra efter de smulor, hvilka falla från hans bord, eller som träla med ett för dem obehagligt arbete, hvartill de ej varit ämnade. Den friske, väl födde och väl klädde läkaren kan ej så stålsätta sitt hjerta mot den okunnighet, brist och plåga, han dagligen ser, att hans helsa, hans goda bord, hans vetenskap och hans rödblommiga barn skulle förmå skänka honom samma förnöjelse, som han skulle hafva af dem, om han lefde i en verld, som vore fri från dylika samhällslidanden.

De moln, som skocka sig kring solen vid dess nedgång
Erhålla en allvarlig färgskiftning från ett öga
Som gifvit akt på menn'skans dödlighet.

Nu är likväl den plåga, som härflyter från denna källa, från denna brist i andligt, kroppsligt och förmögenhetsafseende hos individen eller hos hela slägtet, fullkomligt rättmätig och misskundsam; jag skulle ej vilja, att det funnes mindre deraf. Det finnes icke för mycket lidande af detta slag i verlden, det är endast tillräckligt att lära menniskorna att lefva i öfverensstämmelse med naturen, i samdrägt med hvarandra och i endrägt med Gud. Här, likasom hos djuren, är denna plåga den gördel omkring er eller mig, som vidmakthåller individen, eller det band, som omgifver mensklighetens lif, och håller oss alla förenade i ett broderligt förbund. Så väl på ena som andra stället utmärker lidandet gränsen för vår svängningskrets, varnar oss för öfverträdelse, och ropar: »Håll, akta er».

Likväl fika vi alla efter denna glädje. En hvar behöfver densamma. vet, att han behöfver den; och likväl behöfver han den mer än han vet. Så står det till med menskligheten: det gemensamma hjerta, genom hvilket vi lefva, ropar till Gud efter tillfredsställande af alla våra behof och efter vår naturliga glädje. Behofvet af densamma eggar menniskornas sjelfkärlek att sträfva, plågans anblick drifver den ädlare menniskan att uppmana sin tröge broder, att göra ett slut derpå. Verldens sorgliga erfarenhet visar, att menniskan bör söka sin glädje, icke i att underordna sig materien eller de köttsliga drifterna, såsom fallet är med djuren, eller göra det svaga underdånigt det starka, utan deruti att hon ställer materien under tankeförmågan, naturdriften under det medvetna förnuftet, och sålunda samordnar alla menniskor till en enda familj af religiös kärlek.

II. Vi komma nu till den andra orsaken. Mycket af denna glädjebrist kommer från oriktiga religionsbegrepp —

från oriktiga föreställningar om Gud, om menniskan och om begges förhållande till hvarandra. Man anbefaller oss att anse glädjen för en synd. Efter den vanliga kyrkliga åsigten måste en religiös man vara en bedröfvad man, som under tårar äter sitt dagliga bröd. De män, som i våra dagar stå i spetsen för kyrkosamfunden, äro ingalunda glada menniskor; deras ansigten äro bistra och sträfva, och visa ej någon skymt till en sann mensklig fröjd. Många menniskor blifva sorgsna vid anblicken af sina medmenniskors brist, vedermöda och förvillelser. Det var oundvikligt, att Jesus af Nazareth skulle esomoftast vara »utomordentligt sorgsen». Han måste i sanning gråta öfver Jerusalem. Apostlarne, som förföljdes från stad till stad, äro ursäktliga, om de voro sorgbundna. Under århundraden hade kristna kyrkan skäl att vara en bedröfvelsens kyrka. Förföljelsen gjorde våra förfäder i Nya England kärfva och trumpna, och deras historia gaf en dyster anstrykning åt deras religionsform. Jag ser, hvarföre så är, och klandrar fördenskull ingen. Det var den tiden oundvikligt. Men nu för tiden är det ett stort misstag att afsäga sig lifvets naturliga glädje, framför allt att afstå den i Guds namn. Tvifvelsutan erfordras det hela menniskoslägtet för att i historien framställa menniskonaturen i dess helhet; men om »kyrkan», d. v. s. teologerna, begabbar glädjen, så skall »verlden» gå till öfverdrift i den motsatta riktningen. Menniskor, hos hvilka de religiösa och moraliska förmögenheterna ej äro utvecklade i förhållande till de intellektuella, de estetiska eller de fysiska begären, skola söka att sätta sig i besittning af denna glädje, och det utan religion. Men ingenting medför någon varaktig glädje, om det skiljer sig från medvetandet af Gud; ingenting har trefnad, som är fiendtligt mot Gud. En sådan glädje är arm, hjertlös och otillfredsställande. Kyrkans män göra en Magdalena, en nunna, en munk, en eremit eller en prest till religionens representanter. Menniskorna utom kyrkan, hafva behof af glädje; de vilja fly dit hvar-

est de kunna finna denna, och lemna religionen bakom sig. Men glädjen utan religion är endast en stackars vandrande Hagar, som druckit ut allt sitt vatten, och ätit upp allt sitt bröd, och hvilken ingen engel visar vägen till brunnen, der hon skall kunna gifva sitt försmäktande barn mat och dryck, samt säga: »Du, min Gud, ser mig».

Det finnes ringa glädje i det kyrkliga religionsmedvetandet. De kristne skriftställarne och predikanterna sysselsätta sig vanligen med menniskonaturens skuggsida; de berätta oss mycket om vår bräcklighet, intet om vår förmåga att lefva och handla. De klaga och banna öfver menniskans dårskaper, synder och förderf, men förtiga ofta hennes ädla gerningar och hennes ädlare förmögenheter. »Menniskan är en mask», säga de.

Detsamma göra de med Gud. De afmåla Honom som en konung, icke som en fader, och som en konung, hvilken regerar med låga och sjelfviska medel för låga och sjelfviska ändamål, af låga, sjelfviska bevekelsegrunder, och hvars styrelse har högst beklagansvärda följder. Enligt de kristna kyrkosamfundens vanliga åsigt herrskar Han med den mest olycksaliga despotism, som någonsin varit utöfvad, och hvilken, såsom resultat af den teologiska gudomlighetens absoluta sjelfviskhet, leder till evigt förderf för det ofantliga flertalet af Hans undersåter. I den så kallade kristna teologien äro Guds mest framstående egenskaper en stor kraft, hög sjelfaktning och ofantlig förstörelselust. Han framställes såsom grym, hämdgirig och obarmhertig — den bistraste bland gudar. Alla de hedniska djeflarne stirra på oss genom den teologiska Gudens mask. Mexikanarne dyrkade en idé om Gud, åt hvilken de offrade tusentals fångar och brottslingar. De kristne teologerna berätta oss om en Gud, som väl ej dödar, men i helvetet plågar största antalet af sina barn, och förherrligar sin ära genom menniskoslägtets fördömmelse, genom hvarje förtappad själs eviga förderf! Om menniskorna tro att menniskan är en mask, och att Gud lyftat sin himmel-

ska häl för att för evigt söndertrampa henne, är förhållandet mellan Gud och menniska ingalunda något angenämt ämne för oss att tänka på.

Gud betraktas såsom en hård borgenär och menniskan såsom en fattig gäldenär; religionen är den skuldsumma, som hon har att betala, och hon erlägger den äfven med karg hand. Eller ock föreställes Gud såsom en sträng och fruktansvärd domare, och menniskan såsom en eländig, darrande brottsling, hvilken bäfvar för sitt eget samvete och nedsjunker af fruktan för den fruktansvärde domarens hämd, medan helvetet gapar under hennes fötter. Finnes någon, som tviflar på osanningen häraf? Må han då läsa Uppenbarelseboken, Calvins, Baxters eller Edwards' eller till och med Jeremias Taylors skrifter. Den teologiske guden är hufvudsakligen en slags öfverdjefvul, och likasom den teologiske djefvulen hatar de »troende», hvilka han söker att uppsluka, så hatar äfven den teologiske guden »de otrogne», och söker efterhand att uppsluka dem, derigenom att de evigt qväljas i helvetet. Vanligen framställes Gud i teologiska skrifter såsom förfärlig. De göra religionen till någonting bedröfligt, som strider mot menniskans natur, och hvilket hon skulle vilja undandraga sig, om hon vågade eller kunde det. Man framställer sällan religionen såsom någonting i sig sjelf godt, utan blott såsom något, hvilket tjenar att befrämja ordning på jorden och hjelpa menniskorna att »frälsas», så att de blifva delaktige af den eviga saligheten. Religionen är ej en glädje utan en börda, för hvars framsläpande under detta dödliga lifvets qvalm en del menniskor skola skörda stor och evig belöning. Ja, för flertalet af menniskor framställes hon såsom af alls ingen nytta, vare sig i deras närvarande eller tillkommande lif; ty om en menniska icke fått tillräckligt med kristendom för att köpa sig en andel i himmelriket, är hennes religion en onyttig börda — endast en plåga på jorden af alls intet värde i det tillkommande lifvet. Hvartill båtar religionen menni-

skorna i helvetets eviga pina? Efter de aktningsvärdaste teologers vittnesbörd kan religionen således icke medföra någon glädje utom för »de utvalde», hvilka blott äro en obetydlig bråkdel af menskligheten, och gemenligen röja föga deraf härnere.

Den allmänna andan uti såkallade religiösa skrifter är i allmänhet bedröflig och svårmodig. Religionen pryder sin panna med gula löf, som blifvit frostbitna, icke med törnrosor och violblommor. De män, som stå i spetsen för de allvarligare kyrkosamfunden, äro ifriga och sjelfförsakande, men bistra, oälskliga och glädjelösa menniskor. Om vi genomögna den kristna verldens kyrkliga litteratur, så finna vi den hufvudsakligen hafva en dylik bedröflig anstrykning. Det teologiska trädets grenar äro skrofliga och späckade med törnen, men klent löfvade, och bära blott några få blommor, som äro föga tilldragande. Det var naturligt nog, att de kristne, då de förföljdes och förtrampades, skulle gråta och klaga i sin litteratur. De göra det under de tre första århundradena; under alla tider af förföljelse. De mörka skuggorna af Amerikas skogar rufvade öfver Nya Englands teologi, och brist och krig rynkade sin bistra panna i den tidens bönehus. Men detta förhållande fortfor och är ännu detsamma. Det är nu kristendomens sed, ehuru det understundom blott synes vara ett gyckel.

I den såkallade kristna litteraturen förvånar oss ingenting högre än bristen på glädje. Den innehåller mycket af religionens fasa, föga af hennes fröjder. Granska vi Souths, Edwards', Chalmers', Hopkins', Emmons', till och med Jeremias Taylors predikningar, så skola vi deribland finna få, som afhandla religionens fröjder. Detsamma gäller om Massillon, Bourdaloue och Bossuet. Det vanliga kyrkliga begreppet om religionen är icke att framställa henne såsom en hustru eller moder, som är glad, förnöjd och lycklig vid sitt arbete, utan såsom en gensträfvig nunna, hvilken är tankspridd, sysslolös, med tårfyllda ögon samt ett

djupt svårmod; icke det svårmod, som härflyter från anblicken af verkligt elände, hvilket vi ej kunna afhjelpa — sorgsenheten hos en, som är stark i att önska och att vilja, men svag i att verkställa — nej, den skadligare sorgsenhet, som härflyter från misströstan om naturen och om Gud, samt från vanan att ängslas för själen — fruktans svårmod, icke det svårmod, som med sorg skådar eländet och brottet, som framsnyftade sitt: »o Jerusalem, Jerusalem»! utan den sorgsenhet, som qvider i en liten afskild vrå, och utaf idel misströstan söndertuggar sina egna läppar.

De skriftställare, som sysselsätta sig med religionens fröjder, hafva alltför ofta mycket oriktiga begrepp derom; ty alla, från Augustinus till Chalmers, utgå de från den föreställningen, att Gud är ett ofullkomligt väsende, till hvilket man ej fullt kan sätta sin lit. Följaktligen eftersträfva de och ernå en högst ensidig utveckling af sin natur, då de anse sig tvungne att uppoffra så mycket af densamma, och hafva till följe häraf ej denna den religiösa karakterens styrka eller sundhet, som äro nödvändiga för en fullkomlig, sannt mensklig glädje i religionen.

Vid sådant förhållande blifver fruktan för Gud förherrskande öfver kärleken till Honom; förtröstan på Gud är endast särskild — under de och de omständigheterna; ej allmänlig — d. ä. under alla förhållanden; och den religiösa glädjen är svag, arm och kall.

Vi finna den religiösa glädjen omtalas hos några bland de utmärktare kristne författarne, isynnerhet hos mystikerna, hos Tauler och Kempis, Scougal, Fenelon, William Law och Jakob Böhme, för att ej nämna andra. Äfven Bunyan har sina »ljufliga berg», och ehuru de äro i den andra verlden, skiner dock ljuset från dem klart och glädjefullt på det timliga lifvets stigar. Men hos de flesta, om ej alla af dessa författare anses den religiösa glädjen för en konstlad företrädesrätt, som genom Guds beslut är förbehållen endast några få, köpt genom ett onaturligt lefnadssätt, och på ett underbart sätt förlänad; äfven hos den stor-

hjertade Martin Luther, som var en af de glädjefullaste menniskor, är denna glädje icke en rättighet, som tillkommer menniskonaturen och naturenligt härflyter ur de menskliga förmögenheternas regelrätta verksamhet; den är en följd af »nåden», icke af naturen. På detta sätt är denna kyrkosamfundens religiösa glädje ofta insnärjd och inskränkt, och menniskan måste blifva gjord liten, innan hon förmår förvärfva densamma. Hos ett kyrkligt helgon finnes alltid någonting krypande; något sannt menskligt i karakteren är försvunnet, eller utdrifvet, och något icke-menskligt i stället intvingadt. Jag tror, att det varit så i kristenhetens alla tider, och är så inom alla kristna sekter än i dag. Om vi studera de katolska och protestantiska kyrkliga helgonens karakter och historia, och betrakta deras lefnadssätt, samt ursprunget till och beskaffenheten af deras glädje, så skola vi finna, att så är förhållandet. De måste köra menniskonaturen på porten, innan den gudomliga naturen kan komma in. Sålunda anländer den himmelska brudgummen, prydd för sin brud, till ett hus, som visserligen är fejadt och upputsadt, men glädjelöst, tomt och kallt, i hvilket endast det teologiska husgerådet insläppes, men bruden sjelf utsopas. Skådom de antika marmorstoderna — ansigtena af hedningarne Plato och Aristoteles, »de lärdes mästare», eller ansigtena på de moderna filosoferna, och jemförom dem med de verkliga eller ideala fysionomierna af kristna helgon, af den helige Franciscus, den helige Thomas eller Ignatius Loyola, af konstens ideala Magdalenor och Madonnor, eller af de dystra, sorgbundna och beklämda ansigtena på de herrskande kyrkornas styrande prester, och vi skola genast märka frånvaron af en naturlig glädje.

Religionen är ofta skild från det vanliga lifvet. En lika skarp åtskilnad har blifvit gjord mellan »köttet» och »anden». Köttet är alltigenom syndigt, allt hvad dertill hörer anses för ömkligt, ringa och lågt; för att kunna smaka fromhetens fröjder, måste sinnena beläggas med bojor och sättas i häktelse, och först då teologien skapat

en ödemark, förkunnar den frid. På ena sidan står »verlden» på den andra religionen, och mellan begge är ett stort svalg, som hvarken den rike mannen eller Lazarus eller ens Abraham förmår öfverhoppa. På ena stället består all fröjden i »timliga ting», på det andra endast i »himmelska ting». Verldsliga menniskor hafva sin fröjd af denna verldens ting, och eftersträfva ej något annat, fromma män åter blott af det tillkommande lifvets fröjder, och den som hafver det värst här på jorden skall hafva det bäst i ett tillkommande lif. Religionen anses opassande vid en bal, på en teater eller vid ett sällskapsnöje; dans anses för mer än half synd. Religionen älskar begrafningar, är sällan på ett bröllop, om ej för att åt akten gifva en sorglig anstrykning; ty qvinnan måste känna blygsel öfver en naturlig, mensklig kärlek, och mannen öfver att älskas. »I synd äro vi aflade», säger teologien; »gudamenniskan föddes utan någon mensklig fader».

Man synes allmänt tro, att religionens fröjder äro oförenliga med ett verksamt hvardagslif. De författare, som skrifvit derom, äro förnämligast ascetiker och romantiska personer af tillbakadraget lefnadssätt och skygga lefnadsvanor; de föredraga tankeverksamhet framför arbete, den passiva betraktelsen framför det aktiva begrundandet och en drömmande sentimentalism framför alla andra sant menskliga fröjder. Den naturliga följden häraf är öfverspändhet, icke hela menniskans regelrätta verksamhet, utan några få ädla förmögenheters oregelbundna, utsväfvande och sjukliga verksamhet. Derföre äro dessa skrifter icke helsosamma; den luft, de utandas, är qvaf och osund; ty en dylik fromhet är en själens sjukdom, icke hennes sundhet och helsa.

Jag tror, att hvad jag nu sagt kan lämpas på nästan hela klassen af sentimentalt religiösa skriftställare — på de brahminska, buddhistiska, kristna och mohammedanska sekternas mystiska författare. Man måste vara en hel menniska, för att skrifva en sund bok öfver ett

så djupt ämne som menniskans religiösa fröjder, hennes glädje af naturen, af menniskan och af Gud. Men det vanliga åskådningssättets oriktiga idéer förderfva ädla och utmärkta menniskors andliga förmögenheter. Så genomgår i Laws, Fenelons, Taylors och Henrik Mores skrifter denna osundhet allt, hvad de göra och säga. Det finnes mycket deri, som man gillar, men äfven mycket, som sårar en finare smak och upprör en sund menniskas förnuft, hjerta och alla högre förmögenheter. Öfvermåttet af denna osundhet finner man i den heliga Brigittas eller den heliga Theresias skrifter, hos Molinos och Svedenborg, äfven hos Taylor, Fenelon och Augustinus, i munkars och nunnors drömmerier och inbillade uppenbarelser, då naturen ropade på sina rättigheter, eller uti asketiska presters predikningar och böner, hvilka genom en oriktig idé om Gud och religionen förledts till kroppens misshandling och själens sjuklighet.

Vi kunna varseblifva verkningarne af denna oriktiga idé i uppförandet och karakteren hos de handlande männen vid en methodist-sammankomst på öppna fältet, eller under en ännu plågsammare skepnad i det hopklämda ansigtet och den smala onaturliga pannan på de män och qvinnor, hvilka redan tidigt blifvit fångna och snärjda i någon bland de gängse formerna af fruktan för Gud. Jag har många gånger ryst, då jag hört sådana menniskor tala om sin religiösa glädje, en onaturlig och skamlig glädje, som fann sin fröjd i betraktande af plågan såsom menniskoslägtets arfvedel.

Läsom den helige Hugos lefverne, som var erkebiskop i Lyon, och se, hvaruti hans religiösa fröjder bestodo. Om någon i hans närvaro berättade en nyhet, så förebrådde han honom och sade: »Detta lifvet är oss endast gifvet för gråt och botgörelse, men ej för fåfängligt prat». Det var hans »beständiga bön, att Gud måtte utplåna ur hans hjerta all tillgifvenhet för skapade varelser, på det den rena kärleken till Gud måtte herrska i alla hans känslor».

»Hans kärlek till de himmelska tingen kom alla timliga angelägenheter att synas honom tråkiga och mödosamma». »Fruntimmer såg han aldrig i ansigtet, så att han ej ens kände sin moders anletsdrag». Han upprepade beständigt Psaltaren och Fadervår; det sednare vid ett tillfälle »tre hundra gånger under en enda natt».

Då jag berättar allt detta, är det ingalunda min afsigt att klandra någon menniska. Jag skulle hellre vilja skrifva ett försvar för hedningars och kristnes religiösa villfarelser, än en satir deröfver. Jag omförmäler endast förhållandet, hvilket ej heller är så besynnerligt, ty vi finna enahanda förvillelser i historien om hvarje gren af menskliga angelägenheter. Åt hvilka drömmerier hade ej astrologer och alkemister öfverlemnat sig, innan astronomernas och kemisternas kalla, nyktra tankar sågo dagen. Religionsförvillelserna äro, då man afser den religiösa förmögenhetens styrka och storheten af det intresse, som står på spel, icke större, än misstagen i jordbruket eller politiken. Teologien i Boston är icke stort sämre än lagväsendet och den borgerliga förvaltningen derstädes för närvarande; och de, som på predikstolarne föredraga den gängse teologien, misstaga sig icke stort mer, än de som vid domarebordet eller i fängelserna tillämpa den allmänna lagen. Men i religionen hafva dessa vilseledda begrepp varit så vanliga, att sjelfva namnet religiös glädje är förknippadt med vantro, skenhelighet, öfverdrift och dårskap. Vi besöka en sammankomst för »bibelförklaring och bön», och gå derifrån med någon vedervilja, samt mer medömkan än deltagande för de nitiske män, som hafva så misstagit sig om Guds och menniskans natur samt om förhållandet mellan båda — som hafva till den grad irrat sig i afseende på religionens uppkomst, utveckling och verkningar. Vi begifva oss derifrån till en samling af lärde, som sammanträdt för vetenskapliga, eller af filantroper för välgörande ändamål; — hvilken olikhet! Båda partierna bestå af lika ärlige män; men hos de kyrkliga är allt

öfverspändt, onaturligt, tvunget och beherrskadt af fruktan, hos de lärde och filantroperna åter är allt lugnt, allt fritt, och ingen fruktan finnes der.

I följd af detta missbruk vårdslösa menniskorna ofta den religiösa känslan, och förneka den verkliga och förnuftiga glädje, som den naturligen förlänar. Detta är en stor förlust; ty, om vi lemna åsido så väl den öfverdrift, hvilken gör anspråk på en underbar gemenskap med Gud, äfvensom all slags hänryckning, såsom endast varande den religiösa verksamhetens vanvett, står det dock fast, att religionen i sin vidsträcktaste betydelse och i sitt högsta uttryck är en källa till menniskans djupaste och ädlaste fröjder. Låtom oss lemna åsido barnsligheterna och betrakta en sannt mensklig religions verkliga fröjder.

En sann religionsform hindrar ingalunda menniskan från någon naturlig fröjd. Sann religion är icke blott en utan alla förmögenheters regelrätta lif i behörig samordning med hvarandra. Det menskliga medvetandet af den oändlige Guden visar sig icke blott i tron eller i bön och tacksägelse, utan äfven förmedelst den regelbundna verksamheten af hvarje kroppslem och hvarje andlig förmögenhet. Då hafva kroppens alla rättmätiga begär sin plats. Åstunda vi kroppens naturliga tillfredsställelse? Religionen bjuder oss att söka densamma på den naturliga och rättmätiga vägen, icke på ett onaturligt sätt och emot kroppens lag. Hon anser kroppen för helig, likaväl som själen, och vet, att en helig ande fordrar en helig kropp. Sålunda förhöjer religionen äfven kroppens fröjder, derigenom att hon bibehåller hvarje sinne på dess plats. Guds verkliga budord, som äro skrifna i hvarje fiber af menniskokroppen, äro icke mindre bjudande än de tio, som Jehovah påstås hafva skrifvit i sten på Sinai.

Söka vi lifvets verksamma bestyr, så bjuder denna religion oss att sköta vårt kall, det må nu vara arbete med handen eller hufvudet, att köpa eller sälja och förtjena, med Regula di Tri till vårt rättesnöre och hela

vårt dagliga arbete till ett sakrament, hvarigenom vi stå i samband med Gud och menniskor. Önska vi rikedomar, ära, anseende och menniskors bifall, så bjuder denna religion oss, att underordna det lägre syftemålet under det högre, att hålla sjelfkärleken inom dess naturliga gränser, att bevara vår själs renhet, och att sedan, om vi vilja och kunna, förvärfva rikedomar, makt, ära, anseende och menniskors bifall, genom att ärligt förtjena dem alla, så att vi genom allt, som vi göra och njuta, blifva mer sannt menskliga, och menniskoslägtet rikare. Då skall vår egen själs bifall samt känslan af samdrägt med menniskorna och enhet med Gud förläna en viss helhet åt vår förnöjelse öfver våra händers verk.

Åstunda vi de fröjder förståndet skänker, då det verkar i några eller alla sina mångfaldiga handlingsformer? Hela verlden ligger framför oss, der vi kunna välja, och försynen är vår ledsagare. Guds lag säger. »Af alla träden på marken skall du äta. Ingenting som är naturligt, skall skada dig. Sträck ut din hand, och försök. Frukta ej, att sanningen eller forskningen någonsin skall förolämpa Gud, eller skada menniskans själ». Hotar en ny sanning en gammal kyrka? Hon skall uppbygga tio nya kyrkor i den gamlas ställe. Ännu har ingen menniska älskat sanningen för mycket, eller haft för mycket af densamma eller forskat för ifrigt derefter. Att begagna förnuftet för förnuftiga ändamål är en del af religionen sjelf. På sådant sätt skänker det hos en menniska behörigen utvecklade medvetandet om Gud ännu större glädje åt sjelfva förståndets naturliga fröjder, på samma gång det bidrager att lugna och stärka detsamma.

Vi behöfva öfning för våra moraliska förmögenheter. Denna religion bjuder oss att lita på vårt eget samvete och aldrig frukta att fråga detsamma om det evigt rätta och hålla fast dervid. Det rätta skall ej skada oss eller förolämpa Gud; och om vår rättvisa nedstörtar det gamla samhället med dess sjelfviska stadgar samt dess lagar af

synd och död, skall hon uppbygga en ny och bättre stat i dess ställe, rättfärdighetens republik, hvarest Guds eviga lagar, kärlekens och lifvets lagar blifva åter påbjudna i menniskornas lagböcker. Ingen menniska har någonsin för mycket älskat det rätta, — sina egna eller andra menniskors rättigheter, — eller varit för trofast mot sitt samvete. Lydnad mot samvetet är hörsamhet mot Gud, och medvetandet om Honom förhöjer moraliska menniskors moraliska fröjd, likasom vetenskapliga och tänkande menskors intellektuella glädje.

Söka vi de ömma böjelsernas glädje, hvilka hålla sig fast vid ändliga tilldragelse-föremål, såsom vid maka och barn, vid bror och syster, vid slägtingar och vänner, så säger denna religion oss, att vi ej kunna älska dem för mycket, att vi omöjligen kunna vara för kärleksfulla, för visa eller för rättrådiga. Ingen kan vara för mycket trogen mot sitt hjerta, ej heller i allmänhet hafva för mycken kärlek. Kärleken till det skapade är en del af den dyrkan, som vi äro skyldige Skaparen, ett bland de särskilda sätten att älska Gud. Medveten fromhet förhöjer fröjden af jordisk ömhet, samt förstorar och förskönar hvarje slags kärlek, både den äktenskapliga, föräldra- och barnakärleken samt vänskapen och menniskokärleken.

Ja, alla dessa olika slag, — kärleken till sanning och skönhet, till rätt och rättvisa, till menniskor, — äro endast delar af den stora, fullständiga fromheten, af kärleken till Gud, som är all sannings, rättvisas och kärleks upphofsman. Den regelrätta fröjden i Guds verld, den djuriska glädjen öfver materiella ting, den intellektuella öfver sanningen och skönheten, den moraliska öfver rättvisan och det rätta, den affektionella öfver menniskors personligheter, förnöjelsen öfver handens, hufvudets eller hjertats verk, — allt detta är en del af vår stora fröjd i Gud; ty religionen är icke en sak och lifvet en annan, utan de två äro ett. Den regelrätta och medvetna dyrkan af den oänd-

lige Guden skall utvidga hvarje vår förmögenhet samt tillika förhöja både beskaffenheten och omfånget af dess fröjd.

Låtom oss dröja ännu ett ögonblick vid denna de ömma böjelsernas fröjd. Sistlidne söndag talade jag om den tillväxt i kraft, som härflyter från ett religiöst bruk af menniskans förmögenheter. En form deraf förbigick jag med flit, och sparde den för denna stund, nämligen förmågan att älska andra menniskor. Derigenom att religionen åstadkommer endrägt med oss sjelfva, samdrägt med menniskorna och enhet med Gud, förhindrar hon sjelfkärlekens öfverdrift, förstorar den osjelfviska ömhetens kraft, förökar kärlekens myckenhet, och sålunda finner menniskan en större fröjd i andra menniskors välgång.

Jag påstår ej, att denna religion förökar den instinktartade kärlekens kraft, annat än medelbarligen och i allmänhet, likasom hon ökar menniskans tillvarelseqvantitet och förädlar dennas beskaffenhet. Dock är en stor del af kärlekens kraft icke instinktartad, utan ett resultat af medveten och frivillig verksamhet. Det är icke en blott naturdrift, som förmår mig att omedvetet och likasom nödtvunget älska en vän; jag gör det medvetet och af fri vilja, emedan det anstår min hela varelse, och ej ensamt en pådrifvande del af mig. Medvetandet af mitt samband med Gud, af min förbindelse till Gud, af Hans försyn, som vakar öfver allt; — detta jemte bemödandet att hålla hvarje lag, som Han skrifvit i mitt väsende, vidgar min förmåga att älska menniskorna.

Jag förbigår den äktenskapliga kärleken, hvari ömhet och lidelse blanda hvardera sin särskilda blomma; men det gifves ännu två andra former af medveten kärlek. Den ena är vänskapen och den andra filantropien.

I vänskapen älskar jag en menniska för hennes skull och äfven för min skull. Det är ömsesidig handling; jag har fröjd af henne, men blott under det vilkor, att hon har fröjd af mig. Jag fordrar mycket af min vän, icke blott tacksamhet och rättvisa utan ock öfverseende och

tålamod mot mig, — ja, sjelfuppoffring. Jag gör detta ej af sjelfviskhet eller halsstarrigt. Jag älskar min vän för hans karakter och hans uppförande, för hvad han är för mig, och för hvad jag är för honom. Min vänskap är dock inskränkt, och räcker ej så långt som rättvisan, hvilken omfattar hela verlden. Hvem kan göra anspråk på allas vänskap? Nya Englands slafhandlare har rättighet till sitt offers filantropi; men han synes hafva rättighet till endast sjöröfvares och sådana menniskors vänskap, hvilka ej göra sig något samvete af att lönnmörda menniskoslägtets frihet. Ingen menniska är dock helt och hållet ond och förtappad, samt har sålunda förverkat alla anspråk på de ädlastes vänskap; och sådan är menniskohjertats välsignade rikedom, att det beständigt flödar öfver af förbarmande mot den obarmhertige och af kärlek för den kärlekslöse.

Såsom filantrop älskar jag en menniska för hennes skull, men alls icke för min egen skull. Jag erfar rättvisans och barmhertighetens förnöjelse af henne, men fordrar ej, att hon skall hafva någon glädje af mig. Jag fordrar intet af henne, icke ens tacksamhet eller rättvisa; måhända väntar jag mig ingendera. Jag älskar henne, emedan hon är menniska, och utan afseende på hennes karakter och uppförande, och skulle bespisa, kläda, värma och välsigna mördaren, ja sjelfva slafhandlaren. Filantropien låter sin sol uppgå öfver onda och goda, och sänder sitt regn öfver rättfärdiga och orättfärdiga. Hennes omfång mätes efter hennes förmåga, ej efter hennes vilja. Hon är icke personlig, och inskränker sig ej till Robert eller Karl, utan allmän, såsom rättvisan, sträcker hon sig till alla och förenar den vägfarande Samaritanen med fienden till hans folk, hvilken råkat bland röfvare.

Hvad jag önskar säga är, att religionen förökar en menniskas förmåga af vänskap och af filantropi, och följaktligen förhöjer bådas fröjder. Låtom oss ett ögonblick betrakta den glädje hvardera förlänar.

Vänskapens glädje är en innerlig och skön fröjd. Här både emottaga och gifva vi, erhålla icke blott af oss sjelfva, då vår omedvetenhet blifver medveten, och de frön vi utsådde, för att bereda bröd åt en annan, blifva blommor, som fröjda vårt eget öga och hjerta, utan vi emottaga äfven af andra. Detta är en af de skönaste fröjder; det är ömhetens ömsesidighet, vår förnöjelse af en annans personlighet och hans förnöjelse af vår; det är en motsvarighet mellan personer. De finnas som vi ej älska med en instinktartad passion, såsom man och hustru; ej heller med instinktartad hängifvenhet, såsom föräldrar och barn; icke ens med filantropiens kärlek, utan med känslor af helt annan beskaffenhet, — med vänskapens kärlek. Det är fröjdfullt att gifva sådana menniskor prof af vår hängifvenhet, och emottaga dylika af dem tillbaka. Icke som vi eller de skulle behöfva dem, men båda hafva vi behof af att gifva dem. Vi behöfva gifva dem och de oss. Sjelfva deras närvaro är en stilla och tyst glädje. Efter en lång förtrolighet af detta slag behöfva vi knappast talet för att meddela hvarandra vår ömsesidiga medkänsla; samkänslan har ett eget tungomål och förtäljer sin egen saga. Då jag älskar en vän, har jag hela sjelfkärlekens glädje utan densammas inskränkning. Jag finner mitt lif sträcka sig in i en annans varelse, likasom hans i min. Jag mångfaldigar således min tillvaro. Om jag älskar en menniska på detta sätt och hon älskar mig, har jag fördubblat min fröjd; om jag älskar två personer, blir min fröjd ännu större. Sålunda lefver jag i hvarje vän, som jag förvärfvar mig; hans fröjder äro mina och mina äro hans; det finnes mellan oss en ömhetsgemensamhet, och hans materiella fröjder skänka fortfarande mig sällhet. Likasom en menniska utvidgar sin industriella förmåga genom materiella medel, såsom genom vind och vatten, hvilka medelst skicklig eftertanke bringas att tjena henne, så förstorar hon sina medel till sällhet genom hvarje

vän, som henes kärlek förenar med henne. En man med t. ex. en fyratiofaldig vänskapsförmåga skulle vara en millionär i kärlekens skattkammare.

Den glädje, filantropien förlänar, är en upphöjd fröjd, uppvägande alla St. Hugos öfverspändheter, äfvensom alla den heliga Brigittas och den heliga Theresias svärmerier. Låtom oss jemföra densamma med den hänryckning, som Jonathan Edwards förmodar hos de »utvalde» i himlen, hvilka blicka ned på de fördömde och skåda deras pina, i det de »låta himlen genljuda af tacksägelser för Guds rättvisa emot de syndfulla och för Hans nåd emot de helige.» Sådan är olikheten emellan den naturliga religionen och den kristna kyrkans teologi.

Det är en stor tillfredställelse att göra godt emot andra; menniskor, som vi aldrig sett eller någonsin få se, hvilka aldrig få höra något om oss, men icke desto mindre lyckliggöras genom vårt ädelmod — att göra äfven de otacksamme och obarmhertige godt. Ni har hjelpt en fattig qvinna i Boston ur den nöd och det elände, som hennes försupna man bragt öfver henne; ni har befriat en slaf ur en slaffångares klor, den »barbariske och hedniske slaffångaren i Benguela» eller den »kristne och högaktade slaffångaren i Boston», som har i uppdrag att gripa slafvar och derför erhåller betalning; ni har ryckt ett barn undan farorna på gatorna, förskaffat detsamma ett hem och förhjelpt det att kunna blifva en nyttig menniska, med aktning för sig sjelf. Antagom, att den arma qvinnan aldrig får veta namnet på sin välgörare, ej heller slafven på sin befriare eller barnet på sin räddare, att ni ej skördar någon tacksamhet af dessa personer eller rättvisa från allmänhetens sida, att ni anses såsom dårar för er barmhertighet och såsom förbrytare för er rättvisa, och att styrelsen vill låta hänga er. Likväl har filantropien fyllt ert hjerta med violblommor och liljor och ni känner den största fröjd deraf. Ni skulle blygas att emottaga tacksamhet eller begära rättvisa. »Fader, förlåt dem!»

var den passande välsignelsen af en bland filantropiens store mästare. Förvänten j en motsvarande ömhet?

"Om hårda hjertan jag försport,
Som godt med otack gäldat;
Men menniskornas tacksamhet
Mig oftare dock sorgsen gjort.

Sedan den barmhertige Samaritanen qvarlemnat sin »medmenniska», som fallit i röfvarehänder. väl vårdad i härberget, lunkar han hem på sin mulåsna med ett hjerta, som konungar kunde afundas honom; men då han kommer tillbaka, och mannen, som genom hans omvårdnad blifvit återställd, vill tacka honom, säger Samaritanen: »Nej, se så, jag vill ej höra någonting derom. Det är alltsammans ingenting. Jag handlade blott såsom mitt hjerta fordrade. Jag kunde ej låta bli dét. Ni sjelf skulle hafva gjort på samma sätt!» En sådan man närer sin ömhet med dylika kärleksverk, till dess han har Guds hjerta i sitt bröst och ett helt paradis af sällhet. Emellertid skyndade Presten och Leviten till templet, och frambåro sitt offer, gåfvo tionde af mynta, anis och kummin, gjorde sina tänkeremmar breda och fållarne på sina kläder stora, samt läto sina sikler efter hvarandra med ljudande klang nedfalla i offerkistan, skjutande åt sidan den arma enkan med hennes tvenne skärfvar, som utgjorde blott ett halföre; derpå ställa de sig framför de sju gyllene ljusastakarne och bedja: »Fader, jag tackar Dig, att jag icke är såsom andra menniskor, hvilka förtrösta på goda gerningar och förnuftets ljus; jag gifver tionde af allt hvad jag äger. Jag tackar Dig, att jag är en af dina utvalde, och skall dela din herrrlighet, då denne Samariten far ned till helvetets eld.»

Jag kände fordomdags en liten gosse på landet, hvilken erhöll af sin fader ett 25-öre-stycke för att dermed understödja dem, som lidit af den stora branden i Nya Braunschweig; gossen lät sin skärf, — det var hans

första allmosa, — falla i kyrkans bäcken med en innerlig fröjd, som i flera veckor derefter förljufvade hans medvetande med tanken på det goda, som hans 25-öre-stycke skulle komma att verka. Hvad voro väl deremot alla sötsaker och läckerbitar! Gossens moder hade sagt honom, att den gode Guden älskade dylika handlingar, emedan Han sjelf nedsläppte solen och månen uti verldens fattigbössa, och den allvarlige, förståndige fadren, som hade förtjenat silfverslanten i sitt anletes svett, i det hans timmeryxa genljudat i nya Englands sega ekar, torkade en tår från sina ögon, då han såg sin sons glädje öfver att få hjelpa menniskor, som ingen af familjen någonsin sett.

Filantropien börjar i smått, och utvecklar sig stundom genom kärlek till får och oxar, hundar och svin. Höll ej den högsinnade Jesus sitt intåg uti den heliga staden på en åsninnas fåle? Småningom vidgar vår filantrop sin verksamhet till de vidaste kretsar, gör stor uppoffring af beqvämlighet, penningar och anseende; hans filantropiska förmåga tillväxer alltjemt, och en öfversvinnelig fröjd uppfyller hans väldiga själ. De penningar, som en fattig flicka utgifver för missionärer till Burmah och Guinea, bereda henne mer förnöjelse, än den grannlåt, som hon kunde köpa för dem.

Jag har sett en man, som i en främmande stad köpte korgar med kersbär och gaf dem med fulla händer till de på gatorna gående små gossar och flickor, hvilka voro för honom alldeles okända. Detta skänkte honom otvifvelaktigt mer glädje, än om han haft en gnidares begär och nog stark mage för att kunna uppäta alla kersbär, som växa i Rhendalen. Rike män, som använda sina penningar för filantropiska ändamål, att bespisa fattige, att bygga sjukhus och hospitaler, skolor och universiteter, hämta större glädje från detta användande af sina penningar, än om de hade en jättelik girigbuks penninghungriga svalg och mage, samt sjelfve uppslukade de skolor och universiteter, sjukhus och hospitaler, som

andra grundlagt. De som bygga enkehus, ej de som plundra dessas egendom, hafva största fröjden deraf.

Den menniska, som egnar tankeförmågans, förnuftets, förståndets och inbillningskraftens större rikedom jemte alla själsodlingens skatter och vältalighetens intagande värdighet för att tjena någon ädel sak, som ditintills blifvit föraktad, och uppoffrar derför ej blott penningar, utan äfven sitt anseende, samt emottager skam såsom yttre vedergällning för sanning, rättvisa och kärlek, — tron j, att han har mindre fröjd, än den rikt begåfvade och fint bildade verldsmannen, hvars tankeförmåga förnedrar sig till en sköka för hopens mening, och utstyrd med skammens prydnader, framstår i sitt embete liksom »den förste af fala glädjenymfer.» Sen er omkring i Boston och svaren, den som kan! Begifvom oss till de män, som för ett embete eller ett namn uppoffra sina förståndsförmögenheter, sitt samvete och sina ömma böjelser, och frågom dem, hvad de fått i utbyte för sin själ, och låtom oss sedermera gå till sådana, som öfvergifvit allt för Gud och Hans lag, och fråga dem, hvilken belöning de erhållit.

Men nu förökar religionen denna förmåga af både vänskap och menniskokärlek; och på samma gång den glädje, som deraf härflyter: de ömma böjelsernas lycksalighet.

Denna religion har fröjder som äro egendomliga för den religiösa förmågan: själens lycksalighet. Jag älskar den oändlige Guden såsom idealet af all fullkomlighet, — såsom skönhet för inbillningskraften, såsom sanning för förnuftet, såsom rättvisa för samvetet, såsom den fullkomliga personligheten för de ömma böjelserna, såsom den oändlige och mot sig sjelf trogne Guden för själen. Dermed försvinner ock all fruktan för Gud, all fruktan för ett slutligt förderf för någonting, som finnes till. Om denna befrielse från fruktan för Gud blefve hela vinsten häraf, så vore detta redan ensamt en vigtig sak. Huru hata ej menniskorna fruktan. För att undvika den gängse religionens fruktansvärda Gud och Hans

förhatliga odödlighet kasta de sig i armarne på förintelsen, och sjelfva ateismen synes för dem till och med vara en tröst. Men den religion, som utgår från föreställningen om den oändlige Guden, förjagar all fruktan jemte alla dess qval. Jag har nog af att hysa fruktan för vissa menniskor, som äro starkare och elakare än jag; jag vet, att de kunna skada mig, jag vet, att de önska det, jag vet, att de vilja det. För dem är min sanning det »köttsliga förnuftets förvillelse»; min rättvisa är en »ringaktning af mensklig lag»; min kärlek, vare sig filantropiens eller vänskapens, är »att börja krig»; min religion är »otro», »synd mot den Helige Ande.» Jag fruktar för dessa menniskor; de drifva sitt svinkreatur i min trädgård, för att upprota och nedtrampa hvarje nådens lilla ört eller planta, som blomstrar till närvarande eller framtida glädje. Dessa menniskor kunna hänga mig eller mörda mig på gatan. Jag skall försöka att gå ur vägen för dem; men om de göra mig någon skada, måste jag fördraga det, så godt jag kan. Men fruktan för sådana menniskor skall ej särdeles störa mitt lugn. Deras makt varar blott en kort tid. »Hitintill och icke vidare», sade döden till tyrannen; och jag är fri.

Men att hafva fruktan för Gud, hvilken jag ej kan undkomma, mot hvilken döden ej kan försvara mig, det skulle i sanning vara högst förfärligt. Fruktan för Gud är gudlöshet. Hon visar sig under tvenne former: ateism, den nekande formen, då man fruktar utan att gifva något namn åt föremålet för sin fruktan, och kallar det »slump» eller »öde»; och vantro, den jakande formen, då man fruktar för Gud under detta namn, tror och darrar. Vantro och ateism äro tvillingstammar på samma bittra rot. Jag skulle lika gerna vilja förrätta min andakt i Odens och Thors gudahus, som i ett tempel, der fruktan herrskar, om det än bär en hebreisk eller kristen benämning.

Med kunskap om den oändlige Guden och riktig utveckling af de religiösa förmögenheterna, fruktar man ej

längre, utan älskar. Likasom nattens mörker eller den grå morgondimman förjagas af den uppgående solen, så bortfly fruktan och fasa för kärlekens fotsteg. I stället för fruktan framträder en känsla af fullkomlig och oinskränkt förtröstan på Gud, som skickar oss lugn och frid, och uppfyller oss med en stilla förnöjelse och ljuf fröjd i Honom. Då må hända mig hvad som helst: en skälm må beröfva mig hus och hem, en olyckshändelse, hvartill jag sjelf eller någon annan är orsaken, må betaga mig menniskors aktning, och döden må frånrycka mig hvarje jordisk vän och inför mina ögon tillintetgöra föremålen för min instinktartade eller sjelfvilliga kärlek; något styrelsens legohjon må för tio silfverpenningar bortföra mig såsom slaf för hela min återstående lefnad; mina sinnens aftagande må bedröfva mig, och likasom tillsluta mitt öga och mitt öra för visdomen, och sjukdom må pläga min kropp; — det oaktadt bäfvar jag ej. Jag vet, hvad evigheten kommer att blifva. Jag vädjar från menniskan till Gud. Ehuru öfvergifven, är jag dock ej allena; ehuru ingen hugsvalar mig, är jag dock ej utan tröst. Jag lägger ihop mina armar och småler åt den förödelse, som tiden har anställt, i det Guds frid är allstrålande i min själ.

Låt mig blicka stinnt i ansigtet på det onda, som möter mig i det enskilta lifvets personliga sorgespel, på det samhällsförderf, som gifver en dyster färgton åt denna och alla andra stora städer; låt mig se en vidunderlig politisk synd dömma en man till tronen, derföre att han förtrampat tusentals menniskor till elände och smuts, ja låt mig se sådana ting, som nu tilldraga sig i Boston. Jag känner ingen sorgligare syn i hela detta land; ty för närvarande hålles en medmenniska i fängelse af denna stads snikenhet, hvilken söker att göra honom till slaf, och från sitt fängelse sänder han ut en böneskrift till presterskapet i Boston med anhållan om dess förböner för hans oförytterliga rättigheter, — en bön, som detsamma skall undandraga sig, ty dessa »Kristi kyrkor» äro för

närvarande en »röfvarkula», en slagtarbod till försäljning af menniskokött. Men om jag äfven skådar alla dessa saker, så blifver jag ändå ej modfälld; ty jag känner, jag vet, jag är förvissad derom, att den oändlige Guden vetat och på förhand sörjt för ett medel mot allt detta, att då Han är allsmäktig, allvis, rättrådig, kärleksfull och äfven helig, intet absolut ondt skall träffa något af hans barn, antingen det sjelft far vilse eller andra försynda sig mot detsamma. Jag vill göra allt för det rätta; och misslyckas jag deri, så öfverlemnar jag följden åt Gud; det blir då Hans omsorg och icke min. På detta sätt får jag kraft att fördraga och att handla. Jag vet ej af någon oemotståndlig, plötslig och, som det synes, fullständig olycka, hvaremot religionen ej förmår att tillräckligt skydda både mitt hufvud och mitt hjerta. Derföre kan jag vara lugn. Slagen och oförmögen att stiga upp igen, skall jag befalla mig i Fadrens hand, och småle med den mest triumferande förtröstans fröjd.

"Dessa ytliga sorger komma och gå
  Lik hafvets böljande flod;
Men det djupare djupet ingen kan nå;
  Utom du, o Allfader, god!"

Med detta förtröstans lugn följer ock en egen stilla och tyst glädje i Gud. Vi känna vår fröjd i Honom och Hans i oss; menniskan är icke utom sig, utan fullt mäktig sig sjelf och lugn. Det finnes ingen hänryckning, intet inbilladt »uppgående i Gud;» men man njuter en beständig inre ljufhet och fortfarande glädje. Denna utbryter ej i hänförelser, håller ej andaktsöfningar hela natten, och gör ej myoket väsen för ingenting; utan hon uppfyller hela menniskan med sällhet, med förtjusning öfver den oändlige Guden. Vi lifvas af en lugn och stadigvarande frid. Vår dödliga panna omgifves af en klarhet, som förer till allt högre och högre herrlighet, intill dess hon förvandlas uti en fullkomlig fullhet af ljuf fröjd.

Gud begåfvar dem, som Honom älska, i deras sorg eller deras sömn.

Låtom oss ej underskatta någon delvis tillfredsställelse, som kan erhållas utan medvetandet om Gud. Om densamma är rättmätig och naturlig för menniskan, låt den då hafva sin plats och sin glädje. Religionen är icke allting. Likväl är denna inre menniskoverlds sällhet: den att älska Gud och oinskränkt förtrösta på Honom, uppenbarligen den dyrbaraste af alla fröjder. Jag älskar sinneverlden, hennes skönhet för ögat och örat, smakens och känselns naturliga yppighet. Det är i sanning en herrlig verld — jordens stjernor, som smycka marken med daggig älsklighet, himmelens blomster, hvilkas oförvisneliga kalkar ådraga sig lika mycket tölpens som den vises beundrande blick, och drager till sig älskarens öga, emedan samma ande blomstrar på samma gång i hans och i en annans hjerta. Jag älskar vetenskapens verld den djupare älsklighet, som tankeförmågan skådar i hvarje evinnerlig stjerna eller i den tidigt utspruckna violblomman på denna aprildag. Hvilket ännu beundransvärdare under är ej den sig ständigt lika naturkraften, hvars beständiga verkningssätt äro lika noggranna som matematikens lagar, hvarifrån Keplers, Newtons och Laplaces store andar förmått samla naturens konstrika blommor, och binda dem tillhopa likasom i buketter för våra svagare förstånd. Jag fröjdar mig åt menniskoverlden, åt det allt besegrande sträfvande, som underordnar materien under menniskan, och kommer strömmen, hafvet och vindarne att tjena menniskoslägtet, som tyglar blixten och rider på densamma genom luften, och som oskadd öfverseglar de stormigaste haf. Jag fröjdar mig åt de lagbud, som ånyo påbjuda Guds eviga lagar och skipa rättvisa menniskor emellan. Jag fröjdar mig åt menniskokärleken i alla dess former, instinktartad eller sjelfvillig, åt vänskap, åt filantropi; den ömsesidiga ömheten emellan personer är för mig en dyrbar och helig glädje. Men

fröjden i Gudi är likväl större och ljufvare än någondera af dessa. en glädje, som vi icke en gång gerna nämna. Lägg till allt detta dessa särskilda fröjder, hvilka hvardera erhålla ett behag från detta medvetande om Gud, och vi smaka och skåda religionens sanna lycksalighet.

Religion utan glädje är ingen religion. Vantron, fruktan för Gud, kan med skäl kallas bedröflig. Dess dyrkare söka sin glädje i att kränka kroppens och själens förrättningar. I det teologiska paradiset bär lifsens träd visserligen frukter, några få sköna äpplen. hvilka menniskan dock ej förmår räcka, och hvilka hon först kan plocka när döden lyfter henne på sina axlar, och då äro de ej längre äpplen för en dödlig mun. Vi vända oss bort från denna vantrons litteratur, och blicka på den solbeglänsta naturen, på löjan i hafvet och trasten på fältet, på grodan. ormen, spindeln och paddan, småle vid åsynen af deras glädje i verlden. och önska att sjelfve få dela densamma. Vi vända oss till den litteratur, som gör narr af all religion. Vi finna nog deraf i Grekland och Rom vid tidpunkten för hedendomens förfall, nog äfven i det lysande Frankrike vid tiden för den kristna mytologiens upplösning uti det förflutna och innevarande århundradet. Äfven här är ett sträfvande efter glädje, men detta sträfvande är fruktlöst, och menniskornas usla lif är fullt af vin och skrål och skarlakansklädda qvinnor; är uselt, otillfredsställande och kort, och på sistone omgifvet af bitterhet. Det förnämsta trädet i denna lustgård blommar glänsande nog, men det bär endast Sodoms-äpplen för en kropp utan själ, i ett här utan något hädanefter, i en verld utan någon Gud. På ett sådant ställe är snillets glans endast en blixt, ej ett ljus. I ett sådant sällskap längtar man nästan efter teologiens jernålder och efter de magra och surmulna gamla »rättroendes» kärfva litteratur, som åtminstone lär oss, att det gifves en Vilja öfver menniskornas lumpna nycker, en tankeförmåga öfver detta för-

gängliga förstånd, och en arm, som visserligen kom menniskor att darra, men äfven upprätthöll verlden. Det finnes åtminstone pligt i denna bistra skapelse, äfvensom sjelfförsakelse för Guds skull.

Så borde det dock ej vara. Sinnligheten är icke någon tillfyllestgörande fröjd för menniskor, hvilka motse odödligheten. Religionen är ej fiendtlig mot glädjen. Nej, det är irreligiositeten som är det, och som uppträder än såsom vantro, än såsom ateism. Gud är ingen tyrann, menniskan ingen mask och verlden ingen jämmerdal. Visserligen finnas der tillräckligt med tårar, och de skola äfven länge komma att finnas der; — de äro menniskodagens morgondimma. Vi kunna aftorka några af dem, kunna något litet skingra okunnighetens, behofvets och brottets töcken, och insläppa lifvets glädjande ljus. Ja, smärta och sorg äro verldens läkemedel; de äro helsosamma såsom sådane, och ej för starka för det onda, som de skola bota. Men om vi göra dem till vår dagliga föda, och kalla dem för englabröd, så är det helt visst ett misstag, mot hvilket materiens verld uppreser sig, och sjelfva menniskonaturen visar sig upprorisk.

Religiositetens utveckling i menniskan är vilkoret för den högsta sällhet. Måttligheten, eller kroppens fromhet, förbereder denna för de kroppsliga fröjderna, de lägre på sin plats, och de högsta äfven på sin; visheten, eller tankeförmågans fromhet, rättvisan, eller samvetets fromhet och kärleken, eller de ömma böjelsernas fromhet, med andra ord kärleken till Gud med alla våra särskilda förmögenheter, — dessa förskaffa oss den fullständiga andliga fröjd, som är hvarje menniskas bördsrätt. Det är religionens åliggande att bereda menniskan den sällhet, som härflyter från sjelfförsakelsen för Guds skull.

Religionens glädje måste vara afpassad efter känslans renhet, idéns fullständighet och handlingens fullkomlighet. När allt detta är såsom det bör vara, hvilken glädje finnes det ej då för menniskan! Ingen besviken

förhoppning skall då utöfva ett fortvarande välde öfver oss, ingen sorg skall förstöra vår själsfrid. Äfven hågkomsten af begångna synder skall mildras genom den erfarenhet, som vi vunnit genom dem, och det nya lif, som vuxit öfver dem. Verldens sorger skola icke synas såsom dödsqval, utan såsom födslovåndan till ett nytt och heligare lif. Menniskoslägtets synder, de fruktansvärda krigen, de svages förtryckande af de starke, flertalets tyranni öfver fåtalet skola synas blott vara stapplanden af detta sista Guds barn, som lär sig att gå för att begagna sina lemmar och sätta sig i besittning af verlden, hvilken väntar att blifva beherrskad af menniskans vishet, styrd af menniskans rättvisa och ordnad af menniskans kärlek, såsom en del af menniskans stora dyrkan af den oändlige Guden. Då skall det förflutna, det närvarande och det tillkommande synas arbeta tillsamman för oss och hela menniskoslägtet, — att Gud skapat allt af en fullkomlig bevekelsegrund, för ett fullkomligt ändamål och såsom ett fullkomligt medel. Då skola vi inse, att allas vår Skapares försyn är så fullständig och alltomfattande, att hvarje orättvisa, som menniskan lidit och ej kunnat undvika, att hvarje sorg, som hon burit, och hvarken kunnat motstå eller undgå, att hvarje pligt, som vi uppfyllt, tjenade till något ändamål i verldsalltets oändliga hushållning och är en borgen för en motsvarande evig salighet i den kommande verlden. Vi se, huru lågsinnade och usla menniskor, hvilka förekomma oss såsom maskar i civilisationens afskräde, ofta fröjda sig åt att kunna såra och förgöra hvarandra, och vi förmärka, att äfven de äro Guds barn; att Han älskar en hvar af dem, och vill lika litet tillåta att en fordomdags Judas som en nutidens slafjägare förgås: att det ej finnes i hela Guds familj något förtappelsens barn, utan att Han vill föra hem både syndaren och den fromme, samt bära på sina armar sådane, som äro sjuke af sin ondskas spetelska, — »djurens boskapspest», — nedböjde och oförmögne att åter resa sig.

Köttets fröjder äro ändliga och nå snart sitt slut. Lidelsens föremål äro de dockor, hvarigenom vi lära oss att begagna våra högre förmögenheter, och under hela vårt lif blifver religionens fröjd, — glädjen i Gud, — alltjemt större och större. Allt hvad de gamla helgonen någonsin haft deraf, den frid som verlden ej kan förläna, det själens lugn, hvarom Jesus talade, — allt detta tillhör oss redan här på jorden, redan i detta ögonblick, om vi sjelfve så vilje. Våra själar hungra derefter, Gud tillbjuder det åt oss alla. »Kom och tag», säger verldens Fader.

"Så länge du, Gud, är min hjelp och mitt värn,
Mig sorger och faror ej kunna förfära;
Ty allt ondt som här nere kan blifva min lott,
Till dig att mig trygga allt mer skall mig lära.
Och då lifvets lån du af mig fordrar åter,
Jag gerna det åt din misskund öfverlåter,
För att uti himlen få blifva hos dig,
O, allgode Fader, som allt är för mig."

VIII.

OM DE RELIGIÖSA FÖRMÖGENHETERNAS UTBILDNING.

DERFÖRE VILJE VI FÖRETAGA DET, SOM TILL FULLKOMLIGHETEN LEDER.
Ebr. VI: .

En nations högsta produkt är densammas menniskor; er och min åter är vår karakter, det lif, som vi åstadkomma af vår tillvaro. Vårt anseende är hvad man tänker om oss, vår karakter hvad det blifver af oss. Den vigtigaste beståndsdelen i denna karakter är den religiösa, ty den är ämnad till ledare och styresman för alla de öfriga, sjelfva grundanlaget för mensklig förträfflighet.

I allmänhet är vår karakter resultatet af tre faktorer, nämligen: af vår natur, så väl den menskliga, hvilken vi såsom menniskor hafva gemensamt med hela menniskoslägtet, som den personliga, hvilken vi, såsom Anna eller Axel, hafva till åtskilnad från alla andra menniskor; dernäst af de uppfostrande krafterna omkring oss, och slutligen af vår egen vilja, medelst hvilken vi besluta om det bruk, som vi göra af de begge andra faktorerna; ty det tillhör oss att afgöra, om vi vilja obetingadt böja oss för naturdrifterna och de uppfostrande krafterna, eller inskränka deras inverkan på oss.

Det som är sant i fråga om all odling i allmänhet, är särskildt sant i fråga om den religiösa uppfostran. Den religiösa karakteren är resultatet af förenämde tre faktorer.

Jag antager att hvarje rättskaffens menniska, som vet hvad religion är, önskar att blifva en religiös menniska, att så mycket som möjligt uppfylla sina religiösa pligter, att vara i besittning af så många religiösa rättigheter som möjligt, att komma i åtnjutande af så mycken religiös välfärd som möjligt, att gifva så mycket för Gud som möjligt och af Honom emottaga så mycket som möjligt. Det synes icke alltid vara så, men är det dock i verkligheten. I djupet af våra hjertan trängta vi alla derefter. Vi hafva ofta blifvit vilseförda af blinda vägledare, hvilka dock icke alltid velat bedraga oss; vi hafva ofta gått vilse, förvillade af vår instinktartade lidelse i ungdomen, af vår sjelfvilliga beräkning i mannaåldern, utan att vi dock velat bedraga oss sjelfva. Men det gifves ingen ibland oss, som ej önskar att vara en religiös menniska, åtminstone har jag aldrig träffat någon, som tillstått det, eller hos hvilken jag ansett förhållandet vara sådant. Men naturligtvis önska de det med en olika stark vilja.

Skriftställare indela ofta menniskorna i två klasser: fromme och syndare. Jag tycker ej om denna indelning. De bästa menniskor äro dåliga nog i sina egna ögon. Jag hoppas, att Gud är mera belåten med menniskorna, än vi äro med oss sjelfva; ty det finnes så många saker inom oss alla, som finnas der emot vår vilja, — dåliga förpaktare, hvilka vi likväl ej kunna blifva qvitt. Denna ett elakt lynnes rökiga skorsten är en plåga för den stackars Herr Hetsig, som han med femtio vintrar ej haft mod eller kraft att bortskaffa. Att »bedömma oss sjelfva, såsom andra bedömma oss», skulle ofta förleda oss till stolthet och inbilskhet; ty huru många dåliga saker, handlingar och tankar, vet jag ej om mig sjelf, hvilka ingen belackare någonsin slungat mig i ansigtet. Men om vi äfven taga de värsta menniskor, som vi kunna finna, — som röfva på vägarne med öppet våld, sjöröfvare på hafvet, de farligare tjufvarne, som på ett fullt lagligt, aktningsvärdt och kristligt sätt förtära enkors hus och plundra

dè värnlöse; folk, som stjäla från de fattige; — tagom den spanska inqvisitionens bödlar, samt banditer och mördare från New-York och Neapel, ja, de menniskor, hvilka i Boston äro villiga att stjäla sina medmenniskor för fyratio riksdaler stycket, och sända dem och deras efterkommande i det amerikanska slafveriets årslånga tortur; — äfven dessa menniskor skulle krympa ihop och rysa för den tanken, att de voro utan medvetande af en Gud i verlden, att de lefde utan religion och skulle dö utan religion. Jag vet, att några anse religionen temligen obeqväm att lefva efter, men de värsta menniskor, likasom de bästa, anse den för en god sak att dö med. Menniskorna ångra många saker på dödsbädden; medan stormen rasar komma alla de döda kropparne i rörelse i hafvets djup; men ingen ångrar då sina bemödanden att blifva en religiös menniska. Mången, som lefver i en ständig kränkning af sina personliga, husliga, sociala, nationella och allmänt menskliga pligter, söker utan tvifvel att tro, det han är en religiös menniska, och om han i Mammons namn röfvar enkan på en riksdaler, gifver han den fader- och moderlöse i Guds namn ett öre, och tror, att han tjenar den ena utan att synnerligen förolämpa den andra. Sålunda äro slaffångare på vår tid exemplariska medlemmar af »kristna kyrkosamfund», der filantropien uttryckligen näpses af presten den ena veckan efter den andra, och de kalla sig sjelfve »eländige syndare» med den mest undergifna uppsyn. Detta är ej alltsammans sken. Dessa menniskor önska att stå på god fot med Gud, och välja denna väg såsom den billigaste och tillika den aktningsvärdaste. Ludvig XV hade midt i sitt harem ett enskildt kapell, helgadt åt den »Heliga Jungfrun», der han och hans stackars offer sägas hafva varit »högst andäktiga efter kyrkans sed». Slafhandlare och menniskotjufvar bemöda sig att tillbakavisa hvarje angrepp mot deras »religiösa» anseende, och utöfva ej sitt yrke förr än presterskapet försäkrat dem, att det är patriarkaliskt och till och med

»kristligt.» Jag omnämner allt detta för att visa, huru menniskor, som vanligen anses särdeles skändliga i sitt lefverne och sin karakter, likväl ej gerna vilja vara utan religion. Jag antager derföre såsom gifvet, att alla menniskor önska förvärfva en religiös karakter.

Nu består en religiös karakter för det första deri, att vi äro trogna mot oss sjelfva, att vi styra vår kropp och själ efter hvarderas särskilda naturlag, att vi begagna, utveckla och åtnjuta alla våra förmögenheter, hvar och en i dess rätta förhållande och alla i harmonisk verksamhet, utbildade till den högsta grad, som i våra omständigheter är möjlig; att vi hafva ett sådant fortfarande medvetande af Gud, att vi kunna äga den förut så ofta afhandlade fyrfaldiga fromhetsformen, och blifva invärtes otadlige, harmoniske och helige.

Den religiösa karakteren består för det andra deri, att vi äro trogna mot våra medmenniskor, att vi göra dem, hvad rätt är, och det af rättrådiga bevekelsegrunder och för rättrådiga ändamål; att vi älska dem såsom oss sjelfva; att vi bispringa dem så vidt vi förmå; att vi lefva i en sådan öfverensstämmelse med dem, att vi glädjas af deras fröjder och känna oss alle ömsesidigt lycklige af hvarandras sällhet,

Slutligen består den religiösa karakteren deri, att vi äro trofaste mot Gud; hafva kunskap om Honom; äga en förverkligande känsla af Hans oändliga makt, vishet, rättvisa, godhet och helighet, och således en fullkomlig kärlek till Gud, en fullkomlig förtröstan på Honom, en fröjd uti Guds oändliga väsende; att vi älska Honom med vårt förstånd såsom sanningen, med vårt samvete såsom rättvisan, med vårt hjerta såsom kärleken och med alla våra förmögenheter såsom den oändlige Guden, hela verldens fader och moder; att vi så älska Gud, att vi ej hafva någon åstundan att bryta mot Hans lag eller att förnärma vår pligt emot oss sjelfva, mot våra medmenniskor eller vår Gud; att vi så älska Honom, att vi

ej hysa någon fruktan för Gud eller för oss sjelfva eller för menskligheten, utan ett fullkomligt förtroende och en oinskränkt kärlek träda i stället för hvarje slags fruktan. Med ett ord, den religiösa karakteren består deri, att vi tjena Gud medelst det regelrätta begagnandet, utvecklandet och åtnjutandet af hvarje själsförmögenhet. hvarje kroppslem, hvarje slags förmåga, hvaraf vi äro i besittning.

Jag anser, att detta är idealet för en religiös karakter, och att ingen finnes, som ej skulle vilja erkänna sig åstunda att vara religiös i denna mening, ty det är detsamma som att vara en fullkomlig menniska, — ingen, som ej skulle vilja göra en uppoffring för detta ändamål; jag tror att de flesta menniskor skulle vilja göra en stor uppoffring derför, att många skulle vilja öfvergifva fader och moder samt uppoffra sitt lif, för att förvärfva denna karakter.

Hvilka äro några af de medel, som leda till detta ändamål, denna nåd och denna herrlighet? Det finnes fyra stora offentliga uppfostrande krafter, nämligen folkets industriella, politiska, litterära och kyrkliga verksamhet, representerade af näringarne, statsstyrelsen, tryckpressen och kyrkan*). Dessa hafva ett allmänligt inflytande på karakterens utbildning, och såmedelst ett särskildt inflytande på utvecklingen af den religiösa karakteren; men likasom man ej kan fullt förlita sig på dem vid karakterens allmänna utbildning, lika litet kan man göra detta hvad denna särskildta förrättning vidkommer. De äro mindre pålitliga i fråga om religionen, än rörande hvilken annan sak som helst. Medelst dessa krafter är hela församlingen en religionslärarinna för alla, som födas inom densamma; men hon kan blott lära den religionsform och religionsgrad, som hon sjelf lärt och äger, icke den hon icke

*) Se *Speeches, Adresses and Occasional Sermons* af Theodor Parker, Boston 1852, Del. 1, sid. 407 och följande, hvarest dessa uppfostrande krafter blifvit utförligt afhandlade.

lärt och icke äger. Hon kan icke blott icke lära en religion, som är upphöjdare än hennes egen, utan hon till och med hindrar oss i våra bemödanden att inhämta en ny och fullkomligare religionsform.

För åtskilliga fall kunna vi i religionsväg förlita oss på dessa allmänna uppfostrande krafter. De skola i allmänhet lära oss den bland folket gängse fruktan för Gud och en derifrån härflytande yttre vördnad; de på vår tid öfliga sakramenterna, att personligen infinna oss i kyrkan, måhända att ansluta oss till någon kyrkosekt, samt bekänna en stor vördnad för bibeln. De skola lära oss den allmänt utöfvade delen af våra praktiska pligter både personliga, husliga, samhälleliga, kyrkliga och politiska. Men naturligtvis kunna de lära oss endast hvad de sjelfve äga. De skola äfven lära flertalet af menniskor vissa stora sanningar, som äro kristendomens gemensamma egendom, såsom Guds tillvaro, själens odödlighet, vissheten om ett slags vedergällning, och dylikt. Derjemte har hvarje kyrkosamfund vissa egna sanningar, som det vanligen inpräglar. Sålunda lära katolikerna vördnad för romerska kyrkan, protestanterna att vörda bibeln, calvinisterna tron på treenigheten och unitarierna på Guds enhet. Alla sekter lära en viss yttre anständighet, söndagens helighållande, att hedra de af folket hyllade dygderna och sky de af folket ogillade lasterna.

De uppfostrande krafterna åsyfta att frambringa denna verkan. J skicken edra söner till de offentliga skolorna i Boston, hvarest de inhämta de läroämnen, hvari der undervisas, såsom att läsa, skrifva och räkna. De ämnen, hvari undervisning ej meddelas, lära de sig icke. I Sachsen lära sig barnen tyska, i Holland holländska. På samma sätt lär sig flertalet menniskor samhällets gemensamma religion, och utöfva den praktiskt på torgen, i sina hem, i lagstiftningssalarne, vid domareborden och i fängelserna. Handelstidningarne, kongressförhandlingarne, de offentliga männens tal äro allesamman en del af natio-

nens trosbekännelse, och visa det som är det verkliga föremålet för dyrkan och hvari nationens praktiska tro består.

Men hvad religiös utmärkthet beträffar, fån j se er om åt annat håll, liksom efter någon tänkesättets förträfflighet, någon idéöfverlägsenhet eller någon nyhet i religionsformen. Dessa uppfostrande krafter skola lära oss förgängliga grundsatser, som synas tjena våra nuvarande och personliga intressen, men icke eviga grundsatser, som i sjelfva verket befordra våra allmänna, eviga intressen. I Jerusalem kunde dessa krafter väl bilda en Gamaliel, men aldrig en Jesus.

Carls-strömmens hastighet är en fjerdingsväg i timmen; stockar och halmstrån på densammas yta framflyta derföre med denna hastighet, om det ej finnes någon blåst. Men om någon i en båt önskar fara halfannan mil på samma tid, så måste han ro fem fjerdingsväg fortare, än strömmen vill föra honom. På samma sätt befinna vi oss alla i den herrskande religionens tröga strömfåra, och måste öfverlåta åt denna att föra oss så fort som hon sjelf framflyter. Vi kunna höja oss med hennes flod, och råka på strand samt stanna på det torra, då hon faller ut för någon af massan hyllad ondska, som blåser från stranden. De religiösa uppfostrande krafterna i en handelsstad, — vi se i tidningarne, hvilken religion de lära oss, och på gatorna, hvad slags menniskor de dana.

Dessa uppfostrande krafter åsyfta att uppamma medelsorts-kristne, och deras inflytande är af stort värde för samhället, likasom den militäriska manstukten för ett fältläger. För att åter blifva utmärkta religiösa menniskor, måste vi dock anlita helt andra hjelpmedel. Låtom oss derföre närmare betrakta några af dem.

Det finnes religiösa menniskor, hvilka genom det religiösa snille, hvartill de blifvit födda, och det religiösa bruk de gjort af detsamma, höjt sig vida öfver massan af kristne. Sådana menniskor äro det första hjelpmedlet, och det ett ganska vigtigt. Det är en lycka, om en så-

dan man tillhör en kyrka, dit den allmänna strömmen indrifver folket, och sålunda lägger styrkan af sin befattning till styrkan i sin natur. Men det händer sällan, att en sådan man anställes vid en församling. Den vanliga presterliga uppfostran åsyftar att dana slöa och vanliga menniskor med föga individuelt lif, ringa nit och endast sektingifvelse. Men om en man af religiöst snille genom en lycklig slump anställes vid en kyrka, så löper han stor fara att genom sina predikningar blifva bortkörd derifrån. Likväl finnas sådane män, om ock blott ännu få, förlagda längs efter den menskliga utvecklingens vädjobana, hvilka, likasom städer anlagda på en höjd, intet smädelsens moln helt och hållet kan dölja för blicken. Ja, de äro väldiga vårdkasar på verldsstranden, — fyrar på kustens uddar, som sända sitt vägledande sken långt utåt hafvet för att underrätta sjömannen hvar han befinner sig, och helsa honom välkommen till hamnen och lugnet. För stadsgatorna måste det finnas lyktor och för handelsbodarne och apoteken lampor, och de komma alltid att blifva talrika, i det en hvar har sin egen förrättning. Denna anordning äger rum lika väl i kyrkliga som i kommunala angelägenheter; ty hvarje sekt har sina lyktor och lampor för att vägleda menniskorna till sin särskilta frälsnings-krambod, hvarest säljarne stå till reds med sina varor. Men religionens stora båkar och fyrtorn måste alltid vara blott få och långt emellan; verlden är icke ännu nog andligen rik för att kunna åstadkomma många dylika män. Likväl äro de städse

Den strandens skyddsande,
Hvars godhet sträckte sig till en hvar,
Som färdas på den farliga flodens ban.

Men äfven hos dessa män finner man sällan religionens fullhet. Den ene har nämligen endast hennes känslor, och uppväcker dylika hos oss: vår vördnad, vår andakt, vår förtröstan och vår kärlek till Gud. En annan har

endast henns idéer; nya tankar om religionen, nya sanningar, hvilka han framställer för menniskornas tankeförmåga. Såsom analytiker tillintetgör han de teologiska systemernas urgamla villfarelser, tröskar kyrkornas trosbekännelser med filosofiens kraftiga slaga, och sållar dem som hvete; och då han vannar dem mot en stark blåst, fara väldiga moln af agnar bort för hans starka kastoskofvel. Såsom syntetiker tager han den gamla sanningen, som uthärdat den kritiska tröskningen och nu är rensållad, förbinder dermed nya sanningar, som nedkommit från Gud och välkomnats af kärleksfulla armar; och från sitt stora förrådshus framdrager denne skriftlärde, som är djupt bevandrad i himlens frågor, både nytt och gammalt för att tjena till bröd för de lefvande och till sädeskorn för ännu ofödda slägten.

En tredje, som ej är synnerligen utmärkt för de vanligen så kallade religiösa känslorna eller för några teologiska idéer, är dock utmärkt för sin rättvisa, och lärer bättre än någon annan personlig och samhällelig moralitet. Han må uteslutande hålla sig till en särskild slags moralitet, och ifra för måttlighet, kyskhet, strafflagarnes omarbetning, samhällsordningens förbättrande, qvinnans förädling och hela menniskoslägtets uppfostran. eller han må sysselsätta sig med allmän filantropi, med den moraliska förträffligheten i dess allmänlighet, — alltsammans kommer från samma rot, och bör tacksamt emottagas.

En hvar af dessa lärare gör våra själar en verklig tjenst, genom att upplifva känslorna, meddela idéer, och anordna religionens resultater till moraliska handlingar. Jag vet, att ett väldigt skrän uppstått i alla kyrkosamfund mot dem, som ifra mot tidens förderf, mot män, som vilja tillämpa den rena religionen på det dagliga lifvet, vare sig i hennes särskilda eller allmänliga form. Vi veta alle, hvilket skrik städse höjes mot en man, som vill utrota en last från menskliga samhället eller införa en ny dygd. Hvarje ulf har sin förmån af vildmarken, samt

hatar nybyggarens yxa och plog, och skulle uppsluka dennes barn, om han vågade. Sammalunda har hvarje samhällets kräfta sina försvarare, hvilkas fördel beror af densamma. Paulus erfor det i Ephesus, Telemach i Rom och Garrison i Amerika. Jag betviflar ej, att Ephesierna ansågo religionen för bra till allting, undantagandes att göra silfverskrin åt Diana; »men deröfver blefvo de fulla af vrede.» Menniskorna ropa ve öfver moralitetens framsteg. »Prediken för oss religion, prediken för oss kristendom, Kristum och honom som blifvit korsfäst, och ej detta otrogna otyg att göra ända på särskilda synder och öfverflöda af särskilda dygder. Prediken för oss om syndens omätliga syndighet, helighetens skönhet och dylikt mera, men lemnen samhällets, handelns, kyrkans och statens herrskande synder i fred. Tigen med dryckenskapen och vällusten, med krig och slafveri och de tusen olika slagen af girighet, af hvilka vi hafva vår lust och gamman. Är det icke nog, att vi gifva er, o predikanter! våra penningar och infinna oss i kyrkorna, att vi hvarje vecka bekänne oss vara *arme syndare*, i hvilka intet godt bor, och att vi måhända två gånger under vår lefnad fasta? Måsten j äfven öfverbevisa oss om att vara afgudadyrkare, ja drinkare, frossare, okyska i ungdomen och snikna i mannaåldern, — fordom vällustingar och nu gnidare? Låt bli detta, och prediken för oss om de rättfärdiges salighet, om Kristum och honom som blifvit korsfäst.» Då penningen talar, lyder kyrkan, och från predikstolen förkunnas såsom lära folkets på kyrkobänkarne budord.

Det är dock just dessa moraliska reformatorer, som i vår tid hafva gjort mer än alla andra, att befordra de känslor af fromhet, hvilka kyrkosamfunden säga sig så mycket eftersträfva. Den nya religionsgrund, hvarpå kyrkosamfunden hvila, har alltid blifvit vunnen åt dem af män, som dessa samfund hatat. På de sista 30 åren tror jag att dessa Nya Englands hatade moral-reformatorer hafva verkat mer att befordra kärleken till Gud och

tron på Honom, än alla kyrkosamfundens öfriga predikanter tillsammanstagne. Rättvisan är en del af fromheten; och sådan är hos menniskan den instinktartade kärleken till helhet, att alla försök att befrämja rättvisan bland menniskorna ytterst leda till kärleken till Gud såsom Gud.

I hvarje kyrkosamfund finna vi någon menniska, som representerar en del af religionen, och som ofta till äfventyrs tror, att denna del är det hela, emedan den är allt, som han känner; här och der finna vi äfven en sådan på predikstolen. Men då och då framträder äfven en man, som hos sig förenar alla dessa tre fromhetens förrättningar till en stor religiös herrlighet, och hvilken icke är mindre utmärkt i sina känslor och idéer, än i sina handlingar. Hvar och en af desse delvis fromme män kan bispringa oss mycket genom att meddela oss sin lära, uppelda våra känslor, gifva oss efterdöme i sitt handlingssätt och medelst sin religiösa verksamhet lemna oss och samhället ett föredöme. Hvar och en af desse kan förhjelpa oss till en delvis förbättring. Då åter en man framträder, som förenar alla fromhetens former, skall han gifva oss en ny fart och en hänförelse, som ingen annan förmår förläna, och som ej är inskränkt till en viss del, utan omfattar det hela.

Det finnes alltid några sådana män i verlden; profeternas slägte utdör aldrig. Det skjuter upp i Israel och i Attika; på det förra stället lärer en profet sanningen såsom en gudomlig uppenbarelse, på det sednare åter en filosof med sin menskliga forskningsanda. Sålunda uppväxer nådens planta i vrår, hvarest fordom gamla hus stodo, eller hvarhelst vinden fört fröet; och ehuruväl oxen afbetar den och nedtrampar den med sina klöfvar, så uppväxer den dock alltid på nytt. Då de skriftlärde och Fariséer blifva afgudadyrkare i Jerusalem, och fåren utan herde

"Blicka upp och blifva ej fodrade,
Utan svullna af vädret och den råa dimma de inandas,
Ruttna invärtes och sprida en vidrig smitta"

då stiger Guds ande ånyo neder till någon timmermans son från Nazaret, hvars blixt förfärar den oledande skriftlärde; det nya träffar tillsammans med det förgängliga gamla, och hela luftkretsen genljudar vid skrällen af sammanstötningen. Tid efter annan kommer en sådan man att stå emellan det lefvande och det döda. »Begraf det der», säger han, »det är ohjelpligen dödt, och kan icke åter väckas till lif. Det här åter måste botas, vårdas och helas.» Han är en läkare för kyrkosamfund, hvilka äro sjuka af synd äfvensom behäftade dermed; han begrafver det döda, men läker äfven det sjuka, och lifvar det friska till nytt och sundt lif. Men ägarne af de svin, som förgås, beklaga sig naturligtvis öfver förlusten.

En sådan man kan dock sällan riktigt uppfattas af sin tidsålder. En menniska med en enda utmärkt förmåga är snart genomskådad och begripen. Den ene duger ej till något annat än det praktiska, en annan åter endast för att tänka. En är känslomenniska, en annan en resande. Men då en man framträder, som är utmärkt för många och de mest olikartade förmögenheter, kunna menniskorna ej på en kort tid genomskåda och begripa honom. Om han i sig innesluter alla hufvudstadens invånares hela förträfflighet, så skall det också erfordras många stora städer för att begripa honom. Den unga flickan i sagan, hvilken för första gången fick höra sin presterlige älskare predika, blef förvånad, att hans läppar kunde bedja lika ljuft, som kyssa; men hon fattade ej det dubbla sakramentet, hemligheten af denna en enda muns dubbla förrättning. En hvar kan se, att säd växer på det ena fältet och kål på ett annat; den okunnigaste bonde vet det, men det fordras en hel hop utmärkta män för att skrifva ett helt fastlands botanik. Så

är det alltid. Föreställom oss en religiös man, som skrifver om fromhetens rent inte rörelser, om kärleken till Gud, tron på Honom, lugnet i själen, försmaken af himlen. Han genomtränger den religiösa glädjens djup, densammas frid inträder i hans själ, hans morgonbön är en psalm, djupare än Davids, och med en mera omvexlande skönhet än den poetiska blomsterkrans, som herdekonungen plockade från Jordans bergsluttningar eller i berget Zions trädgårdar. Genast säga menniskorna: »Denne man är en känslosvärmare, han är en mystiker, idel kontemplation, idel känsla — poetisk, drömmande — hans ljus månsken.» Men innan kort skrifver vår känslosvärmare om filosofien, och hans skarpa öga upptäcker grufvor af visdom, som tillförene ej blifvit bearbetade, och han bringar i dagen massor af guld, som förut ej skådat solens ljus. Då säga andra menniskor: »Åh, den menniskan är endast en filosof, en blott tänkare, ett väldigt hufvud; men han har icke mer hjerta än Chimborazzo eller Thomas Hobbes.» Nu frambryter åter någon stor synd, och vältar sin förstörande flod öfver landet, ödeläggande fält och stad, och vår filosof går att sätta en dam mot förödelsen. Han angifver öppet det ondas tillvaro, och angriper den samhälls-institution, som sålunda bedrager menniskorna. Genast utropa menniskorna: »Bildstormare! Thordönsbarn! Johan Knox! Förstörare!» och dylikt. Ack! menniskorna veta ej, att samma sol uppsamlar den dagg, som uppfriskar den af middagshettan försmäktande förgätmigej, och framdrifver genom luften den oemotståndliga orkan, som i sin dånande framfart söndersplittrar träden i skogen, och uppstaplar de lösryckta bergsklipporna i en alp-lavin. Samma själ, som slungade sina ljungande blixtar på skriftlärde, Fariseer och skrymtare, utgjöt poetiska liknelser ur sin gyllene urna, utbredde saligheternas solsken öfver vän och fiende, och, redan till hälften i himmelen, utandades ord, som helt och hållet kommo derifrån: »Fader, förlåt dem, ty de veta icke hvad de göra.»

Det är någonting stort att en gång under vår lefnad sammanträffa med en man, hvars religiösa snille utvecklat sig till ett väldigt kärlekslif. Han väcker oändliga känslor hos oss, och vi lemna honom såsom helt andra menniskor, än då vi först råkade honom. Han har icke infört sin själ i vårt bröst; han har gjort hvad bättre är, — han har väckt vår själ i vårt eget bröst. Menniskorna kunna gå flera mils väg för att få afhöra en sådan man, och ändå återkomma rikt belönade. Han gifver frön till ett kommande lif för vår lilla trädgård. Sammalunda färdas landtmannen en lång väg för att hämta en ny rot eller nytt utsädeskorn, för att uppfylla sina fält med skönhet eller sitt hus med bröd. Sedan vi afhört berättelsen om en sådan mans lefnad, tyckes verlden icke mer vara så eländig eller menniskan så usel; himmelen synes oss närmare, men ändock högre, menskligheten är rikare; om det orätta synes oss ännu skändligare, så är dock missdådaren icke så hopplös. Derefter kan jag uthärda vidrigheter, mitt ständiga kors är ej så tungt, det ovanliga är mindre svårt att bära. Tårarne kännas ej så brännande för ett öga, som genom dem skådat en storhjertad man. Menniskorna synas oss vänligare, och Gud är oss utomordentligt kär. Myndigheterna i Jerusalem förundrade sig öfver Petri och Johannes' beteende, att de efterkommo Guds högre lag, oaktadt bojor, fångenskap och vaktknektar; men de drogo känsla på dem, att de »hade varit med Jesus», och man förundrade sig icke längre. Hvilket slött och dumt ting är ej ett ljus. Men tänd eld derpå, och se sedan! Vi alla kunna påtändas, om någon Prometheus nedkommer med en eldgnista från Gud i sin högra hand. Jesu ord vidrörde fiskarena från Galileen, och de uppflammade till martyrer och apostlar.

Det är någonting stort att en gång i vårt lif träffa på en sådan man, att blifva uppmuntrade och hugsvalade på vår sorgliga lefnadsstråt samt uppfylda med ny kraft

och ny tro på Gud. Derefter tacka vi Gud, fatta mod, och vandra lyckligare vidare. Sammalunda förhåller det sig med en skara pilgrimer, hvilka tågande i öknen, törstiga, med sårade fötter, och upphettade, utan vatten i deras lädersäckar samt med trötta och sjuka kameler, komma till en lund af ett dussin palmträd, der oförmodadt en källa med rent vatten uppväller i ödemarken. Genast förgäta de all sin trötthet, och deras haltande kameler hafva med ens åter blifvit helade. Sedan de stillat sin törst, fylla de sina säckar med friskt vatten, uthvila i skuggan under middagshettan, och fortsätta derefter sin tysta och lyckliga färd med förnyadt lif, samt med lemmar, från hvilka hvarje trötthetskänsla vikit bort.

På samma sätt, förmäler gamla Testamentet, nedsände Gud sin engel i öknen för att bespisa Elias med himmelskt bröd, och af den matens kraft vandrade profeten i fyratio dagar utan att hungra. Jag förmodar att flere bland oss gjort denna erfarenhet, och i våra dagar af vilsegång, af brännande öfvergifvenhet och sorg kommit till vår vattenbrunn och vår palmträdslund i sanden, samt derpå helt gladeligt vandrat vidare genom öknen. Elias qvarlemnade alla Guds englar åt eder och mig, — och de hafva efter bekantskapen med honom blifvit ännu vänligare.

Det är ett ständigt behof af dylika slags män. Vi lefva likasom midt i ett religiöst maskineri. Många handtverkare i fromhet, ofta endast lärlingar och tröge att lära, drifva de olika kyrkliga qvarnarne, och knarrningen vid rörelsen anses för »Guds röst.» Man inlägger i qvarnskrufven en mängd personer, unga och gamla, och snart framkomma de åter, förmalde till medelsortens kristne, hällas i säckar och, försedde med påskriftssedlar, innehållande deras särskilda partinamn, undanställas till förvaring i den stora kyrkliga inrättningens bingar. Låtom oss kasta en blick på hvad man vanligen kallar den »religiösa verlden.» Hvilken massa maskineri innehåller

den ej: död ved, men ej grönskande träd! Hvilket skrällande och oljud af jern, som slamrar emot jern! Det är en maskinverksamhet, ej något verkligt lif; och ett nytt, friskt lif är likväl, hvad vi behöfva. Derföre blifva menniskorna dåsiga i sina kyrkor. Huru tråkig är ej den vanliga gudstjensten på årets femtiotvå vanliga söndagar! Hvilken bedröflig sak är ej en vanlig predikan af en vanlig prestman! Han har ingen önskan att predika den, och åhörarne önska icke heller att afhöra den. Han låtsar derföre blott predika, och de låtsa afhöra hans predikan. Men han predikar ej, och de höra ej, Han är lika slö, som det hyende, hvarpå han slår med händerna, och de äro lika slöa, som de bänkar, hvarpå de sitta. En hop menniskor, som sammankomma i en kyrka för ingenting, och om ingenting och för att höra ingen, äro för mig en hemsk anblick. Hafven j någon gång på landet sett hornboskapen i en inhägnad tränga sig tillsammans på en kall dag, då marken är frusen under deras fötter och intet foder finnes utströdt derpå, nu hoppackade för att värma sig, hungriga, men overksamme, emedan de äro instängde, och vänta med oxars tunga, dåsiga tålamod, att någon kommer och skakar ned för dem en knippa rent, vackert hö, som ännu doftar af klöfver och timothej. Det är en lifvande syn; och då bonden kommer, och utskär deras vinterföda ur hövålmen, hvilket lif vaknar då ej hos dessa dåsiga oxar! Deras vördnadsvärda ögon glänsa af glädje, då de varseblifva sin föda. Ack! huru många menniskohjordar hungra ej i kyrkorna, och bekomma ej ens religionens hö, endast något litet boss, som blifvit hopsopadt på gamla loggolf, hvarifrån sädeskornen, som utmärkte män uttröskade från agnarne, hopsamlades till mensklighetens föda och välfärd. Kyrkor uppbyggas af sten. Jag har ofta tyckt, att predikstolarne borde förses med hyenden af tomma agnar.

Af alla sorgliga samhällssyner äro få så bedröfliga, som en samling af menniskor, hvilka kommit tillsammans

för att genom kyrkligt maskineri omvända menskligheten till sektväsende, — af menniskor döda som stockar, hvilka nedhuggits döda och torra! Af jerntråd, muslin, tråd, stärkelse, gummi och åtskilliga kemiska ämnen göra fransyska nipperhandlerskorna i dussintal hvad de kalla rosor, liljor, förgätmigej och dylikt. De äro luktlösa och frölösa missfoster, och ingenting vidare. Hvilken olikhet mellan den blomma, som älskaren plockar vid åbrädden för att pryda sin flickas bröst, och det ting, som nipperhandlerskan förfärdigar med sin sax; mellan ängens förgätmigej och nipperbodens! Enahanda är skilnaden mellan religiösa menniskor och kristne, som blifvit tillverkade i en qvarn.

I de engelska fabrikerna finner man arbetare, som under hela sitt lif endast äro sysselsatta med att förfärdiga hvardera en tjugusjettedel af ett ur. De kunna ej göra någonting annat, och blifva nästan lika mycket maskiner, som den slipsten, hvarpå deras borr hvässes, eller den löpare, som förer deras fil. Mycket af vårt kyrkliga maskineri tjenar endast att göra menniskor till blotta qvarndelar. Derföre måste ett nytt religiöst lif oupphörligt utifrån inkomma i kyrkorna för att bibehålla de kristne vid lif; och det är män af religiöst snille, som införa det. Utan dem skulle religionen i städerna endast blifva en traditionel teologi, lifvet i Gudi skulle komma att bestå i sittning i kyrkan, och dopet med vatten från brunnen gälla för gemenskapen med den Helige Anda. Gud vare tack och pris, att det finnes män, som ej blifvit förqväfda under prestkappan, utan ännu lefva i Gud, och Gud lefver i dem!

I gamla städer är allt vatten, som fyller brunnarne, dödt vatten, — dödt och smutsigt; rännstensvattnet från gatorna, gödselvattnet från stallen, torgsmutsen och stadens tvätt- och diskvatten, äfven afflödet från kyrkogårdarne blandar sig deri, och barnet näres af sina förfäders ben. Menniskorna skulle omkomma om de lemnades åt sig sjelfva, och dö af sin dagliga dryck. Derföre upp-

söker man långt bort på höjderna, uppöfver stadens läge, någon bergssjö, och leder dess kristallvatten ned till staden. Nu rinner friskt vatten i de offentliga springbrunnarne, det sköljer gatorna, vattnar den menlösa boskapen, föres in i alla hus för att snygga, rena och lyckliggöra. och menniskorna fröjda sig likasom Hebreerna, då Moses slog på den fabelaktiga klippan. På samma sätt kommer det religiösa snillet till menniskorna; någon berglik man står upp i sin reslighet, och tager under hela vintern himmelens snö på sina skuldror, och uppfångar under hela sommaren det kyliga regnet med sitt bröst; beggedera blifva källor med lefvande vatten vid hans fot. Då komma ägarne af de stinkande brunnarne och de underjordiska cisternerna, hvilka de kalla »Bethesda», ehuru ofta grumlade af andra varelser än englar, och hvarur de utmångla sin »frälsning» för ett öre åt gången, — de förehålla och begabba vår nyfödde helige. »Skall Kristus komma från Galileen?» säga de. «Är du större än vår fader Jakob, som gaf oss denna brunn, och drack sjelf derur, hans barn och hans boskap? Hvem är du?» Så utfar alltid den formella menniskan emot gudsmannen.

Religionslärare skola alltid komma att finnas, — några som anordna religiösa samfund, många som förvalta det anordnade, men uppfinnarne i religionen äro städse få. Desse äro de förnämsta yttre hjelpmedlen att komma till religiös mognad. All stor lärdom är lärarens ingifvelse; detta gäller ännu mera i religionen än i någonting annat, ty här är allting lif, och ingenting en blott mekanisk fint. Låtom oss draga all den fördel, vi kunna, af de sällsporda menniskor, som äro begåfvade med religiöst snille, men ej blindt öfverlemna oss åt dem och göra dem till våra herrar; må de alltid blifva våra lärare, men aldrig våra herrar.

Vidare finnes det religiösa böcker, som genom sitt omedelbara inflytande väcka själen, upplifva oss till fromhet och moralitet, — böcker, i hvilka man med stor re-

ligiös utbildning samlat sitt lifs hela erfarenhet. Somliga af dessa afhandla all religion; andra blott vissa delar deraf. Dessa böcker äro likasom kornsäckar, hvilka föras från land till land för att utsås och bära hundrafaldig frukt. Sådana böcker finnas ej många på jorden. Det gifves i hela verlden få mästerstycken i poesi; en gosses skolväska skulle kunna inrymma dem alla, från Grekland och Rom, Italien, Tyskland och England. Mästerstyckena i den religiösa litteraturen äro de sällsyntaste af alla. Hvilken myckenhet af qvarts, glimmer, hornblende, skiffer och kol, och vanliga metaller i stora högar, förstenade kräldjur och fiskar, finnes det ej i en mineralogs samlingar; men endast här och der en smaragd, och diamanter äro ytterst sällsynta. På samma sätt förhåller det sig med den heliga tankens ädelstenar. Det finnes åtskilliga Davids psalmer, men sällan någon som i sin helhet är trogen menniskans själ, då och då äfven ett orakelspråk af någon Hebreisk profet, som var full af tron på Gud och en hjelte i fromhet, hvilka försvara sin plats i ett religiöst museum, ehuru två eller tre tusen år förflutit, sedan författarne deraf upphörde att finnas bland de dödliges antal. Men det mest upplifvande i hela den religiösa litteraturen finnes ännu i det Nya Testamentets tre första Evangelier, i dessa dyra saligheter, i tillfälliga religionsblommor — liknelse och tal. Saligheterna skola öfverlefva Pyramiderna. Likväl måste äfven Nya Testamentet och dess utvaldaste ställen läsas med en friboren menniskas varsamhet. Till och med i Jesu yttranden är mycket blott Hebreiskt, som bär prägeln af nationens och menniskans inskränktheter.

Det finnes äfven andra religiösa böcker, som äro värderika för menniskohjertat. Några af Augustini, af Thomas a Kempis, af Fenelons, af Jeremias Taylors, af John Bunyans, af William Laws arbeten hafva varit utomordentligt dyrbara för fromma menniskor i hela den kristna verlden. Inom en vida inskränktare krets af läsare hafva

Buckminster, Channing och Ware hugsvalat menniskornas själar. Herbert och Watts hafva här och der en »ädelsten af den renaste, klaraste glans», och här och der anträffas en skön blomma i liturgiernas, breviariernas och psalm-samlingarnes qvafva luft. Det religiösa inflytandet af Wordsworths poesi har i sanning varit stort. Utan något stort poetiskt snille, samt ofta hämmad af sin traditionella tros inskränkthet och af de honom omgifvande menniskornas barnsliga litenhet, ägde han likväl en öfvervägande kärlek till Gud, som flödade öfver i kärlek till menniskorna, och förskönade en hvar af hans lefnadsdagar; och mången olycklig flicka, mången bedröfvad yngling har genom den herrliga fromheten i hans visor och högstämda sånger vunnit hugsvalelse och själslyftning. En skriftställare i våra dagar med stort snille och aldrig svigtande fromhet, hvilken med sitt doftande lif förskönar en liten by i Nya England, har utöfvat ett mäktigt religiöst inflytande inom mången familj på landet och i staden, och ynglingar och flickor fröjdas åt de hänförande känslor, han väcker. Jag vill öfverlåta åt efterverlden att uppgifva hans namn; han är den mest originelle, likasom den religiösaste af Amerikas skalder.

Det stora felet hos den så kallade »religiösa litteraturen» består deri, att densamma är ett verk af trångbröstade män, af sektmakare och ofta af vidskeplige, hvilka ej kunna se utöfver omkretsen af sin egen lilla församlingskyrka; män, som i allmänhet hafva ringa insigter, ännu mindre menniskokännedom och minst af allt känna sann religion. Hvilket kännetecken hafva sådana män på ädla menniskor? Jo en ostras kännetecken på en trast, ja, understundom en »ful och giftig paddas, med ingen juvel i sitt hufvud» på en näktergal. En dylik litteratur är en förbannelse, emedan den i Guds namn afleder vanliga menniskor från religionen, och kommer kraftiga menniskor att hata densamma, eller åtminstnne dess

namn; den nedböjer svaga menniskor, så att de i hela sitt lif darra och frukta. Jag saknar ord att uttrycka min afsky för dylikt otyg, hopkokadt af sekterisk rotvälska och vidskeplig fruktan. Jag darrar, då jag betänker hvilket mörker den utbreder öfver menniskans lif, hvilken sjuklighet den tillika inympar på menskligheten, och hvilken feg fruktan den inpräglar på sina anhängares ansigten. Låtom oss betrakta den Athanasianska trosbekännelsens och Westminster-katekesens historia. De hafva, såsom mig synes, verkat mer att fördröja kristendomens religiösa utveckling, än alla de fräcka arbetena af erkända otrogne, från alla bespottares konung Lucianus, ända ned till våra dagar. Med de bästa afsigter i verlden, synes mig det Amerikanska Traktat-sällskapet tillfoga vår nation mer skada, än alla försäljare af berusande drycker och alla glädjeflickor i landet.

Åtskilliga böcker i religiösa ämnen äro arbeten af skickliga män, som äro väl underbygda, men som likväl äro behäftade med skefva åsigter om Gud, om menniskan och om förhållandet mellan begge; med oriktiga åsigter om lifvet, om döden och om det tillkommande, eviga lifvet. Sådana män voro Baxter och Edwards och många andra, — protestanter och katoliker, kristne, judar, buddhister och mahommedaner. Alla dessa böcker borde läsas med varsamhet och misstroende. Dock kan en förståndig menniska, med religiöst sinne, i verldens religiösa litteratur, från Konfucius till Emerson, finna mycket, som bidrager att utveckla och befordra hennes religiösa tillväxt.

Äfven andra arbeten, som egentligen ej tillhöra det religiösa området, kunna vara till stor nytta för en person, hvilken redan uppnått fromhetens mannaålder. Vetenskapliga verk, hvilka visa Guds tanke, inskrifven i sinneverlden; historiska arbeten, hvilka uppenbara samma tankeförmåga i menniskoslägtets utveckling, långsam, men lika oaflåtlig och regelbunden, som en ceders växt eller ett äggs utkläckning. Newton och Laplace, Descartes och Kant

väcka, medelbarligen genom »in vetenskap, fromma sinnen till ännu djupare fromhet. En tänkande man upplöser materien i verldsaltet, så att blott densammas krafter blifva öfriga; han upplöser företeelserna i menskligheten historia, och qvarlemnar endast den odödlige anden; han studerar lagen och verkningssättet för dessa krafter och denna ande, som utgöra den materiella och menskliga verlden, och jag inser ej, huru han kan undvika att uppfyllas af vördnad, förtröstan och gränslös kärlek till den oändlige Guden, som uttänkt dessa lagar för materien och tankeförmågan, och derigenom upprätthåller detta underbara verldsallt af ting och menniskor. Vetenskapen har äfven sitt nya Testamente; och filosofiens saligheter äro djupt rörande: i de bestämda lagarne för materie och tankeförmåga säger verldens store upphofsman alltjemt: »Kommen till mig j alle, som arbeten och ären betungade, och jag vill vederqvicka eder.»

Äfven naturens studium är ett annat stort hjelpmedel till religiositetens utbildning. Bekantskapen med gräs och träd gifver oss djupare lärdomar af kärlek och förtröstan, än vi kunna inhämta af Fenelons och Augustini skrifter. Hvilka lärdomar hämtade ej Sokrates. Jesus och Luther ur naturen, denna Guds stora bibel, som alltid ligger uppslagen för menskligheten! Det är endast medelbarligen som han talar i de anblickar vi varseblifva i en stad, — denna tegelstensträdgård med gäckar af båda könen i stället för blommor. På landet åter är allt uppfyldt af Gud, och himlens eviga blommor synas utöfva ett ljuft inflytande på jordens förgängliga blommor. Naturen är full af religiösa lärdomar för en tänkande menniska. Jesus höll sin stora predikan på ett berg, hvilket predikade för honom liksom han för folket, och liknelserna i hans tal voro sålunda först verkliga naturbilder. Men det religiösa gagn, som vi kunna hämta af naturens betraktande, skulle erfordra en särskild predikan.

I fråga om religiös tillväxt få vi ej sätta vår lit till någonting yttre; icke till de stora och lefvande själar, som Gud sällan sänder till jorden för att vattna den torra marken med sin vältalighet och uppvärma den med sin. menniskokärlek; icke heller till den religiösa tankens utvaldaste ädelstenar, hvaruti helige och vise sammanfört resultatet af sitt lif och lemnat det åt oss. Vi kunna ej förlita oss på den yttre naturens skönhet och makt för att förmå vår irrande själ till lydnad för och förtröstan på Gud. Dessa ting må knuffa oss på armbågen, då vi läsa, varna oss för att fara vilse eller vara tröge, och öppna för oss porten, — men vi måste lita på oss sjelfva, för att inträda igenom den. Genom andras hjelp och vår egen verksamhet måste vi skapa oss idealet af en religiös menniska, samt huru hon bör vara, och hvad hon bör göra under de särskilda förhållanden, hvari vi befinna oss. Att bilda oss detta personliga ideal och lämpa oss sjelfva derefter, fordrar dock ett allvarligt sträfvande från vår sida. Det låter ej göra sig på en ledig stund. Det fordrar den största verksamhet af den kraftigaste sinnesstämning. Men hvilken olikhet råder ej mellan menniskorna i afseende på karakterens allvar. Kunnen j fatta en lättsinnig menniskas »religion»? Hos henne är allting idel lättsinne; beskaffenheten af hennes religion är för henne af mindre vigt, än formen på hennes hatt eller spännet på hennes skor. Hon frågar hvarken efter sanning eller rättvisa eller kärlek — hon frågar ej efter Gud, bryr sig ej om Honom. Det religiösa lifvets stora sakrament har för henne mindre värde än en butelj Rhenskt vin, som hon slagit sönder på en spefågels hufvud. Dessa menniskors egentliga lättsinne visar sig i deras förhållande till religionen. Dåren har sagt i sitt hjerta: »Det finnes icke någon Gud.» Gäcken säger, med tummarne i sin västficka: »Nå, om det icke finnes någon? Hvad angår det mig? Låtom oss dansa och vara lustiga.» Hafven j någonsin sett en lättsinnig karl och flicka kära i hvarandra

— ty så kallade de det? Jag har sett det. Det var som om någon ville anlägga en ny klädning, hvilken ej rätt passade; och utbytet af hvad man kallade »hjerta», var liksom när en man köper litet bolmört för att förvandla den till rök. På samma sätt har jag sett en fjollig menniska gifva en tiggare på gatan ett falskt mynt.

Jag vet att menniskor finnas, för hvilka praktisk religion blott är en utvärtes anständighet. De hafva ingen annan erfarenhet af religionen, än att de hyra ett bänkrum i en kyrka, hvarest både kyrkbänk och predikstol inbjuda till sömn, — hvilkas enda offer är deras bänkhyra, och deras enda sakrament personlig närvaro i kyrkan. Kyrkor, hvilka kyrkliga tapetserare försett med predikstol, kyrkobänk och prest, finnas, som äro fulla med sådana menniskor, föremål för medlidande hos menniskor med menskliga hjertan.

Då en allvarlig ung man tillbjuder en qvinna sitt hjerta, sitt lif och sin kärlek, och beder henne om hennes hjerta, hennes lif och hennes kärlek tillbaka, så är det ej en likgiltig stund för mannen eller flickan. Tanken derpå bortskrämmer rosen från den unga kinden, gifver en ny glans åt ögat, som får en djupare och hemlighetsfull blick, och kommer hjertat att häftigt bulta. Ty så mycket beror på ett ord, som i lifvet omgestaltar eller missgestaltar så mycket, och själ och förstånd ropa på sin rätt. Det förflutna bidrager att skapa det tillkommande, och hela skapelsen synes ny för en älskares öga och hela

"Himlens golf
Är tätt inlagdt med blanka guldpatener."

Sammalunda är förhållandet då i någon vigtig stund en allvarlig man går till råds med sig sjelf, i det han vänder sig till Gud efter ledning, och frågar: »Hvad bör jag i min lefvad blifva och göra?» Var säker derpå, att detta blott för den råaste menniska kan vara en vanlig stund. Jag vill ej påstå, att hvarje allvarlig menniska har sin

förälskade stund, då han likasom trolofvar sig med religionen. Många menniskor hafva denna plötsliga erfarenhet, och öfverlemna sig åt fromheten, likasom de äkta en brud, hvilken de funnit, då de minst väntade det, och hvilken de välkomnat med stor hjertfröjd och en aningsfull sällhet hos den trängtande själen. Andra åter gå hand i hand med henne såsom broder och syster, under hela sin ungdom, i en förtrolig vänskap med densamma, som synden knappast afbrutit och sällan bragt oense. Och på detta sätt är förmälningen med religionen likasom en bekantskap, hvilken började i vår barndom, blef derefter vänskap, samt långsamt uppväxte hemmavid och i skolan under en klar himmel och slutligen slog ut till kärlek. Detta är den vanliga vägen, — ett sakta uppstigande utan något språng. Om vi uppfödas såsom religiösa barn, uppväxa vi till religiösa menniskor. Men äfven under den lindrigaste tuktan har hvarje allvarlig menniska efter hvad jag tror, sin pröfvo- och ransakningstid, då han frågar sig sjelf: »Skall jag tjena själen medelst ett fromt lefverne, eller skall jag endast tjena köttet, och låta anvärfva mig vid verldslighetens stora armada, för att strida tillhopa med den spetelska hären?» Det påstår jag, är en pröfvotid.

Låtom oss antaga, att en allvarlig menniska uppgör för sig en sann föreställning om religionen, — om sin pligt mot sig sjelf, mot sin nästa och mot Gud. Hon har derefter att iakttaga och tillse, att hon gör sin bön till en regel för sitt handlingssätt, och att hennes ideella dröm blifver en verklig lefnadsdag. I detta afseende måste hon vaka, och granska sig sjelf för att tillse, hvilka omständigheter forthjelpa henne och hvilka kunna hindra henne i hennes religiösa tillväxt. Vi hafva allesamman olika anlag. Det som frestar den ene, är ingenting för en annan menniska; hvarje hjerta känner endast sin egen sveda, men ej tillika ett annats qval. Låt mig känna min svaga likasom min starka sida, så skall jag blifva

både varnad och väpnad på förhand. Den ena menniskans vilja ledes under hennes lidelses ålder af kroppens lustar; en annan bringas under sin beräknande ålder i ännu större fara genom sin ärelystnad, sin åtrå efter rikedomar, embeten, menniskoaktning. Djefvulen låter en riksdaler klinga i en menniskas öra, och hon drömmer om penningar hvarje dag. Någon sinnlig lusta fångar en annan, liksom flugorna med förgiftadt sötslisk. Djefvulen har, för att tala mytologiskt, olika lockbeten för att lura sina särskilta rof. Bifallskärleken beröfvar somliga menniskor deras samvete, deras ömhet, deras sjelfaktning och deras vördnad för Gud, samt drifver dem nakna genom en smutsig verld. Om en menniska vet, i hvilken skepnad, och när frestaren kommer, så skall hon icke tillåta, att hennes heder går förlorad. För detta ändamål är det välbetänkt att i ungdomen eller sedermera, då man finner sig försatt i nya faror, att vid slutet af hvarje dag fråga sig sjelf: »Hvad har jag gjort, hvad har jag tänkt, sagt, känt, som är orätt? Eller hvad, som är rätt? Det är bra att sålunda göra oss hemmastadda med vår idé och med vår Gud, samt tillse, om något dåligt finnes uti oss. Detta är nödvändigt, till dess menniskan fullkomligt blifvit herre öfver hvarje kroppslem och hvarje själsförmögenhet, och kan använda en hvar af dem efter dess egna lagar i dess särskilta läge. Då skall menniskan handla rätt med lika litet bryderi, som hon förrättar sitt dagliga arbete. Hennes lif skall helga sig sjelft.

Veten j, huru konstnärerna utföra sina stora taflor? Först skapa de sig sjelfva idén, hvilket är ett arbete, som kostar svett och vaka. Konstnären samlar tillhopa alla sköna och kraftiga gestalter, som han någonsin sett, tänkt, drömt eller känt. De blixtra nu förvirrade och flyktiga förbi hans skärpta öga. Nya skönhetsformer springa till lif på hans fantasis bud, likasom blommor vid vårens flägt. Snart har han sin idé färdig, och ehuru hopsamlad af mången delvis skönhetsform, är den likväl ett

enda helt; det är en ny skapelse, som aldrig tillförene varit sedd. Så sammansmälter Phidias i sin sjudande tankeförmåga de olika skönhetsdragen hos femhundra spartanska flickor till sin enda Pallas-Athene, som den gången framföddes ur hans hufvud, ett storartadt urval af älsklighet. På samma sätt uttänkte Michael Angelo sin i Vatikanen befintliga vördnadsbjudande gestalt af Gud vid skapelsen; och Rafael sin älskliga Cecilia, den ljufvaste af alla målade helgon, som var så skön, att hon nedlockade englarne för att se henne sjunga, och att öron förvandlades till ögon. Konstnären har nu fått sin idé färdig. Men detta är ej allt: han måste sedan göra den idé, som lefver i hans inre, till en tafla för menniskornas ögon; hans inre dikt måste blifva en yttre verklighet. Så arbetar han på detta nya verk under mången tröttsam dag, vecka, månad och år, i det han med en botfärdig pensel ofta ommålar, hvad han förut målat felaktigt; ty äfven konsten har sina misstag, konstnärens synd, och således jemväl sin ånger; konstnären blifver klokare genom sitt eget misslyckande. Slutligen står hans verk, konstens heliga drottning, der fullständigt. Snillet är fader till en himmelsk ättledning, men den dödliga modren, det är fliten.

Likasom nu en konstnär, sådan som Phidias, Angelo eller Rafael, måste anstränga sin inbillningskraft för att bilda sin idé, och sedan flitigt arbeta, samt ofta med grämelse stryka ut, hvad han målade i ifvern eller af okunnighet; så måste den menniska, som vill blifva religiös, förrätta sin skapande bönehandling, för att ställa det stora föredömet framför sig och sedan flitigt sträfva att göra detsamma till sitt dagliga lif, i det hon bildar sitt görande och låtande, icke efter tillfälliga omständigheter, utan efter sin själs ideala föresats.

Ingen stor tillväxt i sann mensklig fromhet är möjlig utan eld att uppfatta och derefter bemödande att förverkliga sitt föresatta ideal, — utan trägen bön och trägen flit. Bönen är det ena stora, väsendtliga medlet till

religiös tillväxt: den bestämda åstundan och den okufliga viljan att blifva förebilden af en fullkomlig menniska; jemförelsen af vår verkliga dag med vår ideella dröm uppsvingandet för att på väldiga vingar flyga mot den religiösa glädjens fjerran himmel. Så snart vi inhämta en ny moralisk, affektionell eller religiös sanning, måste vi tillämpa denna särskilda sanning på vår dagliga lefnad, och skola derigenom föröka vår fromhet. Den bästa religionsskolan är derföre det vanliga lifvets dagliga verksamhet med sina personliga, husliga och samhälliga pligter, — det dagliga arbetet på åkern eller i saluboden, hemma eller på torget, »de kärleksverk, som lindra, hela och välsigna.»

Ingenting stort åstadkommes någonsin utan flit. Tröghet försänker den sysslolösa gossen i en håglös okunnighet, och skolor, böcker samt lärarens hela skicklighet äro förspillda på honom. Det är religiös flit, som gör menniskan till ett helgon. Hvilken äflan råder ej efter att förvärfva penningar! — med hvilken ifver vinnlägger man sig ej om att blifva en lagkarl, en violinspelare eller en mekanikus! Enahanda sträfvan efter att äfven blifva religiösa menniskor, till hvilka ädla afbilder af Gud, ja, till hvilka lyckliga menniskor skulle det ej göra oss? Till och med i den särskilda egenskapen af violinspelare, lagkunnig och mekanikus borde vi blifva mera; ty det allmänt menskliga är det ämne, som vi göra till yrkesmän i hvarje särskildt fack, och det guld, som var fint i plants, är äfven fint i medaljen eller i myntet.

Vi hafva alla sett en skicklig trädgårdsmästare vid sitt arbete. Han tager vara på sina päronqvistar och sina vinbärsafläggar; han passar på de solvarma vårdagarne att lufta sina passionsblommor och pomeransträd. Huru omsorgsfullt skyddar han ej sina dahlier för vinden, sina meloner för frosten! Tålmodigt tillhopasamlar han afskurna rosenbuskqvistar och persikokärnor; utvald frukt från en annans trädgård ympar han året derpå i sitt då-

liga träd, hvilket om tre år gläder sig åt främmande blommor, och bär äpplen, som icke ursprungligen tillhöra detsamma. Äro vi ej allesamman trädgårdsmästare, och böra uppfylla vår lefnad med friskare lif, med doftande skönhet och rika, tidiga frukter? J hafven klara, ljusa morgonstunder, som äro lämpliga till att sätta frön; ögonblick af soligare fröjd, då någon oförmodad lycka, återseendet af en vän, af en maka, ett barns födelse, skänker er ljufvare ögonblick. Omhulden då fromhetens ömtåliga planta; en dag skall hennes blomma pryda er dysterhets timma och blifva en ljuspunkt under mången vinterdag, som j nu icke bryn er om.

Dagar af bedröfvelse finnas, då det regnar sorger öfver oss, — då vi sörja öfver förlusten af vänner, öfver de motgångar, som träffa dem i lifvet, eller, hvad som ännu är värre, öfver våra egna felsteg, våra förirringar från lifsens väg, eller att vi fallit framstupa derpå. Begagna då, o menniska, dessa stunder till ånger, om så behöfves, och till kraftiga beslut. Vattna de utvaldaste, ömtåliga plantor; en dag skall den lilla telningen, som du planterat med dina tårar, blifva ett herrligt träd, och under dess grenar skall du skydda ditt hufvud för storm och oväder, ja till slut finna en lugn graf för dina ben.

Äfven då vi begå en synd, ett afsigtligt brott mot Guds lag, kunna vi deraf draga nytta för vår religiösa utveckling. Den, som aldrig hungrat, känner ej brödets värde; den som aldrig lidit eller haft sorger, eller vandrat ensam och öfvergifven, inser ej det fulla värdet af menniskors medlidande och kärlek. Jag har stundom tänkt, att en menniska, som aldrig syndat eller befläckat sitt samvetes renhet, eller genom att gå vilse afbrutit sin stadiga gång mot fullkomligheten, icke skulle kunna känna religionens förmåga att befästa själen. Men sådana menniskor finnas ej. Vi lära oss att gå, sedan vi först stapplat oss fram, och andlig erfarenhet köpes äfven genom själens förvillelser. Ånger är ingenting annat än ett barns

gråt, som fallit och skadat sig. Det är en skam för oss, att vi så ofta hyckla smärta, och lära oss endast att framqvida en onaturlig bedröfvelse. Jag är öfvertygad, att sorgen hos en själ, som sårat sig sjelf, att sjelfförebråelsens stygn och ångrens qval öfver passionens förvillelser och öfver med afsigt begångna synder skola påskynda hvarje menniska på hennes väg till sann menskligbet, till dess hon springer utan att tröttna. Sjömannen hämtar lärdom från hvarje missöde, som träffar hans skepp, och begifver sig ånyo ut på hafvet, för att besegra storm och vågor.

Åtskilliga bland eder äro ynglingar och flickor. J emotsen att en dag blifva män och hustrur, fäder eller mödrar. Andra bland eder söka att blifva rika och andra åter att vinna areställen. Vore det icke väl, om j sökten förvärfva en ädel och sannt mensklig karakter, att blifva religiösa män och qvinnor med en riklig utveckling af tankeförmåga, samvete, hjerta och själ? J skolen drabbas af förluster; pröfningar, besvikna förhoppningar i fråga om edra yrken, edra vänner, edra familjer och edra personer skola träffa eder; äfven många fröjder skola le emot er. Begagnen såväl den solbeglänsta dagen som den regniga att befordra eder religiösa tillväxt. Er tid, unge män, hvilket lif och hvilken mandom kunnen j ej skapa deraf.

Somliga bland eder äro gamle män, edra hufvuden hafva grånat under mångfaldig erfarenhet, och eder lefnad står skrifven i betydelsefulla hieroglyfer på eder panna och edra kinder. Vördnadsvärda anleten! jag hoppas att hämta lärdomar af eder! Jag vågar knappast försöka att vilja undervisa män, för hvilka tiden utvecklat sin långa pergamentsrulle, män, som äro långt framom mig i lefnadserfarenhet. Men tillåten mig fråga eder, om, medan j fullgjort ert värf, — hafven samlat rikedomar och smakat lifvets fröjder — varit söner, makar, fäder, vänner — j äfven hafven gjort er sant menskliga karakter större, djupare och högre, samt förvärfvat eder de förnämsta ri-

kedomarne, nämligen en oförvansklig och obefläckad religiös själs skatter, — de fröjder, som ej kunna förvissna?

Detta förutan gifves det hvarken för gammal eller ung någon sann och varaktig sällhet här på jorden. De utgöra det enda tillfyllestgörande och säkra skyddsmedlet mot verldens sorger, mot lifvets motgångar och lidanden, mot smärtan af obelönad redlighet och ouppfyllda förhoppningar. De utgöra en aldrig sinande fröjdekälla.

"Ja, törnen finnas i ymnigt mått
På vår väg: för dem dig bevara;
En hvar sitt kors ock att bära fått;
I bönen sök hjelp mot hvar fara;
Men det ödmjuka hjertat som litar till dig
Är lyckligt och låter ej nedslå sig."

IX.

OM ANTAGNA OCH NATURLIGA SAKRAMENTER.

JAG HAFVER LUST TILL BARMHERTIGHET,
OCH ICKE TILL OFFER.

Matth. IX : 13.

Ingenting inom menniskans erfarenhet är så ljuft, som medvetandet om Gud; ja, ingenting så lugnande, upplyftande och förskönande. Vare sig att vi skåda det i en blott personlig skala hos en enda menniska, eller tänka oss det i en nationel skala hos ett talrikt folk, är religionens naturliga utveckling i dess olika framträdelsesätt en af de skönaste företeelser i verlden. Menniskorna tycka alltför ofta om att något litet söka fuska naturen i handtverket, och åtnöja sig ej med att helt enkelt utveckla, fullständiga och fullkomna det som begynt af sig sjelft, utan de ändra det efter sina enskilda hugskott, så att den allmänna, eviga och oföränderliga grundkraften nödgas antaga formen af deras personliga, tillfälliga och vexlande tycken.

På samma sätt ser man i gammaldags trädgårdar granar, bokar och ekar, som äro skurna i fantastiska och onaturliga former, så att de likna allting annat än trän, och ej äro naturens verk, utan endast konstmakerier. En solfjäder, en pyramid eller en påfogel antages till modell för ett träd, och den arma eken eller idegranen eggas att antaga en viss snarlikhet med den främmande urbilden. Men vid en sådan behandling blifver trädet alltid marigt, fult och kortlifvadt. Den böjliga naturen antager den form, som påtrugas henne, och dör sedan. På samma sätt färgar vilden, som ännu ej lärt att be-

gagna kläder, sin kropp med galläpplen eller ockra, tatuerar sig fantastiskt på huden, stympar sina lemmar, och hänger »barbariska perlor och guld», der naturen lemnat hvarken behof af eller plats för prydnader. Hyfsade nationer afraka det manliga skägget, samt snöra och hopklämma qvinnans kropp, hvarvid de förvrida och förvränga Guds sköna skapelse. Sålunda se vi menniskor, likasom de omnämda träden, i fåfängt prunk afvika vidt ifrån naturens ledning, och se ut som om endast »naturens daglönare tillverkat dem, och ej förfärdigat dem väl, så vederstyggligt tyckas de likna menniskogestalter.»

Menniskan nöjer sig dock ej med att förfuska sin kropp. Hon vill äfven försöka sig på sin själ, snöra och inkrysta, tatuera och stympa äfven henne, i det hon färgar henne med ockra och galläpplen af en ännu mera inbitande kraft, och hänger barbariska grannlåter derpå. Försök göras att ingripa i den religiösa förmågan, och gifva henne en på förhand bestämd riktning; att låta henne antaga vissa af menniskonycken men ej af menniskonaturen bestämda former. Ett högst vidunderligt fantasifoster antages till mönstermenniska, och sedan klippas, skäras, toppas, inböjas eller vridas vanliga menniskor till en viss likhet med denna förebild. Ja, menniskor anses för religiösa, alldeles i samma mån, som de lämpa sig efter denna onaturliga styggelse. »Gud älskar blott den tillklippta anden», säger presten. »Han vill ej veta af några naturliga menniskor. Bort med edra fullkomliga menniskor. Stympning är rätta beviset på fromhet!»

Om någon Apelles eller Michael Angelo kunde i en målning framställa mensklighetens religiösa tillstånd, och genom bilder och färger för ögat framvisa all denna stympning, förvridning, vanställning och tatuering af den osynliga menniskoanden; hvilken anblick skulle det ej vara, — dessa dvärgar och krymplingar, enbenta, enögda, enhändta, halfhufvade och halfhjertade menniskor! Hvilket Harlekins-skådespel skulle det ej blifva!

Hvilka brokiga jackor på menniskornas skuldror! Hvilka mössor och bjellror på vördnadsvärda hufvuden, och en tatuering, för hvilken sjelfva Australien skulle komma att stå långt tillbaka! Hvilka besynnerliga ädelstenar äro ej kristendomens moderna teologiska åsigter! Helt säkert hafva sådana livréer aldrig någonsin förr blifvit uppfunna. På denna målning skulle menniskorna se lika randiga ut som påfvens lifgarde. Och om några adamitiska män och qvinnor äfven blefve framställda, gående omkring i detta teologiens brokiga paradis, iklädda religionens naturliga drägt, »ehuru oprydda likväl de mest smyckade», huru olika skulle de ej se ut? I sanning, denna den teologiska dårskapens uthängning på en målning skulle blifva en yttersta dom, som vore lärorikare än den, som till och med den store Michael Angelo någonsin tänkt att måla.

I alla religionsformer hittintills har man förmärkt. icke blott den naturliga skilnaden mellan rätt och orätt, godt och ondt, utan äfven en konstlad och antagen skilnad mellan heliga och icke heliga ting. Somliga hållas för vanliga och verldsliga, andra åter kallas heliga och andliga. Denna antagna skilnad begynner redan tidigt, har fått en vidsträckt tillämpning och skall öfverlefva eder och mig i många, många år. Det som t. ex. nu förtiden edeligen bekräftas, anses juridiskt för ett heligt och andligt slags sanning; medan det som yttras utan edsförpligtelse, ehuru lika mycket motsvarande verkliga förhållandet, juridiskt betraktas såsom ett blott vanligt och verldsligt slags sanning. Åtskilliga personer, såsom ateister och de, hvilka förneka själens odödlighet, anses oförmögne af denna andliga sanning, och tillåtas derföre icke att aflägga ed eller eljest vittna inför rätta.

I verldens tidigare århundraden och äfven nu för tiden användes denna godtyckliga skilnad mellan verldslig och andlig, helig och ohelig, på ställen, såsom lunder, bergspetsar, tempel och dylikt; på tider, såsom nymåne för den ena och fullmåne för en annan, fredag hos turkarne,

lördag hos judarne, söndag hos de kristne; på ting, såsom helgonbilder och gudabilder, samt de kärl, hvilka begagnades vid den allmänna gudstjensten; på personer, så att vissa menniskor skildes från de öfriga, såsom »Guds arfvedel», och ansågos för helige; på handlingar, af hvilka somliga ansågos Gudi behaglige, icke emedan de voro till sin natur rättvisa, goda, sköna eller nyttiga, utan endast emedan de antogos såsom heliga; och slutligen på meningar, hvilka af samma skäl förklarades för uppenbarade, och följaktligen för heliga och andliga.

Landets lagar vidmakthöllo länge denna konstlade skilnad. Sålunda ådrog en örfil, som tilldelades i en kyrka eller ett tempel, förbrytaren en svårare bestraffning, än om den utdelats på annat ställe. Äfven för närvarande är det i Boston tillåtet att »sysselsätta sig med hazardspel», utom på lördagsqvällen och söndagen; och allt vanligt arbete är på sistnämda dag belagdt med böter. I fordna tider ansågs det enligt lag svårare att stjäla kyrkans egendom än något annat. Att röfva en tiggare var en obetydlighet; det var en stor synd att stjäla ur ett kapell. Att taga en hel kaka ur en bagares korg var en småsak, men att stjäla den invigda hostian ur oblatasken bragte förbrytaren på bålet. Karl den store säger: »Mindre nåd bör bevisas de menniskor, som röfva och stjäla från kyrkan, än vanliga tjufvar.» I Nya England belades intill sednare tiden den, som slog en prest, med dubbelt svårare straff, än om han slog en lekman, icke emedan en biskop bör vara otadlig, ingen »slagskämpe», och alltså mindre tjenlig och i stånd att slå igen, utan emedan han är en helig person. För icke lång tid sedan fanns i detta samhälle ej något straff mot störandet af en sammankomst för ett moraliskt ändamål, men deremot ett strängt straff mot störandet af en religiös sammankomst. Åsigter, förknippade med religionen, hafva äfven haft lagar, som skyddade dem. Det var fordom ett med lifsstraff belagdt brott, att förneka Treenigheten eller den gudomliga ingifvelsen af Salomos

höga Visa, medan lagen ej befattade sig med, om en menniska förnekade alla Euclides axiomer samt alla vetenskapens slutsatser. Det vill tyckas, som om dessa konstlade och främmande »heliga ting» icke kunna skydda sig sjelfva lika väl som »denna verldens inhemska ting.» Religionen ansågs sträcka sig till vissa orter, tider, saker, personer, handlingar och meningar, och lagen förlänade dessa ett särskildt skydd; men religionen ansågs ej sträcka sig särdeles längre. Således stannade äfven lagen der. För omkring 300 år sedan brändes en italiensk bildhuggare i Spanien, emedan han sönderslagit en bildstod, som han sjelf förfärdigat, i harmen öfver att den, som beställt densamma, ej ville betala hvad densamma var värd. Bildstoden föreställde Jungfru Maria. Hade det varit bilden af hans egen moder, så hade han kunnat, om han velat, sönderslå den till grus, ja, han hade ock kunnat slå sin egen lefvande hustru, och ingen hade gjort honom någon förebråelse derför.

Det fanns en djupare orsak till denna nyckfulla skilnad, än vi stundom tro. Religionen bör blifva ledarinnan i alla menniskans angelägenheter; men innan vi komma till den absoluta religionen, hvilken en dag skall förverkliga detta, börja menniskorna med vissa särskilda saker, som de påstå vara gudomliga. Religionen bör hafva ett synnerligt välde öfver dessa angelägenheter, medan den öfver andra endast har en gemensam domsrätt med »verlden.» Det var väl, att deras idé om religion gick så långt, som den gjorde. Om under medeltiden en förrymd träl flydde in i en katolsk kyrka och upphann altaret, hade hans ägare ingen laglig rätt att röra honom utom med prestens tillåtelse. Biskopen lade sig emellan, underhandlade med husbonden, och utlemnade slafven eller vägrade det, allt efter som ägaren lofvade att behandla honom väl eller illa. Religionens anda ansågs böra herrska i kyrkan, och beskydda de förkastade. Menniskorna rådde klokare än de visste. Det

var väl att religionen, ett så rått begrepp menniskorna än hade om henne, gjorde sig gällande åtminstone inom denna trånga krets. Då tyrannen ej öfverallt ville vörda Gud, var det dock väl, att han måste darra inför helgedomen af ett stenaltare i en kyrka. Han ville ej visa aktning för menniskan i allmänhet, derföre borde han lära sig det, genom att börja med en prest. Om en mördare eller förrädare tog sin tillflykt uti ett hedniskt tempel, så kunde ingen utdrifva honom derifrån eller oroa honom, ty Gud ensam hade domsrätt på det helgade rummet. Likaså förhöll det sig med de judiska asylstäderna; utanför dem herrskade verldens råhet, inom dem åter religionens mildhet. Det stora börjar med att vara litet.

Jag tror, att ingen med elden bekant nation finnes, som ej gör denna konstlade skilnad. Det är den religiösa förmågans första svaga försök att göra sig gällande i den yttre verlden; i sinom tid skall hon utsträcka sin domsrätt öfver hvarje tid och rum, öfver alla ting, alla tankar, alla menniskor, alla handlingar.

Det är märkligt att se, huru den religiösa förmågan går framåt och utvidgar sitt område. Först håller religionen vakt vid det menskliga lifvets början, sedan vid dess slut, derefter vid dess vigtigaste tilldragelser, såsom vid äktenskapets ingående, inträdet i ett embete, upprättandet af ett testamente eller vittnesmåls afläggande, hvilka allesamman äro förknippade med någon religionshandling. J sen hvartåt det allt syftar — åt ett samordnande af alla menskliga förmögenheter med den religiösa. Här hafva vi det menskliga lifvets stora skog, — ett intrassladt snår, fullt af vilda lustar och rofgiriga beräkningar, — som måste afrödjas. Religionen hugger ned några träd, afsvedjar ett litet ställe, utsår der några få goda frön, och bortskrämmer derifrån lustans vilddjur, beräkningens listiga skadedjur. Detta är endast början till hela skogens afrödjande. Hvilken möda gaf sig ej vilden i Nya England med sin lilla jordlapp, hvarpå han hade ärtskockor, bönor, kurbissar och säd? Huru

dåligt uppgräfde han ej med sina ofullkomliga verktyg denna jordlapp, och vattnade den, samt för hvilken karg skörd! Han valde ofta den sämsta jordlappen, emedan han ej förstod bättre, och hade blott ringa afkastning, då han ej förstod att hämta sin föda från jorden. Hans trädgård var en mycket liten fläck i skogen, och förekom löjlig vid sidan af de otaliga qvadratmil af vild skogsmark, en tjutande öken, som sträckte sig från Kennebec till Missisippi; det var likväl första steget till hela fastlandets odling. På samma sätt förhåller det sig ock med Hottentotternas och Hebreernas, Kaffrernas och de kristnes heliga ting. Låtom oss ej förakta den ringa början till stora ting.

Låtom oss för att förenkla saken blott betrakta de handlingar, som anses för religiösa. Vissa handlingar utväljas och förklaras för heliga, icke för deras naturliga gagnelighet eller skönhet, utan af någon nyck. De förklaras vara »religionens bud», densammas »sakramenter», d. v. s. ting, som föreställa och uttrycka religion, och hvilka det anses för religiöst att fullgöra, men irreligiöst att uraktlåta. Om det finnes en nationel religionsform, så finnes det äfven ett af öfverheten förordnadt nationelt sakrament, äfvensom ett samfundssakrament för samhället, hvilket, liksom »hederns lag», blifvit häfdvunnet genom sedvänjan, som är samhällets tysta bifall. Likaså gifves det ett husligt sakrament för familjen och ett personelt religionsbud för den enskilda menniskan. Följaktligen komma dessa antagna handlingar att anses såsom ett uteslutande uttryck af religion, och derföre såsom Gudi behagliga; de betraktas ej såsom uppfostrings- och fortbildningsmedel, utan såsom slutliga, d. v. s. såsom religionens grundväsende. Personer anställas att öfvervaka dessa handlingars behöriga fullgörande, och det anses för önskvärdt, att få så många menniskor som möjligt att deltaga i dem; den som förmår många att omfatta dessa antagna sakramenter, anses för en stor Guds tjenare.

Låtom oss betrakta några af dessa konstlade sakramenter. Nya Englands indianer lemnade tobak eller rådjursfett på klipporna såsom offer åt den Store Anden. Detta var för dem ett »religionsbud», och gällde såsom en både from och moralisk handling. De presterliga Pouwous uppmanade folket till denna förrättning. Hvilket lif de förde, dessa röda vildar här i skogarne! Det ansågs för ogudaktigt att ej fullgöra denna ceremoni; men deras religion förbjöd ej sina dyrkare att ljuga, att stjäla, att martera sin fiende med all upptänklig grymhet.

För tvåtusen år sedan dyrkade våra Teutoniska förfäder i Norra Europa en gudinna vid namn Hertha. De hade på en ö helgat åt henne en lund, hvari stod en helig bild af henne, som då och då fördes omkring i landet på en vagn dragen af kor; bilden var öfverhöljd af ett täckelse, och fördold för folkets blickar. Kriget inställdes, hvarhelst vagnen for fram, och stridsvapnen undangömdes. Derpå tvättades bilden i en viss sjö, och för att hölja det hela i en förfärlig hemlighet, blefvo de prester, som utförde den högtidliga förrättningen, dränkta uti samma sjö. Detta var folkets stora nationella sakrament. Det var helt och hållet konstladt; hvarken nyttigt eller skönt. Bilden var ett afgudabeläte af trä; korna, som drogo den, voro ej förmer än andra kor. Det var ej något heligt i bilden, lunden eller ceremonien; presternas dränkande var ett grymt mord.

Såsom ett sakrament afskär Ny-Holländaren den sista leden på sin sons venstra lillfinger; det är ett offer åt Gud, hvilken skapat fingret en hel led för långt för fromheten.

Judarne hade sina yttre religionsbud, — tvenne personliga sakramenter af allmän förbindande kraft, som ålågo hvarje man, nämligen omskärelsen och sabbatens helighållande. Det gafs ytterligare två nationella sakramenter, som ålågo hela folket, nämligen Jehovahs högtidliga dyrkan i Jerusalem på bestämda tider och efter ett föreskrifvet

ceremoniel, samt firandet af de tre nationella högtiderna. Dessa voro religionens sakramenter. Att äta offerlammet var en »dygd», att förtära fläsk en »synd.» Det var lifssak att bota en sjuk på lördagen. Alla dessa sakramenter voro konstlade. Omskärelsen var i och för sig någonting styggt, och fick sin vederbörliga lön i Nya Testamentet. Att hvila på sjunde dagen var ej bättre än på den första, ej bättre än arbete på den andra, och Guds tillbedjande i Jerusalem på en viss tid och efter vissa ceremonier var ej bättre än Hans tillbedjande i Jericho efter andra ceremonier och på en annan tid. De tre festerna voro ej bättre än Påsk- och Julhögtiderna. Dessa saker antogos likväl såsom bevis på fromhet och moralitet. Att ej fira dem ansågs såsom en synd emot Gud. Den Judiska presten gjorde sig mycken möda att väcka folkets deltagande för allt detta: att offren hemburos, omskärelsen verkställdes, sabbaten och högtiderna firades. Den som linkade mest på detta lama sätt och på dessa konstgjorda kryckor, ansågs för den störste presten. Hvilket anseende vann ej den puritanske Nehemias genom sitt nit för dessa obetydligheter! Men då Jesus af Nazareth kom med hjertat fullt af naturlig religion, undanröjde han de flesta af dessa stadgar.

Bland kristne i allmänhet råder en egentligen sakramental åsigt, — att Jesus af Nazareth är Guds enfödde son. Denna åsigt i och för sig är af ingen vigt. Man kan medgifva Jesu hela förträfflighet, och söka efterlikna densamma. utan att dela denna åsigt. Jag kan ej finna, att den historiske Jesus i något fall hyste någon dylik åsigt. Ja, denna åsigt är ett ondt, ty den förleder menniskorna att böja sin tankeförmåga och sitt samvete i stoftet för denne ädle mans ord: alldeles lika mycket som Jesus upphöjes öfver det menskliga, sjunker menniskan under detsamma. Men inom kyrkan har detta dock under århundraden ansetts för det enda, som erfordrades för att göra en menniska till kristen, till »from» och Gudi

behaglig, — för religionens stora inre påbud och subjektiva sakrament.

I katolska kyrkan finnes en annan sakramental åsigt, hvilken skiljer denna kyrka från de öfriga kristna kyrkosamfunden, — tron, att den romerska kyrkan är af Gudi stiftad och ofelbar. Protestanterna hafva äfven sin särskiljande sakramentala åsigt, — att den heliga Skrift är af Gudi och ofelbar.

Den konseqvente katoliken säger oss, att någon frälsning icke gifves utan tron på hans sakramentala lära; de konseqvente protestanterne göra anspråk på detsamma för sitt Schibboleth. Alltså skall en menniska »frälsas» och »försonas med Gud» genom tron; en allmännelig tro, — att Jesus af Nazareth är Guds enfödde son; och en enskild tro, — tron på den gudomliga och ofelbara kyrkan, eller på den gudomliga och ofelbara heliga Skrift.

Vidare hafva katolikerna vissa ytterligare yttre sakramenter, som äro biträdande åt de öfriga, och kallas »religionsbud», såsom dopet, konfirmationen, bikten, sista smörjelsen och dylikt. Protestanterna hafva likaledes sina ytterligare yttre sakramenter, som äro biträdande åt de öfriga, och gälla såsom »religionsbud» — kyrkogång, hvilket föreskrifves alla, och är protestanternas stora yttre konstlade sakrament; dopet för några få och nattvarden för ett utvaldt fåtal; samt tron på alla den särskilda sektens läror, — ett inre sakrament, hvaraf endast den minsta delen af de få utvalde kommer i verkligt åtnjutande.

Alla dessa äro rent konstlade sakramenter. De äro icke goda i och för sig sjelfva. Hvart och ett af dem har en gång haft ett värde såsom uppfostringsmedel för menskligheten; några af dem hafva det ännu för en del af vårt slägte. De värderas dock ej för sin benägenhet att befordra naturlig fromhet och naturlig moralitet, utan endast såsom i och för sig sjelfva goda saker, icke såsom medel att vinna religionens nåd och bistånd att ernå dess

herrlighet, utan såsom religionen sjelf. Ur kyrklig synpunkt anses det för fullt ut lika förtjenstfullt att bevista predikan af en slö, okunnig, enfaldig menniska, som har ingenting att lära andra och derför ej heller lärer dem något, som att afhöra en Fenelons, Taylors eller Buckminsters fromma vältalighet, eller en S:t Rochs, Oberlins eller Channings sköna filantropi. Då kyrkogång anses för ett sakrament, är det af ringa vigt, hvilken massa af inskränkthet som innehar predikstolen, medan detta sakrament försiggår. Det är en »verklig närvaro», om också ingenting annat är verkligt. En religiöst likgiltig menniska, som blifvit döpt med vatten, anses för en mycket bättre »kristen», än en annan som är full af fromhet och moralitet, men ej undergått dopakten.

Om man skulle fråga en Pouwou i Nya England, hvarigenom ett rödskinn bevisar sin religiositet, skulle han hafva uppgifvit tobaksoffret till den store Anden; en Teutonisk prest skulle åberopa sina landsmäns vördnad för den här ofvan omnämda ceremonien; en Ny-Holländare skulle framhålla sina grannars fromhet, och hänvisa på deras afskurna lillfingrar; en Jude skulle orda om omskärelsen, om sabbatens helighållande, om deltagandet i det stora offret i Jerusalem, om de tre festernas firande, och om afhållandet från fläsk; den kristne fäster sig vid sin särskilda sakramentala åsigt, att Jesus är Jehovahs son. Frågen j de katolska presterna efter bevis, att Johan är en kristen, så skola de svara eder: »han tror på den gudomliga och ofelbara Romerska kyrkan, och antager densammas sakramenter;» frågen j de protestantiska presterna, på hvad sätt deras Johan bevisar sin fromhet, så skola de hänvisa er till hans tro på den gudomliga och ofelbara heliga Skrift, på hans flitiga kyrkogång, på hans döpelse med vatten, på hans begående af nattvarden; samt, om han skall anses för ett utmärkt »helgon», hans tro på alla hans sekts särskiljande lärosatser. Visserligen torde de allesamman härtill äfven kunna lägga

andra saker, som tillhöra sann religion; men j skolen finna, att dessa konstlade sakramenter äro de ting, hvilka anses som bevis på religion och kristendom, såsom kännetecken, att man är Gudi behaglig och delaktig af den eviga saligheten. De andra äro blott bevis »på gerningar», dessa åter »på tro»; de ena äro bevis på »naturlig religion», de andra »på uppenbarad religion»; moraliteten är blott medel, men sakramenterna ändamål i och för sig.

Mycken möda användes följaktligen att bringa menniskorna till dessa resultater. Om en prest förmår ett stort antal härtill, kallas han en »utmärkt Herrans tjenare», d. v. s. en stor omskärare, en stor begjutare eller neddoppare. Frans Xavier »omvände» tusentals menniskor till hvad han kallade kristendom; de emottogo trons och döpelsens sakrament, i sinom tid äfven de andra sakramenterna; och Frans förklarades för ett helgon. Det ådagalägges dock ej, om han gjorde dem till bättre menniskor, bättre söner, bröder, makar, föräldrar, grannar och vänner. Han endast förmådde dem att antaga de konstlade sakramenterna. Det är ofta ett mål för en protestantisk prests sträfvan att utvidga sina konstlade sakramenters domvärjo, att förmå menniskorna till dopet och nattvarden, ej till flit, måttlighet och timligt välbefinnande, ej till vishet, rättvisa, vänskap och menniskokärlek; ej till en oinskränkt kärlek till Gud, en fröjdefull, oinskränkt förtröstan på alles vårt dyra Upphof.

Vi vilja ej vara orättvisa mot svaga, gistna religionskäril, som vi lånat från Egyptierna, hvilkas trälar vi fordom varit. De hafva alla haft sin nytta. Menniskan uppställer sina trossatser och sina sakramenter, så att de passa för hennes tillfälliga själstillstånd. Hvarje religiöst bruk, det må tyckas så orimligt eller förderfligt som helst, har härflutit från en menniskas själ, hvilken deraf varit i behof, och då fann tröst deraf. Den tobak, som i Narraganset offrades åt Hobomock, Herthas tåg i Pannonien, den af religionen påbjudna stympningen i Nya Holland,

i Judeen, eller ännu värre i Phrygien och på Kreta, hade alla en gång sin betydelse. Ja, mennisko-offer voro fordom det högsta slags gudadyrkan, som en vildes förmörkade själ kunde fatta, och det var på god tro som offret gjordes redo i Mexiko eller Moriah. Men de bästa af dessa äro endast uppfostringsmedel, ej ändamål i och för sig; och ju förr vi kunna växa ifrån dessa barnsligheter, desto bättre.

Menniskorna göra ofta narr af dylika ting. Hvilka hånliga miner gjorde ej Arnobius och Augustinus åt hedningarnes vidskepelse, spelande dervid samma roll, som bespottarefursten, hedningen Lucianus från Samosata. De förstnämde hafva gifvit kristendomens anlete en förvridning, som det bibehåller än i dag. Huru upprepade ej Voltaire och hans talangfulle medhållare åtlöjet på bekostnad af Augustini och Arnobii efterföljare! Detta är föga välbetänkt och ej aktningsfullt. Dessa saker böra betraktas såsom verk af barn, hvilka hafva sina snöhus om vintern, sina jordhus om sommaren samt sina lekar och nöjen, — obetydligheter för oss, men allvarsamma saker för småfolket; af stort gagn för uppfostringen af deras öga och hand, ja af sjelfva deras förstånd. Huru gråter ej den lilla gossen, emedan han ej kan drifva sin snurra lika bra som de äldre bröderna! Han lär sig att drifva den, och han fröjdar sig åt dess snurrning; genom att sålunda uppöfva sin skicklighet, fortskrider leken efter hand till gosseålderns högre värf. Sammalunda förhåller det sig med dessa konstlade sakramenter. Xavier bragte en ny snurra till Ostindiens folk; Karl den Store nedergjorde Sachsarne, hvilka ej ville emottaga den af honom erbjudna, — likasom hårdsinta gossar tvinga de mindre barnen att upphöra med gamla lekar och deltaga i nya.

Det är ej någonting ondt i att hafva några dylika saker; lika litet som det är ur vägen för en gosse att rida på en käpp, innan han kan bestiga en häst, eller för en liten flicka att i sina armar bära en nürnbergerdocka, innan

hon kan sköta verkliga barn. Det enda onda är, att dessa ting anses såsom religionens verkliga och naturliga sakramenter, hvarigenom hennes ändamål går förloradt i hennes medel. Detta händer ofta, och är olyckligt för religiös tillväxt. Om gossen, sedan han blifvit man, fortfarande håller sig till sin käpphäst, och anser honom såsom en verklig häst, hvilken är bättre än alla Connecticuts passgångare och trafvare; om han hade stall endast för käpphästar i stället för verkliga hästar, och hölle tjenstefolk att ansa sina trähästar; om flickan, sedan hon blifvit qvinna, fortfarande omfamnade sin nürnbergerdocka, och sökte öfvertyga sig att den vore ett barn, — om hon älskade den mer än söner och döttrar, och lemnade sitt eget späda barn för att kyssa en träklump, anseende barnet endast såsom en bisak, men dockan såsom ändamål i sig sjelf, — då finge vi se samma misstag, som begåtts af Xavier och andra, samt upprepats af prester och stora hopar af kristne. Jag har sett sammankomster af kristna prester, förträffliga och sjelfförsakande män, i allvarlig öfverläggning, hvilka föreföllo mig endast såsom vördnadsvärda gossar, hvilka redo käpphäst på sina mormödrars kryckor.

Den allmänna kristna tron, att Jesus var Guds son, är numera ej något andligt sakrament; katolikens eller protestantens särskilda tro har numera ej något värde. Ja, alla dessa saker stå nu i vägen för menniskoslägtet, och hindra vår fortgång. På samma sätt synas mig de utvärtes kristna sakramenterna — döpelsen, skriftermålet, nattvarden, trosbekännelsen, bikten och allt det öfriga — endast vara till hinder för menniskoslägtet; de äro lika långt från religionens verkliga bud, som en dockas hyssande är från en moders heliga pligter.

Religionens verkliga och naturliga bud är i allmänhet ett sannt menskligt lif, utvecklandet af alla menniskans kropps- och själsförmögenheter på deras naturliga och harmoniska sätt, andens välde öfver kroppen; naturdrifternas

begagnande på deras rätta ställen; tankeförmågan, samvetet, hjertat och själen verksamma alla på sitt naturliga vis. Religionen är religionens sakrament; hon är sitt eget bud. Fromhet och godhet äro hennes väsende, och allt regelrätt lefverne hennes yttre form. Kärleken till Gud och kärleken till menniskorna med allt som dertill hörer, tillbedjan med hvarje kroppslem, hvarje själsförmögenhet, hvarje makt, som vi äga öfver materien eller menniskor, — detta är religionens sakramentala väsende; ett lefverne, egnadt åt kärleken till Gud och menniskor, — det är religionens sakramentala form. Allt annat är medel, tillfälligt; detta åter är ändamål, ändamål i och för sig. Sålunda blifver mitt värf, mitt dagliga handarbete, om det är ett rättskaffens och sannt menskligt arbete, religionens bud för min kropp; det sannas och skönas eftersökande och framställande religionsbud för min tankeförmåga; att göra rätt mot hvar man är religionens moraliska bud; att älska menniskorna är hjertats naturliga sakrament; helighet är själens naturenliga bud. Detta allt sammanlagdt, — mitt inre medvetande af fromhet och godhet, mitt yttre lefverne, hvari de framträda, — är det stora naturliga sakramentet, det enda omfattande, allmänna budet. Då är ej min religion en sak och mitt lefverne en annan, utan de två äro ett. Sålunda blir religionen religionens sakrament, och moraliteten fromhetens kännetecken.

Om vi tro Gud inskränkt till något visst rum, så anse vi detta såsom synnerligen heligt, och vår religion leder och drager oss dit. Om vi tro, att religionen fordrar endast vissa särskilda saker, så skola vi hålla dem för heliga, och deras utöfning som ett bevis på religiositet. Veta vi åter, att Gud är oändlig och allestädes närvarande, så är allt rum en helig plats, hvarje stund en helig tid, hvarje sanning Guds ord, hvarje person ett föremål för religiös pligt, beklädd med oförytterliga religiösa rättigheter samt ägande anspråk på aktning och kärlek såsom barn af samme oändlige Gud som vi. Då blifver äfven

allt arbete heligt och aktningsvärdt; det dagliga lifvet, vår högsta och vår lägsta sträfvan, är vårt vanliga umgängelse-element med menniskorna, likasom vår bönehandling är vår umgängelse med den kärleksrike Guden.

Alla konstlade sakramenters historia är följande. En man uppstår med mer än vanlig religiositet; genom det tillfälliga i hans personlighet eller genom någon omständighet eller tilldragelse i hans historia företager han sig någonting särskildt såsom en religiös handling. För honom är det en sådan, och den föreställer hans känsla af ånger, eller föresats. eller tacksamhet, eller tro på Gud. Andra menniskor önska att blifva lika religiösa som han, och företaga sig samma sak, under förhoppning att derigenom ernå samma belopp af religiositet. Småningom blifver sjelfva handlingen af misstag betraktad såsom religion, och upprepas allt mer och mer. Den känsla, som först föranledde densamma, är borta, och handlingen blifver således endast mekanisk och alltså af intet värde.

För några tusen år sedan fattade någon man med dålig vandel, hvilken blifvit omvänd af något helgon, det beslutet, att upphöra dermed och börja ett nytt lefverne. Han sammankallar sina grannar på stranden af Eufrat, Jordan eller Nilen, — vatten som han anser heliga, — och störtar sig deri. »Så vill jag aftvå alla gamla synder», säger han, »och genom denna handling förpligtar jag mig till ett nytt lif; detta heliga element är vittne till mitt löfte, och må helgonen bära intyg derom.» Botgöringen är uppriktig, beslutet är uppriktigt, och sjelfdopets handling har en betydelse. Efter hand göra andra ångerfulla menniskor, föranledda af hans exempel, detsamma och af samma bevekelsegrund. En mängd menniskor åskåda detta af nyfikenhet; några få personer göra det efter af lättsinne; derpå följa många för modets skull. Snart är det ej vidare än en ceremoni, och har ej mer någon betydelse. Det blifver prestens egendom; det bedrifves fortfarande och är i religionens ställe. Begjutnin-

gen med vatten en enda gång och för ett ögonblick anses af större religiös vigt, än den dagliga utöfningen af rättfärdighet. Menniskor göra en många mil lång pilgrimsfärd för att neddoppas i en helig flod, och de återvända afsköljda, men ej rena; döpta, men hvarken sköna eller tadelfria. Slutligen tror man, att dopet, den fattiga yttre handlingen, försonar ett helt lif af medveten synd. Den skrymtaktige och mordiske kejsar Constantin, som beklagade, att kyrkan ej tvenne gånger medgaf dopet, omvände sig till kristendomen, men uppskjöt slugt sitt dop till gamla dagar, på det han måtte kunna synda sitt lystmäte, och sedan dö såsom en ren och nyfödd menniska.

På samma sätt förhåller det sig äfven med alla konstlade religiösa bruk. Då de blifva föråldrade, är försöket att åter upplifva dem, att ingjuta nytt lif i dem, alltid gagnlöst och onaturligt; det är endast ett skådespel, ofta äfven ett bedrägeri. I våra dagar värderas formel färdighet mest af dem, som endast bekymra sig om formen, och trampa väsendet under sina fötter. Sätt peruken af en död mans hår på ditt kala hufvud, det blifver dock endast en perukmakares mössa, icke naturens behagliga betäckning, och derunder befinnes det skrymtaktiga hufvudet kalt och bart. Sätt peruken på ditt hufvud, om du så vill, men begär ej att små barn och fagerhårade flickor skola afklippa, sina naturliga lockar, och betäcka sina hufvuden med ditt bedrägliga handtverksarbete. Gossen, uppväxt till man, rider på verkliga hästar, ja, han äger, tämjer och uppföder dem åt sig. Huru fåfängt då att begära af honom, att han åter skulle bestiga sin lilla trähäst, eller ännu en gång rida käpphäst på sin mormors krycka. Man kan galvanisera ett lik till en ögonblicklig krampaktig verksamhet, men ej till verkligt lif. Man kan döpa menniskor i tusental, i det man neddoppar dem i Jordan, Eufrat, Indus, Ganges och Irawaddy, och om man så vill, öfverträffa till och med Ignatius och Frans Xavier. Ja, så fulländade äro konsterna,

att ni med ånga och Niagara till ert förfogande skulle kunna med vatten döpa folk bataljonvis, ja hela regementen i taget. Men hvad båtar väl det? En droppe fromhet uppväger både Jordan, Eufrat, Indus, Ganges, Irawaddy, ja alla de oceaner, hvilka den gode Guden någonsin skapat.

Menniskorna älska dramatiska uppträden. Föreställom oss då en skara menniskor, — slafhandlare, menniskotjufvar och dylika, — framkomma inför Kristi tron för att dömmas. »Sen edra onda gerningar!» ropar Jesus dem i öronen. »Käre Herre!» säga de, »tala ej derom; vi hafva alle blifvit döpte, antingen såsom äldre eller i barnaåren; vi gingo regelbundet i kyrkan, införde våra namn bland prestens utvalde, trodde hela trosbekännelsen och emottogo sakramenterna under alla former. Hvad kan du mer begära, dyre Kristus? Fordrar du af oss moralitet, som ju är ett blott medel? Äro icke dessa ting frälsning?»

Jag ser alltid med en pinsam känsla hvarje bemödande att försätta vår tids fromhet i en annan och råare tidsålders konstlade sakramenter. Detta försökes ofta, stundom med rena och heliga känslor, med stor sjelfförsakelse; men det är alltid gagnlöst. Religionens nya vin måste slås på nya flaskor. Hvilka framsteg göras ej årligen i vetenskap, åkerbruk, väfveri, skeppsbyggnad, medicin och alla konster! Skall intet framskridande ske i religionen, intet i tillämpandet af hennes stora känslor på det dagliga lifvet? Skola vi förkofra oss endast i våra plogar, ej i våra fromhetsformer?

I våra dagar göras stora bemödanden att sätta religionen uti konstlade sakramenter, hvilka tyvärr ej hafva något samband med ett sannt menskligt lif. Jag känner ej ett tjog prester, som egna sin tid och sin förmåga ensamt till befordrande af naturlig fromhet och naturlig moralitet. Jag känner hundradetals, som alltjemt bemöda sig att befordra dessa konstlade sakramenter, och det ändå allvarliga, andäktiga och sjelfförsakande män. Hvarföre är det så? Jo, emedan de tro ceremonierna vara religion,

ej religionens tillfälliga husgeråd, utan religionen sjelf. Det är pinsamt att se en sådan massa manligt och allvarligt sträfvande, så mycken möda, sjelfförsakelse och bön offras på ett så värdelöst ändamål. Resultatet är ganska pinsamt, ja, mer än sjelfva förfarandet. Vi kalla oss ett kristet folk, en religiös nation. Hvarföre? Äro vi ett religiöst folk, emedan nationens hjerta är afvugt mot Gud och Hans heliga lag? Hafva ej helt nyss de förnämsta kyrkosamfunden sagt oss, att ingen Guds lag står öfver de stadgar, hvilka statsmännen å Capitolium skrifva på pergament; att kongressen är högre än den Allsmäktige, och presidenten ett sjelfändamål; samt att Gud måste gömma sitt hufvud bakom slafkompromissen! Äro vi ett kristet folk, emedan nationens yppersta förmåga, dess varmaste nit och kraftigaste hjeltemod äro religiösa till sin bevekelsegrund, religiösa till sin riktning, religiösa till sina medel och religiösa till sitt ändamål? Ingen påstår det. En aktningsvärd man skulle anses förryckt och kallas för en »fanatiker», ifall han skulle ifra för religionen i någon af densammas högre former. Sjelfförsakelse för folkgunst, för penningar och för embeten är någonting vanligt; man finner den till öfverflöd på alla gator. Sjelfförsakelse för religionen, är den väl lika vanlig? Kallas vi kristne, emedan vi värdera Jesu af Nazareth karakter och önska att likna honom? Sätta beräknande föräldrar sin ärelystnad i, att deras söner skola noga likna de publikaners och syndares vän? Ja, sätta ärevördige och mycket kristlige prestmän sin ärelystnad i att blifva like honom? — Jag menar att tänka med samma frihet som han; att vara likså strängt och herrligt rättfärdige; att älska med sådan kärlek, så stark, men dock så öm, så skön, så vidtomfattande, så qvinligt vek och så djup? Kallas vi kristne, emedan vi hafva tro på Gud, lik Jesu oinskränkta förtröstan; hafva tro på Guds person, äfvensom på Hans styrelse; tro på sanningen, rättvisan, heligheten och kärleken; tro på Gud såsom Upphof och Försyn, på men-

niskan såsom Guds verk och barn? Är det lekmäns och presters afsigt att befordra en sådan religion, att skapa och mångfaldiga kristne af detta sannt menskliga slag?

Villfarighet för yttre formaliteter göres till kännetecken på fromhet, till dess oeftergifliga vilkor. Dessa formaliteter äro vanligen tvåfaldiga: liturgiska eller villfarighet för religionsbruken, och dogmatiska eller villfarighet för trosbekännelsen. Det har ej blifvit ådagalagdt, att kyrkobruken stå i något allmänt naturenligt samband med fromheten; endast att de en gång verkligen varit förknippade med en from menniska. Ingen tror att omskärelsen, dopet eller nattvarden stå i något naturligt och nödvändigt samband med fromheten; det påstås blott, att dessa saker utöfvats af fromma menniskor, och att de på grund af deras auktoritet blifvit pålagda andra. Det har icke blifvit bevisadt, att trosbekännelsen har sin grund i menniskans natur, ännu mindre i Guds natur, endast att den en gång hvilade på någon from menniskas öfvertygelse, och äfvenledes blifvit oss ålagd genom auktoritet. Således är det ej bevisadt, att dessa kännetecken hafva något naturligt samband med religionen, endast att de en gång haft ett historiskt; och att detta samband följaktligen var antingen tillfälligt, och således naturligtvis upphörande med den bildningsgrad, som det tillhörde, eller också blott personligt, och således särskildt tillhörande den menniska, hvarmed det begynte.

Det är likväl märkvärdigt, huru mycket dessa tillfälliga eller blott personliga hjelpmedel blifvit ansedda såsom oundgängliga vilkor för samt uteslutande kännetecken på fromhet. Katolska kyrkan är på det hela taget en förträfflig inrättning; kristenheten skulle lika litet kunnat undvara den, som Europa umbära monarkier; men den verklige katoliken måste säga: »Utan kyrkan finnes ingen fromhet, och utan kyrkans gudstjenst och trosbekännelse ingen religion.» De protestantiska kyrkorna äro på det hela en förträfflig inrättning; kristenheten kan lika litet

undvara dem, som Nya England sina folkskolor. Men den ståndaktige protestanten skall säga: »Det gifves ej någon fromhet, om man ej antager bibeln såsom Guds ord, ej heller någon frälsningens religion utan tron på den heliga Skrifts bokstaf.» Men ej blott katoliken har sitt schibboleth och protestanten sitt, utan äfven hvarje sekt har sitt särskilda. Kalvinisten säger: »Ingen fromhet gifves utan tron på treenigheten.» Unitarien säger: »Ingen fromhet gifves utan tron på Nya Testamentets underverk.» Juden fordrar kunskap om Moses, mahommedanen vördnad för sin profet, och de kristne i allmänhet öfverensstämma deri, att det ej gifves någon »frälsande tro», utan en undergifven vördnad för Kristus. Den aflidne doktor Arnold, en högst upplyst och religiös man, förklarade, att han ej hade någon kännedom om Gud, utan såsom uppenbarad genom Jesus Kristus. Likväl känna och dyrka menniskorna öfver hela vida verlden Gud — i det vilden fruktar för Honom, men den upplyste lär sig att älska Honom.

Enär villfarighet för kyrkobruken och trosbekännelsen blifvit det enda och uteslutande fromhetskännetecknet, söka religionslärarne att åstadkomma de båda slagen af denna villfarighet, och när de lyckas deri, äro de öfvertygade, att fromhet bor i deras lärjungars hjertan. Men villfarigheten för religionsbruken kan vara rent konstlad; ej något som växer utur menniskan, utan blott växer utanpå henne. Villfarighet för läran kan vara skenbar och alldeles icke verklig. Ordet *tro* tages i ganska många meningar. Det betyder ej alltid en fullständig insigt i läran, ett förverkligadt begrepp derom: icke alltid en förståndsöfvertygelse. De ifrigaste trosbekännarne äro ofta de, som hafva minsta erfarenheten om Guds kärlek, endast föga förstånd, och ej hafva närmare forskat i den sak som de tro. Tro betyder ofta blott, att den troende ej öppet förkastar den lära, som han säges omfatta. Hvad man på detta sätt tror, är således ej alltid en ny

gren, som växer ut från den gamla stammen; ej heller är det en främmande ympqvist, som lefver af den gamla stammen, finner sig lika hemmastadd der, som om den vore född der, och bär frukt efter sin bättre beskaffenhet. Det är blott instucket i barken på det gamla trädet, ja ofta icke en gång det, utan ligger endast mellan grenarne utan frukt, utan löf och utan lif, lika torrt som en käpp, — en vanskaplighet och utan all nytta.

Sålunda inträffar det, att villfarighet för religionsbruk och tro på en lära, som hos somliga menniskor varit en följd af ett långt fromhetslif och en hård kamp, i sjelfva verket ej betyda det ringaste; så att religionsbruken och trosbekännelsen ej äro verksammare att befordra den »omvändes» fromhet och moralitet, än tron på multiplikationstabulan och vanan att upprepa den skulle vara. Man känner sig öfverraskad, att Kristi läror ej inverka på kristne, och att de ceremonier, som fordom åstadkommo en fullständig omhvälfning i det hjerta, hvarest de uppstodo, nu lemna dyrkaren lika kall som den sten, hvarpå han knäfaller. Blif ej förvånad öfver detta förhållande. Marmorn har ej någon känsla af de föreskrifter, som äro ingrafda deri; nattvardskalken smakar ej på det helgade vinet. Marmorn och metallen äro blott mekaniska i sin verksamhet: det var ej Skaparens vilja, att de skulle hafva känsel och smak.

Vidare anses fromheten, betraktad som en känsla, såsom religionens hufvudsumma; hennes ändamål är i henne sjelf. De liturgiska och dogmatiska profven utvisa, att menniskan äger fromhet; allt hvad hon vidare har att göra är att öka densammas myckenhet. Beviset på denna tillväxt är en tilltagande kärlek till formen och till dogmen, — vanan att öda bort tiden med den förra och prata om den sednare. Den religiösa känslan tillåtes ej gå längre än till känsla; snart blifver den till och med mindre; den blifver ett känslopjunk, en sjuklig känsla, som aldrig skall kunna alstra en handling.

Det är en god sak att uppväcka fromma känslor; ingen fara för att vi kunna få för mycket deraf. Men känslan bör leda till en tanke, tanken till en handling, eljest är denna känsla af ringa värde; i alla händelser gör den ej hela sitt värf för individen, och ingenting för någon annan. Detta religiösa känslopjunk kallas antingen Mysticism eller Pietism, i dessa begge ords dåliga mening. I de flesta kyrkosamfund, som hafva ett allvarligt ändamål, och ej åtnöja sig med presteinbetets blotta handtverksmessiga utöfning, är det en del af kyrkoherdens bemödande att framkalla fromhet, kärlek till Gud. Detta är också rätt; ty fromheten i sin vidsträcktaste betydelse är grundvalen till all sant mensklig förträfflighet. Men i allmänhet synes man känna endast dessa fromhetens liturgiska och dogmatiska kännemärken; derföre söker man att få fromheten satt i denna antagna form, och förkastar med förakt alla andra och naturliga sätt att uttrycka kärlek till Gud.

Det är en god, en mycket god sak att söka åstadkomma fromhet; men det är ett ondt, att inskränka henne på detta sätt; ett stort ondt, om man ej lemnar henne frihet att utveckla sig på sitt naturliga sätt; ett mycket stort ondt att hålla henne så länge inspärrad, att hon blifver sjuk och duglig till intet, samt ej mer vågar att gå ut alls.

Det är märkvärdigt huru ofta prester begå detta misstag. De bedömma endast efter detta kännemärke huruvida en menniska är religiös eller ej. Vi höra stränga prester tala om en lekman såsom en älskvärd, men ej religiös menniska. De veta ej, att älskvärdhet är en af den naturliga fromhetens yttringar, och att ju frommare en menniska är, desto älskvärdare blifver hon. Den fromhet som de känna, har intet samband med redligheten, intet med vänskapen, intet med menniskokärleken; hon har endast afseende på religionsbruken och trosbekännelsen. Då John Quincy Adams dog, var hans fromhet ett

föremål för beröm i största delen af de många predikningar, som höllos till hans åminnelse. Hurudant var beviset eller kännetecknet på denna fromhet? Knappast någon fann det uti hans redlighet, hvilken under en mängd af år varit oförvitlig; eller i det trogna uppfyllandet af hans politiska pligter; eller i hans osvikliga frihetskärlek och den ädla kamp som den åldrige kämpen stred för menniskans oförytterliga rättigheter. Nej, de funno beviset i den omständigheten, att han var kyrkomedlem; att han gick i kyrkan, och der var andäktigare än de fleste andra menniskor; att han dagligen läste i bibeln, och hvarje afton uppläste en enkel och vacker liten bön, hvilken mödrarne pläga lära sina små barn. Ingen prestman fann, efter hvad jag tror, beviset på hans fromhet i hans nit för menniskors väl, i renheten af hans lefverne och händer, hvilka aldrig togo en muta. En predikant, påminner jag mig, fann ett tecken till denna fromhet deri, att han aldrig betäckte sitt vördnadsvärda hufvud, förr än han var helt och hållet utkommen ur kyrkan.

J kommen ihåg de renläriges dom öfver doktor Channing. Strax efter hans död förklarades i en af de amerikanska Trinitariernas förnämsta tidningar, att han utan tvifvel gått till ett pinorum, för att der försona den synden, att hafva förnekat Kristi gudom. Denne store, gode och kärleksfulle mans hela ädla lif ansågs ej uppgå emot den formella tro, att Evangeliernas Jesus är Psalmernas Jehovah!

Sedan presterna åstadkommit sin fromhet, bemöda de sig ej om att förmå henne att fullgöra menniskoslägtets naturliga värf. Moraliteten anses ej för ett bevis, icke ens för ett kännemärke på fromhet. De uppdämma menskliga naturens ström, till dess de bekomma en tillräcklig damsjö af fromhet, och då, i stället att låta vattnet drifva lifvets nyttiga qvarn eller ock att leda det till bevattning af verldens torra marker, låta de vattnet rinna öfver dambordet, utan att åstadkomma någonting annat än

sekteriskt skum och oväsende; eller om det tillåtes att sätta qvarnhjulen i rörelse, får det ej mala frisk säd till menniskobröd, utan användes förnämligast att slamra med den teologiska qvarnens qvarnleka.

De allvarligaste sekterna i Amerika hafva då och då en andlig pånyttfödelse. Syftemålet är att åstadkomma pietism. Men gemenligen finner man ej, att föremålen för en dylik pånyttfödelse äro mera fallna för moralitet efteråt än förut; det händer blott sällan, att de blifva bättre söner, kärleksfullare älskare, redligare bolagsmän eller mera rättskaffens föräldrar än förut. Det är endast kyrkobruken och trosbekännelsen, som de älska mer. Tänkande män af de allvarliga sekterna skola säga eder, att dessa andliga pånyttfödelser göra mer ondt än godt, emedan känslorna blifva onaturligt uppstegrade, och sedermera ej ledas att fullgöra sitt lämpliga, nyttiga värf.

Presterskapets vigtigaste närvarande åliggande är först att bibehålla det befintliga moralitetsbeloppet oförminskadt — alla sekter äro ense i detta fall, och göra en tjenst genom sina bemödanden derutinnan; ty alltid finnas tröga och sömnaktiga menniskor, som behöfva väckas, senfärdiga, som måste tillropas och påskyndas att gå framåt — och sedan att åstadkomma fromhet, pröfva den förmedelst förenämde prof och försätta den uti förenämda former. Äfven härutinnan äro alla sekter ense, och verka derigenom ett godt, ett mycket stort godt. Men sedan fromheten blifvit framkallad, är hon hvarken en fullt naturlig fromhet, ej heller söker man att använda henne till hennes naturliga värf.

Detta är predikstolens vigtigaste ändamål — ja nästan dess enda göromål. På grund häraf predikas till öfverflöd mot laster, som ej hyllas af den stora mängden och som äro under samhällets medeldygd, medan allmänt gängse dygder, som ej öfverstiga samhällets medeldygd, öfvermåttan prisas. Men af mängden omtyckta laster gå ogisslade och för mängden misshagliga dygder passera

predikstolen fullkomligt ohedrade. Den af folket omtyckta afgudadyrkans stora Dagon står på torget för att emottaga hopens slafviska och förderfvande dyrkan, slungande de små förkrossade till sina fötter; den omtyckta presten är sysselsatt med sin philisteiska pietism, och säger aldrig folket, att det är en afgud, och icke Gud, som det dyrkar. Det är ej hans åliggande att göra detta. Till följe häraf anses en man af mer än vanlig förträfflighet, mer än vanlig vishet, rättvisa, menniskokärlek eller tro på Gud, och som är fast besluten att befordra fromhet och moralitet i alla deras företeelsesätt, icke vara på sin plats i en sektpredikstol; och han är i sjelfva verket lika litet på sin plats der, som en unitarier skulle vara det i en trinitarisk, eller en calvinist i en unitarisk predikstol, — lika litet som en klädesväfvare skulle vara det i en band- eller florsfabrik.

Till följe häraf inträffar det äfven, att det ej anses tillständigt att från predikstolen angripa af allmänheten omtyckta förvillelser, ej heller att tala om vidt utbredda offentliga synder; icke ens att framställa bristerna hos den religionssekt, hvartill man hörer. Mot unitariernas synder må man predika endast från trinitariernas predikstolar. Det är ej tillständigt för någon att säga sin egen sekt sanningen. De synder, som vidlåda handeln, böra ej tadlas i en handelsstad. Under krigstider böra vi ej förorda freden. Statsmäns synder bör en prest aldrig vidröra. Hvarföre icke? Emedan de äro den nuvarande tidens synder, och »hans rike ej är af denna verlden.» Anständiga prestmän invigas och anställas att försvara en aktningsvärd orättrådighet och prisa hvarje stor man, som är omtyckt af allmänheten, om än aldrig så nedrig. Så länge de offentliga grifterna icke få renas, måste det finnas presterliga fariseer, som hvitmena deras utsidor. Presten i de norra staterna är betald för att gifva helgd åt penningens tyranni, liksom i de södra för att gifva helgd åt slafherrns despotism öfver sina negrer. Ni får ej, heter det,

på predikstolen vidröra tidens verkliga synder, emedan det skulle såra menniskornas känslor, och störa dem i deras anständiga, deras högtidliga, deras vanliga sömn. »Du måste predika Evangelium, unge svärmare», säger verlden. Och det vill säga att så predika kristendomens läror, att ingen menniskas samvete öfvertygas om någon verklig synd; utpressa sedan litet pietism, och afhäll den uti kyrkans gamla flaskor.

Aflidne presidenten Polk gifver ett sorgligt exempel på verkan af detta förfaringssätt. På sin dödsbädd, då en menniska endast bör sysselsätta sig med sin hädanfärd, erinrade sig den stackars mannen, att han ej ännu blifvit döpt, önskade veta, om det ännu fanns något »hopp» för honom, emottog dopet på vanligt sätt, och ansågs sedan dö som kristen. Hvilket sorgligt tecken på det religiösa tillståndet ibland oss! Han eller hans andlige rådgifvare tycktes ej hafva något begrepp om, att när vi föra en rättskaffens vandel, är det af föga vigt huru vi dö; att ett lif af uppfyllda pligter är det verkliga dopet i Guds och menniskors namn och kännetecknet på den Helige Andes närvaro. Detta hade kyrkosamfunden aldrig lärt honom. Men det är ej en kristlig och sant mensklig död att lipa på sitt yttersta.

Om man hos sig uppväcker fromma känslor, men stannar dervid, har detta ungefär samma verkan, som om man läser romaner, och ingenting annat. Derigenom väckas känslor af fromhet, välvilja, hopp och fröjd, men de leda ej till några handlingar; karakteren blifver kraftlös, tankeförmågan svag, samvetet trögt och viljan vanmäktig; hjertat, som länge varit vandt att gråta öfver romanskrifvarens diktade lidanden, öfver sorger i siden och fint linne, blir hårdare än Faraos hjerta, då en smutsig irländsk flicka beder om en bit bröd i Guds dyra namn, eller då en svart moder beder om en liten penning för att dermed löskÖpa sin dotter ur New-Orleans seraljer. Sjelfförsakelsen för utförandet af en ädel handling är all-

deles omöjlig för dylika menniskor. Alla stora känslor leda på ett naturligt sätt till motsvarande handlingar: att uppväcka känslan och lemna handlingen ogjord, är ytterst skadligt.

Jag vill härmed ej säga, att romaner icke äro en god och gagnelig läsning; de äro det tvärtom verkligen, så vidt de upplifva förståndet, samvetet, hjertat och själen till sund verksamhet, och drifva menniskor att verka; men så vidt som de göra oss nöjda med vår känsla, och tvinga känslan att ej blifva annat än känsla, äro de förderfliga. Sådan läsning är en förståndets förströelse. Att väcka fromma känslor, att framkalla en varm kärlek till Gud, och ej låta den blifva till i handling, är likaledes en förströelse, och det en så mycket förderfligare, som den är en samvetets och själens förströelse. Jag vill dermed icke säga, att den kan hänföras under benämningen sjelftillfredsställelse, såsom den förra; den börjar ofta i sjelfförsakelsens namn, och fulländas äfven på bekostnad af en stor sjelfförsakelse.

Den religiösa känslans lösaktighet, vällust med Gud, är den farligaste af utsväfningar. Romanläsning af ofvan häntydda beskaffenhet är högst farlig. Huru många ynglingar och flickor hafva ej derigenom blifvit allvarsamt skadade! Men så vidt jag kan bedömma, finnes i hela kristenheten ännu flera, som lida af nyssnämda andliga lösaktighet. Jag säger detta mindre för att tadla, än för att varna. Det är min afsky att se en obarmhertig, en oärlig, sjelfvisk, lågsinnad och bakslug menniska, som »alltid är på sin vakt, och lurar på svek.» Det gör mig ondt att höra talas om en qvinna, full af sjelfbelåtenhet, skön och bildad, men utan den högsta prydnad, — utan qvinliga goda gerningar, — yppig, håglös och född endast att slösa, — detta kan vara illa nog. Men då jag får höra, att någon hårdhjertad man är en sekt-ledare och har »bönens gåfva», att han är en riktig kaxe vid en konventikel, bygger kyrkor, ifrigt försvarar de kyrk-

liga lärorna och de religiösa bruken, att han utfar mot hvarje kätteri, och dervid förbannar menniskor i Guds namn; då jag hör, att denna yppiga qvinna har sin fröjd i mystiska andaktsöfningar, och lättfärdigt umgås med bönen, så gör det mig ännu mera sorgsen: ty då finnes der ej något hopp! Slaffångaren vid domstolen är en vidrig anblick; men samme menniskoröfvare vid nattvardsbordet! Store Gud! har din kyrka verkligen sjunkit så djupt! Låtom oss vända våra ögon derifrån och se bort.

Häraf inträffar, att mycket af allt detta kyrkliga bemödande att åstadkomma religiositet blifver gagnlöst; det slutar med sjuklighet och handtverksmessighet. Menniskor, som hafva anseende för fromhet i vanlig mening, äro de siste, som vi få se vid någon stor. god gerning. De vilja ej sätta sig emot slafveriet, kriget och lystnaden efter landvinningar, dessa af mängden hyllade nationalsynder, ej heller emot omåttligheten och den öfverdrifna vinningslystnaden, dessa af mängden omtyckta personliga och sociala synder. De vilja ej befordra folkets allmänna uppfostran, och bry sig ej om att höja qvinnan till hennes naturliga jemlikhet med mannen. »Det tillhör ej fromheten att göra dylika saker», säga de; »vi stå ej under gerningarnes, utan under nådens förbund. Hvarföre skola vi bekymra oss om den pinsamma personliga rättfärdigheten, som blott båtar föga, då endast Kristi rättfärdighet kan frälsa oss, och det så fort!»

Ja, sådana personligheter äro till hinder för alla stora sträfvanden. Det mest förbittrade motstånd mot befordrandet af alla menniskors själslyftning göres i gudaktighetens namn; samma är förhållandet med försvaret af slafveriet, af kriget och af qvinnans uppenbara förnedring. Det finnes här ett kyrkosamfund, hvilket vid en offentlig sammankomst högtidligt föreskref sin valde predikant att ej predika om statssaker eller reformfrågor. Man ville, att han skulle »predika fromhet», ingenting annat än fromhet, »evangelisk fromhet;» icke en arbetsdags fromhet, utan

en söndagsfromhet, som är i verksamhet och i kyrkan hvar sjunde dag, sitter i sitt bänkrum om söndagen, men sofver i sin säng hela den öfriga veckan — glåmig, mager, med förderfvad mage, harklande, hopkrumpen, och på intet vis i stånd att sjelf resa sig.

Derföre har ock fromheten fått ett dåligt rykte om sig bland filantroperna, liksom om hon blott tjenade att hindra humanitetens utveckling. Äfven ibland affärsmän väcker ryktet om »fromhet» misstroende till en nykomling. Penninglånaren skall sorgfälligare efterse borgensmännens vederhäftighet.

I Blenheim och Windsor finner man idegranar utklippta till former af hjertan och diamanter, ja, till lejon och örnar, liknande allting utom trän. Likaså finner man i Boston. i hela Nya England, öfverallt i kristenheten klippta menniskor, hvilkas fromhet är utskuren till åtskilliga konstlade figurer. liknande allting utom menniskor. Den kyrkliga teologiens helgon, hvad duga de väl till? Jo, till tro och handtverksmessighet — till allting af religion, utom till verklig fromhet och moralitet.

Dylika slags menniskor besvika ständigt våra förväntningar. Vi vänta af dem sant menskligt arbete, men kunna ej få det verkstäldt. Hafven j någonsin sett små barn leka »penningar»? De lägga tillsammans händerna öfver hvarandra, och slå dem sakta mot knäet; den elastiska luften, som sammantryckes genom denna rörelse, ljuder likt klangen af smått silfvermynt. J öppnen händerna, och ingenting finnes uti dem, — icke ens tillräckligt att derför köpa en fjolårs valnöt eller ett blåbär. Det var endast klangen af penningar, allt af penningar utom deras värde. På samma sätt är det med denna onaturliga fromhetsform; den har klangen af religiositet, och synes vara alldeles lika god som verklig fromhet, till dess vi skola betala ut den, men då duger den ej till någonting, — den tages ingenstädes för god bland affärsmän. En hand full deraf är ej värd någonting. Ack! barnen leka »pennin-

gar», och kalla det för lek, men fullvuxna menniskor leka med enahanda synvilla, och kalla det gudsdyrkan.

Det gifves mycket af denna falska fromhet i verlden, som härflutit från den oriktiga åsigten, att det endast finnes dessa tvenne kännetecken på fromhet. Den leder till mycket förderf. Menniskor blifva bedragna, som förvänta goda gerningar af eder; j sjelfve bedragen eder, om j genom ett dylikt sjelfbedrägeri hoppens vinna frid, ädelhet, tröst och glädje.

"Så, när utför en sakta ström
Man liljeblad ser simma;
Man dem för liljor lätt nog tar
I morgonsolens timma.
Men nalkas man dem närmare,
Man saknar liljans doft;
Och snart utur sin villa ryckt,
Der nyss man snöhvit lilja tyckt,
Man sér blott ett vissnadt stoft."

Under dessa omständigheter borttynar fromheten till dess ingenting återstår af henne utom namnet och den yttre formen. Religionsbruken och tron, sådan den är, finnas qvar, men ingenting vidare. Denna fromhet är sinnebilden af inskränkthet och fromleri, ofta af sjelfbedrägeri, stundom af hat och elakhet och all obarmhertighet. Den leder till ingen yttre handling, den skänker ingen inre tillfredsställelse, ingen harmoni med oss sjelfva, ingen endrägt med vår medmenniska, ingen enhet med Gud. Den leder ej till något verkligt och naturligt lugn, ej till någon den helige Andas tillkommelse, ej till någon tillväxt i helgelse, ej till någon frid i Gud. Gudaktighetens form finnes der, men ingenting af densammas kraft. Några allvarligt sinnade män inse detta, och få leda till allt, som bär namn af religion. Förundren j eder deröfver? Aflägsnen orsaken, lika väl som j tadlen följden.

Om man gör sig möda att odla fromhet, och då den växer upp, lemnar densamma åt dess naturliga utveckling, så skall den hafva sitt eget uppenbarelsesätt. Känslan af kärlek till Gud, kärlekens oändliga föremål, skall icke stanna vid en blott känsla. Riktad mot den Oändlige, skall den äfven riktas mot menniskorna, och blifva handling. Ju mer man älskar Gud, desto mer måste man äfven älska menniskorna, och sålunda bättre tjena dem. Då skall vår bön ej göra oss tillfyllest, om hon också vore så skön som Davids upphöjdaste psalm; vi måste göra henne till en ännu skönare handling. Då skall vår bön bistå oss, vår fromhet skall blifva en verklig bevekelsegrund, en beständig välsignelse. Hon skall oaflåtligt tillväxa, och uppstiga såsom en bön för att åter komma ned såsom handling, — skall först upplyfta den »dödlige till himlen», och sedan låta honom nedstiga såsom engel. På samma sätt nedfaller vattnet, hvilket i elektrisk hänförelse uppstigit till himlen, och glimmar i den upp- eller nedgående solen, såsom obemängd dagg eller regn, för att bringa dammet på landsvägen till ro, afkyla den upphettade stadens stenläggning, bortskölja osundheten från dess gator, och upplifva gräsväxten, hvaraf hästar och kor skola hafva sin föda.

I början af vår fromhetsutveckling behöfves otvifvelaktigt vissa former, samt särskilda tider och rum. Vi kunna efter behag begagna en annans religionsform eller icke. Flickan, som lär sig att skrifva, söker sorgfälligt att eftergöra hvarje streck på förskriften, och tänker på reglorna för huru hon bör hålla pennan. Men i samma mån vi växa upp tänka vi mindre på formen och mer på innehållet. Sammalunda blifver pennan icke ett blott verktyg, utan så godt som en kroppens lem; bokstäfverna formas till och med utan att man tänker derpå. Utan formen hafva vi dock densammas verkan.

Om fromhet finnes i hjertat, och hon tillåtes lefva, växa och utveckla sig till sin sannt menskliga form, skall

hon upplifva hvarje ädel förmögenhet hos menniskan. Moraliteten skall då ej blifva torr, ej heller barmhertigheten kall; förnuftet skall ej krypa med blotta idéer eller förståndet med beräkningar; qvickhetens pil skall förlora sitt gift, munterheten sitt lättsinne, det dagliga lifvet sin tråkighet. Besviket hopp, sorg och lidande skola ej krossa hjertat, som skall finna lindring och hugsvalelse äfven i sin största vedermöda. Medvetandet af förvillelse, som ofta plågar ett ädelt sinne, skall finna någon godtgörelse för sin sorg. Ångern, hvilken sårar menniskorna så illa och smärtsamt, skall lemna oss den sötaste honung, som upphämtats från de blommor, på hvilka vi trampade, då vi borde hafva samlat deras skatter, ja ångren skall stinga oss fria från vår förbrytelse.

Kristendomens vanliga kännemärke är icke det naturliga sakramentet, utan endast ett armt, antaget och konstladt ting. Betraktom detta närmare. Landet är uppfyldt af biblar, och jag gläder mig deråt. Jag tillbeder ej bibeln, men vördar dock dess vishet, värderar dess skönhet och helighet, och älskar utomordentligt den lugna tillförsigt till Gud, som densammas store författare hyste. Åtskilligt af det bästa som jag någonsin lärt af menniskor, har jag inhämtat ur denna bok. Tänkom på de stora själarne i det gamla Hebreiska Testamentet; på de tvenne stora männen i det nya — Jesus, som framkallade den stora religiösa rörelsen i verlden, och Paulus, som forthjelpte densamma. Det gläder mig, att bibeln finnes öfverallt. Men menniskorna anse den såsom sin beherrskare, icke såsom en hjelpare; läsa den, såsom om den vore ett sakrament, men ej för att derur hämta en högre och sannare upplysning. De dyrka bibelns bokstaf, och den bättre andan hos Moses, hos Esaias, uti de heliga psalmerna, så gamla och likväl så unga, så oförgängliga i sin sköna tro på Gud, — den högsinnade anden hos en man, som var större än templet och herre öfver sabbaten, som försmådde att fylla Guds nya vin i menni-

skornas gamla, murkna flaskor, — en tro som ej finnes i kristendomen. Ack nej, menniskorna fråga ej derefter! Den jäsande själen skulle sönderspränga traditionens läderflaskor. Bibeldyrkan kom ännu aldrig menniskor att skrifva en bibel, men den hindrar oss från att lefva derefter. Må vi derföre ej dyrka några ting; icke det skapade, utan låtom oss dyrka Dig, o Skapare. Katolicismen är kyrkans dyrkan, i stället för Guds; protestantismen är en boks dyrkan. Ingendera skulle kunna frambringa en Jesus eller en Moses.

Såsom bevis på religion åberopa menniskorna sig på våra kyrkor, som äro byggda genom tungt arbetande menniskors sjelfförsakelse. De bevisa intet, ja alls intet. Mormonerna med sitt månggifte öfverträffa vida de kristne i nit. Den menniskohop, som tränges i kyrkan, är ett klent bevis på religion. Låtom oss tänka på de fåfängliga skäl, som föra menniskorna till den ena eller andra kyrkan; på de fåfängliga tankar, som uppfylla dem medan de äro der; på de fåfängliga ord de höra, eller hvilka endast der talas, men ej uppmärksammas! Hvilken liten summa af sann fromhet och sann moralitet fordras det ej för att göra en vanlig kristen! Ack! vi hafva antagit ett konstladt sakrament; vi omfatta detsamma, och derpå kalla vi oss religiösa, ja kristne. Vi pröfva den kyrkliga metallen efter dess kopparutseende och kopparklang, och prägla den sedan med vår vanliga afgudabild, och den går för mynt i handelsboden och såsom skatt till kejsaren. Den ödmjuke publikanen i liknelsen, hvilken ej vågade upplyfta sina ögon till himlen; den fattiga enkan med sina två skärfvar, som utgjorde blott ett halföre; den förkastade samaritanen med sin välvilja på vägen mot den, som hade råkat i röfvarhänder, — de kunde uti den kristna kyrkan utskämma hvarje farisé, som kastar sin myntade och metallklingande fromhet i kyrkobäckenet. Gifver kejsaren det kejsaren tillhörer.

Religionens sanna kännetecken är densammas naturliga sakrament, — dess lefverne. För att veta hvem ni dyrkar, låt mig se er i er handelsbod, eller höra er i er yrkesförrättning; låt mig veta, huru ni uthyrer era hus, huru ni förvärfvar era penningar, huru ni hushållar med dem eller förslösar dem. Det är lätt att tillbringa söndagen med att göra intet, att sysslolöst fördrifva sin tid i skymningen af tomma ord, eller värma sig i solskenet af någon kraftig mans allvarliga tal. Det är lätt att upprepa Davids eller Jesu ord, och kalla det bön. Men det sakramentala beviset på eder religion är icke söndagens sysslolösa förnötande, och icke Davids eller Jesu ord, som ni upprepar ; det är ert hvardagliga lif — era gerningar, men icke era ord. Pröfvade efter detta naturliga kännemärke, äro Amerikanarne ett hedniskt folk, ej ett religiöst; långt, långt derifrån. Jemförda med Kineserna, efter missionärens konstlade måttstock, stå vi ofantligt öfver dem; men efter det naturliga sakramentet af lydnad för Guds lag, huru mycket står väl då den kristne framför hedningen?

Det nationella kännemärket på religion är nationens rättskänsla, — rättvisa mot främmande stater, så de starka som de svaga, och rättvisa mot alla slags menniskor inom landet. Lagboken är nationens trosbekännelse; tidningarne sjunga dagens verkliga liturgi och kyrkogudstjenst. Hvad gagnar det, att presterna kalla oss kristne, medan tidningarne och kongressen visa, att vi äro hedningar? Religionens samfunds-sakrament är rättvisa mot alla omkring oss i samhället, — ärlighet i handel och vandel, vänskap och filantropi; den religiöst starke måste hjelpa den svage. En religionssekts kyrkliga sakrament måste bestå i kyrkans bemödande att först och främst befordra fromhet och godhet hos hennes egna medlemmar, och sedan att utbreda dem öfver hela verlden. Att draga omsorg om menniskornas kroppar och själar, det är religionens sanna sakrament och bud för kommunen, kyrkan och staten.

För den enskilda menniskan, för eder och mig, finnas två stora naturliga sakramenter. Det ena är invärtes, och kan ej omedelbarligen ses, undantagandes af Guds öga och af vårt eget: nämligen det oaflåtliga sträfvandet, den stora, under hela lefnaden fortsatta bönehandlingen att blifva en menniska med en menniskas kropp och en menniskas ande, som fullgör en menniskas pligter, är i besittning af en menniskas rättigheter, och derigenom är i åtnjutande af den en menniska tillkommande välfärden. Detta är det ena — religionens inre bud. Det andra är detta likt — det allvarliga bemödandet att förkroppsliga detsamma i det yttre lifvet, och göra den manliga bönehandlingen också till en manlig verksamhet. Dessa äro de enda sakramenterna för den enda dyrkan af den ende Guden. Jag vill ej underskatta några medel för tillväxt i helgelse, något hopp om herrlighet; men dessa äro tillväxtens slutmål, den herrlighet, som menniskorna hoppas.

Är icke detta allt sant? J och jag, vi veta det alle. Det finnes blott en religion, och den är naturlig och uppenbarad af naturen — af den yttre naturen blott svagt och i vinkar, men af den menniskan inneboende anden ymnigt och i vidsträckt mått. Den är fromhet i vår bön, i vårt görande är den moralitet. Men pröfva nationerna, samhället, kyrkan, individerna efter detta sakramentala kännemärke, och hvilket skådespel äro vi ej! För att fatta statens religion, böra vi undersöka statens syften och handlingar; kyrkans religion åter bör pröfvas förmedelst kyrkans läror och verksamhet; och hvad samhällslifvets religion vidkommer, så kunna vi läsa den i landets stora städer. »Tillkomme Ditt rike, ske Din vilje», beder presten. Lyssnen till det »amen», som domstolarne och handelstorgen svara härpå hela veckan igenom. Menskligheten verkliga religion sammanfattas alltid hos de mest framstående personligheterna. Är då deras religion kristen? O, du den korsfästes Ande, huru fåfängligt antaga vi ej ditt vördnadsvärda namn! Dock ämnade vi ej afvika från rätta vägen;

nationerna ämnade det icke; städerna ämnade det icke; kyrkosamfunden bådo om bättre ting; de förnämsta männen stapplade och föllo. Vi hafva alla missförstått religionens bud, och måste afhjelpa detta.

Indianen i Nya England yrkade på sitt stackars hungriga sakrament; så gjorde den barbariske germanen, sammaledes juden, katoliken, protestanten; och hvarje sekt har sitt schibboleth af kyrkobruk och trosbekännelse. Huru lumpet och barnsligt är ej allt detta! Huru lumpen och barnslig är ej den åsigten, att Gud fordrar dylika obetydligheter af dödliga menniskor! Vi skola dock aldrig kunna afhjelpa detta, innan vi antaga det verkliga religiösa sakramentet, och försmå att längre låta dåra oss af dylika fåfängliga skådespel.

Nu har det kommit ända derhän, att menniskorna önska inskränka all religion till sina konstlade sakramenter. Den menskliga fromhetens naturliga bud får ej en gång förordas i kyrkan. Man får ej tillämpa religionen på politiken; det bringar menniskorna utom sig. Det gifves ingen Guds lag, som är förmer än menniskornas skrifna lagar. Man får ej tillämpa religionen på handeln; affärer äro affärer, och religion är religion. Affärslifvet har söckendagarne till sin tid och verlden till sin marknadsplats; religionen har sin söndag och sitt bönehus; låt hvardera sköta sina angelägenheter. Derföre får presten ej blotta hvarken handelns eller politikens synder. Äfven den allmänna meningen måste vara fri för religionens inblandning. »O religion», säga menniskorna, »befatta dig du med dina sakramentala trosbekännelser, dina religionsbruk, dina oblatbitar, ditt nattvardsvin, dina göpnar vatten, hvarmed det späda barnets hufvud begjutes. men låt staten, torget och alla menniskor tjena djefvulen och blifva förtappade.» »Nå godt», säger presten, »det går jag in på. Kom och emottag vår heliga religion!»

Jag nämde i början huru skön den verkliga fromheten är, och jag vill äfven sluta dermed. Jag studerar gerna densamma i det förflutnas företeelser, i de mystiska föreställningssätten hos en Thomas a Kempis, William Law, Fenelon, Svedenborg, John Tauler, S:t Bernhard, S:t Victor, Taylor och Herbert. Men fromheten visar sig ej der i sin skönaste gestalt. Jag ser henne hellre i verksamhet, än i hennes lek eller hennes hvila, hellre hos filantropen än hos munkar och nunnor, som egnade sitt lif åt betraktelse och mundtliga böner, samt lemnade sin kropp åt lågorna; jag älskar fromheten, då den likasom förkroppsligas i en Götisk eller Romersk domkyrka, hvilken är att betrakta såsom en konstnärlig bön i sten; men ännu mer tycker jag om henne hos en nation, som är väl född, bor väl, är väl klädd och väl undervisad, — en naturlig bön, vare sig af man eller qvinna. Jag älskar vattnet, som, berördt af elektrisk eld, uppstiger mot himlen, och skönt återspeglar den upp- och nedgående solens ljus. Jag älskar det icke mindre, då det såsom dagg och regn nedfaller för att hämma dammet på våra landsvägar, afkyla stenläggningen i den upphettade staden, renspola stadens smutsigaste gränder, och på åkerfälten förskaffa gräs åt boskapen och bröd åt menniskorna. Det hvilket är så skönt såsom känsla, är ännu älskligare såsom lefverne.

Alla den fordomtima fromhetens triumfer — det upphöjda tänkesättet, den höga beslutsamheten, den med rättvisa, skönhet, sanning och kärlek uppfyllda åskådningen komma eder och mig till godo. Den stora, himmelsåtsträfvande bönen, det sannt menskliga medvetandet af Gud, Hans ingjutande i eder själ såsom rättvisa, skönhet, sanning, tro och kärlek, — allt detta bidar der på eder — sällhet nu och här i lifvet, och hädanefter den trygga vissheten om den oförvanskliga saligheten.

Fromhet är skön hos alla; hon anstår en stor man liksom åldern anstår Parthenon eller Pyramiderna, i det den gör det som var stort och upphöjdt, majestätiskt,

vördnadsvärdt, sublimt, och förlänar deras skönhet en aktningsbjudande högtidlighet, som de förut ej ägde. Obemärkta och helt vanliga menniskor passar hon äfven väl, och gifver dem förfining och en älsklighet både till yttre gestalt och inre väsende, så att de uti en stor kyrklig hop se ut som slipade ädelstenar af beryll och smaragd bland de simpla kiselstenarne på sjöstranden.

Fromheten är skön i alla lifvets förhållanden. När eder friande, glada själ skall förmäla sig med sin ömhets föremål, på det hon må blifva edert andra och bättre jag, så helgar och förskönar en medveten fromhet äktenskapslöftet — gör den äktenskapliga kärleken djupare och heligare. Då en ny själ kommer att öka er familj, — en ny rosenknopp vid ert sköte, en ljus, särskild stjerna, nedfallen från den högre rymden och glänsande i er krona, — skall eder medvetna kärlek till Gud gifva den himmelska gästen det uppriktigaste, det mest profetiska och mest välsignade välkomst-dop här på jorden. Och då någon bortryckes utur den krets, som omgifver eder med älskande och älskade hjertan. någon som födes utur, icke uti eder familj, skall en medveten fromhet tyckas likasom sända ett himmelskt dop efter den himlaburna själen. Och då ålderns töcken skymma edert öga, då lifvets silfverband upplöses, och den gyllene skålen vid brunnen börjar att gå sönder, med hvilken salig triumf skolen j ej tillsluta eder dödliga känsla för denna romantiska måne och denna majestätiska sol, för de jordens stjernor, som blomstra der nere, de tindrande blommor, som glöda der ofvan, för att öppna er själ för den herrlighet, som ögat ännu icke skådat, och menniskohjertat ännu ej förmått ana!

"Din ljufhet har förrådt dig, Herre!
Dyre Ande! det är Du!
Allt djupare uti mitt hjerta
Jag känner dig intränga nu!

"Hugsvalare! All kärleks Gud!
Ja, du förblir hos mig,
Om kärleksverk och manlig id
Blott bygga bo åt Dig!"

X.

OM GEMENSKAPEN MED GUD.

DEN HELIGE ANDES DELAKTIGHET VARE MED EDER ALLA.

2 Cor. XIII: 13.

Pelarhelgonet Simeon lefde i Antiochia under 37 år på spetsen af en pelare, för att vara Gud närmare och blifva i umgängelse med Honom. Många menniskor inneslöto sig i munk- och nunnekloster under löfte af ständiga späkelser, emedan de trodde, att Gud så mycket lättare skulle få inträde i menniskosjälen, om köttet blifvit barslitet och kroppen genom svår medfart och dålig föda blifvit full med hål och gluggar. Alla klosterinrättningar hafva för ändamål att befordra gemenskapen med Gud. »Han vistas», säga presterna, »icke på gatorna och ängarne, utan i klostrets stillhet.» Alla kyrkor i kristenheten hafva blifvit byggda för att på hvarjehanda sätt underlätta tillträdet till Gud. «Detta är porten till himlen», säger presten om sin kyrka. Alla kyrkobruk hafva samma ändamål, — att neddraga Gud till menniskorna eller upplyfta menniskorna till Gud; eller ock att blidka Hans »vrede.» Sammalunda är fallet med mahommedanernas moskéer, judarnes synagogor och alla tempel i verlden. Pyramiderna i Egypten, Parthenon i Athen, S:t Peters-kyrkan i Rom, Mormontemplet i Nauvoo, — alla äro endast med konst förlängda armar, som menniskan utsträcker för att fatta den Helige Ande, inneslnta honom i sitt hjerta och umgås

med honom, själ mot själ. Den lilla psalm, som modren lär sitt barn, då hon vaggar det på sitt knä, den högtidliga litania, som England betalar sina tusentals prester för att af dem sjungas hvarje dag i hvarje domkyrka i landet, — allt har samma ändamål — att underlätta gemenskapen med Gud. Derföre sitter qväkaren stillatigande i sitt enkla bönehus, väntande på Anden, i det han öfverlemnar sig i Guds hand för att erhålla Hans ingifvelse. För detta ändamål upplyften j och jag våra hjertan i tyst eller outtalad bön. Om denna gemenskap bönfalla de upplyste i hela menskligheten. Denna bön uppstiger på lika sätt från Katoliken och Qväkaren, från slafven och den frie, från Juden, Buddhisten, den Kristne och Mahommedanen, från alla, som hafva någon betydligare själsutveckling.

Jag betraktar gerna hvardagslifvet, de vanliga göromålen och politiken från religionens ståndpunkt, och ansees derföre vara för sträng mot statens och affärslifvets synder, emedan jag bedömmer allt efter Guds högre lag. Men om religionen duger till något, så gör hon det just såsom rättesnöre för det dagliga lifvets handel och vandel, så väl hos individen som hos staten. Det är en dålig politik och en dålig handel och vandel, som ej tåla att beskådas vid det ljus, som upplyser alla menniskor, samt att pröfvas efter den gudomliga måttstocken för allting. Det är ett dåligt ur, hvilket ej visar den tid, som är gällande för hela verldsalltet.

Jag betraktar gerna filosofien — vetenskapen och metafysiken — från religionens ståndpunkt, och tillser, huru förnuftets slutsatser stämma öfverens med hjertats och själens naturliga anlag. Derefter tycker jag om att ombyta plats, och skåda religionens och själens alla sjelfmanta anlag med förståndets öga, från filosofiens ståndpunkt. Af denna anledning anses jag vara sträng mot kyrkan: att vara temligen vänlig mot naturlig och mensklig religion, men deremot öfverdrifvet hård mot uppenbarad och gudomlig teologi. Men om förnuftet duger till

något, så är det väl framförallt till att pröfva religionens grundvalar. Tankeförmågan är medvetandets öga. Det är en klen lära, som ej tål att man betraktar henne vid förnuftets rena ljus. Låtom oss strängt och oförvilladt granska denna åsigt om gemenskapen med Gud, och medelst förnuftet allvarsamt förvissa oss, om någonting sådant finnes, hvad det är, huru det skall kunna ernås, och hvad deraf härflyter.

Det måste gifvas någonting sådant, som en gemenskap mellan Gud och menniskan. Jag menar, för att bestämma detta tillsvidare, att det måste finnas ett gifvande från Guds sida och ett emottagande från menniskans sida. Att ställa saken på denna ståndpunkt är att göra den tydlig, emedan detta följer af Guds natur; ty det oändliga väsendet måste, till följe af sin naturs nödvändighet, skapa och uppehålla det oändliga, samt af sin egen natur gifva och meddela åt det ändliga i dess former. Det är öfverensstämmande med Guds oändliga natur att handla på detta sätt; likasom det är öfverensstämmande med ljusets ändliga natur att lysa, med eldens att brinna, med vattnets att väta. Detta följer lika väl af menniskans natur såsom ett ändligt och härledt väsende. Till följe af sin naturs nödvändighet måste hon mottaga sin tillvaro och medlen för densammas fortvarande. Hon måste från den Ursprungliga och Oändliga källan emottaga all den ursprungliga kraft, hvarmed hon beträder lifvets bana, och alla sina hjelpmedel till ytterligare och sjelfverksam tillväxt. Sättet för menniskans ändliga vara är af nödvändighet ett emottagande: för Guds oändliga vara åter af nödvändighet ett gifvande. Vi kunna ej tänka oss något ändligt tings tillvaro utan Gud, den oändliga grundorsaken och grundvalen derför; ej heller kunna vi tänka oss Guds tillvaro utan att någonting annat finnes. Gud är det nödvändiga, logiska vilkoret för en verld, densammas tvingande orsak; verlden åter är det nödvändiga, logiska vilkoret för Gud, den tvungna följden af Honom. Gemenskap emellan

dem båda är en ömsesidig naturnödvändighet både från Guds sida och från menniskans sida. Jag anser det vara öfverensstämmande med den oändliga fullkomligheten hos Guds natur att skapa och sålunda åskådliggöra sig sjelf, och sedan uppehålla och lyckliggöra hvad Han skapat. På detta sätt skapar, uppehåller och gifver Han, till följe af sin natur. Och menniskans ändliga natur tillkommer det att emottaga. Så snart hon derföre är skapad, beror och emottager hon till följe af sin naturs beroende, och vidmakthålles endast på det sätt, att hon emottager från den Oändliga Källan.

Detta är den moderna metafysikens slutsats. Filosofiens ström framrinner från Aristoteles ända till Hegel och Hickok, och upphör med denna slutsats; och jag inser ej, huru den kan bestridas. Satserna äro ovederläggliga, och sjelfklara för hvarje steg.

Allt detta är grufligt abstrakt; jag skall söka göra det tydligare, om jag förmår, — åtminstone skjuta ännu en pil från ett annat håll åt samma mål. Ni utgår från er sjelf, från ingenting annat än er sjelf. Ni är medveten af er sjelf, icke måhända såsom ett sjelfständigt väsende, men säkert såsom en förmåga att vara, handla och lida. Men ni är medveten af er sjelf ej såsom ett sjelfursprunget eller sig sjelf uppehållande allväsende; endast såsom beroende — först i afseende på er tillvaro, och sedermera i afseende på ert uppehälle.

Vi inhämta medvetandets första idéer, hvilka äro oskiljaktiga från detsamma, sjelfmedvetandets atomer; ibland dem finna vi idéen om Gud. Sorgfälligt undersökt af det forskande förståndet, är det idéen om Gud såsom oändlig, — allsmäktig, allvis, rättfärdig, kärleksfull, helig, — ett absolut väsende utan någon inskränkning. Det är Han, som skapat oss och allt; som uppehåller oss och allt; som skapat vår kropp icke med ens, utan genom en rad af handlingar, hvilka sträcka sig utöfver millioner år; ty menniskokroppen är sjelfva resultanten af

alla skapade ting; som skapat vår ande — vår tankeförmåga, vårt samvete, våra ömma böjelser, vår själ, vår vilja, och gifvit en hvar af dessa förmögenheter densammas naturliga verksamhetssätt, samt föresatt en hvar af dem dess särskilta syftemål. Sjelfmedvetande förer oss till medvetande af Gud, och slutligen till medvetande af den oändlige Guden. Han är det ursprungliga, hvarur vi äro de härledda. Vi måste emottaga, eljest skulle vi ej kunna vara ändliga menniskor; och Han måste gifva, eljest skulle han ej kunna vara den oändlige Guden. Till följe häraf är gemenskapen oundviklig, — ett sakförhållande grundadt i vårt väsendes allmänna natur.

Gud måste vara allestädes närvarande i rummet. Det kan ej gifvas något solgrand, som befolkar solstrålarne, någon fläck på en insekts vinge, någon liten lifscell, som mikroskopet upptäcker i en mossas frö-sporer och bringar i dagen, utan att Gud är der, i detta grand, som befolkar solstrålarne, i denna fläck på en insekts vinge, i denna lifscell, som mikroskopet upptäcker i en mossas frö-sporer.

Gud måste äfven vara allestädes närvarande i afseende på tiden. Det finnes ej någon nu förflytande tidssekund, det har ej heller funnits någon under millioner år, innan de äldsta stjernorna började lysa, utan att Gud varit tillstädes i denna tidssekunden. Följen riktningen af det stora, rymden genomträngande teleskopet i Cambridge uti skapelsens stora salar ända till det aflägsnaste stjernmolnet, som synes i Orions bälte, — en fläck, hvars omfång ingen dödligs tankeförmåga hittills kunnat med noggrannhet fatta, — och Gud är der. Följen riktningen af det stora, skarpt bestämmande mikroskopet i Berlin uti någon vrå af skapelsen till den lilla punkten, en bland de många millioner, som befolka en tum af en sten, hvilken fordom svärmade af lif, en punkt för liten att med noggrannhet kunna fattas af en dödligs tankeförmåga — och äfven der är Gud.

Låtom ett metafysiskt tidsmikroskop dela en sekund uti dess billiondel, så är Gud äfven i denna. Låtom ett metafysiskt tidsteleskop gå tillbaka i årtusenden, likasom glaset i mil, och multiplicera ett solsystems varaktighet med sig sjelf för att erhålla en omätlig tidrymd, så är likväl Gud der i hvarje förflytande sekund af denna tusenåriga ström af sekler; ty Hans *här* har samma gränser som all rymd, och Hans *nu* är lika gammalt med all tid.

Genom hela denna rymd och uti all denna tid utsträcker sig Hans väsende, »sprider sig odeladt, verkar oförändradt»; Gud i all sin oändlighet, — allsmäktig, allvis, rättfärdig, kärleksfull och helig. Hans väsende är en oändlig, alltjemt skapande verksamhet, och sålunda ett utgifvande af sig sjelf åt verlden. Verldens varande är ett varde, ett skapadt och fortsatt varande. Detta är fallet med stjernmolnet i Orions bälte, och med den minsta mossas frö-sporer. Det är så nu, och var så för millioner sinom millioner år tillbaka.

Detta allt är filosofi; den menskliga tankeförmågans oundvikliga slutsats. Det är icke Coleridges och Kants åsigt, utan deras vetenskaps; icke hvad de gissade, utan hvad de visste.

På grund af detta Guds inneboende i materien säga vi, att verlden är en uppenbarelse af Gud; hennes tillvaro en framvisning af Hans. Många goda böcker skildra för oss det yttre af tingen, och omförmäla i tryck den Guds hviskning, som menniskor hört i den sinliga verlden. De säga oss, att Gud är en god optiker, ty ögat är på en gång ett teleskop och ett mikroskop; att Han äfven är en god kemist, i det Han ordnar allt »efter mått, antal och vigt;» att Han är en god mekanikus, ty så gammalt verldens maskineri än är, är det dock inrättadt efter den moderna vetenskapens allmängiltigaste grundsatser. Allt detta är sant, men den dödliga mekanikern finnes ej

i sitt verk; han förfärdigar det, och begifver sig sedan derifrån. Gud åter finnes i sina verk —

"Lika fullständigt,
Lika fullkomlig i ett hårstrå, som ett hjerta;
Och verkar ej genom särskilta, utan allmänna lagar."

Hela naturen verkar inifrån; den kraft, som gifver henne lif, finnes i hvarje särskild del. Det invändes mot Isak Newtons filosofi, att den gör verlden endast till en mekanism, hvilken går utan yttre hjelp, och således är ett verldsallt utan en Gud; ty man tänkte, att Han alls icke kunde verka i verldsmaskinen, när man icke då och då såg den stora handen på kranen, eller märkte knarrandet af en underbar mellankomst, då en komet sväfvade genom himlarymden. Inkastet var orättvist, ty verldsalltets mångfaldiga verksamhet är endast den oändlige Gudens verkningssätt. Newton visade blott detta verkningssätt, — att det var oföränderligt och beundransvärdt, icke vexlande och underbart — och beskref sålunda ett högre verkningssätt, än dessa menniskor kunde fatta eller ens vörda.

När förhållandet är sådant, måste alla materiella ting, som finnas, nödvändigt stå i gemenskap med Gud; deras skapande var deras första passiva gemenskapshandling; deras tillvaro är en fortsatt gemenskapshandling. Då Gud är oändlig, kan ingenting finnas till utan Honom, ingenting utan gemenskap med Honom. Den sten, hvarpå jag sitter, den penna, hvarmed jag skrifver, den fluga, som hvilar sig i solskenet invid min fot, — alla stå de i gemenskap med Gud. Om Gud droge sig från det rum, som intages af stenen, pennan och flugan, så upphöra de att vara till. Om Han borttager någon enda af sin naturs egenskaper från dem, så måste de upphöra att vara. Allt måste vara delaktigt af Honom, som är inneboende i allting, och likväl öfverträffar allt.

I denna gemenskap emottaga dessa och alla andra ting efter sin art, i enlighet med graden och beskaffenheten af sin tillvaro. Stenen, växten och djuret föreställa tre varelsesätt, tre tillvarelsegrader; och deraf härflyta lika många sätt och grader af beroende af Gud samt af gemenskap med Honom. De äro, de växa, de röra sig och lefva i Honom och genom Honom, och endast sålunda; men ingen af dem är medveten af denna gemenskap. I detta trefaldiga varelsesätt finnes ej något medvetande af Gud; de äro fullkomligt omedvetna af sitt beroende och sin gemenskap. Flyttfågeln, i sin flera tusen mil långa pilgrimsfärd, vet intet om Den, som lär honom vägen

"Långs denna obanade kust,
Den öde och gränslösa luften —
Vandrande ensam, men ej vilsekommen.

För hunden är menniskan Gud eller djefvul. Den »halft förnuftiga» elefanten känner ingen annan, och är ej medveten af någonting högre, än sin ledare, som rider på hans hals och rycker honom i öronen med sin krokiga hake. Alla dessa äro okunniga om Gud.

Vi komma nu till menniskan, och finna henne bestå af kropp och ande. Växten är materie och något mer, djuret är äfven växt och något mer; menniskan är likaledes djur och något mer. För så vidt jag är materie, växt, djur, — och jag är något af allt detta, — står jag i en derefter lämpad gemenskap med sten-, växt- och djur-verlden. Min kropp, t. ex. denna hand, är underkastad statiska, dynamiska och vitala lagar. Gud är i denna hand; utan Hans oändliga tillvaro kunde hennes ändliga tillvaro ej äga rum. Det är en hand endast genom sin omedvetna gemenskap med Gud. Hon vill ingenting, vet ingenting; och likväl bibehåller hvarje atom af henne, hela dagen och hela natten igenom, materiens alla ursprungliga statiska och dynamiska egenskaper; oupphörligt strömmar blodet genom hennes arterer och vener, och bildar på

ett hemlighetsfullt sätt detta invecklade och förvånande verk. Skulle Gud lemna henne, så vore det ej mer någon hand; blodet skulle upphöra att flyta i artererna och venerna; ingen atom af henne skulle bibehålla sina ursprungliga dynamiska och statiska krafter; hvarje hennes beståndsdel skulle upphöra att vara till.

Alla dessa ting, stenen, pennan, flugan och handen, stå blott i passiv och omedveten gemenskap med Gud; de äro endast tomma rör, hvari Hans allmakt flyter. Ja, de äro blott stackars osjäliga ting, som hvarken veta eller någonsin kunna lära känna någonting om Honom. Stenen och pennan veta ej en gång af sig sjelfva; denna underbara hand vet ej heller något; och flugan säger aldrig, i det hon resonnerar med sig sjelf: »Se här är jag, ett särskilt och medvetet ting, som diar verldens bröst.» Hon skiljer aldrig icke-jaget från jaget. Jag åter är medveten; jag känner mig sjelf, och genom mig känner jag Gud. Jag har ett förstånd att tänka med, ett samvete att inse det rätta och rättvisan med, ett hjerta att älska med och en själ att känna Gud med. För gemenskapen med min Gud har jag andra förmögenheter, än dem Han gifvit stenen, pennan, handen och flugan.

Läggom tillhopa alla de ting, hvilka ej äro kropp, och kallom dem ande. Denna ande, såsom ett helt, är beroende af Gud först i afseende på dess skapande och sedan alltjemt i afseende på dess tillvaro; den lefver endast förmedelst sin gemenskap med Gud. Så vidt jag är en kropp, beror jag synbarligen af Gud, och är lika litet sjelfskapad eller sjelftillräcklig, som pennan eller flugan. Så vidt jag är ande, beror jag äfvenledes af Honom. Skulle Gud aflägsna sig eller någon af sina egenskaper från min tankeförmåga, så skulle jag ej kunna tänka; från mitt samvete, så skulle jag ej kunna skilja mellan rätt och orätt; från mitt hjerta, så funnes der ej någon kärlek; från min själ, så skulle deri ej vidare gifvas någon helighet, någon tro på Honom, som skapat henne.

Alltså är andens sjelfva tillvaro beroende af Gud och så till vida i gemenskap med Honom.

Jag förmår ej helt och hållet skilja min ande från denna gemenskap, ty det skulle blifva andens förstöring, tillintetgörelse, hvilket ej står i någon menniskas makt. Endast den Oändlige kan skapa eller tillintetgöra en atom af materien eller en monad af anden. Det finnes ett visst belopp af gemenskap mellan anden och Gud, hvaraf man ej är medveten; denna gemenskap ligger alldeles utom vårt förfogande. Jag »bryter in i lifvets blodiga hus» och min ande utströmmar ur kroppen, och medan naturens statiska och dynamiska lagar återtaga sitt välde öfver min materiella hylsa, och åter förvandla den till stoft, är jag ändå till, beror och står sålunda ofrivilligt i gemenskap med Gud. Äfven den allmänt antagna teologien medgifver denna sanning, ty den lärer, att de onde i lifvet likväl hafva gemenskap med Gud genom plåga, vilsefarande och mången förlust, och att efter döden de onde emot sin vilja stå i gemenskap med Honom medelst helvetet, likasom de helige till följe af sin vilja medelst den himmelska fröjden.

Jag kan ej göra ett slut på denna gemenskap med min Gud; men jag kan föröka den, förstora den betydligt, om jag vill. Ju mera jag lefver mitt högre regelrätta lif, ju större blifver min gemenskap med Gud. Om jag lefver, som om jag endast vore kropp, så har jag blott kroppslig och omedveten gemenskap, såsom en sten, en växt, ett djur, men ej mer. Såsom barn börja vi alle med en dylik låg gemenskap. Det ännu ofödda eller det nyfödda barnet har intet sjelfmedvetande, känner intet af sitt beroende, af sin sjelfvilliga gemenskap med sin Gud, hvaraf detsamma förmedelst lagar är beroende för sin tillvaro och sin fortvaro. Då vi växt ur barnskorna, blifva vi medvetna af oss sjelfva, skilja mellan jaget och icke-jaget, och lära slutligen känna Gud.

Lefver jag som ande, så har jag andlig gemenskap med Gud. Bero af Honom måste jag; då jag blifver sjelfmedveten, känner jag detta beroende, och vet om denna gemenskap, hvarigenom jag emottager från Honom.

Huru mycket jag emottager, beror till stor del af mig sjelf. Allt efter mitt eget skön kan jag hafva mer eller mindre. Jag uppodlar min tankeförmåga, och ökar sålunda dess myckenhet; genom hela dess tillväxt får jag så mycket större gemenskap med min Fader; hvarje sanning jag inhemtar, är en punkt, som är gemensam mellan Honom och mig. Jag uppodlar mitt samvete, och förökar sålunda min moraliska känsla; hvarje atom rättvisa. som jag vinner, är ännu en punkt som är gemensam med Gudomen. Sammalunda uppodlar och förökar jag mina ömma känslor; hvarje gran af kärlek, — vare sig menniskokärlek eller blott vänskap, är en ny punkt, gemensam mellan Gud och mig. Vidare odlar och förstorar jag äfven min själ, i det jag utvidgar min känsla af helighet, genom trohet mot hela min natur; och allt hvad jag på sådant sätt förvärfvar, är en ny punkt, som jag har gemensam med den Oändlige. Ju mer jag allvarligt eftertraktar Hans sanning, Hans rättfärdighet, Hans helighet och kärlek, desto mer meddelar Han mig. Jag äger sålunda ett fyrfaldigt, på min fria vilja beroende medvetande af Gud, förmedelst min tankeförmåga och mitt samvete, mitt hjerta och min själ; känner Honom såsom det absolut sanna, rättfärdiga, kärleksfulla och heliga; och har derigenom en fyrfaldig frivillig gemenskap med min Gud. Han gifver af sin oändliga beskaffenhet, och jag emottager på mitt ändliga sätt i öfverensstämmelse med min förmåga att emottaga.

Jag kan äfven förminska myckenheten af denna frivilliga gemenskap; ty det är likaså möjligt att undanhålla anden dess Gud, som att förknappa kroppens föda; dock kan det förra ej ske till den yttersta grad, — till andens förstöring. Detta förhållande är tillräckligt bekant.

Man kan ej påstå att Judas hade en lika stor och fullständig gemenskap med Gud som Jesus; och om Jesus gifvit vika för frestelsen i sagan, skulle en hvar påstå, att han för den gången måste hafva minskat Guds inflöde i sin själ; ty otrohet i någon del förringar myckenheten och förderfvar beskaffenheten af vår gemenskap med den Oändlige.

Menniskorna kunna på mycket olika vägar utvidga sin förmåga att hafva gemenskap med Gud; ett fullkomligt och regelrätt lif är det allmänna medlet dertill. Här hafva vi en geolog, som undersöker stenarna eller utforskar jordskalfvets vågrörelse; der en metafysiker, som skärskådar menniskoanden och studerar densammas underbara lagar, — psykologien, logiken och ontologien; här åter är en köpman, en mekaniker, en skald, alla flitigt användande sina förståndsgåfvor; och i samma mån de uppöfva sin tankeförmåga, i samma mån förkofra de sin intellektuella gemenskap med Guds tanke, i det deras ändliga tankeförmåga träder i gemenskap med den Oändliga. Min verksamma förståndsförmåga, inbillningskraft, förnuft äro måttstocken för min intellektuella gemenskap med Gud.

En menniska sträfvar att komma till kunskap om det evigt rätta, att hålla sitt samvete fritt från allt orättfärdigt; hennes inre öga är rent och uppriktigt; allt är trofast mot det Eviga Rätta. Hennes moraliska förmögenheter utvidga sig alltjemt, och i alldeles samma mån står hon i större gemenskap med Gud. Så långt hennes ändliga samvete kan se, läser det i boken Guds eviga Rätt. En menniskas samvetsförmåga är måttstocken för hennes moraliska gemenskap med den Oändlige.

Jag kufvar min djuriska sjelfkärlek, jag lär mig att blifva mild, oegennyttig, välvillig, vänskaplig mot några få och menniskoälskande mot alla; mitt hjerta är tio gånger större än för tio år sedan. Den som hafver, honom skall varda gifvet, i förhållande till mycken-

heten och beskaffenheten af hvad han hafver, och jag står i så mycket innerligare gemenskap med Gud. Min storhjertenhet är måttstocken för min affektionella gemenskap med Gud.

Jag uppodlar den religiösa förmågan inom mig, i det jag håller min själ lika verksam som min känsla; jag upplifvar mitt medvetande af den gode Guden; jag lär mig att vörda, förtrösta och älska, i det jag söker att hålla hvarje Hans förhållningsregel för min känsla och själ; jag gör min själ några tiotal gånger större än hon var, och i samma mån hon blifver större och bättre, ökas äfven min religiösa gemenskap med Gud. Styrkan af min religiösa känsla är måttstocken på min gemenskap med min Fader. Jag närer mig dermed, och ju mer jag förtär, desto mer tillväxer jag, och desto mer behöfver jag alltjemt.

I allt detta finnes ingenting underbart, ingenting hemlighetsfullt, ingenting besynnerligt. Det är det största barnet, som tager för sig mesta födan från sin moders bröst.

I början är en menniskas andliga gemenskap mycket liten, utomordentligt ringa; men genom ett regelrätt lif blifver den alltjemt större. Flere af eder, j fullvuxne män, kunnen säkerligen ihågkomma er religiösa erfarenhet, då j voren barn. Helt litet manna var föda nog för eder barnasjäl. Men er karakter tillväxte mer och mer, ert intellektuella, moraliska och religiösa lif blef allt större; då j behöfden mycket, leden j ingen brist, då j behöfden litet, syntes ändå ingenting vara till öfverlopps. Behof och tillgång motsvara alltid hvarandra. Ingenting är mer i vår makt än beloppet af denna frivilliga gemenskap med Gud.

"Huru än vi oss bära åt,
Olyckor oss drabba dock alla."

Vi kunna ej hjelpa detta; men vi kunna efter hand utvidga beloppet af den ingifvelse, som vi erhålla från him-

meln i trots af lifvets vedermödor och sorger; ja just genom dem.

"Hos den ringe du har, o Herre, ditt hem!
De enfaldige äro din ro;
I barnfromma hjertan ditt tjäll du uppslår,
Hos dem du bygger ditt bo."

Stundom gör en menniska ett medvetet och allvarligt bemödande att ernå och utvidga denna gemenskap. Hon genomgår sitt dagliga lif; hennes öga skådar tillbaka in i barndomen, och hon påminner sig alla de hufvudsakliga tilldragelserna i sin yttre och inre historia. Hon ser mycket, som bör förbättras, något äfven, som bör gillas. Den ena gången for hon vilse af lidelse, en annan gång syndade hon af äregirighet; begäret inifrån i förening med tillfället utifrån gjorde frestelsen för stark för henne. Hon är ångerfull öfver den synd, som var uppsåtlig, eller för den obetänksamhet, hvarigenom hon gick vilse, — bedröfvad öfver sitt nederlag. Men hon erinrar sig tillika sin sant menskliga beståndsdel, och med nya föresatser stärker hon sig mot nya pröfningar. Hon tänker på de krafter, som ligga obegagnade i hennes egen natur. Hon ser sig om efter högsinnade menniskors exempel, hennes själ är upprörd i dess innersta djup. En ny skönhetsbild höjer sig, lefvande, ur detta upprörda haf, och hon innesluter i sina armar idealet af mensklig älsklighet. »Detta sköna ideal», säger hon, »skall blifva mitt. Jag vill äfven blifva lika fullkomlig och skön. Ack! huru skall jag väl kunna föra en så älsklig lefnad?» Då tänker hon på den Eviga Visheten, den Eviga Rättvisan, den Eviga Kärleken och den Eviga Heligheten, som omgifva henne och nu uppfylla hennes medvetande, samt vänta på att lyckliggöra henne. Hon utsträcker sina armar mot denna oändliga Moderlighet, som först skapat henne, och sedan städse bevarat henne; hvilken var mäktig då hon ingenting förmådde, samt uppgjorde den stora planen för

hennes lif och verldens lif, samt är alla tings fullkomliga upphof och försyn. Djupt upprörd till hela sitt väsende, sätter hon sig då i samband med det oändliga Förståndet, Samvetet, Kärleken och Själen. Hon känner sig lugnare vid tanken på det omätliga lugn, som innesluter den nervretliga verlden i sina allt omfattande tysta armar. Hon känner sig tröstad vid den moderliga blicken af det Oändliga Öga, som aldrig slumrar i sin vaksamhet öfver hvarje stort eller litet tings lidande, och leder allt till det bästa. Hon återvinner förtroendet till sig sjelf vid känslan af den starka, aldrig upphörande kärlek, som skapar, uppehåller och styrer materiens, djurens och menniskornas verld; skapar af fullkomliga bevekelsegrunder, uppehåller med en fullkomlig försyn, och af fullkomlig kärlek styrer till en aldrig upphörande salighet. Ja, den oändliga Modrens lugn, förbarmande och kärlek intränga i hennes själ, och hon är åter lugn, tillfreds och stark. Hon har varit i umgängelse med sin Gud, och den Gudomlige har gifvit henne af Gudomens egen natur. Hans konstnärliga fantasi och Hans plastiska hand hafva funnit ämne till en Apollo i detta böjliga, menskliga block.

Detta är en bön. Jag skildrar förloppet i ord, — de äro icke min bön sjelf, utan blott mitt välsignade, himmelska barns vagga. Jag skildrar det icke i ord, men det är ändå min bön, icke desto mindre min uppåt flygande själs sträfvande. Jag vaggar mitt barn endast i mina armar.

Jag gör denna erfarenhet i mitt vanliga och dagliga lif, utan någon utomordentlig smärta, som uppskakar mig, eller glädje som lifvar mig, eller ånger som stinger mig till djup rörelse; då är min bön endast en bård omkring mitt dagliga lif för att afhålla väfven från att rispas upp genom ständigt bruk och slitning; eller också en frans från himmeln, hvarmed jag förskönar mitt vanliga medvetande och min dagliga verksamhet.

En större timma slår dock för mig; någon ny glädje fäster mig vid denna generation, eller lägger en annan i mina armar; ett annat hjerta gjuter sitt lif i mitt eget; någon stor sorg hänvisar mig på mig sjelf och på Gud; ur sjelftillfredsställelsens blomma stinger mig ångrens bi till vånda. Då lyfter jag mig utom mitt vanliga medvetande, och tager en allt högre och vidare flygt till Guds ofantliga paradis, samt återkommer lastad med rikt byte från de nya och honingsrika fält, der jag funnit ett nyare och friskare lif samt ljufvare umgängelser med en upphöjdare skönhet, än den jag känt förut. På sådant sätt njuter den menniska, som vill det, umgängelse med sin Fader, ansigte mot ansigte, och erhåller sålunda stor ingifvelse från Allsjälen.

I allt detta finnes ingenting underbart; ingen förändring har skett från Guds sida, men en stor förändring från menniskans sida. Vi hafva blott emottagit hvad Han allmänligt gifver. Sammaledes är det klart och kallt om vintern, vinden är tyst, molnen samla sig öfver staden, och allt är stilla. Huru kallt är det ej! Inom några timmar utströmmar värmen från den centrala elden, hvilken är jordens husliga härd; molnen, dessa luftmurar, innesluta den, på det den ej må bortfly och sprida sig i den gränslösa rymden; kylan blifver mindre skarp, och menniskorna fröjda sig åt den mildare dagen. Likaledes då magnetstänger med tiden förlorat sin styrka, upphänger man dem i middagslinien, och den stora magnetstenen jorden återgifver dem från sitt eget bröst den förlorade magnetismen. På samma sätt stå menniskosjälarne i förbindelse med hela verldens stora central-Eld och Ljus, med verldsalltets magnetsten. och dymedelst förstärkta. föryngras de åter, samt äro lycksaliggjorda och starka.

Det kan äfven finnas en daglig, medveten gemenskap med Gud. som yttrar sig i vördnad, tacksamhet, redligt sträfvande, förtröstan, kärlek; men den är dock ej den högsta bönen.

"Ej svårare väl någon uppgift finns än den,
Att bibehålla sig på höjder, dem själen mäktig är att uppnå!"

Den högsta bönen är ingen vanlig händelse i menniskans lif. Hänryckning, förtjusning, stor fröjd i bönen, eller till följe deraf stor tillväxt i lefvernet äro de sällsyntaste tilldragelser i en menniskas lif. De måste äfven vara så. Trädet blommar blott en gång om året; det blommar på en vecka, samt utvecklar sedan och mognar sina frukter under de långa sommar- och höst-månaderna, frukter för ett år och frön för många mansåldrar.

Solen befinner sig blott ett ögonblick på sin middagshöjd. Jesus hade blott en gång sin frestelse, men också blott en gång sin dödsvånda, — de båda brännpunkter, kring hvilka hans lifs sköna elips uppdrogs. Det innerligaste medvetande af vänskap varar ej länge. Man säger, att menniskorna blott en gång erfara kärlekens hänryckning, emedan den menskliga naturen ej skulle kunna uthärda en sådan ständig spänning. Följaktligen måste alla förtjusningens blommor nödvändigt vara af kort varaktighet. Kärlekens ungdomliga hänryckning förer ynglingen och flickan vid månskenet upp till lifvets branta och kala klippor, medan »hela verlden nedanföre ligger fördold i dimma;» sedermera vandra de i äktenskapets dagsljus med gladt mod framåt utefter det dödliga lifvets högslätt, och ehuru deras äktenskapliga kärlek och glädje beständigt tilltaga, så äro de dock utan den tidigare hänryckningen.

Understundom bemöda menniskorna sig, att deras dagliga bön skall blifva lika upphöjd och hänryckt som i deras upphöjdaste stund och vandring med Gud; det kan ej, det bör ej så vara. Somliga menniskor innesluta sig i kloster för att göra religionen till sitt lifs hela sysselsättning och bönen till sin enda verksamhet. De misslyckas alltid; deras religion hopkrymper till en ceremonigudstjenst och ingenting mer; deras bönehandling är ingenting annat än att ligga på knä och framkrysta högtrafvande ord.

En metodist, som befinner sig i en stor hänryckning af änger eller fruktan, blifver en kyrkomedlem. Han känner sig på en gång uppfylld af en hänförande fröjd; religiös glädje strålar i hans ansigte och glänser i hans öga. Huru glad är ej den nyomvände mannen!

"Då ned sitt knä begrundande han böjer
Sig omedvetet smyga ljufva, ljusa
Och sköna tankar i hans tjusta själ."

Men småningom bortdör hans förtjusning, och han förvånas, att han ej mer känner samma hänförelse som tillförene. Han tror, att han »mistat nåden», att han »bortbedröfvat» den helige Ande, och söker att genom konstlad hänförelse återkalla det som icke återkommer utan en ny anledning. Vissa religiösa öfvertygelser kommo en gång mitt hjerta att varmt klappa i mitt bröst. Numera är det ej så. Hjertats förnyade klappande kan blott åstadkommas genom en ny eröfring af en ny sanning. En gammal man älskar sin hustru tusen gånger sannare, än då han första gången kysste hennes ljufva läppar; men hans hjerta brinner icke längre, såsom då han först såg sitt paradis i hennes gensvariga öga. Det religiösa medvetandets träd står ej i beständig blomning — utan än löfvas det, än blommar det, och än bär det frukt.

Det är ett vanligt misstag, att man ej fäster något afseende vid denna vår frivilliga gemenskap med Gud; att vi lefva blott betänkta på våra göromål och nöjen, ängsligt bekymrade för ringa saker, men sällan vårda oss om detta det vigtigaste af allt, utan taga detsamma såsom det fogar sig. Om hela det menskliga lifvet utvecklade sig alldeles så, som vi det önska, skulle detta misstag blifva ännu allmännare; blott några få andliga förmögenheter skulle då få sin erforderliga utbildning. Menniskor, som endast vandra på en banad och jemn väg, begagna alltid samma muskler och gå såsom blotta maskiner. Men missöden drabba oss. Sorgerna hämma vårt lopp, och vi

tvingas till att tänka och känna; vi måste gå än uppföre än utföre, och anlita än det ena, än det andra muskelpartiet. I beständig medgång åtnöja sig de flesta menniskor att öka sin förmögenhet, sitt medborgerliga anseende, sin dagliga glädje, och lyfta sina barns ansigten i jemnhöjd med den alldagliga ström, hvarpå deras föräldrar flyta. Då inträffar någon ny tilldragelse, som ändrar och rättar allt detta. Än är det någon stor glädje, någon oförmodad lycka, — någon likeinnad själ förenar sig med oss, och på den instinktartade äktenskapskärlekens vingar flyga vi uppåt, och utvidga vår umgängelse med Gud, hvarvid vår kärleks föremål är den föreningens engel, som förer menniskosjälen till en högre plats i verldsalltet, till en innerligare bekantskap med Allsjälen. Understundom åstadkommes allt detta genom födelsen af en ny verldsborgare i våra armar, och på den instinktartade ömhetens vingar sväfva menniskorna upp till himlen, och återföra läkedom, hvarvid ömhetens föremål är den föreningens engel, som förer och välkomnar dem till himlen.

Stundom är det intet af allt detta, utan sorgen, bekymret och besvikna förhoppningar, som åstadkomma detta. Jag fäster mitt hjerta vid någonting särskildt; det är icke mitt. eller om jag uppnår den heder, den förmögenhet och det medborgerliga anseende, som jag eftersträfvade, så var detta någonting annat, då jag blott hade det i sigte, än nu då jag äger det. En enda fågel, som jag såg i skogen, var lika mycket värd som tio dylika, hvilka jag hade i mitt våld. Det jag älskade är borta, — flickan, älskaren, mannen, hustrun eller barnet; den dödlige är ryckt ur mina trängtande armar. Hjertat blickar upp efter det som aldrig kan dö. Derpå följa ett giftermål och en födelse, ej i vår famn, utan utur densamma och i himlen, i det sorgen och förlusten gifva oss en väckelse att söka och vinna det själens föremål, som ej kan gå bort. Sorgen tager oss på sina vingar, och vi stiga högre än förut, högre än vår medgång, än vänskapens dagliga

flygt. högre än vår ungdomskärlek för den som sedan blifvit vår make någonsin lyftat oss; högre än glädjen öfver vårt först- eller sist-födda barn. Vi hafva en ny gemenskap med vår Fader, och vinna en riklig ingifvelse från Honom.

Sådan är den uppenbara nyttan af dylika lefnadsskiften, och den synes utgöra en del af deras egentliga ändamål. I klostrens konstlade kyrkliga lif söker man att åstadkomma denna del af naturens tuktan, och underkastar sig derföre på vissa tider nattvak, fasta och kroppens späkning. Men i det allmänna lifvet kommer en dylik tuktan oss otillsporda.

Om jag betraktar edra ansigten, och påminner mig de personers lefnadshändelser, som jag känner, så finner jag huru allmänna dessa besvikna förhoppningar äro. Men det har ej gjort eder till mer bedröfvade eller mindre sant menskliga menniskor; lifvet är icke derföre en mindre välsignelse eller en större börda. Utan några sorger skullen j vara mer sorgbundna. För alla de sorger, med hvilka menniskan trofast kämpat, skall hon insegla i hamnen djupare lastad med skön menskligher. Hustrun och modren, som vid 30 års ålder ej förmår komma ur sin stol eller mäktar upplyfta sina händer för att borttorka en tår, lider ej för intet. Hon har derigenom lärt sig att smaka frukterna af en ljufvare gemenskap med sin Gud. Dessa missöden äro pinnar i den stege, hvarpå vi uppklättra till himlen.

I städerna finnas färre hjelpmedel att befordra vår gemenskap med Gud än på landet. Dessa murar af tegel och sten, den tillkonstlade mark, hvarpå vi stå, — allt påminner oss om menniskan; äfven hästen i staden är en maskin. På landet åter är Guds jord under våra fötter, Guds kullar omgifva oss på alla sidor, Hans himmel hvälfver sig blå och gränslös öfver vårt hufvud; hvarje buske och hvarje träd, de tidigt vaknande fåglarnes morgonsång, insekternas surrande om middagen, qvällens högtidliga tyst-

nad och stjernornas hemlighetsfulla härskaror, som under hela natten uppklättra på himlen eller tysta vandra nedför densamma, — detta allt inverkar alltjemt på vår själ, och kommer oss att känna den Allsmäktiges närvaro, och närmar oss densamma, hvarvid jorden synes mindre hvila i rymden än i Guds kärlek. Derföre bygger man i städerna stora kyrkor, såsom i London, i Paris, Venedig och Rom, och söker att derigenom godtgöra bristen på skogarnes och luftens naturliga uppmaningar; och för att ersätta fältens musik och naturens konst, anlitar man målarens skapande hand och tonkonstnärens ljufvaste skicklighet.

Alla, som eftersträfva religion, bemöda sig också om gemenskap med Gud. Hvad finnes väl då mellan Honom och dig? Intet utom du sjelf. En hvar kan erhålla så mycken ingifvelse, som han vill emottaga. Gud är alltid färdig att gifva. Han undanhåller ej något hvarken från er eller mig. I enlighet med den förmåga, som Han gifvit, och i den mån vi utvidgat densamma genom ett sant menskligt bruk deraf, i samma mån skall Han uppfylla er med ingifvelse. Jag framhåller min lilla skål, och Han fyller den. Om er skål är större, så fröjda er deröfver, och framför den med trohet till samma kruka. Han, som smyckar violblomman med skönhet, och fyller solen med ljus, som förlänade Homerus sångens gåfva, Aristoteles ett sådant förnuft och Jesus rättrådighetens manliga gåfva och det qvinliga behaget af kärlek och förtröstan på Gud, skall ej underlåta att uppenbara sig äfven för er och mig. Ock skulle er lilla skål äfven blifva så stor som Stilla Hafvet, så skall Han dock fylla den.

Menniskor finnas, som hafva ett gudligt hjerta, en åstundan att i allt lämpa sig efter menniskans ideal, och vara trogen mot Honom, som är alltings Skapare och Upprätthållare. Den som har ett sådant hjerta, är säker om en medveten andlig gemenskap med Fadren; säker att finna sin karakter utvidga sig i hvarje sant msnsklig riktning; säker att vinna en oväntad tillväxt i det goda

och alltjemt innehålla mer af gudomen; säker om den sjelfvilliga ingifvelse, som är den sjelfmedvetna menniskan egen.

Det gifves dock beständiga hjelpmedel äfven för menniskor, som bo instängda i städer. Der finnas alltid lefvande stämmor, som kunna tala till oss. En god bok hjelper många; den ene närer sin själ en tid bortåt med de sköna orden ur David, Paulus, Johannes, Taylor, a Kempis, Wordsworth, Emerson; en annan med Dens lefnad, som gifvit kristendomen dess namn. Den, som har mer än jag, hjelper mig; honom, som har mindre, bör jag hjelpa. Somliga menniskor tycka om vissa högtidliga ceremonier som biträden åt deras fromhet; jag hoppas att de blifva hulpna derigenom, — att dopet hjelper dem som döpa och blifva döpte, att omskärelsen hjelper Judarne, och offret den hedning, som anställer det. Men deri består ej gemenskapen med Gud, det är endast på sin höjd ett befordringsmedel dertill. Gemenskapen består i det ändligas sammanträffande med den Oändlige.

Om en menniska har en verkligt from själ, så skall hennes hela inre och yttre lif slutligen blifva religion: ty anlagen att blifva trogen mot Guds lag skola visa sig lika mycket i hennes dagliga verksamhet som i hennes söndagslöfte. Hennes hela görande och låtande blifver en religionshandling; hon skall genom sitt dagliga lif blifva större, bättre och mera förädlad, samt hafva en högre umgängelse med den allestädes Närvarande; rättfärdighetens sol skall försköna hvarje hennes lefnadsdag.

Gud är ej partisk mot någon eller främmande för någon. Uppfyllde Han ej med sin anda Moses stora själ samt de ödmjuke heliges kärleksfulla hjertan i alla länder och på alla tider? Han väntar endast på att komma ned till er och mig, en beständig pingsthelg af den helige Andes meddelande. Här midt i staden med sin menniskoträngsel, öfverallt finnes ett Patmos, ett Sinai, ett Gethsemane; den Oändlige utbreder vida sina armar för

att trycka oss till sitt alltomfattande bröst, färdig att ingjuta sin anda i vår själ: Guds sannings verld är färdig att upplysa vårt förstånd; Hans haf af rättvisa väntar på att inflöda i vårt samvete; och hela Hans kärleks himmel rufvar beständigt dag och natt öfver hvarje hjerta och hvarje själ. Af Hans hulda godhet hafve vi alle vår näring. Hans faderliga kärlek inbjuder oss alla att träda i så mycken gemenskap, som vi vilja, att emottaga så mycken ingifvelse, som våra gåfvor och vår trofasthet medgifva. Han är ej fjerran från någon af oss. Skola vi ej alla gå till vårt hem? Skall ej den förlorade sonen fröjda sig tillsammans med den, som aldrig for vilse? Äfven medvetandet af synd bringar många menniskor i Fadrens närhet, då de känna ånger öfver sitt elände; och då är det en välsignad synd. Sorgen förer äfven många till Gud, och då är det en välsignad sorg; andra åter förer glädjen till Gud, och då är det en trefaldt välsignad glädje. På detta ställe finnes en, som är större än templet, än alla tempel; ty det minsta barns menskliga natur öfvergår all mensklig historia. Och vi kunna så lefva, att hela vårt dagliga lif är ett ständigt närmande och uppstigande till Gud. Hvilket är det ädlaste lif? Icke det som föds på den utmärktaste plats, och förvärfvar rikedom, ära, rang och makt öfver materien och öfver menniskor; utan det, som ständigt troget sig sjelft lefver i umgängelse med den Oändlige, och derigenom emottager af Guds beskaffenhet, samt i sitt jordiska lif ådagalägger Guds sanning, rättvisa, helighet och kärlek.

"Välsignad då hvarje pröfning vi få,
Hvar sorg som oss drabbar här;
Välsignad ock hvarje sak, som oss
Guds dyra oändlighet lär."

Rättelser.

sid.	9	rad.	16	nedifr.	*står:*	han, han,	*läs:*	hon, hon,
,,	,,	,,	15	,,	,,	han	,,	hon
,,	15	,,	8	,	,,	partamentariska	,,	parlamentariska
,,	36	,,	15	,,	,,	han	,,	hon
,,	93	,,	19	,,	,,	han	,,	hon
,,	124	,,	8	,,	,,	han	,,	kan
,,	166	,,	6	uppifr.	,,	Exultemus	,,	Exaltemus
,,	216	,,	10	,,	,,	han	,,	hon
,,	229	,,	8	nedifr.	,,	lefvad	,,	lefnad
,,	230	,,	19	,,	,,	han	,,	hon
,,	278	,,	9	uppifr.	,,	upplyften	,,	upplyfta
,,	279	,,	16	,,	,,	oändliga	,,	ändliga
,,	283	,,	19	,,	,,	dessa menniskor	,,	man
,,	285	,,	13	nedifr.	,,	nade	,,	ande

